

Partnership for Good Governance
Parteneriat pentru buna guvernare

Manual de formare pentru judecători și procurori privind asigurarea accesului femeilor la justiție

Partea Generală

***Însoțită de patru capitole pe țări pentru Armenia, Azerbaidjan,
Georgia, Republica Moldova și Ucraina disponibilă pe pagina
de internet a Consiliului Europei privind egalitatea dintre femei și bărbați***

În cadrul proiectului

Îmbunătățirea accesului femeilor la justiție în cele șase țări ale Parteneriatului Estic (Armenia, Azerbaidjan, Georgia, Republica Moldova, Ucraina și Belarus)

Proiectul „Îmbunătățirea accesului femeilor la justiție în cele șase țări ale Parteneriatului Estic (Armenia, Azerbaidjan, Georgia, Republica Moldova, Ucraina și Belarus)” este o inițiativă regională de cooperare între Consiliul Europei și Uniunea Europeană în cadrul Parteneriatului pentru Buna Guvernare (PBG). În perioada 2015-2016, proiectul a fost implementat în cinci dintre cele șase țări ale Parteneriatului Estic, Belarus alăturându-se proiectului în anul 2017. PBG este finanțat de Consiliul Europei și Uniunea Europeană și este implementat de Consiliul Europei.

Proiectul urmărește să identifice și să sprijine eliminarea obstacolelor din calea accesului femeilor la justiție, consolidând în același timp capacitatea fiecărei țări participante de a elabora măsuri pentru a asigura că lanțul de justiție răspunde la dimensiunea de gen, cu accent pe formarea profesioniștilor din domeniul dreptului. Acest *Manual de formare pentru judecători și procurori privind asigurarea accesului femeilor la justiție* a fost elaborat de un grup de experți naționali și internaționali, cu sprijinul Unității pentru egalitatea de gen a Secretariatului Consiliului Europei. Manualul include o parte generală comună și capitole naționale specifice Armeniei, Georgiei, Republicii Moldova și Ucrainei.

Consiliul Europei își exprimă cu căldură aprecierea față de contribuția valoroasă adusă de către Oficiul Înaltului Comisar al Națiunilor Unite pentru Drepturile Omului (OHCHR) la conținutul manualului de formare, în special în ceea ce privește conținutul stereotipurilor de gen și modul de abordare a acestora în activitatea judecătorilor și a procurorilor.

Opiniile exprimate în prezentul manual sunt cele ale autorilor și nu reflectă poziția oficială a Consiliului Europei sau a Uniunii Europene. Reproducerea de extrase din prezentul document este autorizată cu condiția menționării corespunzătoare a sursei.

Autori: Elisabeth Duban, consultant independent, autor principal;
Dr Ivana Radačić, Ivo Pilar Institutul de Științe Sociale, Zagreb;
Cu contribuțiile aduse de Priya Gopalan pe teme referitoare la stereotipurile și prejudecățile de gen și Raluca Popa cu privire la orientările metodologice.

This translation has been produced as part of a project co-funded by the European Union and the Council of Europe.
The views expressed herein can in no way be taken to reflect the official opinion of either party.

CUPRINS

ACRONIME	5
INTRODUCERE	6
i . Scopul și structura manualului de formare	7
ii . Orientări metodologice	9
ii .a Cum se utilizează Manualul de formare pentru judecători și procurori privind asigurarea accesului femeilor la justiție	9
ii .b Formarea ca instrument pentru egalitatea de gen în cazul accesului la justiție	10
Notă privind terminologia	10
MODULUL I. CADRUL CONCEPTUAL	12
1 .1 Accesul la justiție	12
1.1.1. Bariere în calea justiției	13
1.1.2. Componente ale accesului la justiție	15
1.1.3. Lanțul de justiție și uzura	16
1 .2. Drepturile omului în cazul femeilor	18
1 .3. Nediscriminarea pe criterii de sex și egalitatea între sexe/de gen	19
1 .4. Stereotipuri și prejudecăți privind dimensiunea de gen	23
1.4.1. Introducerea stereotipurilor și a stereotipurilor de gen	23
1.4.2. Obligațiile statului de a aborda stereotipurile și stereotiparea de gen	24
1.4.3. Cum subminează stereotiparea de gen în sistemul judiciar accesul femeilor la justiție	26
1.4.4. Protejarea drepturilor omului în cazul femeilor prin eliminarea stereotipurilor și stereotipării de gen	27
MODULUL II. CADRELE JURIDICE INTERNAȚIONALE ȘI REGIONALE	29
2 .1. Sistemul Organizației Națiunilor Unite privind drepturile omului	29
2 .2 . Sistemul Consiliului Europei privind drepturile omului	30
2.3. Privire de ansamblu asupra jurisprudenței selectate a Curții Europene a Drepturilor Omului .	31
MODUL III. CE AR TREBUI SĂ ȘTIE ORICE PRACTICIAN	43
3 .1. Rolurile și obligațiile judecătorilor și procurorilor pentru a asigura accesul la justiție al femeilor	43
3 .2. Violența împotriva femeilor	45
3.2.1. Violența domestică	48
3.2.2. Violența sexuală	53
3.2.3. Practici dăunătoare	58
3 .3. Dreptul familiei	61
3.4. Dreptul muncii	66
MODULUL IV. PROMOVAREA ACCESULUI FEMEILOR LA JUSTIȚIE PRIN PRACTICA JUDECĂTORILOR ȘI PROCURORILOR	73
4.1. Capacitatea procesuală	73

4.2. Aspecte procedurale inițiale și investigarea	76
4.3. Aspecte probatorii	78
4.4. Teoria cazului și argumentație juridică	84
4.5. Căi de atac	85
4.6. Condamnarea și aplicarea /executarea sentinței	87
4.7. Soluționarea alternativă a litigiilor	88
4.8. Cazuri cu specificitate de sex și gestionarea în sala de ședință	90
4.8.1. Preocupări referitoare la siguranță și gestionarea riscului	90
4.8.2. Planificarea ședințelor și cadrul instanței	92
4.8.3. Informarea victimelor cu privire la drepturi și servicii suport	93
4.9. Interacțiuni cu femei martori și părți litigante	93
4.9.1. Femeile, ca victime ale violenței	94
4.9.2. Femeile infractor	95
4.9.3. Femeile și discriminarea multiplă	96
4.9.4. Recomandări pentru interacțiuni referitoare la diferențele dintre sexe	97
4.10. Rolul experților și amici curiae	98
4.11. Colectarea și partajarea datelor	99
4.12. Instanța, în context mai larg	101
4.12.1. Cooperarea cu instituții naționale de drepturile omului	101
4.12.2. Comunicarea și deschiderea către public	102
4.13. Susținerea femeilor în sectorul justiției	103
CONCLUZIE	106
ANEXE	107
Anexa 1. Considerente practice pentru realizarea pregătirii privind accesul femeilor la justiție	107
Anexa 2. Modele de exerciții și instrumente practice pentru formatori	117
Anexa 3. Resurse selectate privind egalitatea între sexe și accesul femeilor la justiție	122
Anexa 4. Tratatate privind drepturile femeii și statutul ratificării	126

ACRONIME

SAL	Soluționarea alternativă a litigiilor
CEDAW	Convenția privind eliminarea tuturor formelor de discriminare împotriva femeilor
CJUE	Curtea de Justiție a Uniunii Europene
CE	Consiliul Europei
CMCE	Comitetul Miniștrilor Consiliului Europei
CDC	Convenția cu privire la drepturile copilului
CSF	Comisia pentru statutul femeilor
VD	Violeță domestică
CEDO	Convenția Europeană a Drepturilor Omului
CtEDO	Curtea Europeană a Drepturilor Omului
ECOSOC	Consiliul Economic și Social al Organizației Națiunilor Unite
CEDS	Comitetul European al Drepturilor Sociale
ESC	Carta Socială Europeană
UE	Uniunea Europeană
ADF	Agencia pentru Drepturi Fundamentale a Uniunii Europene
VBG	Violență bazată pe criteriul genului
CEG	Comisia pentru egalitatea de gen
GRETA	Grupul de experți pentru acțiunea împotriva traficului de ființe umane, în cadrul Convenției privind acțiunea împotriva traficului de ființe umane
GREVIO	Grupul de experți pentru acțiunea împotriva violenței împotriva femeilor și a violenței domestice, în cadrul Convenției privind prevenirea și combaterea violenței împotriva femeilor și a violenței în familie
CDO	Consiliul pentru Drepturile Omului
PIDCP	Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice
PIDESC	Pactul internațional cu privire la drepturile economice, sociale și culturale
TIC	Tehnologia informației și a comunicațiilor
OIM	Organizația Internațională a Muncii
ONG	Organizație non-guvernamentală
NHRI	Instituția Națională pentru Drepturile Omului
APCE	Adunarea Parlamentară a Consiliului Europei
PBG	Parteneriat pentru Buna Guvernare
ODD	Obiectivele dezvoltării durabile
ONU	Organizația Națiunilor Unite
VIF	Violența împotriva femeilor

INTRODUCERE

Îmbunătățirea protecției drepturilor omului în cazul femeilor este susținută de reforma sistemului juridic și există numeroase exemple privind modul în care peisajul juridic a suferit schimbări importante în ultimele decenii la nivel internațional, regional și național. De exemplu, Convenția privind eliminarea tuturor formelor de discriminare împotriva femeilor (CEDAW) nu a împlinit încă 40 de ani. Cu toate acestea, pe durata de existență a Convenției, mai mult de jumătate din constituțiile lumii au fost redactate din nou sau modificate, „o ocazie de care femeile au profitat pentru a scrie egalitatea de gen în structura juridică a țărilor lor”¹. Aproximativ trei sferturi dintre constituțiile naționale garantează egalitatea dintre femei și bărbați, iar aproape două treimi dintre națiuni au adoptat legi privind violența domestică², care deschid calea femeilor din întreaga lume de a solicita reparații pentru încălcarea drepturilor lor.

Activiștii pentru drepturile omului în rândul femeilor și egalitatea între femei și bărbați au susținut de mult timp că asigurarea egalității de drepturi și a nediscriminării prin lege, reprezintă doar jumătate din ecuație și că egalitatea de gen *de drept* sau formală devine lipsită de sens, fără egalitatea *de fapt* sau reală. Deseori, o legislație bine concepută rămâne „în cărți” și nu este pusă în aplicare. Astfel, legislația în sine are un impact redus asupra îmbunătățirii vieții femeilor. Pentru a atinge egalitatea de gen în mod real, trebuie eliminate toate formele de discriminare și trebuie adoptate măsuri specifice pentru a remedia dezavantajele și dezechilibrele de putere cu care se confruntă femeile.

Standardele juridice internaționale, cum ar fi cele articulate în CEDAW, nu numai că ne oferă o articulare clară a modului în care se manifestă discriminarea în toate domeniile vieții, dar acestea stipulează, de asemenea, că femeile și bărbații trebuie să beneficieze de protecție egală în fața legii. Statele sunt obligate să protejeze femeile împotriva actelor de discriminare și, de asemenea, să ofere căi de atac pentru încălcarea drepturilor omului. Se pune, din ce în ce mai mult, întrebarea dacă instituțiile formale de justiție – considerate odată ca fiind neutre din punct de vedere al genului (neacordând chiar nicio atenție genului) – sunt, de fapt, egal accesibile femeilor și bărbaților. Datele dezagregate pe sexe cu privire la numărul de cereri depuse la Curtea Europeană a Drepturilor Omului (CtEDO), colectate între 1998-2006, cele mai recente date disponibile, arată că femeile sunt considerabil mai slab reprezentate ca solicitanți, reprezentând doar 16 procente din total³. Nu există dovezi care să ateste faptul că drepturile femeilor sunt încălcate mai rar decât ale bărbaților, astfel încât numărul disproporționat de femei care aplică la CtEDO este un motiv de îngrijorare. Mai mult, având în vedere cerința de admisibilitate conform căreia un solicitant trebuie să epuizeze toate căile de atac interne, această constatare reprezintă un avertisment, sugerând că sistemele naționale de justiție prezintă un număr semnificativ mai mare de obstacole pentru femei.

Normele privind egalitatea între sexe, referitoare la accesul egal la justiție pentru femei sunt abordate printr-o varietate de standarde și se bazează pe patru tratate majore ale Consiliului European: Convenția Europeană a Drepturilor Omului, Carta Socială Europeană, Convenția privind acțiunea împotriva traficului de ființe umane și Convenția privind prevenirea și combaterea violenței împotriva femeilor și a violenței domestice (Convenția de la Istanbul). Garantarea accesului egal al femeilor la justiție este, în plus, una dintre cele cinci teme prioritare ale lucrării Consiliului European privind egalitatea de gen. *Strategia privind egalitatea de gen pentru anii 2014-2017* a Consiliului European (CE) subliniază discrepanța dintre eforturile de consolidare a protecției juridice a drepturilor femeilor și inegalitățile în accesarea justiției cu care femeile se confruntă în toate cele 47 de state membre. Uniunea Europeană promovează, de asemenea, drepturile femeilor ca un obiectiv strategic⁴. CE invită statele membre să îmbunătățească accesul femeilor la justiție prin creșterea nivelului de înțelegere a barierelor cu care se confruntă femeile și prin schimbul de informații cu privire la abordările și bunele practici eficiente. În acest cadru, Comisia pentru egalitatea de gen a Consiliului European (CEG) a sprijinit câteva inițiative, printre care următoarele⁵:

1. ONU-Femei. 2011. *Progresul femeilor lumii: în căutarea dreptății 2011-2012*. New York. p. 25.

2. Ibid. p. 29.

3. Françoise Tulkens. 2007. *Drepturile omului, drepturile femeilor. Candidații femei la Curtea Europeană a Drepturilor Omului*. Prelegere ținută la data de 9 martie 2007 la Institutul de Studii Europene la Vrije Universiteit Bruxelles (VUB).

4. Comisia Europeană. 2015. *Angajamentul strategic pentru egalitatea de gen 2016-2019*.

5. Publicații și rapoarte accesibile pe pagina de internet a Unității pentru Egalitatea de Gen a Consiliului European: <http://www.coe.int/en/web/genderequality/equal-access-of-women-to-justice>.

- Un studiu de fezabilitate privind accesul egal la justiție pentru femei, pe baza studiilor de caz din patru state membre (2013)
- O serie de trei întâlniri ale experților care se axează pe diverse teme referitoare la accesul femeilor la justiție (2013-2015)
- O compilație de bune practici pentru reducerea obstacolelor existente și facilitarea accesului femeilor la justiție (2015)

Proiectul „Îmbunătățirea accesului femeilor la justiție în cele șase țări ale Parteneriatului Estic”, care acoperă Armenia, Azerbaidjan, Georgia, Republica Moldova, Ucraina și, începând din anul 2017, Belarus, a ajutat la identificarea obstacolelor în ceea ce privește accesului femeilor la justiție în țările Parteneriatului Estic și să consolideze capacitatea fiecărei țări de a elabora măsuri pentru a asigura că lanțul de justiție răspunde la dimensiunea de gen, inclusiv prin formarea profesioniștilor din domeniul juridic. Acest manual este rezultatul eforturilor comune ale experților internaționali și naționali, precum și al instituțiilor responsabile de formarea judecătorilor și procurorilor din țările Parteneriatului Estic. Alte rezultate ale acestui proiect includ⁶:

- Publicarea studiilor naționale cu privire la barierele, căile de atac și bunele practici pentru accesul femeilor la justiție în cinci țări ale Parteneriatului Estic;
- Trei reuniuni ale grupurilor de lucru și două conferințe regionale care au întrunit experți pentru elaborarea prezentului manual de formare;
- Două conferințe regionale care oferă o platformă regională pentru identificarea bunelor practici și provocările în ceea ce privește promovarea accesului femeilor la justiție, precum și măsurile care trebuie luate pentru ca sistemele de justiție să fie mai receptive la dimensiunea de gen în fiecare dintre țările Parteneriatului Estic; reunind reprezentanți ai ministerelor de justiție, instituțiilor naționale de formare, profesioniștilor din domeniul juridic și alți reprezentanți ai autorităților naționale și ai societății civile;
- Seminarii naționale de formare privind accesul femeilor la justiție pentru mai mult de 500 de judecători, procurori și candidați, pilotate în Armenia, Azerbaidjan, Belarus, Georgia, Republica Moldova și Ucraina în parteneriat cu instituțiile naționale de formare judiciară și de urmărire penală;
- Ghid pentru societatea civilă privind promovarea accesului femeilor la justiție.

i. Scopul și structura manualului de formare

Cercetarea efectuată de CE înainte de lansarea acestui proiect a constatat că „formarea oferită judecătorilor [și procurorilor] în probleme legate de egalitatea de gen nu este o practică standard în întreaga Europă⁷”. Studiile de caz din Austria, Finlanda, Portugalia și Suedia au arătat că după numirea lor, nici judecătorii, nici procurorii nu beneficiază de formare privind egalitatea de gen, discriminarea de gen sau metodele sensibile la gen, pe care aceștia să le poată aplica în activitatea lor practică. Excepția este formarea dedicată pe tema violenței împotriva femeilor, în primul rând a violenței domestice, care este oferită procurorilor și judecătorilor, precum și altor profesioniști relevanți. Problema violenței împotriva femeilor reprezintă o problemă centrală în discuția privind îmbunătățirea accesului femeilor la justiție, dar, în același timp, subiectul reprezintă una dintre mai multe categorii privind încălcarea drepturilor omului la femei. Această abordare a formării profesioniștilor din domeniul juridic reflectă foarte mult situația din cele cinci țări ale Parteneriatului Estic.

Prezentul *Manual de Formare* a fost conceput având în vedere două scopuri principale: de a oferi îndrumare judecătorilor și procurorilor cu privire la măsurile ce pot fi luate în practica lor de zi cu zi pentru a îmbunătăți accesul femeilor la justiție și de a oferi un instrument instituțiilor naționale de formare responsabile de formarea judecătorilor și a procurorilor în implementarea curriculum-ului inițial și în curs de desfășurare privind accesul femeilor la justiție. Această orientare se bazează pe standardele internaționale, standardele regionale și naționale existente la nivelul Consiliului Europei, precum și pe bunele practici disponibile din statele membre ale Consiliului Europei. Prin urmare, aceasta sensibilizează practicanții relevanți din domeniul juridic în domenii privind inegalitate între femei și bărbați în cadrul procesului de judecată și oferă exemple de bune practici care pot facilita accesul femeilor la justiție.

⁶ Publicațiile și rapoartele accesibile pe pagina de internet a Unității pentru egalitatea de gen a Consiliului Europei: <http://www.coe.int/fr/web/genderequality/women-s-access-to-justice>.

⁷ Comisia pentru egalitatea de gen a Consiliului Europei. 2013. *Studiu de fezabilitate: Accesul egal la justiție pentru femei*. alin. 62.

Principiile egalității de gen și dimensiunea de gen

Un alt mod de a descrie scopul acestui manual este acela că are drept scop să ofere asistență judecătorilor și procurorilor de a integra considerentele *egalității de gen* în practica lor.

Integrarea dimensiunii de gen⁸ este un termen pentru procesul de „(re)organizare, îmbunătățire, dezvoltare și evaluare a proceselor politice, astfel încât perspectiva egalității de gen să fie integrată în toate politicile, la toate nivelurile și în toate etapele”⁹. Scopul final al integrării dimensiunii de gen este de a atinge egalitatea de gen¹⁰.

Integrarea dimensiunii de gen este unul dintre cele cinci obiective strategice ale Strategiei privind egalitatea de gen a CE (2014-2017), inclusiv în domeniul justiției. CE recunoaște, de asemenea, că integrarea perspectivei de gen este o componentă importantă a reformelor vizând consolidarea sistemului judiciar¹¹.

Uneori, se consideră că procesul de integrare a dimensiunii de gen adoptă o **abordare sensibilă din punct de vedere a genului** în administrarea justiției sau aplică o **perspectivă de gen** în ceea ce privește urmărirea penală sau judecarea.

Judecătorii și procurorii sunt beneficiarii primari ai acestui instrument de construire a capacităților, dar manualul este, de asemenea, și un instrument de referință pentru profesioniștii practicanți din domeniul juridic și studenții la drept. De asemenea, în timp ce manualul răspunde nevoilor identificate ale țărilor din Parteneriatul Estic, acesta poate aduce beneficii unei audiențe mai largi a practicanților din domeniul juridic din statele membre ale CE și din afara acestora.

Manualul de formare este structurat în patru părți principale, care au fost concepute ca module de formare independente: MODULUL I: Cadru conceptual, MODULUL II: Cadre juridice internaționale și regionale, MODULUL III: Ce trebuie să cunoască fiecare practician și MODULUL IV: Promovarea accesului femeilor la justiție prin practica judecătorilor și a procurorilor. Primele trei module furnizează informații generale, dar practice cu privire la standardele pentru accesul femeilor la justiție, concepte importante, cum ar fi drepturile omului în cazul femeilor, stereotipurile și prejudecățile de gen și nediscriminarea pe criterii de gen și sex, precum și principalele teme și domenii în care inegalitățile dintre femei și bărbați influențează în mod negativ capacitatea femeilor de a solicita despăgubiri prin intermediul sistemului judiciar pentru încălcarea drepturilor lor (violența împotriva femeilor, chestiunile legate de ocuparea forței de muncă și problemele de familie). Al patrulea modul al manualului contribuie direct la construirea capacității judecătorilor și procurorilor de a administra justiția într-un mod sensibil la dimensiunea de gen. Acesta abordează aspecte de drept și procedură penală și civilă, iar informațiile au fost furnizate prin rapoartele analitice naționale și contribuția experților naționali. Subiectul stereotipurilor de gen în practica judiciară este abordat ca o problemă transversală și, prin urmare, este abordat în mai multe secțiuni, dacă este cazul.

În plus față de partea generală, au fost elaborate patru capitole de țări pentru Armenia, Georgia, Republica Moldova și Ucraina, care sunt disponibile pe pagina de internet a Unității pentru egalitatea de gen a Consiliului Europei¹². Cele patru capitole de țară sunt adaptate pentru a aborda contextele sociale și cadrele juridice specifice din aceste țări și pentru a revizui barierele în calea accesului egal al femeilor la justiție, în diferite domenii juridice din țările respective. Capitolele de țară furnizează astfel orientări detaliate și practice, precum și recomandări pentru acțiunile pe care judecătorii și procurorii le pot lua în practica lor de zi cu zi pentru a îmbunătăți accesul femeilor la justiție.

Manualul de formare este conceput în jurul modulelor pentru a fi suficient de flexibil pentru a permite formatorilor să dezvolte un program personalizat. Acesta oferă câteva exemple de exerciții de formare și are scopul de a oferi instructorilor suficiente informații de bază și îndrumări metodologice prin care aceștia pot dezvolta exerciții pentru a-și îndeplini cerințele vizate. În același timp, manualul poate fi utilizat ca o formă de manual de către practicienii din domeniul dreptului, deoarece acesta pune accentul pe practicile sensibile la gen, în contextul procesului de luare a deciziilor judiciare, dar și în domenii cum ar fi construirea cazurilor, investigarea, managementul sălilor de judecată și căile de atac.

8 Pentru informații suplimentare cu privire la integrarea dimensiunii de gen, a se vedea, Consiliul Europei, Cadru conceptual, metodologia și prezentarea bunelor practici privind integrarea dimensiunii de gen – Raport Final al activităților grupului de specialiști cu privire la integrarea dimensiunii de gen (2004).

9 Consiliul Europei. *Strategia privind egalitatea de gen 2014-2017*. p. 13.

10 ECOSOC. 1997. Raportul 'Concluzii convenite privind integrarea dimensiunii de gen' Doc ONU A/52/3. Cap. 1, alin. A.

11 Consiliul Europei. 2016. Plan de acțiune privind consolidarea independenței și imparțialității judiciare.

12 A se vedea pagina de internet a Unității pentru egalitatea de gen a Consiliului Europei: <http://www.coe.int/en/web/genderequality/publications>.

ii . Orientări metodologice

Manualul de formare a fost comandat și susținut de Consiliul Europei și dezvoltat în strâns parteneriat cu șapte instituții naționale de formare responsabile cu formarea judecătorilor și procurorilor: Academia de Justiție din Armenia, Academia de Justiție din Azerbaidjan, Liceul de Justiție din Georgia, Institutul Național de Justiție al Republicii Moldova, Oficiul Procurorului Șef din Georgia, Școala de Judecători din Ucraina și Academia de Procurori din Ucraina. Beneficiarii instituționali direcți ai Manualului de Formare sunt instituțiile de formare pentru judecători și procurori din țările Parteneriatului Estic, dar se speră că și alte instituții similare din statele membre ale Consiliului Europei îl vor considera ca fiind relevant. În special, partea generală a manualului acoperă un domeniu mai larg de relevanță, în timp ce cele patru capitole pe țări abordează particularități ale țării. Intenția este de a oferi acest *Manual de Formare* ca instrument și suport pentru includerea subiectului accesului egal al femeilor la justiție în educația obligatorie pentru profesioniștii din domeniul juridic și, în special, în formarea inițială sau continuă a judecătorilor și a procurorilor. Se speră că această abordare va fi prioritizată de instituțiile naționale de formare, inclusiv în dezvoltarea unor programe ulterioare.

ii .a Cum se utilizează Manualul de formare pentru judecători și procurori privind asigurarea accesului femeilor la justiție

Atunci când se utilizează *Manualul de Formare* ca suport pentru o formare unică, instituțiile de formare și formatorii vor trebui să selecteze cu atenție temele și materialele, deoarece conținutul acestui manual depășește cu mult ceea ce poate fi acoperit în sfera unui scurt eveniment de formare, care durează, în mod ideal, două-trei zile). Acest scenariu a fost prevăzut în proiectarea manualului și, din acest motiv, manualul a fost structurat în module și secțiuni. Un modul este o parte independentă din cele patru părți ale manualului. În plus, fiecare parte principală are mai multe secțiuni. De exemplu, Modulul I: Cadrul conceptual are patru secțiuni: (1) Accesul la justiție; (2) Drepturile omului în cazul femeilor; (3) Nediscriminarea pe criterii de sex și egalitatea între sexe/ de gen și (4) Stereotipurile și prejudecățile de gen. Modulul IV: Promovarea accesului femeilor la justiție prin practica judecătorilor și a procurorilor are treisprezece secțiuni. Intenția comisarilor și a autorilor manualului a fost ca fiecare eveniment de formare să includă cel puțin o secțiune din fiecare dintre cele patru module principale ale manualului. Prin urmare, indiferent cât de scurtă, formarea privind accesul femeilor la justiție ar trebui să includă un modul care să acopere cadrul conceptual, unul referitor la cadrele juridice internaționale și regionale, un modul tematic și un modul referitor la aspecte ale practicii zilnice a judecătorilor și procurorilor. Alegerea secțiunilor care să aparțină diferitelor module este lăsată la discreția instituțiilor de formare și/ sau a formatorilor, având în vedere faptul că anumite secțiuni din Modulul IV ar fi mai relevante pentru anumite teme din Modulul III. De exemplu, dacă se selectează domeniul ocupării forței de muncă, atunci secțiunea privind problemele probatorii ar fi deosebit de relevantă.

Manualul permite formatorilor să dezvolte și să utilizeze atât o abordare tematică (concentrându-se, de exemplu, asupra violenței împotriva femeilor sau a aspectelor legate de ocuparea forței de muncă), cât și una care se concentrează asupra standardelor și principiilor juridice pentru accesul femeilor la justiție, care traversează o serie de teme și domenii de drept (cum ar fi principiul accesului nediscriminatoriu la justiție sau cel al accesului la căile de atac eficiente). Într-adevăr, fiecare eveniment de formare ar fi conceput să integreze o combinație a acestor abordări și este la latitudinea formatorilor și a instituțiilor de formare să selecteze dintre numeroasele subiecte posibile.

Atunci când este utilizat în vederea sprijinirii formării inițiale, *Manualul de Formare* poate fi integrat mai mult în programele de învățământ ale instituțiilor de formare, dat fiind faptul că formarea inițială are o durată mai mare (de obicei un an universitar) și oferă posibilitatea să fie acoperite mai multe subiecte. Formarea inițială oferă, de asemenea, mai mult timp pentru studiul individual, iar *Manualul de Formare* poate fi folosit ca lectură suplimentară sau pentru elaborarea de exerciții suplimentare sau teme de studiul individual.

Manualul este un instrument cuprinzător și evenimentul de formare poate fi planificat folosind acest manual ca o resursă la care se poate apela. În acest mod, partea generală oferă contextul conceptual mai larg și standardele internaționale și cele mai bune practici aplicabile, în timp ce părțile naționale furnizează legislația internă, procedurile, practicile și provocările care ar trebui abordate în mod similar în fiecare din cele patru părți. În plus, în Anexa 3 sunt puse la dispoziție o serie de resurse, inclusiv resurse multimedia. Formatorii sunt încurajați să analizeze aceste resurse, care pot îmbunătăți calitatea formării. În același timp, *Manualul de Formare* nu este operațional pentru a fi utilizat direct într-o sesiune de formare și pentru fiecare formare, formatorii vor trebui să dezvolte și adapteze prezentări, exerciții, sarcini de grup și studii de caz specifice. Manualul include câteva

exemple de exerciții și puncte de discuție pentru fiecare subiect, de exemplu în Anexa 1, dar este de așteptat o contribuție suplimentară a formatorilor, în vederea pregătirii materialelor specifice fiecărei sesiuni de formare.

Formarea privind accesul femeilor la justiție, ca de altfel întreaga formare a judecătorilor și a procurorilor, ar trebui să aibă o abordare clară și practică, axată mai degrabă pe dezvoltarea abilităților și nu pe „educația” tradițională, dat fiind faptul că participanții la acest tip de formare sunt adulți cu un înalt nivel de educație. Pe lângă construirea competențelor specifice, de exemplu în cazul cazurilor sensibile la dimensiunea de gen și a managementului sălilor de judecată (a se vedea modulul 4.8 din *Manualul de Formare*), formarea privind accesul femeilor la justiție are ca obiectiv provocarea atitudinilor și ipotezelor privind tratamentul femeilor în sistemul judiciar.

Formarea trebuie nu numai să transmită informații despre standardele privind accesul femeilor la justiție, ci și să ofere asistență participanților în a fi instruiți să aplice respectivele informații în situații reale, având în vedere provocările cu care se pot confrunța. Următoarea secțiune prezintă în detaliu unele dintre opozițiile semnificative cu care se pot confrunța formatorii, dar și stagiarii, atunci când încearcă să abordeze problema accesului femeilor la justiție.

ii .b Formarea ca instrument pentru egalitatea de gen în cazul accesului la justiție

Obiectivul final al organizării cursurilor de formare privind accesul femeilor la justiție pentru profesioniștii din domeniul juridic constă în provocarea și schimbarea comportamentelor, practicilor sau procedurilor care creează obstacole în calea accesului egal la justiție pentru femei, precum și promovarea acelor care asigură un acces mai bun. Un element cheie în atingerea acestui obiectiv este de a contesta și de a aborda stereotipurile de gen în cadrul sistemului judiciar. *Manualul de formare* oferă dovezi ample că stereotipurile de gen reprezintă unul dintre principalele obstacole în calea accesului egal al femeilor la justiție. Manualul sugerează, de asemenea, o serie de strategii care pot fi utilizate pentru a sprijini, împuternici și a permite actorilor din domeniul justiției să evite stereotipurile de gen în activitatea lor. Cu toate acestea, „schimbarea prejudecăților este dificilă”, iar cercetările recente sugerează că formarea în domeniul egalității dintre sexe este mai eficientă atunci când se utilizează strategii specifice și intenționate pentru a provoca prejudecățile și pentru a oferi modalități alternative de gândire și comportament¹³. Bohnet recomandă **reorientarea formării pe consolidarea capacităților**. Acest lucru înseamnă că nu ar trebui să se crească doar gradul de conștientizare, ci și să se ofere instrumente specifice care să ajute oamenii să ia decizii mai bune.

Formatorii și instituțiile de formare care organizează cursuri de formare privind asigurarea accesului femeilor la justiție ar trebui să țină seama, de asemenea, de rezistența pe care o pot întâmpina la această formare. **Rezistența la formarea de gen** poate lua mai multe forme, precum „negarea relevanței politicilor privind egalitatea de gen, refuzul de a accepta responsabilitatea pentru abordarea politicilor privind egalitatea de gen sau pur și simplu prin neaplicare”¹⁴. Mai mult, aceste diferite forme de rezistență sunt localizate la diferite niveluri, de la individual la instituțional, și nu implică numai comisari și stagiari, ci și formatorii înșiși, deoarece aceștia se pot dovedi reticenți în a-și pune sub semnul întrebării propriile atitudini, metode sau cunoștințe. Dat fiind că standardele pentru accesul femeilor la justiție sunt consolidate și elaborate de cadrele internaționale sau regionale privind drepturile omului, rezistența poate proveni și din lipsa de cunoaștere a dreptului internațional și din percepția că dreptul internațional este complicat și dificil de aplicat în contextul național. Pentru a face față rezistenței, participanții pot fi încurajați să-și examineze propriile experiențe și să pună sub semnul întrebării propriile judecăți. Acest lucru necesită un înalt nivel de încredere în grup, precum și o abordare deschisă și flexibilă din partea formatorilor. Următoarea secțiune include câteva activități și exerciții menite să ajute formatorii să abordeze prejudecățile legate de gen sau să ajute participanții la formare să pună sub semnul întrebării stereotipurile legate de gen.

Notă privind terminologia

Acest manual utilizează o serie de termeni specifici, majoritatea fiind definiți în *Glosarul pentru egalitatea de gen* a Consiliului Europei. Dacă este necesar, în text sunt definiți alți termeni.

¹³ Iris Bohnet. 2016. *Ce funcționează. Egalitatea de gen prin concept*. Cambridge and London: The Belknap Press of Harvard University Press. p. 54.

¹⁴ Lucy Ferguson și Maxime Forest. 2011. OPERA Raport Final: Promovarea genului + Formarea în Teorie și practică. Livrabil al proiectului de cercetare Calitatea în gen + Politici de egalitate (QUING). A se vedea și: Maria Bustelo, Lucy Ferguson și Maxime Forest (ed.). 2016. *Politica transferului de cunoștințe feministe: formarea de gen și expertiza de gen*. New York: Palgrave Macmillan.

Sex și Gen: o analiză

Acest manual utilizează termenii „sex” și „gen” atunci când discută despre conceptele de egalitate și discriminare. În limbajul nostru de zi cu zi, adesea folosim acești termeni interschimbabil, dar aceștia au totuși semnificații diferite.

Nu uitați că **sexul** se referă doar la „caracteristicile biologice care definesc oamenii ca femele sau masculi”¹⁵.

Din acest motiv, vorbim despre *date defalcate pe sexe*, adică statistici care sunt culese pentru femei sau bărbați (de exemplu, numărul femeilor care au introdus reclamații în fața unei instanțe specifice). *Discriminarea bazată pe sex* se referă la un tratament diferențiat și nefavorabil bazat pe sexul persoanei (de exemplu, dacă o companie angajează numai femei pentru posturi administrative).

Pe de altă parte, **genul** este o construcție socială care se referă la diferențele dintre femei și bărbați și atributele asociate faptului de a fi femeie sau bărbat¹⁶. Vorbim despre *analiza de gen* sau *evaluarea impactului de gen* — în proiectul de lege, de exemplu — pentru a face referire la un proces în care posibilele consecințe pe care o nouă lege le poate avea le-ar putea avea asupra femeilor și bărbaților sunt analizate în avans, pentru a asigura că legea nu discriminează niciunul dintre sexe. *Discriminarea de gen* este un concept mai larg decât discriminarea pe criterii de sex, deoarece poate include un tratament diferențiat pe baza orientării sexuale/ identității sexuale sau pe baza stereotipurilor de gen.

În timp ce discriminarea pe criterii de sex și discriminarea de gen sunt interzise în temeiul dreptului internațional, termenii specifici nu sunt definiți în tratate¹⁷. Și în conformitate cu dreptul intern, termenii pot avea același înțeles. Este important ca utilizatorii acestui manual să fie conștienți că „genul” este un concept mult mai larg decât „sexul”.

¹⁵ Consiliul Europei. 2015. *Glosar privind egalitatea de gen*.

¹⁶ Pentru o definiție a „genului”, a se vedea, de exemplu, articolul 3 din Convenția privind prevenirea și combaterea violenței împotriva femeilor și violența domestică a Consiliului Europei.

¹⁷ Rețineți faptul că Articolul 1 din CEDAW definește „discriminarea împotriva femeilor”, care este discutată în detaliu în Modulul 1.3 din prezentul manual de formare.

MODULUL I.

CADRUL CONCEPTUAL

Obiective: Modulul I introduce concepte de bază care ar trebui să reprezinte baza oricărei formări cu privire la îmbunătățirea accesului femeilor la justiție. Aceste concepte reprezintă cadrul prin care se introduce formarea. Rețineți că există o suprapunere între abordările conceptuale și nu este necesar să alegeți una în defavoarea celeilalte. Participanții și cititorii acestui manual ar trebui să dobândească o înțelegere asupra diferitelor lentile prin intermediul cărora poate fi abordată îmbunătățirea accesului femeilor la justiție.

1.1 Accesul la justiție

Societățile democratice sunt construite pe respectul pentru statul de drept, care este în sine un sistem de legi neutre care sunt „aplicate în mod egal și adjuocate independent”¹⁸. Cerințele esențiale ale statului de drept sunt buna guvernare și „un sistem de justiție funcțional care își îndeplinește sarcinile în mod echitabil, fără prejudecăți sau discriminare”¹⁹ și care este accesibil tuturor. Conceptualizarea accesului la justiție a evoluat în timp. Abordările mai vechi s-au concentrat asupra mijloacelor prin care persoanele ar putea să-și protejeze drepturile prin lege prin intermediul instanțelor și a tribunalelor și inițiativele axate pe dezvoltarea asistenței juridice și a procedurilor legale specializate și adesea simplificate. De-a lungul timpului, *accesul la justiție* a însemnat o abordare care vizează asigurarea „faptului că rezultatele juridice și judiciare sunt ele însele ‘corecte și echitabile’”²⁰, cu accent mai mare pe reformarea instituțiilor de justiție, „pentru a le simplifica și a facilita accesul la acestea.”²¹ Noțiunea de „acces la justiție” nu se limitează la eficiența sistemului de justiție. Aceasta cuprinde procese care să asigure că întregul sistem este *sensibil* și receptiv atât la nevoile și realitățile femeilor, cât și ale bărbaților și îi împuternicește pe parcursul întregului lanț de justiție.

Abordările sensibile la gen împotriva abordările indifferente față de gen²²

O **abordare sensibilă la gen** este cea care încearcă să remedieze inegalitățile de gen luând în considerare particularitățile experiențelor și nevoilor femeilor și bărbaților. Aceasta impune acordarea de atenție diferitelor roluri și responsabilități ale femeilor/ fetelor și bărbaților/băieților care sunt prezente în contexte sociale, culturale, economice și politice specifice. Această abordare este necesară pentru ca femeilor să li se garanteze drepturile universale ale omului și să nu fie discriminate.

În schimb, o **abordare indiferentă față de gen** reprezintă o nerecunoaștere a faptului că rolurile și responsabilitățile femeilor/fetelor și bărbaților/băieților le sunt „atribuite”. Într-o lume în care dezavantajul sau privilegiul este asociat genului, o abordare indiferentă față de gen nu va duce la atingerea unei egalități reale.

Asigurarea accesului la justiție necesită o cooperare între entitățile judiciare și organismele de aplicare a legii și se extinde la instituțiile administrative și ale societății civile.²³

În cadrul angajamentului său de a realiza egalitatea de șanse între femei și bărbați în statele membre, Consiliul European a subliniat faptul că accesul la justiție are o dimensiune de gen.²⁴ Încălcările drepturilor femeii împiedică

18 ONU-Femei. 2015. Progresul femeilor lumii 2015-2016: Transformarea economiilor, realizarea drepturilor. New York. p. 11.

19 Ibid.

20 Jeremy McBride pentru Comitetul European privind Cooperarea Juridică a Consiliului European. 2009. Accesul la justiție pentru migranți și solicitanții de azil în Europa. alin. 9.

21 Comisia privind egalitatea de gen a Consiliului European. 2013. *Studiu de fezabilitate: accesul egal la justiție al femeilor*. alin. 6.

22 Comisia privind egalitatea de gen a Consiliului European. 2013. *Studiu de fezabilitate: accesul egal la justiție al femeilor*. alin. 6.

23 Adunarea Parlamentară a Consiliului European. 2015. Rezoluția 2054 privind egalitatea și nediscriminarea în materie de acces la justiție.

24 A se vedea Strategia pentru egalitatea de gen a Consiliului European 2014-2017, Obiectiv strategic 3: Garantarea accesului egal al femeilor la justiție.

ele însele egalitatea de gen, însă atunci când femeilor li se refuză accesul la justiție pentru a remedia încălcările drepturilor omului, acestora li se refuză, de asemenea, egalitatea de tratament în fața legii. Asigurarea accesului la justiție permite femeilor să se bucure de drepturile lor și, prin urmare, să contribuie la egalitatea de gen. Comisia privind egalitatea de gen a Consiliului European. 2013. *Studiu de fezabilitate: A se vedea Consiliul European*. 2015. *Glosarul privind egalitatea de gen* pentru alte definiții ale abordărilor sensibile la gen și a celor indiferente la gen.

1.1.1. Bariere în calea justiției

Femeile se confruntă cu inegalități persistente atât în sistemele juridice naționale, cât și în cele internaționale. Unele dintre obstacolele cu care se confruntă femeile în ceea ce privește accesul la justiție nu sunt specifice sexului lor, ci sunt trăite de grupuri de persoane marginalizate „care sunt în mod deosebit supuse discriminării și [care sunt], de asemenea, mai puțin susceptibile de a-și cunoaște drepturile și căile de atac existente”.²⁵ Sistemele justiției tind să reflecte dezechilibrele de putere inerente în orice societate și acestea „consolidează privilegiul și interesele celor puternici, indiferent dacă este pe baza clasei economice, a etnicității, a rasei, a religiei sau a genului”.²⁶ Deoarece femeile nu dețin aceeași putere și privilegiu ca bărbații, acestea nu au aceeași protecție din partea legii. Cu toate acestea, alte bariere în calea justiției au un impact exclusiv asupra femeilor.

Femeile întâmpină obstacole în ceea ce privește accesul la justiție în cadrul și în afara sistemului juridic. Pentru a înțelege mai bine barierele cu care se confruntă femeile, poate fi utilă împărțirea acestora în cele de natură juridică/instituțională și cele de natură socio-economică și culturală.²⁷

TIPURI DE OBSTACOLE PRIVIND ACCESUL FEMEILOR LA JUSTIȚIE
1 . Nivelul juridic/instituțional
Cadru legal discriminatoriu sau insensibil (incluzând: dispoziții legale care sunt în mod explicit discriminatorii, dispoziții care nu țin cont de gen, care nu iau în considerare poziția socială a femeilor, lacune în legislația privind aspecte care afectează în mod disproporționat femeile)
Interpretarea și implementarea problematică a legii
Procedură juridică ineficientă sau problematică (lipsa procedurilor sensibile la gen în sistemul juridic)
Mecanisme slabe de tragere la răspundere (această categorie poate include corupția)
Slaba reprezentare a femeilor în rândul profesioniștilor din domeniul juridic
Stereotipurile și prejudecățile de gen de către actorii din domeniul justiției
2 . Nivelurile socio-economice și culturale
Lipsa de cunoaștere a drepturilor legale și a procedurilor legale sau a modului de accesare a asistenței juridice (care poate rezulta din diferențele de gen în ceea ce privește nivelurile educaționale, accesul la informație etc.)
Lipsa resurselor financiare (incluzând mijloacele de plată, pentru reprezentarea juridică, taxele legale, taxele judiciare, transportul la instanțele de judecată, îngrijirea copilului etc.)
Distribuția inegală a sarcinilor în cadrul familiei
Stereotipuri de gen și atitudini culturale

Având în vedere diagramele de mai sus, rețineți că factorii socio-economici rezultă toți din distribuția inegală a puterii și a resurselor între femei și bărbați. Această inegalitate înseamnă că obstacolele care prezintă provocări pentru orice persoană care accesează justiția, cum ar fi instanțele care se află doar în centrele urbane, au un impact mai mare asupra femeilor care dispun de resurse mai puține, de exemplu, mijloacele financiare și timpul necesare pentru deplasarea la tribunalele de pe raza orașelor. Poziția socio-economică inferioară a femeilor este deseori mai degrabă exacerbată de procedurile judiciare, decât contestată.

Stereotipurile de gen de la nivel cultural apar, de asemenea, și au un impact și la nivel instituțional. Atitudinile și normele privind ceea ce este considerat a fi „adecvat” pentru femei și bărbați poate acționa ca un factor de descurajare pentru femeile care doresc să își caute dreptatea. În exemplul de mai sus, neregulile percepute ale

25 Adunarea Parlamentară a Consiliului European. 2015. Rezoluția 2054 privind egalitatea și nediscriminarea în materie de acces la justiție.

26 ONU-Femei. 2015. *Progresul femeilor lumii 2015-2016: Transformarea economiilor, realizarea drepturilor*. New York. p. 11.

27 Comisia pentru egalitatea de gen a Consiliului European. 2013. *Studiu de fezabilitate: Accesul egal la justiție pentru femei*.

femeilor care călătoresc singure la instanțele de judecată din centrele urbane sau chiar tradiții conform cărora femeile nu își rezolvă problemele în forumurile publice utilizând legea. Comitetul CEDAW a avertizat că:

„Stereotipurile și prejudecățile de gen în sistemul de justiție au consecințe cu implicații profunde asupra exercitării depline de către femei a drepturilor omului. Acestea împiedică accesul femeilor la justiție în toate domeniile legii...”²⁸ Obstacolele culturale pot fi, de asemenea, (re)generate și în procesul legislativ și în luarea deciziilor judiciare. Subiectele privind stereotipurile de gen și prejudecățile judiciare sunt discutate mai detaliat în modulul 1.4.

Punct de discuție: Este important ca profesioniștii din domeniul juridic, în special procurorii și judecătorii, să fie conștienți de întreaga gamă de obstacole cu care se confruntă femeile în accesul la justiție, deoarece multe dintre acestea sunt interdependente. **Practicienii în domeniul dreptului nu pot aborda toate barierele pe care le întâmpină femeile în accesarea justiției.** În mod firesc, judecătorii și procurorii pot avea un impact mai mare în ceea ce privește abordarea barierelor asociate sferei juridice/instituțional.

Pe de altă parte, există modalități prin care acțiunile procurorilor și judecătorilor pot atenua efectul barierelor de natură socio-economică sau culturală? Luați în considerare mai multe bariere juridice/instituționale și, de asemenea, socio-economice sau culturale și discutați/efecuați un brainstorming privind posibile acțiuni. De exemplu, în cazul în care birourile procurorului și instanțelor judecătorești elaborează și distribuie broșuri pentru femei cu privire la drepturile lor, cu explicații simplificate ale procedurilor legale, s-ar aborda astfel o barieră în calea justiției? Ce barieră/bariere?

Barierile în calea justiției care vizează sfera juridică/ instituțională și sunt caracteristice statelor membre ale Consiliului Europei sunt explorate mai detaliat în cele ce urmează.

La nivel legislativ, barierele sunt create prin **dispoziții discriminatorii** în cadrul legislației. De exemplu, în unele țări, inclusiv în cele din Parteneriatul Estic, femeile sunt excluse din punct de vedere juridic din anumite forme de muncă pe baza unor ipoteze stereotipice privind caracteristicile și rolurile femeilor. De exemplu, ca fiind nepotrivite pentru locurile de muncă care necesită forță fizică sau care implică brațele sau pentru locurile de muncă dăunătoare pentru capacitatea lor de reproducere. Definiția anumitor infracțiuni poate fi, de asemenea, problematică, cum ar fi cazul violului, în care unul dintre elemente este mai degrabă forța și nu consimțământul.

În timp ce o modalitate de a aborda aceste probleme este de a modifica legile, sistemul judiciar poate contribui, de asemenea, la demontarea acestor bariere. Unele dintre dispoziții ar putea fi contestate în cadrul procedurilor anti-discriminare sau înaintate Curții Constituționale. În plus, judecătorii ar trebui să interpreteze dispozițiile în conformitate cu egalitatea reală și normele internaționale.

Practicienii din domeniul dreptului nu aplică întotdeauna perspectiva dimensiunii de gen în munca lor. Într-adevăr, una dintre barierele majore în calea accesului femeilor la justiție este **interpretarea discriminatorie sau insensibilă la gen a legilor**. Un exemplu de interpretare a legii care nu este sensibilă la sex este insistența asupra cerințelor de proporționalitate și caracterul imediat în interpretarea auto-apărării în procedurile de ucidere a unui partener violent, fără a ține seama de particularitățile comportamentului infractorilor sau experiența trecută ca fostă victimă a violenței în familie.²⁹ În plus, interesul superior al copilului în contextul procedurilor de custodie este adesea interpretat ca necesitând contact între un părinte și copil, chiar și atunci când există un istoric al violenței domestice împotriva partenerului și, indirect, asupra copilului.³⁰ **Procedurile juridice care nu sunt sensibile la sex** reprezintă un alt obstacol major pentru accesul femeilor la justiție. În primul rând, este pusă în discuție cât de sensibilă este setarea instituțională și conceptuală a sistemelor de justiție pentru femei, în special pentru victimele/supraviețuitoarii violenței bazate pe gen.³¹ Procedurile penale sunt adesea extrem de traumatizante pentru victimele, ale căror caractere și comportamente sunt examinate frecvent, cu referire la ipotezele stereotipice despre „victima ideală”, în timp ce victimele altor infracțiuni, inclusiv violența interpersonală, nu sunt supuse aceluiași tip de examinare. Nu toate jurisdicțiile dispun de dispoziții legale menite să minimizeze trauma și să protejeze intimitatea victimelor violenței bazate pe gen. Procedurile sunt adesea lungi, fapt care nu numai că prelungeste trauma, dar poate avea implicații financiare și poate intra în conflict cu responsabilitățile femeilor privind îngrijirea copiilor. Prin urmare, pentru a respecta standardele

²⁸ Comitetul CEDAW. 2015. Recomandarea generală nr. 33: Accesul femeilor la justiție. alin. 26. A se vedea, de asemenea, Garantarea accesului egal al femeilor la justiție în Strategia pentru egalitatea de gen a Consiliului Europei 2014-2017. p.3.

²⁹ Fenomenul „sindromului femeii bătute” este discutat mai detaliat în modulul 4.9.2 al acestui manual

³⁰ Determinarea interesului superior al copilului este discutată mai detaliat în modulul 3.3.

³¹ Judith Lewis Herman. 2005. „Justiție din perspectiva victimei” în *Violența împotriva femeilor* 11. pp. 571-602.

internaționale privind nediscriminarea și accesul la justiție, statele ar trebui să se asigure că procedurile sunt tratate într-o manieră sensibilă la gen, prin care victimele și martorii sunt protejați de hărțuire, iar vocile femeilor capătă greutate.³² Statele ar trebui, de asemenea, să pună în aplicare mecanisme care să garanteze faptul că normele de probă, investigația și alte proceduri legale sunt imparțiale și nu sunt influențate de stereotipurile sau prejudecățile de gen.³³

1.1.2. Componente ale accesului la justiție

Dreptul la egalitate în fața legii este un drept universal al omului, care este consacrat în convențiile internaționale.³⁴ Elementele care trebuie să fie în vigoare pentru a garanta accesul nediscriminatoriu la justiție au fost discutate la nivel național și internațional, dar doar recent componentele accesului femeilor la justiție au fost elaborate în detaliu. **Recomandarea generală nr. 33** a Comitetului ONU privind Eliminarea discriminării împotriva femeilor, organismul care monitorizează implementarea CEDAW, a articular șase componente interdependente și esențiale ale accesului la justiție, care sunt considerate elementele de bază ale unui sistem de justiție care este sensibil la dimensiunea de gen. A se vedea figura de mai jos.

Componente ale accesului femeilor la justiție în detaliu³⁵

Posibilitatea examinării în instanță impune accesul nestingherit al femeilor la justiție, precum și capacitatea și abilitarea acestora de a-și revendica drepturile ca drepturi legale.

Disponibilitatea necesită înființarea instanțelor și a altor organe cvasi-judiciare, în zone urbane, rurale și îndepărtate, precum și întreținerea și finanțarea acestora.

Accesibilitatea necesită ca toate sistemele de justiție să fie sigure, accesibile și accesibile din punct de vedere fizic femeilor și să fie adaptate și corespunzătoare nevoilor femeilor, inclusiv a celor care se confruntă cu **forme de discriminare intersectate sau combinate**.

³² Comitetul CEDAW. 2015. Recomandarea generală nr. 33 privind Accesul femeilor la justiție. alin. 15(c) și 29(c)(i).

³³ Ibid., alin. 18(e).

³⁴ De exemplu, articolele 2(3) (dreptul la cale de atac) și 26 (egalitatea în fața legii) din Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice și articolul 6 (dreptul la un proces corect) din Convenția Europeană a Drepturilor Omului.

³⁵ Comitetul CEDAW. 2015. Recomandarea generală nr. 33 privind Accesul femeilor la justiție.

Buna calitate a sistemului de justiție impune ca toate componentele sistemului să respecte standardele internaționale de competență, eficiență, independență și imparțialitate și să furnizeze în, timp util, căi de atac adecvate și eficiente, care sunt puse în aplicare și care duc la o rezolvare durabilă a disputelor sensibile la dimensiunea de gen pentru toate femeile. Sistemele de justiție ar trebui să fie contextualizate, dinamice, participative, deschise unor măsuri practice inovatoare, sensibile la dimensiunea de gen și ia în considerare cererile tot mai mari din partea femeilor cu privire la justiție.

Furnizarea căilor de atac necesită abilitatea femeilor de a primi din partea sistemelor de justiție protecție viabilă și căi de atac adecvate pentru orice prejudiciu pe care acestea le-ar putea suferi.

Responsabilitatea sistemelor judiciare este asigurată prin monitorizarea funcționării sistemelor de justiție pentru a se garanta că acestea sunt în conformitate cu principiile invocării în justiție, disponibilității, accesibilității, bunei calități și furnizării de măsuri corective. Răspunderea sistemelor de justiție se referă, de asemenea, la monitorizarea acțiunilor profesioniștilor din sistemul justiției și la tragerea la răspundere a acestora în cazul încălcării legii.

Asigurarea accesului femeilor la justiție nu este mai puțin importantă în **situațiile de conflict și post-conflict** decât în perioadele de pace. Toate țările beneficiare ale acestui proiect au experiență directă de conflict pe teritoriul lor. Dreptul umanitar internațional interzice în mod explicit discriminarea pe bază de sex și respectă principiul egalității între femei și bărbați.³⁶ Consiliul de Securitate al ONU invită statele să adopte măsuri pentru a asigura protecția și respectarea drepturilor femeilor și fetelor în situații de conflict armat, acordând atenție deosebită violenței bazate pe gen și să pună capăt impunității și să-i urmărească în justiție pe cei responsabili pentru infracțiunile comise împotriva femeilor și fetelor.³⁷ În plus, statele sunt îndemnate să consolideze accesul la justiție pentru femeile aflate în situațiile de conflict și post-conflict, incluzând, dar fără a se limita la „prompta investigare, urmărire penală și pedepsire a autorilor violenței sexuale și bazate pe gen, precum și despăgubiri pentru victime, după caz”.³⁸

Convenția Consiliului Europei privind prevenirea și combaterea violenței împotriva femeilor și a violenței domestice prevede că toate dispozițiile acesteia se aplică în situații de conflict armat și de pace.^{39,39}

Accesul femeilor la justiție în situații de conflict și post-conflict

Comitetul CEDAW a atras atenția asupra complexității abordării încălcărilor drepturilor omului în situațiile de conflict și post-conflict, precum și tranzitorii.

Chiar și atunci când sistemele oficiale de justiție continuă să funcționeze, „Toate barierele cu care se confruntă femeile în accesarea justiției înainte în fața naționale înainte de conflict, cum ar fi cele juridice, procedurale, instituționale, sociale și practice și discriminarea de gen înrădăcinată sunt exacerbate în timpul conflictului, persistă în perioada post-conflictului și funcționează alături de defalcarea structurilor polițienești și judiciare pentru a le refuza sau a le împiedica accesul la justiție.”⁴⁰ Există riscul ca încălcările drepturilor femeilor, care au avut loc în perioadele de conflict, să nu fie pedepsite sau chiar să fie „normalizate” în situațiile post-conflict.

Pentru a asigura conformitatea cu CEDAW, Comitetul oferă o serie de recomandări care acoperă aspecte precum: asigurarea abordării tuturor încălcărilor bazate pe gen, sensibilizarea mecanismelor și a procedurilor justiției de tranziție la dimensiunea de gen și încurajarea implicării femeilor în justiția de tranziție, furnizarea de căi de atac eficiente și în timp util pentru femei și combaterea impunității.

1.1.3. Lanțul de justiție și uzura

Cele șase elemente ale accesului la justiție aruncă o privire de ansamblu asupra modului în care funcționează sistemele de justiție. Atunci când se au în vedere măsuri concrete pentru îmbunătățirea accesului la justiție a femeilor dintr-un anumit sistem juridic sau pentru o chestiune juridică specifică, poate fi util să se ia în considerare barierele în calea justiției pe care o femeie le poate întâlni în diferite puncte atunci când solicită despăgubiri. Această abordare prevede întregul sistem de justiție ca un lanț sau o serie de etape interconectate.

³⁶ Așa cum este abordat în cele patru Convenții de la Geneva, precum și în cele două Protocoale Adicionale.

³⁷ Consiliul de Securitate al Națiunilor Unite. 2000. Rezoluția 1325 privind femeile, pacea și securitatea.

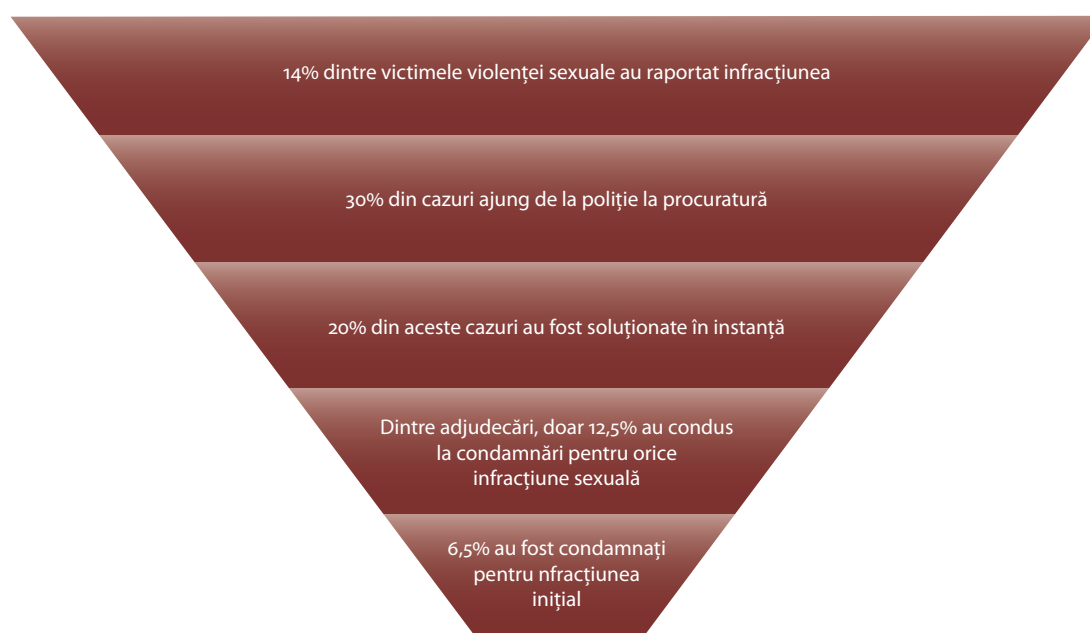
³⁸ Consiliul de Securitate al Națiunilor Unite. 2015 Rezoluția 2242 privind femeile, pacea și securitatea. alin. 14.

³⁹ Articolul 2(3).

⁴⁰ Comitetul CEDAW. 2013. Recomandarea generală nr. 30 privind Femeile în situații de prevenire, conflict și post-conflict. alin. 74.

Capacitatea femeii de a progresa de-a lungul lanțului de justiție depinde de faptul dacă întâlnește obstacole în cale și opțiunile pe care le deține pentru a le depăși. Diferiți factori contribuie la motivul pentru care cazurile formulate de femei părăsesc sistemul de justiție și, prin urmare, este util ca practicienii să înțeleagă modul în care legăturile din lanțul de justiție se conectează și se influențează unele pe altele.

Analiza lanțului de justiție a fost deosebit de utilă pentru identificarea punctelor de uzură în cazurile de violență bazată pe gen. De exemplu, un studiu privind modul în care cazurile de viol și agresiuni sexuale au fost tratate de sistemele juridice din Australia, Canada, Anglia și Țara Galilor, Scoția și Statele Unite de-a lungul unei perioade de 15 ani, au arătat următorul model:⁴¹

Din cele 14% dintre cazuri care sunt raportate autorităților, doar 8% sunt judecate, iar dintre acestea, numai 4,5% conduc la condamnări.⁴²

Cercetarea efectuată de-a lungul unei perioade de 11 ani (2004-2014) în Serbia privind accesul la justiție pentru femeile victime ale violenței domestice a constatat că un număr considerabil de cazuri au rămas „invizibile” în sistemul justiției penale.⁴³ În special, studiul a descoperit mai multe tendințe. Raportarea violenței domestice la poliție și/sau Centrele de asistență socială a crescut considerabil în această perioadă, ceea ce ar trebui privit ca o evoluție pozitivă. Deși majoritatea rapoartelor de violență domestică adresate poliției nu au condus la acuzații penale, majoritatea au fost puse sub acuzație ca infracțiuni, în fiecare an numărul acuzațiilor penale pentru violența domestică crescând în mod constant. Cu toate acestea, rata de urmărire penală a scăzut. De exemplu, în 2013, procurorul a respins acuzațiile penale în 45% din cazuri. Dintre cazurile care au fost urmărite penal în cursul perioadei de cercetare, o mică proporție s-au încheiat cu sentințe de privare de libertate. Instanțele au fost din ce în ce mai predispuse să impună suspendarea executării pedepsei (probațiune) asupra autorilor violenței domestice.⁴⁴ Cu toate că victimele au fost din ce în ce mai predispuse să raporteze incidentele de violență domestică, acestea din urmă au arătat cel mai probabil încrederea sporită a acestora în sistemul juridic și/sau o creștere a „sensibilității” poliției față de pretențiile femeilor, sistemul de justiție penală a fost din ce în ce mai predispus să-i urmărească penal pe infractori sau să-i condamne la închisoare.

41. Kathleen Daly și Brigitte Bouhours. 2010. Violul și uzura în procesul juridic. O analiză comparativă a cinci țări în domeniul criminalității și a justiției. Vol. 39:1. University of Chicago Press. pp. 565-650.

42. Ibid. p. 568.

43. Biljana Brankovic. 2013. Știri din viitor: Convenția de la Istanbul și responsabilitatea statului pentru combaterea violenței împotriva femeilor; Servicii generale – Operaționalizarea principiului diligenței necesare. Belgrad. Programul Națiunilor Unite pentru Dezvoltare (UNDP), ONU-Femei și UNICEF. (în sârbă)

44. Biljana Brankovic. 2016. „Obstacole în calea accesului femeilor la justiție: lacune în îndeplinirea cerințelor Convenției de la Istanbul”, prezentare la conferința regională Consolidarea capacității judiciare de îmbunătățire a accesului femeilor la justiție, 24-25 octombrie, Chișinău, Republica Moldova.

Aceste studii ilustrează importanța unei analize atente a punctelor în care apar obstacole în lanțul de justiție, astfel încât acestea să poată fi abordate în cel mai eficient mod. Analiza lanțului de justiție poate fi utilizată ca bază pentru modificările legale, introducerea unei noi politici sau pentru o formare specifică.

Punct de discuție: Mai jos este un **model de lanț de justiție** care implică un incident de violență domestică. Practicanții pot revizui pașii și se pot întreba care sunt implicațiile unui răspuns „da” sau „nu” în fiecare punct al lanțului, adică dacă victima are acces la justiție. De exemplu, dacă poliția nu ia nicio măsură sau procurorul închide cazul și încheie ancheta, care va fi impactul asupra victimei? Dacă judecătorul respinge o cerere de arest preventiv, care ar putea fi efectul asupra victimei, în ceea ce privește dorința acesteia de a participa la procesul juridic?

Rețineți că acest exercițiu ar putea fi modificat pentru discuții de grup utilizând orice încălcare a drepturilor omului și implicând un caz penal sau civil.

1.2. Drepturile omului în cazul femeilor

Sintagma *drepturile omului în cazul femeilor* a câștigat popularitate în anii 1980, când militanții l-au folosit pentru a solicita aplicarea unei lentile de gen asupra standardelor internaționale în domeniul drepturilor omului. Sintagma în sine „este, la prima vedere, derutantă... întrucât drepturile omului se aplică, prin definiție, tuturor oamenilor.”⁴⁵ Trebuie să ne amintim, totuși, că drepturile universale ale omului au fost modelate, în mare măsură, pe experiențele bărbaților. Drepturile au fost definite prin referire la viața bărbaților și, prin urmare, norma de nediscriminare, care garantează tratamentul egal pentru femei, nu a fost deosebit de eficientă atunci când este aplicată încălcării drepturilor femeilor și fetelor. Abuzurile și constrângerile caracteristice femeilor, cum

45. Hilary Charlesworth. 2014. „Doi pași înainte, un pas înapoi?: Domeniul drepturilor omului în cazul femeilor.” în *Revista Juridică Europeană privind drepturile omului*.

ar fi violența domestică și sexuală, au fost excluse sau marginalizate în dreptul internațional principal privind drepturile omului.

Sexul sau genul unei persoane determină foarte des forma pe care o ia încălcarea drepturilor omului. De exemplu, tortura unor prizonieri feminini poate lua forma violenței sexuale; după cum s-a menționat în secțiunea precedentă, negarea unui proces echitabil pentru o femeie se bazează adesea pe stereotipuri de gen sau o neînțelegere a experiențelor femeilor. În timp ce femeile suferă de încălcări care sunt, de asemenea, suferite de bărbați, multe încălcări ale drepturilor omului în cazul femeilor sunt specifice unui anumit sex și multe se întâmplă în sfera privată.

Crearea unui corp separat de drepturi ale femeilor a reprezentat unul dintre cele mai semnificative domenii de progres în privința neglijării experiențelor femeilor în cadrul legislației internaționale în domeniul drepturilor omului, în special a naturii încălcărilor drepturilor omului care se bazează pe sex/genul victimei. **Convenția ONU privind eliminarea tuturor formelor de discriminare împotriva femeilor (CEDAW)** a intrat în vigoare în anul 1981 și rămâne cel mai cuprinzător instrument internațional care abordează diferitele forme de discriminare cu care se confruntă femeile. CEDAW a contestat conceptualizarea dominantă a drepturilor, responsabilității statului, egalității și divizării publice/private. Cu toate acestea, abordarea încălcărilor drepturilor omului în cazul femeilor prin instrumente și mecanisme dedicate a fost, de asemenea, percepută drept riscantă. Această tactică poate duce la o situație în care problemele femeilor devin „ghetoizate”, ceea ce înseamnă că acestea sunt separate de drepturile „universale” și, prin urmare, li se acordă un statut inferior.

Prin urmare, la mijlocul anilor 1990, a apărut o nouă strategie care viza integrarea drepturilor femeilor în dialogul principal al drepturilor omului, sub sloganul *drepturile femeilor sunt drepturile omului*.⁴⁶ Această strategie a propus principiul egalității de gen ca „strategie globală pentru promovarea egalității de gen”.⁴⁷

1.3. Nediscriminarea pe criterii de sex și egalitatea între sexe/de gen

Egalitatea este o valoare fundamentală a dreptului internațional, și toate tratatele majore privind drepturile omului⁴⁸ conțin **interdicția discriminării** pe criterii de sex sau gen, fie că se bucură de drepturile enumerate în document (de exemplu, articolul 14 al Convenției Drepturile Omului, CEDO) sau ca normă liberă (de exemplu, Protocolul 12 al CEDO). Carta Socială Europeană (CES) conține o clauză de nediscriminare care se referă la toate drepturile Cartei și la discriminarea pe criterii de sex.⁴⁹ Unele instrumente, cum ar fi Pactul Internațional privind Drepturile Civile și Politice (PIDCP) și Pactul Internațional privind drepturile economice, sociale și culturale (PIDESC) conțin o normă care garantează drepturi egale pentru femei și bărbați. Constituțiile naționale ale țărilor Parteneriatului Estic includ această normă privind nediscriminarea și recunosc, de asemenea, că legea tratatelor internaționale face parte din sistemul juridic intern.

Cele mai multe convenții se referă la termenul *sex*⁵⁰ ca la un motiv interzis de discriminare. Dar, în anii 1990, folosirea termenului de *gen* a câștigat popularitate la nivel internațional ca o modalitate de a distinge normele culturale și așteptările asociate cu sexul biologic.⁵¹ Mai multe tratate recunosc acum sexul și genul drept motive interzise de discriminare; de exemplu Convenția Consiliului Europei privind prevenirea și combaterea violenței împotriva femeilor și violența în familie, articolul 4, alin. (3).⁵²

Jurisprudența internațională în domeniul drepturilor omului recunoaște mai multe forme de discriminare, toate fiind relevante pentru promovarea egalității de gen.

46 Declarația de la Viena și Programul de acțiune. 1993. Adoptată de Conferința mondială privind drepturile omului și aprobată prin Rezoluția 48/121 a Adunării Generale a Națiunilor Unite.

47 Sari Kouvo. 2005. Organizația Națiunilor Unite și integrarea dimensiunii de gen: Limite și posibilități în Doris Buss și Ambreena Manji (ed.), *Drept internațional: Abordări Feministe Moderne*. Hart Publishing, Oxford.

48 Există nouă tratate fundamentale privind drepturile omului, care sunt discutate în Modulul II al prezentului manual.

49 Carta Socială Europeană, ETS Nr.163, Partea V, Articolul E.

50 De exemplu, PIDCP, PIDESC și CEDAW

51 (alin. 24). Platforma de acțiune de la Beijing solicită guvernelor să eradică toate formele de discriminare pe criterii de sex (alin. 10), să elaboreze politici sensibile la dimensiunea de gen pentru promovarea femeilor (alin. 19) și să elimine toate obstacolele din calea egalității de gen (alin. 24).

52 În plus, Comitetul pentru Drepturile Economice, Sociale și Culturale, organismul care monitorizează punerea în aplicare a PIDESC, a recunoscut că termenul „sex” a evoluat considerabil pentru a include, de asemenea, „construcția socială a stereotipurilor, prejudecăților și rolurilor așteptate privind dimensiunea de gen” (Comentariu general nr.20, 2009), în timp ce Comitetul pentru Drepturile Omului, organismul care monitorizează punerea în aplicare a PIDCP, a identificat atât sexul, cât și genul drept motive interzise de discriminare (Comentariu general nr. 28, 2000).

Discriminarea directă se referă la o dispoziție, criteriu sau practică care constituie un tratament mai puțin favorabil care „se bazează în mod direct și explicit pe distincțiile bazate exclusiv pe sexul și caracteristicile bărbaților sau ale femeilor, care nu pot fi justificate în mod obiectiv.”⁵³ Exemplele de discriminare directă includ interzicerea muncii de noapte pentru femei sau excluderea femeilor de la anumite locuri de muncă, cum ar fi anumite zone de securitate sau poliție. Tratamentul nefavorabil bazat pe sarcină, cum ar fi concedierea femeilor însărcinate de la un loc de muncă, este, de asemenea, considerată o discriminare directă.

Discriminarea indirectă apare atunci când o lege, o politică, un program sau o practică nu pare a fi discriminatorie, dar are un efect discriminatoriu atunci când este pusă în aplicare și nu poate fi justificată în mod obiectiv și rezonabil.⁵⁴ Discriminarea indirectă poate apărea, de exemplu, atunci când femeile sunt dezavantajate în comparație cu bărbații în ceea ce privește beneficiul unei anumite oportunități sau avantaje din cauza inegalităților preexistente. Aplicarea unei legi neutre la dimensiunea de gen poate menține inegalitatea existentă sau o poate exacerba.⁵⁵

Discriminarea poate fi **de jure** atunci când textul unei legi sau politici conține dispoziții discriminatorii sau **de facto** atunci când legea sau politica nu este discriminatorie în sine, însă punerea sa în aplicare și executarea acesteia au un caracter negativ impact asupra femeilor sau bărbaților. De asemenea, discriminarea *de facto* poate rezulta și din practicile mai largi, cum ar fi cultura, tradițiile și stereotipurile, care nu permit femeilor sau bărbaților să beneficieze de egalitate, și să se bucure pe deplin, de drepturi.⁵⁶

Incrimnarea intenționată este constituită dintr-o dispoziție sau o practică, al cărei scop este de a discrimina, în timp ce **discriminarea neintenționată** este constituită dintr-o dispoziție sau o practică, al cărei scop nu ar fi discriminarea, dar care are un efect discriminatoriu. Rețineți că discriminarea directă nu trebuie să fie intenționată.

Exemple de jurisprudență: Legislația și politica Uniunii Europene au contribuit la clarificarea unor concepții suplimentare privind discriminarea în contextul ocupării forței de muncă. În cauza *S. Coleman/ Attridge Law și Steve Law*, Curtea de Justiție a Uniunii Europene (CJUE) a afirmat că, în conformitate cu legislația UE privind nediscriminarea, poate exista răspundere pentru un act discriminatoriu, chiar dacă victima nu deține caracteristicile protejate propriu-zise – cunoscută drept discriminare prin asociere. În cauza *Coleman*, CJUE a constatat că reclamantul a făcut obiectul unei discriminări și hărțuiri directe în contextul încadrării în muncă, deoarece aceasta era mama și îngrijitorul primar al unui copil cu dizabilități (contractul de muncă al acesteia a fost reziliat). CJUE a explicat că **discriminarea** (și hărțuirea) **prin asociere** apare atunci când o persoană este tratată mai puțin favorabil deoarece este legată sau asociată cu o caracteristică protejată, care poate include, de exemplu, religia sau convingerile, dizabilitatea, vârsta sau orientarea sexuală. Multe instanțe din statele membre ale UE au interpretat de atunci legislația națională pentru a acoperi discriminarea prin asociere.⁵⁷

Directivile UE stabilesc că punerea efectivă în aplicare a principiului egalității necesită o protecție judiciară adecvată împotriva **victimizării** – care se referă la protecția persoanelor care se confruntă cu un tratament negativ ca urmare a introducerii unei plângeri privind discriminarea. De exemplu, într-o cauză introdusă în fața unui tribunal districtual din Estonia, reclamantul a pretins că, deoarece a introdus anterior o plângere la Comisarul pentru egalitatea de gen și egalitatea de tratament, a fost supus unei discriminări suplimentare (contractul său de muncă a fost reziliat).⁵⁸

Interpretarea dominantă a unei norme de nediscriminare din dreptul internațional este o formulă aristoteliană liberală de „tratate a celor care se aseamănă în mod asemănător și a celor care se aseamănă, în mod deosebit”. În domeniul discriminării pe criterii de sex/gen, ipoteza dominantă este asemănarea dintre sexe și interzicerea tratamentului diferențiat, deși tratamentul diferit nu constituie o discriminare în cazul în care există o justificare

53 Consiliului Europei. *Glosarul privind egalitatea de gen*. p. 5.

54 Conceptul de discriminare indirectă a fost dezvoltat în UE în ceea ce privește poziția dezavantajată a lucrătorilor cu fracțiune de normă, dintre care majoritatea sunt femei. Agenția pentru Drepturi Fundamentale a Uniunii Europene și Curtea Europeană a Drepturilor Omului. 2011. *Manual privind Legea europeană de nediscriminare*. p. 29.

55 Consiliului Europei. *Glosarul privind egalitatea de gen*. p. 5.

56 Grupul de lucru ONU privind discriminarea împotriva femeilor în drept și în practică, a se vedea <http://www.ohchr.org/EN/Issues/Women/WGWomen/Paginas/SubmissionInformation.aspx>.

57 Comisia Europeană. 2014. *Revista Juridică Europeană Anti-discriminare*, numărul 10: iulie 2014. p. 25-36

58 *Ibid.*, 57-58.

obiectivă și rezonabilă.⁵⁹ Cu toate acestea, potrivit practicii Curții Europene din drepturile omului, trebuie să se aducă motive foarte importante pentru diferența de tratament: ipotezele tradiționale despre viața profesională a bărbaților și femeilor și rolurile familiale nu sunt suficiente.⁶⁰

Exemplu de jurisprudență: În cauza Konstantin Markin contra Rusiei, CEDO a susținut că referirea la distribuția tradițională a rolurilor de gen în societate nu poate justifica excluderea bărbaților, inclusiv a militarilor, de la dreptul la concediu parental și că „stereotipurile de gen, cum ar fi percepția femeilor ca îngrijitori primari ai copilului și a bărbaților ca susținători primari ai familiei, nu pot fi considerate, ca atare, ca fiind justificări suficiente pentru un tratament diferențiat.”⁶¹

Rețineți că CtEDO a considerat că există o discriminare în situațiile în care persoanele aflate în situații similare sunt tratate diferit fără o justificare obiectivă și rezonabilă, de exemplu, într-un caz privind drepturile de imigrare a femeilor și bărbaților⁶² și că norma privind nediscriminarea poate, de asemenea, să fie încălcată prin netratarea în mod diferit a persoanele atunci când se află într-o situație semnificativ diferită față de alte persoane, ca de exemplu, într-un caz privind discriminarea pe bază de religie.⁶³ Această doua formulare nu a fost încă aplicată în contextul revendicărilor privind discriminarea pe motive de sex/gen, în ciuda faptului că femeile și bărbații se află în poziții sociale diferite, care pot justifica și, de asemenea, necesita adoptarea unor acțiuni pozitive sau măsuri afirmative.⁶⁴

Exemplu de jurisprudență: într-o serie de cazuri, CEDO a sugerat faptul că măsurile afirmative ar putea fi justificate în cazul în care „se află în discuție inegalitățile de fapt”⁶⁵. De exemplu, în *Stec și alții împotriva Regatului Unit*, Curtea a considerat că diferențele în plata anumitor indemnizații de pensionare pentru femei și bărbați nu constituie discriminare sexuală. Tratatul diferențiat a fost justificat deoarece a fost folosit pentru a ajuta la remedierea inegalităților sociale dintre bărbați și femei care au fost rezultatul diferențelor privind vârstele de pensionare.

CEDO a reiterat faptul că „o diferență de tratament este totuși discriminatorie dacă nu are o justificare obiectivă și rezonabilă; cu alte cuvinte, dacă nu urmărește un scop legitim sau dacă nu există o relație rezonabilă de proporționalitate între mijloacele utilizate și scopul urmărit a fi realizat”⁶⁶.

O altă evoluție importantă a fost recunoașterea **discriminării multiple/intersecționale**, ceea ce înseamnă că discriminarea femeilor pe criterii de sex sau de gen este „legată în mod inextricabil” de sau poate fi alcătuită de alți factori.⁶⁷ În majoritatea cazurilor de încălcare a drepturilor femeilor, există o interacțiune complexă între sex și alte elemente ale identității, cum ar fi, dar fără a se limita la:

- rasă/etnicitate⁶⁸
- statut/ limbă/ origine națională indigenă
- statut de migrant sau refugiat; persoane deportate

59 Abordarea Curții Europene a Drepturilor Omului este de a acționa o apărare generală formulată, în contextul discriminării directe și indirecte. În schimb, legislația UE prevede doar o apărare limitată specifică pentru discriminarea directă pe criterii de sex («cerință profesională reală») și o apărare generală numai în contextul discriminării indirecte. Agenția pentru Drepturi Fundamentale a Uniunii Europene (2010) *Manual privind legea europeană anti-discriminare*.

60 A se vedea Ivana Radačić. 2012. Abordarea Curții Europene a Drepturilor Omului privind discriminarea sexuală în Revista Juridică Europeană privind egalitatea între sexe, 1. pp. 13-23.

61 CtEDO, *Konstantin Markin c. Rusiei (Marea Cameră)*, Cererea nr. 30078/06, hotărârea din 22 martie 2012, alin. 143

62 CtEDO *Adulaziz, Cabales și Balkandali c. Regatului Unit*, Cererile nr. 9214/80, 9473/81, 9474/81, hotărârea din 28 mai 1995.

63 CtEDO, *Thlimmenos c. Greciei* [GC], Cererea nr. 38365/97, hotărârea din 6 aprilie 2000.

64 A se vedea Recomandările Consiliului Europei privind participarea echilibrată a femeilor și bărbaților la luarea deciziilor politice și publice (2003, a se vedea Anexa, alin. 1) și privind standardele și mecanismele egalității de gen (2007, a se vedea alin., 15-iii, 62, 64).

65 A se vedea Ivana Radačić. 2012. Abordarea Curții Europene a Drepturilor Omului privind discriminarea sexuală în Revizuirea legislației europene privind egalitatea între sexe 1.

66 *Stec și alții c. Regatului Unit*, hotărâre din 12 aprilie 2006.

67 Comitetul CEDAW. 2010. Recomandarea generală nr. 28 Obligațiile principale ale statelor părți în temeiul articolului 2 din Convenția privind eliminarea tuturor formelor de discriminare împotriva femeilor. alin. 18 și Comitetul CEDAW. 2015. Recomandarea generală nr. 33 privind Accesul femeilor la justiție, alin.8.

68 A se vedea Comisia pentru discriminare rasială. 2000. Recomandarea generală nr. 25, Diferențele legate de dimensiunea de gen a discriminării rasiale.

- religie sau credință
- vârstă
- sănătate (de ex. Status HIV)
- statut marital și/sau maternal
- orientare sexuală/identitate de gen (faptul de a fi lesbiene, bisexuale, femei trans-sexuale sau intersexuale)⁶⁹
- dizabilitate⁷⁰
- locație urbană/rurală
- status socioeconomic
- afiliație politică

„Formele intersecționale/multiple de discriminare rezultă dintr-o combinație de tratamente discriminatorii bazate pe diverse motive care generează o discriminare complexă. [Acest concept] ține cont de contextele istoric, social și politic și recunoaște astfel experiența unică a femeilor care au fost ținte de discriminare din motive multiple.”⁷¹ Combinația de sex cu alte statute plasează unele femei în poziții deosebit de vulnerabile și înseamnă că „aceste femei sunt adesea supuse, în mod simultan, uneia sau mai multor alte tipuri de discriminare.”⁷² Discriminarea pe criterii de sex sau gen poate afecta femeile aparținând grupurilor minoritare într-un grad diferit sau în moduri diferite față de bărbați.⁷³

Practicienii din domeniul juridic ar trebui să fie conștienți nu numai de diferențele dintre femei și bărbați, ci și de diferențele dintre femei și de vulnerabilitățile specifice care pun în pericol femeile din grupurile minoritare în ceea ce privește anumite încălcări ale drepturilor omului. De exemplu, practica sterilizării forțate a femeilor române în mai multe țări din Europa de Est⁷⁴ ilustrează modul în care discriminarea de gen se suprapune cu aspecte ale discriminării rasiale.

Femeile care aparțin grupurilor minoritare și s-au confruntat cu multiple forme de discriminare întâmpină dificultăți deosebite în accesarea justiției. Suprapunerea motivelor de discriminare nu este, în general, recunoscută de lege; majoritatea legilor nu sunt sensibile *atât la dimensiunea de minoritate, cât și la cea de gen*. Prin urmare, „femeile aparținând minorităților ar trebui să facă alegerea foarte grea între căutarea căilor de recurs ca femei sau ca membri ai unei minorități sau ca persoane care se confruntă cu o discriminare specifică.”⁷⁵

Pentru a obține egalitatea de șanse, este uneori necesar ca femeile și bărbații să fie tratați în mod diferit, în temeiul legii. Această practică este denumită **discriminare pozitivă**, uneori numită și *acțiune pozitivă, măsuri pozitive sau măsuri speciale*. Astfel de măsuri reprezintă un tratament preferențial al membrilor grupurilor care au fost defavorizate sau subreprezentate de-a lungul timpului. Acestea sunt, de obicei, temporare și pot include acțiuni pozitive sau sisteme de cote „pentru a promova integrarea femeilor în educație, economie, politică și ocuparea forței de muncă.”⁷⁶

Când este permisă discriminarea?

CEDAW prevede că realizarea egalității poate necesita acțiuni pozitive din partea statului. Potrivit Comitetului care urmărește punerea în aplicare a Convenției, acțiunea pozitivă nu este o excepție de la norma nediscriminării, ci este mai degrabă „parte a unei strategii necesare ale statelor părți, îndreptate spre realizarea egalității *de facto*”

69 O femeie transsexuală este o persoană, căreia i-a fost atribuit la naștere ‘masculin’ dar are o identitate de gen de femeie sau în spectrul identității de gen feminin.” (Consiliului Europei, 2011, Discriminarea pe motive de orientare sexuală și identitate de gen în Europa, ediția a doua). Termenul femeie ‘transsexuală’ se deosebește de cel de ‘femeie cissexuală’ (femeie CIS), o femeie căreia i s-a atribuit genul feminin și se identifică cu acesta.

70 A se vedea Articolul 6, Convenția privind drepturile persoanelor cu dizabilități.

71 Grupul de lucru ONU privind discriminarea împotriva femeilor în drept și în practică, a se vedea <http://www.ohchr.org/EN/Issues/Women/WGWomen/Paginas/SubmissionInformation.aspx>.

72 Comitetul de Miniștri al Consiliului Europei. 2007. Recomandarea CM/Rec(2007)17 privind standardele și mecanismele de asigurare a egalității de gen. alin. 59.

73 Comitetul CEDAW. 2010. Recomandarea generală nr. 28 privind obligația de bază a statelor părți în temeiul Articolului 2 din Convenția privind eliminarea tuturor formelor de discriminare împotriva femeilor. alin. 18.

74 A se vedea Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Fișa Tehnică, Romii și nomazii, pp.8-9, disponibil la http://www.echr.coe.int/Documents/FS_Roma_ENG.pdf.

75 Tove H. Malloy. 2015. Minoritatea femeilor Alegerile grele ale femeilor aparținând minorităților atunci când apelează la căi de atac pentru discriminare multiplă. Centrul European pentru Probleme ale Minorităților Rezumat Nr. 36. p. 3.

76 Comitetul CEDAW. 1988. Recomandarea generală nr. 5 privind Măsurile speciale temporare.

sau reale dintre femei și bărbați, în beneficiul drepturilor omului și al libertăților lor fundamentale.”⁷⁷ Comitetul mai clarifică faptul că „nu toate măsurile care sunt sau vor fi potențial favorabile femeilor sunt măsuri afirmative/ măsuri speciale temporare. Prevederea unor condiții generale pentru garantarea drepturilor civile, politice, economice, sociale și culturale ale femeilor și ale fetițelor, menite să asigure o viață demnă și nediscriminatorie, nu poate fi considerată ca fiind măsuri speciale temporare.”⁷⁸

Actul Organic spaniol 1/2004 privind Măsurile de protecție integrate împotriva violenței de gen este un exemplu de discriminare pozitivă care nu este o măsură temporară. Legea prevede o sancțiune mai severă pentru infracțiunile motivate de discriminarea de gen decât pentru alte forme de infracțiuni violente.

Politicile care discriminează în mod pozitiv, cum ar fi furnizarea de burse educaționale doar fetelor sau campanii speciale de recrutare destinate angajării mai multor femei în sectoare unde sunt slab reprezentate, pot fi limitate la o anumită perioadă de timp, până la obținerea unei reprezentări mai echilibrate sau eliminarea altor bariere din calea oportunităților.

Prin urmare, o înțelegere mai largă și mai substanțială a egalității se referă nu doar la egalitatea de tratament, ci și la egalitatea de șanse.⁷⁹ **Egalitatea substanțială** se referă la o înțelegere conform căreia „inegalitățile istorice, dezavantajele structurale, diferențele biologice și prejudecățile privind modul în care legile și politicile sunt puse în practică” conduc la rezultate și oportunități inegale pentru femei și bărbați.⁸⁰ Aceasta include dreptul de a fi diferit și are ca scop transformarea structurilor sociale pentru a reflecta atât experiențele și nevoile femeilor, cât și ale bărbaților.⁸¹ Potrivit acestei înțelegeri, tratamentul egal/diferențial și dacă femeile sunt egale sau diferite de bărbați, nu ar trebui să reprezinte punctul central. Dimpotrivă, problema principală este distribuția puterii.⁸² Conceptul de egalitate reală recunoaște faptul că doar o egalitate formală nu este suficientă pentru a asigura că femeile se bucură de aceleași drepturi ca și bărbații. În schimb, această abordare necesită legi și practici provocatoare care perpetuează dezavantajul femeilor.

În timp ce formula de tratament egal este adesea utilă pentru a contesta tratamentul diferit cu care se confruntă încă femeile sau bărbații din cauza stereotipurilor legate de caracteristicile sau rolurile lor în familie și la locul de muncă, aceasta nu este suficientă, formula de tratament egal se bazează pe un comparator de sex masculin și, prin urmare, este dificil de aplicat în cazurile în care femeile diferă de bărbați, fie din cauza caracteristicilor biologice, adică a sarcinii, fie din cauza dezavantajelor sociale, adică sărăciei disproporționate, a încălcării drepturilor reproductive sau a violenței împotriva femeilor. Mai mult decât atât, deoarece sexele nu sunt egale din punct de vedere social, tratarea lor în mod egal poate exagera această inegalitate.⁸³ În cele din urmă, instituirea maleabilității ca normă standard perpetuează privilegiul masculin și nu face prea multe pentru a contesta practicile sociale problematice care contribuie la menținerea relațiilor de putere inegale.

1.4. Stereotipuri și prejudecăți privind dimensiunea de gen

1.4.1. Introducerea stereotipurilor și a stereotipurilor de gen

Un stereotip reprezintă o viziune generalizată sau o preconcepție despre atributele sau caracteristicile care sunt sau ar trebui să aparțină, sau rolurile care sunt sau ar trebui să fie îndeplinite de membrii unui anumit grup social.⁸⁴ Suntem cu toții expuși stereotipurilor care predomină în societate, iar acestea pot influența, la rândul lor, percepțiile noastre. Stereotipurile pot să se refere la vârstă, etnie, dizabilitate, gen sau alte presupuneri.

⁷⁷ Comitetul CEDAW. 2004. Recomandarea generală nr. 25 privind Măsurile speciale temporare.

⁷⁸ Ibid., alin. 18-19.

⁷⁹ Strategia pentru egalitatea de gen a Consiliului European 2014-2017 adaugă că egalitatea de gen înseamnă „de asemenea, un acces egal la și distribuirea resurselor între femei și bărbați”, a se vedea Introducerea.

⁸⁰ ONU-Femei. 2015. Progresul femeilor lumii 2015-2016: *Transformarea economiilor, realizarea drepturilor*. New York. p. 35.

⁸¹ Comitetul de Miniștri ai Consiliului European. 2007. Recomandare CM/Rec(2007)17 privind Standardele și mecanismele privind egalitatea de gen.

⁸² MacKinnon, nota 17.

⁸³ Catherine A. MacKinnon. 1987. „Diferența și dominația: despre discriminarea sexuală” în *Feminism nemodificat: Discursuri despre viață și drept*. Harvard University Press, Cambridge.

⁸⁴ Rebecca J. Cook și Simone Cusack. 2010. *Stereotipizarea bazată pe gen: Perspective juridice transnaționale*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press. p. 9

„**Stereotipurile de gen** sunt idei preconcepute prin care bărbaților și femeilor le sunt atribuite arbitrar caracteristici și roluri determinate și limitate de sexul lor.”⁸⁵ Stereotipurile de gen sunt construcții sociale și culturale ale femeilor și bărbaților datorită funcțiilor fizice, biologice, sexuale și sociale diferite ale acestora.

Stereotipurile de gen își au originea în noțiunile tradiționale despre rolurile și statutul femeilor și bărbaților în societate. Deși astfel de păreri s-au schimbat odată cu timpul, ipotezele fundamentale privind rolul adecvat al femeilor în cadrul familiei și comunității, persistă în multe societăți. De exemplu, un stereotip persistent este că bărbații sunt sau ar trebui să fie conducătorii gospodăriilor și principalii furnizori de venituri ai familiei, în timp ce femeile acordă sau ar trebui să acorde prioritate vieții de familie și să aibă copii pentru care vor fi principalii furnizori de îngrijire. Astfel de stereotipuri se manifestă în multe domenii ale vieții, de la educație, ocuparea forței de muncă, căsătoria și relațiile de familie, sănătatea și aspectele reproductive.

Stereotipurile de gen pot fi clasificate după cum urmează:

- **stereotipuri asociate sexelor** – o viziune generală asupra atributelor fizice, inclusiv biologice, emoționale și cognitive ale femeilor și bărbaților (de exemplu, femeile sunt predispuse la minciună)
- **stereotipuri cu conotații sexuale** – o viziune generală despre atributele sexuale ale femeilor și bărbaților (de exemplu, noțiunea că femeile doresc să fie posedate sexual)
- **stereotipuri despre rolul sexelor** – viziuni privind rolurile bărbaților și ale femeilor (de exemplu, femeile au grijă de copii și bărbați sunt capii gospodăriilor)

Aceste forme diferite de stereotipuri de gen se pot, de asemenea, suprapune.⁸⁶ **Stereotipurile intersecționale și compuse** au ca rezultat discriminarea intersecțională, discutată în secțiunea 1.3 de mai sus. Opinia conform căreia femeile române sunt promiscue sau că femeile lesbiene sunt mame rele sunt exemple de stereotipuri intersecționale și compuse. Stereotipurile despre femeile cu dizabilități le pot împiedica să acceseze justiția atunci când drepturile acestora au fost încălcate. De exemplu, femeilor cu dizabilități mintale li se poate refuza accesul la justiție pe baza prezumției că nu sunt martori competenți sau credibili. Mai mult, „în cazurile de agresiune sexuală, eșecul general al societății de a vedea persoanele cu dizabilități ca ființe sexuale poate determina judecătorii și juriile să nu ia în considerare mărturiile martorilor.

Pe de altă parte, plângerile pot fi ignorate din cauza opiniilor și a credințelor despre unele femei cu dizabilități mintale ca fiind hipersexuale și lipsite de autocontrol.”⁸⁷

Stereotipării bazate pe gen este practica de a atribui unei persoane atribute, caracteristici sau roluri specifice femeilor sau bărbaților, doar pe motivul apartenenței acesteia la grupul social de femei sau bărbați.⁸⁸ Procesul de stereotipizare face parte din natura umană. Este modul în care clasificăm persoanele în anumite grupuri sau tipuri, adesea în mod inconștient, în parte pentru a simplifica lumea din jurul nostru.⁸⁹ Diagrama de mai jos reprezintă diferențele dintre un stereotip de gen și practica stereotipării bazate pe gen.⁹⁰

În esență, stereotipurile sunt convingeri care sunt menținute, în timp ce stereotiparea implică acționarea în baza acestor convingeri în practică.

1.4.2. **Obligațiile statului de a aborda stereotipurile și stereotiparea de gen**

Două tratate internaționale privind drepturile omului conțin obligații exprese privind stereotipurile și stereotiparea: CEDAW⁹¹ și Convenția privind Drepturile Persoanelor cu Dizabilități (CDPD).

⁸⁵ A se vedea Strategia pentru egalitatea de gen a Consiliului European 2014-2017, Obiectiv strategic 1: Combaterea stereotipurilor de gen și sexism; și *Glosarul privind egalitatea de gen* a Consiliului European.

⁸⁶ A se vedea Strategia pentru egalitatea de gen a Consiliului European 2014-2017, Obiectiv strategic 1: Combaterea stereotipurilor de gen și sexism; și *Glosarul privind egalitatea de gen* a Consiliului European.

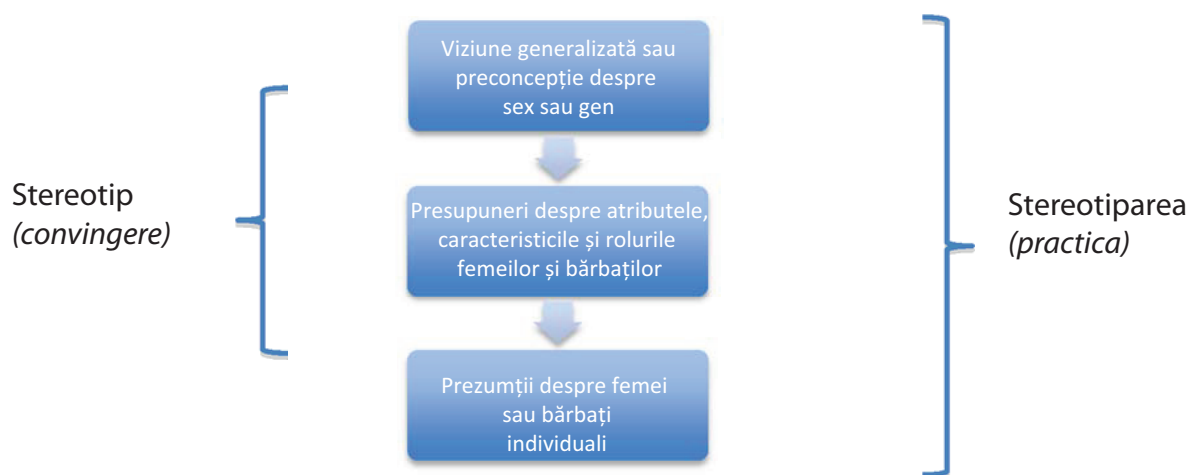
⁸⁷ Rashida Manjoo. 2012. *Raport al raportorului special privind violența împotriva femeilor, cauzele și consecințele acesteia*, Doc. ONU A/67/227, alin. 41.

⁸⁸ Simone Cusack. 2014. *Eliminarea stereotipurilor judiciare: acces egal la justiție pentru femei în cazurile de violență bazate pe gen*. p. 17.

⁸⁹ Rebecca J. Cook și Simone Cusack. 2010. *Stereotipurile de gen: Perspective juridice transnaționale*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press. p.10.

⁹⁰ Simone Cusack. 2013. *Stereotipizarea bazată pe gen ca încălc*

⁹¹ Articolul 5 litera (a) este principala dispoziție privind stereotiparea și este consolidată de articolul 2 (f). Alte articole relevante CEDAW sunt aliniatul preambular. 14, art. 5 (b) și art. 10 (c). Comitetul CEDAW a recunoscut că există obligații implicite în dispozițiile substanțiale ale CEDAW pentru abordarea stereotipării bazate pe gen. Aceasta include Art. 15 (1) privind egalitatea în fața legii. A se vedea și Recomandarea generală 33 și Recomandarea generală nr.25, alin.7.

Statele părți vor lua toate măsurile necesare pentru a modifica modelele sociale și culturale ale comportamentului bărbaților și femeilor, în vederea eliminării prejudecăților și a obiceiurilor și a tuturor celorlalte practici care se bazează pe ideea inferiorității sau superiorității oricăruia dintre sexe sau pe rolurile stereotipare pentru bărbați și femei.⁹²

părți au obligația de a expune și de a elimina barierele sociale și culturale subiacente, inclusiv stereotipurile de gen care împiedică exercitarea și revendicarea de către femei a drepturilor ce le revin și împiedică accesul acestora la căi de atac eficiente.⁹³

CEDAW impune, de asemenea, statelor părți obligația de a modifica sau de a transforma „stereotipurile dăunătoare bazate pe gen”⁹⁴ și de a „elimina stereotipările injuste bazate pe gen.”⁹⁵ Aceste concepte pot fi rezumate după cum urmează:⁹⁶

Stereotipuri dăunătoare bazate pe gen	Stereotipări injuste bazate pe gen
O viziune sau o preconcepție generalizată cu privire la atributele sau caracteristicile care sunt sau ar trebui să fie posedate de femei sau bărbați, sau rolurile care sunt sau ar trebui să fie efectuate de către femei și bărbați, care, printre altele, limitează abilitatea lor de a-și dezvolta abilitățile personale, de a-și urma cariera profesională și de a face alegeri legate de viața lor și planurile lor de viață. Stereotipurile dăunătoare pot fi atât ostile/negative (de ex. femeile sunt iraționale), fie aparent benigne (de ex. femeile sunt iubitoare).	Practica de a atribui femeilor sau bărbaților individuali atribute, caracteristici sau roluri specifice, numai pe motivul apartenenței lor la grupul social de femei sau bărbați, care are ca rezultat o încălcare sau încălcări ale drepturilor omului și a libertăților fundamentale. Răul este cauzat de aplicarea unei convingeri stereotipice asupra unei persoane în așa fel încât recunoașterea, exercitarea sau beneficierea de drepturile și libertățile ce îi revin este afectată negativ.

Excepția violului marital în dreptul penal al multor jurisdicții este un exemplu de stereotipare greșită. Această neincriminare a violului marital este o discriminare împotriva femeilor pentru că le încalcă demnitatea, libertatea și autonomia și consolidează stereotipurile înrădăcinate ale sexualității masculine, de ex. bărbații doresc să domine sexual femeile) și sexualitatea feminină, de ex. femeile doresc să fie posedate sexual.

De asemenea, tratatele regionale privind drepturile omului solicită Statelor părți să elimine stereotiparea. Convenția CE privind prevenirea și combaterea violenței împotriva femeilor și a violenței domestice stabilește

92 CEDAW, Articolul 5(a).

93 Comitetul CEDAW. 2015. *Recomandarea generală nr. 33 privind accesul femeilor la justiție*. alin. 7.

94 Comitetul CEDAW, *V.V.P. c. Bulgariei* (2012), Comunicarea Nr. 31/2011, alin. 9.6 [accent adăugat].

95 Comitetul CEDAW, *R.K.B. c. Turciei* (2012), Comunicarea Nr. 28/2010, alin. 8.8 [accent adăugat].

96 Simone Cusack. 2013. *Stereotiparea bazată pe gen ca o încălcare a drepturilor omului: Raport de cercetare*. Elaborat pentru Biroul Înaltului Comisar ONU pentru Drepturile Omului. p.17-19.

obligațiile Statelor de a combate stereotiparea.⁹⁷ Planul de acțiune al CE privind consolidarea independenței și imparțialității judiciare, adoptat în aprilie 2016, angajează Consiliul Europei și statele sale membre să depună eforturi pentru combaterea stereotipării bazate pe gen în cadrul sistemului judiciar.⁹⁸

Aceste obligații internaționale și regionale de combatere a stereotipurilor și a stereotipurilor se aplică tuturor ramurilor guvernului, inclusiv ramurii juridice.⁹⁹ Prin urmare, actorii din justiție trebuie

- să se abțină a face stereotipări (obligația de a respecta drepturile omului);
- să se asigure că stereotiparea nu încalcă drepturile omului (obligația de a proteja drepturile omului);
- să se asigure că persoanele pot exercita și se pot bucura de dreptul de a nu fi supuse stereotipării injuste bazate pe gen (obligația de a îndeplini drepturile omului).¹⁰⁰

1.4.3. Cum subminează stereotiparea de gen în sistemul judiciar accesul femeilor la justiție

Discriminarea față de femei, bazată pe stereotipuri de gen dăunătoare sau injuste poate avea un impact negativ asupra capacității acestora de a accesa justiția.¹⁰¹ Deși sistemul juridic urmărește să protejeze justiția și drepturile omului, acesta poate replica valorile sociale predominante, inclusiv norme discriminatorii, cum ar fi stereotipurile bazate pe gen. **Stereotiparea bazată pe gen în sistemul judiciar** apare atunci când judecătorii și procurorii:

- Atribuie unei persoane atribute, caracteristici sau roluri specifice, exclusiv prin prisma faptului că aceasta este membră a unui anumit grup social (de exemplu, femeile).
- Perpetuează stereotipurile dăunătoare prin faptul că nu contestă stereotiparea.¹⁰²
- Permit stereotipurilor să le influențeze sau să le afecteze deciziile, indiferent de lege și fapte.

Stereotiparea de gen în sistemul judiciar poate **compromite o varietate de drepturi**, cum ar fi dreptul la nediscriminare și egalitate, dreptul la o cale de atac eficientă, dreptul la un proces echitabil și egalitatea în fața legii, afectând astfel un caz unic în multe privințe. În cele din urmă, aceasta încalcă principiile cheie ale sistemului de justiție – imparțialitatea și integritatea acestuia – și acest lucru poate duce la erori de justiție și victime secundare în procesul judiciar.¹⁰³

Stereotiparea poate **compromite imparțialitatea** deciziilor judecătorilor și procurorilor. „Femeile ar trebui să se poată baza pe un sistem de justiție, fără mituri și stereotipuri, și pe o justiție a cărei imparțialitate nu este compromisă de aceste ipoteze părtinitoare. Eliminarea stereotipurilor judiciare în sistemul judiciar reprezintă un pas esențial în asigurarea egalității și justiției pentru victime și supraviețuitori”.¹⁰⁴ Rețineți că subiectele mai largi ale imparțialității și sensibilității de gen sunt discutate mai detaliat în modulul 3.1 de mai jos.

Stereotiparea poate afecta opinia judecătorilor și a procurorilor cu privire la **credibilitatea martorilor** și la capacitatea juridică a martorilor.

Stereotipurile pot distorsiona percepțiile judecătorilor și procurorilor și înțelegerea violenței bazate pe gen și dacă a avut loc o încălcare a drepturilor omului. Acest lucru este evident în cazurile de violență sexuală, în cazul cărora practicile de drept și de justiție penală sunt saturate cu stereotipuri.

„Exemple de stereotipuri aplicate cazurilor de violuri prin regulile și procedurile penale în materie de probe prin prejudecățile de gen sunt furnizate de cazurile în care se următoarele cerințe sau convingeri obțin: dovada

97 Articolele 12(1) și 14(1).

98 A se vedea în particular Acțiunea 2.4 privind combaterea influenței negative a stereotipării în luarea deciziilor judiciare. A se vedea, de asemenea, și European Charter privind Statutul Judecătorilor și Recomandarea CM (2010)12 pentru judecători: independență, eficiență și responsabilități.

99 Comitetul CEDAW. 2010. Recomandarea generală nr. 28 privind Obligațiile de bază ale Statelor părți în temeiul articolului 2 din Convenția privind eliminarea tuturor formelor de discriminare împotriva femeilor. alin. 39.

100 Simone Cusack. 2014. *Eliminarea stereotipurilor judiciare: accesul egal la justiție pentru femei în cazurile de violență bazate pe gen: Raport de cercetare*, de Biroul Înaltului Comisar ONU pentru Drepturile Omului. p. 7. A se vedea, de asemenea, și *Planul de acțiune al Consiliului Europei privind consolidarea independenței și imparțialității judecătorești* Acțiunea 2.4 privind combaterea influenței negative a stereotipurilor în luarea deciziilor judiciare.

101 Comitetul CEDAW. 2015. *Recomandarea generală nr. 33 privind Accesul femeilor la justiție*. alin. 8.

102 Simone Cusack. 2014. *Eliminarea stereotipării judiciare, accesul egal la justiție pentru femei în cazurile de violență bazate pe gen*. p. 2.

103 A se vedea Comitetul CEDAW. 2015. *Recomandarea generală nr. 33 privind Accesul femeilor la justiție*. alin. 26.

104 Ibid. alin. 28.

violentei fizice este necesară pentru a demonstra că nu a existat consimțământ; femeile sunt susceptibile de minciună, prin urmare, dovezile ar trebui acceptate numai dacă sunt coroborate; femeile pot fi considerate a fi disponibile sexual; femeile pot fi considerate că consimt sexul, chiar dacă sunt forțate, amenințate sau constrânse, deoarece nu au vorbit; experiența sexuală anterioară predispuie femeile să fie disponibile sexual sau să consimtă în mod automat la sex; femeile poartă răspunderea pentru atacurile sexuale sau le invită prin faptul că rămân în oraș până târziu sau în locuri izolate sau prin faptul că se îmbracă într-o anumită manieră; este imposibilă violarea unei persoane care lucrează în industria sexului; femeile violate au fost dezonorate sau rușinate sau sunt mai degrabă vinovate decât victimizate.¹⁰⁵

În cazul în care procurorii își bazează deciziile de tarifare pe stereotipuri sau judecătorii se bazează pe stereotipare în hotărârile pe care le adoptă, aceștia pot muta povara pe umerii victimelor în cazurile de violență bazată pe gen și **infractorii nu pot fi trași la răspundere legală.**

În cele din urmă, stereotiparea de gen în sistemul judiciar pot **împiedica accesul la drepturile și protecțiile legale.** Procedurile privind dreptul familiei sunt însoțite de presupuneri privind relațiile de familie și rolurile bazate pe gen în cadrul familiilor, în special în ceea ce privește raportul parental. De exemplu, femeile active din punct de vedere sexual ar putea fi văzute ca părinți neadecvați. Stereotipurile pot încălca drepturile garantate de lege femeilor care solicită custodia sau vizitele supravegheate ale copiilor lor pentru a se proteja pe ele și pe copiii lor de partenerii violenți.

1.4.4. Protejarea drepturile omului în cazul femeilor prin eliminarea stereotipurilor și stereotipării de gen

Judecătorii și procurorii pot dispersa stereotipările de gen din sistemul judiciar prin contestarea activă a stereotipurilor, în diferite moduri. Aceștia pot contesta deciziile instanțelor inferioare care se bazează pe stereotipuri.

Exemplu de jurisprudență: în cazul lui R c. Ewanchuk, privind agresiunea sexuală a unei femei de 17 ani, Curtea Supremă din Canada a contestat deciziile instanțelor inferioare care au achitat inculpatul pe baza apărării „consimțământului implicit”. Aceasta a constatat că instanțele inferioare s-au angajat în stereotiparea de gen și că cazul „nu a implicat consimțământul, de vreme ce acesta nu a fost acordat”. Curtea Supremă de Justiție a susținut că acest caz se referea la mituri și stereotipuri pe care le-a identificat și le-a dezvăluit în mod explicit în hotărârea sa: „Fie reclamanta este mai puțin demnă de încredere, ea a invitat agresiunea sexuală, fie experiența ei sexuală semnalează consimțământul probabil pentru o activitate sexuală ulterioară [...] implicația este că dacă reclamanta își exprimă lipsa de consimțământ spunând „nu”, ea nu gândește cu adevărat acest lucru și chiar dacă o face, refuzul ei nu poate fi luat la fel de serios ca și în cazul în care ar fi fost o fată cu un caracter moral „bun”. „Invitarea” agresiunii sexuale, conform acestor mituri, diminuează vina acuzatului...”¹⁰⁶

Judecătorii pot declara, de asemenea, ca nule, legile care reproduc stereotipurile de gen și încălcă drepturile omului și garanțiile constituționale. De exemplu, în ceea ce privește sterilizările involuntare, CtEDO a susținut că practica a afectat persoanele vulnerabile aparținând diferitelor grupuri etnice și că „femeile rome au fost expuse unui risc deosebit din cauza unor lacune în legislația și practica internă la momentul relevant”¹⁰⁷ femeile rome sunt supuse stereotipurilor degradante, adesea descrise ca fiind „fertile” și „promiscue”, făcându-le astfel deosebit de vulnerabile la sterilizarea involuntară.¹⁰⁸ În aceste cazuri, CtEDO s-a referit la impactul stereotipurilor compuse privind sterilizarea involuntară a femeilor de etnie romă, constatând că acestea au dus la o încălcare a drepturilor lor la viață privată și la libertate, fără un tratament inuman sau degradant.¹⁰⁹

105 Gabriella Knaul. 2011. *Raportul raportorului special privind independența judecătorilor și avocaților* Doc. ONU A/66/289. alin. 48 [citare omise].

106 Canada, Curtea Supremă. R. împotriva Ewanchuk. 1999. 1 S.C.R. 330. L'Heureux-Dubé J, armonizat. alin. 95.

107 CtEDO, *N.B. c. Slovaciei*, Cererea Nr. 29518/10, sentința din 12 iunie 2012. alin. 96, cu referire la *V.C. c. Slovaciei*, citată mai sus, alin. 146-149 și 152-153; CtEDO, *I.G., M.K. și R.H. c. Slovaciei*, Cererea Nr. 15966/04, sentința din 13 noiembrie 2012. alin. 143.

108 *Raport al Grupului de Lucru privind problema discriminării împotriva femeilor în drept și practică*, Doc. ONU A/HRC/32/44 (2016), alin. 57.

109 Cu toate acestea, Curtea nu a identificat în mod explicit formele multiple și intersectate de discriminare cu care aceste femei sau confruntat pe criterii de gen și etnie, ca urmare a acestor stereotipuri.

În funcție de jurisdicție, procurorii și judecătorii pot fi împuterniciți să ofere căi de atac care sunt transformative și încearcă să aibă un impact asupra societății mai extinse și dincolo de cazul individual.¹¹⁰ Subliniind acest lucru reprezintă o conștientizare a faptului că stereotipurile pot submina funcționarea corectă a sistemului judiciar. Aceasta presupune, de asemenea, recunoașterea faptului că factori precum sexul și genul au fost folosiți de mult timp ca mijloc de a discrimina anumite grupuri. CtEDO a afirmat că „referirile la tradiții, ipoteze generale sau atitudini sociale predominante într-o anumită țară justifică insuficient o diferență de tratament bazată pe sex”, remarcând că Statele sunt împiedicate să impună tradiții care derivă din rolul primordial al bărbatului și rolul secundar al femeii în familie.¹¹¹ Curtea a susținut că „stereotipurile de gen, [...] nu pot fi considerate, de sine stătător, ca justificând suficient o diferență de tratament, comparativ cu stereotipurile similare bazate pe rasă, origine, culoare sau orientare sexuală”.¹¹²

Pot fi utilizate mai multe strategii pentru a sprijini, împuternici și permite actorilor din domeniul justiției să evite stereotipurile bazate pe gen în activitatea lor.¹¹³ De exemplu:

- asigurarea unei formări adecvate și periodice privind legislația internațională relevantă în domeniul drepturilor omului, precum și a stereotipurilor și prejudecăților bazate pe gen
- sublinierea prejudiciului cauzat de stereotipurile judiciare prin intermediul cercetării bazate pe dovezi
- susținerea reformelor juridice și politice care abordează în mod specific stereotipurile de gen pentru a face legi mai sensibile la dimensiunea de gen și pentru a monitoriza impactul unor astfel de măsuri
- analizarea raționamentului judiciar pentru evidențierea stereotipării
- evidențierea exemplelor de bune practici ale judecătorilor și procurorilor care au contestat stereotipurile de gen
- obținerea informațiilor expert și amicus curiae pentru a furniza informații de specialitate pentru a ghida instanța în cazul temelor complexe sau necunoscute.¹¹⁴
- îmbunătățirea sensibilității de gen a actorilor din domeniul justiției și a capacității judiciare de a aborda stereotipurile de gen.¹¹⁵ Aceasta poate include desfășurarea de formare care inițiază schimbări comportamentale pentru a preveni și combate stereotipările judiciare, recunoscând în același timp că prejudecățile de gen pot fi inconștiente
- crearea de intervenții instituționale comportamentale prin schimbarea practicilor și a procedurilor care limitează posibilitățile actorilor din domeniul justiției de a exercita prejudecăți.¹¹⁶

110 A se vedea Modulul 4.5 privind căile de atac pentru a discuta despre rolul potențial al sistemului judiciar în furnizarea de soluții transformative care încearcă să abordeze prejudecățile și stereotiparea la nivel structural.

111 CtEDO, *Konstantin Markin contra Rusiei* [GC], Cererea Nr. 30078/06, sentința din 22 martie 2012. alin. 127.

112 Ibid. alin.143.

113 A se vedea Simone Cusack. 2014. *Eliminarea stereotipării judiciare: accesul egal la justiție pentru femei în cazurile de violență bazate pe gen*. Elaborarea pentru Biroul Înaltului Comisar ONU pentru Drepturile Omului. pp. 29-44.

114 A se vedea Module 4.10 privind rolul experților și informațiile amicus curiae

115 A se vedea Consiliului Europei Planul de acțiune privind consolidarea independenței și imparțialității judiciare Acțiunea 2.4 privind combaterea influenței negative a stereotipării în luarea deciziilor judiciare.

116 A se vedea Iris Bohnet.2016. *Ce funcționează. Egalitatea de gen prin concepție*. Cambridge and London: Belknap Press of Harvard University Press.

MODULUL II.

CADRELE JURIDICE INTERNAȚIONALE ȘI REGIONALE

Obiective: Modulul II este o prezentare generală a cadrelor juridice internaționale și regionale care se aplică drepturilor omului în cazul femeilor. Rețineți că, deoarece țările Parteneriatului Estic sunt membre ale Consiliului European, acest manual se concentrează asupra standardelor juridice internaționale și ale CE, însă nu oferă o imagine de ansamblu a legislației Uniunii Europene. Cu toate acestea, unele jurisprudențe ale UE privind discriminarea la locul de muncă sunt incluse în manual pentru a furniza informații suplimentare privind raționamentul și standardele juridice.

Este de așteptat ca stagiarii sau alți utilizatori ai acestui manual să aibă deja cunoștințe de bază despre convențiile cheie internaționale și regionale privind drepturile omului. Astfel, Modulul II vizează familiarizarea acestora cu documentele și standardele de bază care se aplică accesului la justiție și aspectele juridice care afectează în mod disproporționat femeile. Rețineți că în Modulul II sunt furnizate mai multe detalii despre standardele internaționale relevante pentru cele mai frecvente încălcări ale drepturilor omului în cazul femeilor în țările beneficiare. Legislația națională este descrisă în capitolele pe țări din acest manual.

2.1. Sistemul Organizației Națiunilor Unite privind drepturile omului

Sistemul Organizației Națiunilor Unite (ONU) se bazează pe doi piloni: organismele bazate pe carte și tratate.

În conformitate cu **Carta ONU**, responsabilitatea pentru promovarea drepturilor omului este acordată Adunării Generale și Consiliului Economic și Social (ECOSOC). În 2006, Adunarea Generală a împuternicit **Consiliul pentru Drepturile Omului (CDO)** să abordeze încălcările drepturilor omului și să promoveze o coordonare și integrare eficientă a drepturilor omului în calitate de succesor al Comisiei pentru drepturile omului. CDO este un organism interguvernamental format din 47 de state membre. Mecanismul său principal este **Revizuirea Periodică Universală**, dar poate examina și plângerile individuale.

În plus, mecanismul special de procedură al Consiliului pentru Drepturile Omului sprijină experți independenți cu mandat de examinare a problemelor relevante legate de drepturile omului pentru un anumit subiect sau temă.¹¹⁷ Există doi astfel de experți tematici cu mandate deosebit de relevante pentru egalitatea de gen: **Raportorul special privind violența împotriva femeilor și Raportorul special pentru traficul de persoane, în special al femeilor și copiilor**. Există, de asemenea, un **Grup de lucru privind problema discriminării împotriva femeilor în drept și practică** (un organism format din cinci experți independenți). Toate cele trei organisme examinează plângerile individuale și adresează apeluri urgente guvernelor; acestea, de asemenea, efectuează vizite la nivel de țară și pregătesc rapoarte anuale pentru CDO.

Comisia pentru statutul femeilor (CSF), înființată în 1946 de ECOSOC, este un organism bazat pe Cartă, cu responsabilitatea principală de a promova drepturile femeii și egalitatea de gen. Este un organ interguvernamental compus din 45 de state membre. CSF pregătește recomandări către ECOSOC cu privire la problemele urgente, produce concluzii cu privire la teme prioritare și este responsabilă pentru organizarea și urmărirea conferințelor despre femei la nivel mondial.

În sistemul ONU, există nouă **tratate fundamentale privind drepturile omului** (a se vedea Anexa 4 pentru lista completă și ratificările). Toate aceste tratate interzic discriminarea pe bază de sex/gen, în timp ce Pactul internațional privind drepturile civile și politice și Pactul internațional privind drepturile economice, sociale și

¹¹⁷ Revizuirea Periodică Universală (UPR) este un proces prin care statele membre ale Națiunilor Unite transmit informații despre acțiunile întreprinse în domeniul promovării și protecției drepturilor omului, inclusiv în ceea ce privește egalitatea de gen și nediscriminarea. Procesul UPR este un instrument important pentru evaluarea practicilor drepturilor omului ale statelor individuale, precum și pentru documentarea celor mai bune practici.

culturale garantează, de asemenea, drepturi egale pentru bărbați și femei (articolul 3). Convenția privind drepturile persoanelor cu dizabilități (articolul 6) recunoaște că femeile cu dizabilități sunt supuse discriminării multiple, iar Statele părți au obligația de a aborda aceste forme de inegalitate. **Convenția privind eliminarea tuturor formelor de discriminare împotriva femeilor (CEDAW)**, denumită uneori „un proiect internațional de drepturi pentru femei”, este tratatul care definește discriminarea împotriva femeilor și stabilește ordinea de zi pentru acțiunea națională de a pune capăt unei astfel de discriminări.

Fiecare dintre aceste tratate instituie organisme de monitorizare a tratatelor – comitete de experți independenți care examinează rapoartele de Stat privind punerea în aplicare a convenției relevante. Comitetele emit observații/comentarii care menționează domeniile de progres și subliniază preocupările legate de neîndeplinirea obligațiilor bazate pe tratate. Majoritatea organismelor prevăzute în tratate au, de asemenea, autoritatea de a examina comunicările individuale sau plângerile privind încălcarea drepturilor protejate printr-un tratat specific¹¹⁸. Unele organisme prevăzute în tratate pot întreprinde investigații privind încălcări grave sau sistematice ale drepturilor în statul care i-a acceptat competența¹¹⁹, iar unele pot lua în considerare cererile de măsuri urgente sau procedurile de avertizare rapidă pentru a preveni sau a opri încălcările grave ale drepturilor omului.¹²⁰ În plus, organismele de monitorizare a tratatelor emit comentarii/recomandări generale cu privire la anumite drepturi sau probleme în temeiul convenției, în care explică în detaliu conținutul dreptului și obligațiile statului.

Opiniile unor astfel de comisii privind plângerile individuale și comentariile sau recomandările generale nu sunt considerate obligatorii pentru state. Cu toate acestea, aceste opinii sunt interpretări bine fundamentate ale tratatelor relevante și, prin urmare, oferă practicanților de drept, cum ar fi procurorii și judecătorii, explicații importante cu privire la modul în care trebuie respectate obligațiile tratatului prin legislația și practicile naționale.

O privire mai atentă asupra CEDAW

CEDAW întruchipează o viziune cuprinzătoare asupra egalității fundamentale dintre femei și bărbați, cerând statelor părți să întreprindă măsuri ample pentru a asigura interzicerea tuturor formelor de discriminare împotriva femeilor. Astfel cum este definită în Convenție, **discriminarea împotriva femeilor** este „orice deosebire, excludere sau restricție realizată pe bază de sex, care are ca efect sau scop distrugerea sau anularea recunoașterii, beneficiii sau exercitării de către femei, indiferent de statutul lor civil, pe baza egalității între bărbați și femei, a drepturilor omului și a libertăților fundamentale în domeniul politic, economic, social, cultural, civil sau în orice alt domeniu.” (articolul 1). CEDAW solicită statelor părți să înființeze instituții naționale competente pentru a face ca interdicția discriminării să fie eficientă în practică.

În amploarea sa, tratatul transcende diferențele tradiționale dintre drepturile civile și politice și drepturile economice, sociale și culturale, precum și distincția public/privat. CEDAW abordează în mod explicit rolul culturii în perpetuarea inegalității și conține obligații de abordare a stereotipurilor bazate pe gen.

Începând cu anul 2016, Comitetul CEDAW a emis 34 de recomandări generale, inclusiv privind subiectele violenței împotriva femeilor (nr. 19), femeile în prevenirea conflictelor, situațiile de conflict și post-conflict (nr. 30), practicile dăunătoare (nr. 31) și accesul femeilor la justiție (nr. 33). În conformitate cu Protocolul opțional la tratat, Comitetul CEDAW a revizuit, de asemenea, și o serie de plângeri individuale, inclusiv două din țările fostei Uniuni Sovietice (Belarus și Georgia, 2009¹²¹).

2.2 . Sistemul Consiliului Europei privind drepturile omului

Consiliul Europei este organismul internațional responsabil pentru promovarea drepturilor omului, a democrației și a statului de drept în Europa. Instrumentul fundamental al drepturilor omului al Consiliului Europei este **Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale (CEDO)**. CEDO a fost completată

118 Procedurile speciale ale Consiliului pentru Drepturile Omului sunt experți independenți care raportează și oferă consultanță pentru probleme privind drepturile omului, pe baza mandatelor tematice sau de țară. Există aproximativ 40 de astfel de experți, sau raportori, în fiecare categorie.

119 Un stat parte la un tratat trebuie să accepte competența comisiei relevante de a examina plângerile individuale prin ratificarea unui protocol opțional la tratat.

120 Acestea sunt Comitetul CEDAW, Comitetul împotriva torturii, Comitetul pentru drepturile persoanelor cu dizabilități, Comitetul pentru drepturile copilului, Comitetul pentru drepturile economice, sociale și culturale și Comitetul pentru disparițiile forțate.

121 Comitetul pentru eliminarea discriminării rasiale, Comitetul pentru drepturile persoanelor cu dizabilități și Comitetul pentru disparițiile forțate.

cu 15 protocoale, dintre care unele includ drepturi suplimentare, cum ar fi dreptul la educație ca drept social, iar altele reformează mecanismul de punere în aplicare. CEDO conține o prevedere care interzice discriminarea în exercitarea drepturilor Convenției, articolul 14. **Protocolul nr. 12** la CEDO include o interdicție generală a discriminării *indiferent* de motiv, de ex. sex, rasă, culoare, limbă, religie, opinie politică sau de altă natură, origine națională sau socială, asociere cu o minoritate națională, proprietate, naștere sau alt statut, prin eliminarea limitărilor din articolul 14 al Convenției.

Curtea Europeană a Drepturilor Omului (CtEDO) este organismul la care persoanele individuale pot aplica invocând încălcări ale drepturilor lor în temeiul CEDO, cu condiția ca acestea să fi îndeplinit cerințe procedurale, cum ar fi epuizarea căilor de atac interne. Deși CEDO este un instrument neutru din punct de vedere al genului, CtEDO, interpretând Convenția ca un instrument viu, a stabilit jurisprudența privind drepturile femeii, inclusiv privind violența împotriva femeilor: violența domestică, violența sexuală, examinările ginecologice forțate, traficul de ființe umane, drepturile reproductive: avort, sterilizare, reproducere asistată medical și discriminarea pe criterii de sex: ocuparea forței de muncă, beneficii sociale, îndeplinirea datoriei de jurat.¹²² CtEDO a stabilit câteva principii importante privind accesul egal al femeilor la justiție în cazurile de violență împotriva femeilor, dintre care unele sunt rezumate în secțiunile relevante ale acestui manual.¹²³

Carta socială europeană (CES) este contrapartida CEDO în domeniul drepturilor economice și sociale. Carta garantează exercitarea drepturilor în domeniul locuințelor, sănătății, educației, ocupării forței de muncă, protecției juridice și sociale și circulației persoanelor fără discriminare pe orice motiv, inclusiv sexul. Carta a fost revizuită în anul 1996 pentru a include noi drepturi, dintre care unele au o importanță deosebită pentru femei (de exemplu, dreptul la protecție împotriva hărțuirii sexuale la locul de muncă și drepturile lucrătorilor cu responsabilități familiale la egalitatea de șanse și tratament egal). În același timp, Carta a fost modificată pentru a consolida principiul nediscriminării și pentru a îmbunătăți protecția egalității de gen în toate domeniile abordate de tratatul inițial. Comitetul European al Drepturilor Sociale (CEDS) monitorizează măsura în care statele membre respectă Carta prin intermediul a două mecanisme complementare: un sistem de raportare și printr-o procedură de reclamații colective.¹²⁴

Alte două convenții ale Consiliului Europei abordează problema specifică a violenței împotriva femeilor. **Convenția privind acțiunea împotriva traficului de ființe umane** are un domeniu de aplicare cuprinzător care acoperă prevenirea și combaterea traficului de femei, bărbați și copii în scopul exploatării sexuale, muncii sau alte tipuri de exploatare, precum și protecția victimelor și urmărirea penală a traficantilor. Aceasta include o dispoziție privind nediscriminarea și obligația statelor părți de a promova egalitatea de gen și de a utiliza abordarea integratoare a egalității de gen în dezvoltarea, implementarea și evaluarea măsurilor de punere în aplicare a Convenției (articolul 3). Un mecanism independent de monitorizare evaluează modul în care statele pun în practică dispozițiile convenției. Acest mecanism de monitorizare este alcătuit din doi piloni: Grupul independent de experți privind acțiunile împotriva traficului de ființe umane (GRETA) și Comitetul părților.

Convenția privind prevenirea și combaterea violenței împotriva femeilor și a violenței domestice (Convenția de la Istanbul)¹²⁵ este un tratat la scară largă și cuprinzător care abordează drepturile omului, egalitatea de gen și dreptul penal. Convenția de la Istanbul stabilește standardele minime pe care statele părți trebuie să le pună în aplicare pentru a aborda eficient violența împotriva femeilor. Convenția de la Istanbul are un mecanism de monitorizare în doi piloni pentru evaluarea și îmbunătățirea punerii în aplicare a Convenției: Grupul independent de experți privind acțiunea împotriva violenței împotriva femeilor și violenței domestice (GREVIO) și Comitetul Părților.

2.3. Privire de ansamblu asupra jurisprudenței selectate a Curții Europene a Drepturilor Omului

Curtea Europeană a Drepturilor Omului a emis un număr semnificativ de hotărâri care demonstrează barierele pe care femeile le întâmpină în ceea ce privește accesul la protecția juridică și căile de atac și care formulează

122 Comitetul CEDAW, *Inga Abramova c. Belarusului* (2011), Comunicarea nr. 23/2009; și *X și Y c. Georgiei* (2015), Comunicarea nr. 24/2009.

123 Fișele tematice privind jurisprudența CtEDO în materie de egalitate de gen, violența împotriva femeilor, violența domestică și drepturile reproductive pot fi accesate la: <http://www.echr.coe.int/Paginas/home.aspx?p=press/factsheets&c=>

124 Pentru informații suplimentare, a se vedea Consiliului Europei. 2015. *Accesul egal la justiție în jurisprudența privind violența împotriva femeilor în fața Curții Europene a Drepturilor Omului*. Disponibil la: <http://www.coe.int/en/web/genderequality/equal-access-of-women-to-justice>.

125 Decizii adoptate de Comitetul European al Drepturilor Sociale poate fi accesat din Baza de date a Jurisprudenței Cartei Sociale Europene (Carta HUDOC): <http://hudoc.esc.coe.int>.

standarde în domeniul accesului femeilor la justiție. S-au pronunțat hotărâri-cheie în special în cazurile privind violența împotriva femeilor, egalitatea de gen și stereotipurile judiciare în materie de gen.¹²⁶

După ce a oferit o privire de ansamblu neexhaustivă a cazurilor relevante, această secțiune este organizată în jurul principiilor și standardelor majore privind accesul femeilor la justiție discutate în legătură cu domeniile tematice în care aceste principii și standarde au fost dezvoltate. Aceasta oferă, pentru fiecare, extrase din deciziile-cheie ale CEDO care au respectat aceste principii și standarde.

Violența împotriva femeilor

127CtEDO a examinat un număr semnificativ de cazuri de violență împotriva femeilor comise atât de actori aparținând statului, cât și de persoane particulare. Aceste cazuri au vizat următoarele:¹²⁸

- **Maltratarea pe perioada detenției:** Juhnke c. Turciei (2003)
- **Violența poliției:** Aydin c. Turciei (1997); Y.F. c. Turciei (2003); Maslova și Nalbandov c. Rusiei (2008); Yazgılı Yılmaz c. Turciei (2011); B.S. c. Spaniei (2012); Izci c. Turciei (2013); Afet Süreyya Eren c. Turciei (2015); Dilek Aslan c. Turciei (2015)
- **Violul și abuzul sexual:** X și Y c. Olandei (1985); Aydin c. Turciei (1997); M.C. c. Bulgariei (2003); Maslova și Nalbandov c. Rusiei (2008); P.M. c. Bulgariei (2012); I.G c. Republicii Moldova (2012); M. și Alții c. Italiei și Bulgariei (2012); P. și S. c. Poloniei (2012); D.J. c. Croației (2013); O’Keeffe c. Irlandei (2014); W. c. Sloveniei (2014); M.A. c. Sloveniei și N.D. c. Sloveniei (2015); S.Z. c. Bulgariei (2015); I.P. c. Republicii Moldova (2015); Y. c. Sloveniei (2015); B.V. c. Belgiei (2017); M.G.C c. României (2016).
- **Violența domestică împotriva femeilor:** Kontrová c. Slovaciei (2007); Branko Tomašić și Alții c. Croației (2009); Opuz c. Turciei (2009); A c. Croației (2010); Haiduová c. Slovaciei (2010); Kaluczka c. Ungariei (2012); Eremia și Alții c. Republicii Moldova (2013); Mudric c. Republicii Moldova (2013); B. c. Republicii Moldova (2013); N.A. c. Republicii Moldova (2013); Valiulienė c. Lituaniei (2013); T.M. și C.M. c. Republicii Moldova (2014); Durmaz c. Turciei (2014); Rumor c. Italiei (2014); Civek c. Turciei (2016); Halime Kiliç c. Turciei (2016); M.G c. Turciei (2016); Talpis c. Italiei (2017); Balsan c. României (2017).
- **Violența de către persoane private, care nu sunt parteneri intimi sau membri de familie:** Sandra Janковиć c. Croației (2009); Ebcin c. Turciei (2011).
- **Riscul de maltratare în cazul expulzării** din cauza fricii de
 - o mutilare genitală a femeilor: Collins și Akaziebie c. Suediei (2008, decizie privind admisibilitatea); Izevbekhai c. Irlandei (2011, decizie privind admisibilitatea); Omeredo c. Austriei (2011, decizie privind admisibilitatea), Sow c. Belgiei (2016); Bangura c. Belgiei (2016, decizie de abrogare)
 - o crime în numele onoarei: A.A. și Alții c. Suediei (2012); R.D. c. Franței (2016).
 - o excludere socială N. c. Suediei (2010); W.H. c. Suediei (2015, Marea Cameră); R.H. c. Suediei (2015).
 - o trafic de ființe umane L.R. c. Regatului Unit (2011, decizie de abrogare); R.D. c. Franței (2011, decizie privind admisibilitatea); F.A. c. Regatului Unit (2013, decizie privind admisibilitatea); O.G.O. c. Regatului Unit (2014, decizie de abrogare).
- **Trafic de ființe umane:** Rantsev c. Ciprului și Rusiei (2010); L.E. c. Greciei (2016) .

Egalitatea de gen

În plus, CtEDO a emis hotărâri judecătorești într-un număr semnificativ de cazuri în domeniul egalității de gen. Aceste cazuri au implicat posibile încălcări ale următoarelor drepturi în temeiul Convenției¹²⁹:

126 Informații despre Convenția de la Istanbul, inclusiv textul Convenției în toate limbile CE, poate fi accesat la: <http://www.coe.int/en/web/istanbul-convention/home>.

127 Pentru un exemplu de caz referitor la stereotiparea de gen în justiție, a se vedea recenta hotărâre a Curții Europene a Drepturilor Omului din *Carvalho Pinto de Sousa Morais c. Portugaliei* (2017). Curtea a constatat o încălcare a articolului 14 coroborat cu articolul 8, într-un caz în care o femeie a primit inițial o compensație redusă din partea instanțelor naționale pe baza motivării că sexualitatea unei femei mai în vârstă este mai puțin importantă. Stereotipurile de gen sunt discutate, de asemenea, în *Emel Boyraz c. Turciei* (2014); și *Konstantin Markin c. Rusiei* (2010).

128 A se vedea: Unitatea de presă a Curții Europene a Drepturilor Omului. 2017. Fișa - Violența împotriva femeilor; și Fișa - Violența domestică, 2017. A se vedea, de asemenea, pagina de internet a Consiliului Europei dedicat Convenției de la Istanbul și acțiunea împotriva violenței împotriva femeilor și violenței domestice: <http://www.coe.int/en/web/istanbul-convention/home> (în special secțiunea privind Curtea Europeană a Drepturilor Omului).

129 Pentru o privire de ansamblu asupra acestor cazuri, a se vedea: Unitatea privind egalitatea de gen a Consiliului Europei. 2017. Compilarea jurisprudenței Curții Europene a Drepturilor Omului privind problemele legate de egalitatea de șanse între femei și bărbați.

Interzicerea discriminării pe criterii de sex (articolul 14) coroborată cu alte drepturi în temeiul Convenției Europene a Drepturilor Omului:

Articolul 8 (dreptul la respect pentru viața privată și de familie)

Carvalho Pinto de Sousa Morais c. Portugaliei (2017); Mitzinger c. Germaniei (2017); Di Trizio c. Elveției (2016); Emel Boyraz c. Turciei (2014); Tuncer Güneş c. Turciei (2014); Hulea c. României (2012); Genovese c. Maltei (2011); Losonci Rose și Rose c. Elveției (2010); Konstantin Markin c. Rusiei (2010); Schwizbegel c. Elveției (2010); Wagner și J.M.W.L. c. Luxembourg (2007); Unal Tekeli c. Turciei (2004); Odièvre c. Franței (2003); Petrovic c. Austriei (1998).

Articolul 3 (interzicerea tratamentului inuman și degradant) într-o serie de cazuri de violență domestică)

Opuz c. Turciei (2009); A c. Croației (2010); Eremia și Alții c. Republicii Moldova (2013); Rumor c. Italiei (2014); M.G. c. Turciei (2016).

Articolul 4(3)(d) (interzicerea sclaviei și a muncii forțate)

Zarb Adami c. Maltei (2006); Karlheinz Schmidt c. Germaniei (1994)

Articolul 6 (dreptul la un proces echitabil)

García Mateos c. Spaniei (2013); Abdulaziz, Cabales și Balkandali c. Regatului Unit (1985); Muñoz Díaz c. Spaniei (2009).

Dreptul la respect pentru viața privată și de familie (Articolul 8)

Gözüm c. Turciei (2015); Hanzelkovi c. Republica Cehă (2014); Konovalova c. Rusiei (2014); Ivinović c. Croației (2014); A.K. c. Letoniei (2014); L.H. c. Letoniei (2014); Radu c. Republicii Moldova (2014); Söderman c. Suediei (2013); A.K. și L. c. Croației (2013); P. și S. c. Poloniei (2012); V.C. c. Slovaciei (2011); Khelili c. Elveției (2011); R.R. c. Poloniei (2011); A., B. și C. c. Irlandei (2010); Ternovsky c. Ungariei (2010); Özpınar c. Turciei (2010); K.H. și Alții c. Slovaciei (2009); Evans c. Regatului Unit (2007); Tysiác c. Poloniei (2007); Grant c. Regatului Unit (2006); Y.F. c. Turciei (2003); Odièvre c. Franței (2003); M.S. c. Suediei (1997); Halford c. Regatului Unit (1997); Z. c. Finlanda (1997); Kroon și Alții c. Olandei (1994).

Dreptul la un proces echitabil (Articolul 6)

García Mateos c. Spaniei (2013); Cudak c. Lituaniei (2010); Keegan c. Irlandei (1994); Airey c. Irlandei (1979).

Interzicerea tratamentului inuman și degradant (Articolul 3)

I.G., M.K. și R.H. c. Slovaciei (2012); N.B. c. Slovaciei (2012); V.C. c. Slovaciei (2011); Hossein Kheel c. Olandei (2008); N. c. Regatului Unit (2008); Price c. Regatului Unit (2001); Jabari c. Turciei (2000).

Libertatea de expresie (Articolul 10)

Women on Waves și Alții c. Portugaliei (2009); Open Door și Dublin Well Woman c. Irlandei (1992).

Dreptul la respect pentru libertatea de gândire, conștiință și religie (Articolul 9)

Osmanolu și Kocabaş c. Elveției (2017); S.A.S. c. Franței (2014); Staatskundig Gereformeerde Partij c. Olandei (2012, decizie privind admisibilitatea); Dogru c. Franței și Kervanci c. Franței (2008); El Morsli c. Franței (2008); Kurtulmuş c. Turciei (2006); Leyla Şahin c. Turciei (2005); Dahlab c. Elveției (2001,).

Într-o serie de hotărâri-cheie, Curtea Europeană a Drepturilor Omului a formulat sau a susținut principii importante care asigură fundația asigurării accesului egal la justiție pentru femei

Încălcările drepturilor omului la femei tind să fie comise de persoane particulare, spre deosebire de încălcările drepturilor omului la bărbați, care tind să fie comise de actori ai statului. În acest sens, Curtea a sporit, în mod semnificativ, accesul femeilor la justiție prin recunoașterea faptului că formele de violență împotriva femeilor comise de persoane particulare constituie încălcări ale anumitor drepturi protejate prin Convenție (în mod deosebit, dreptul la viață și interzicerea torturii și tratamentul inuman și degradant). Mai mult, jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului ilustrează importanța pe care Curtea o acordă dezvoltării **doctrinei obligațiilor pozitive** – o doctrină care se aplică indiferent dacă făptuitorul este o persoană privată sau un funcționar de stat.¹³⁰

Câteva cauze principale în fața Curții Europene a Drepturilor Omului au marcat progrese semnificative în modul în care Curtea a înțeles violența împotriva femeilor și formele sale specifice și a văzut obligațiile statelor în acest domeniu. Până acum, jurisprudența CtEDO a impus o obligație statală pozitivă de a sancționa violența sexuală (*M.C. c. Bulgariei* (2003)), violența domestică (*Opuz c. Turciei* (2009)), vătămarea corporală intenționată a persoanei (*Sandra Jankovic c. Croației* (2009)) și traficul de ființe umane (*Rantsev c. Ciprului și Rusiei* (2010)).

¹³⁰ Patricia Londono. 2010. Capitolul 7. Definierea violului în temeiul Convenției Europene a Drepturilor Omului. Tortură, consimțământ și egalitate în McGlynn, Clare și Munro, ed. *Regândirea legii violului: Perspective internaționale și comparative*. Routledge.

Celebru, în cazul *Opuz c. Turciei* (2009), Curtea a constatat că violența domestică suferită de reclamanta Nahide Opuz și de mama ei, care a fost ucisă de soțul reclamantei, „poate fi considerată violență bazată pe gen, care este o formă de discriminare împotriva femeilor.”¹³¹ Curtea a observat că:

„[...] presupusa discriminare în cauză nu s-a bazat pe legislația în sine ci a rezultat mai degrabă din atitudinea generală a autorităților locale, cum ar fi modul în care femeile au fost tratate la secțiile de poliție atunci când au raportat violența domestică și pasivitatea judiciară în asigurarea unei protecții eficiente pentru victime.” (alin. 192)

Curtea a susținut că:

“Având în vedere constatarea sa, conform căreia pasivitatea judiciară generală și discriminatorie în Turcia, deși neintenționată, a afectat în principal femeile, Curtea consideră că violența suferită de reclamantă și de mama ei poate fi considerată drept violență bazată pe gen, care este o formă de discriminare împotriva femeilor. În ciuda reformelor efectuate de guvern în ultimii ani, lipsa de reacție generală a sistemului judiciar și impunitatea de care se bucură agresorii, așa cum s-a constatat în cazul de față, a indicat faptul că a existat un insuficient angajament de a lua măsurile adecvate pentru combaterea violenței domestice [...]” (alin. 200)

Principiul nediscriminării este un principiu cheie al Convenției, care cuprinde nediscriminarea în ceea ce privește accesul la justiție și accesul la căile de atac judiciare, fără nicio discriminare. Principiul nediscriminării a fost susținut în mai multe hotărâri privind cazurile de violență domestică care au urmat *Opuz c. Turciei*. În *Eremia și alții c. Republicii Moldova* (2013), Curtea a considerat că:

“[...] acțiunile autorităților nu au reprezentat un simplu eșec sau întârziere în combaterea violenței împotriva primului reclamant, ci au condus la tolerarea repetată a unei astfel de violențe și au reflectat o atitudine discriminatorie față de prima solicitantă ca femeie. Constatările raportorului special al Organizației Națiunilor Unite privind violența împotriva femeilor, cauzele și consecințele acesteia (a se vedea alineatul 37 de mai sus) susțin doar impresia că autoritățile nu apreciază pe deplin gravitatea și amploarea problemei violenței domestice în Moldova și efectul discriminatoriu al acesteia asupra femeilor.” (alin.89)

Aceeași abordare a fost urmată în *Mudric c. Republicii Moldova* (2013), *B. c. Republicii Moldova* (2013) și *N.A. c. Republicii Moldova* (2013).

Până în prezent, CtEDO nu a ajuns la o decizie similară într-o situație de viol, ceea ce înseamnă că articularea violenței sexuale ca o problemă a discriminării bazate pe sex lipsește din jurisprudența CtEDO.¹³² Totuși, aceasta se poate dezvolta în această direcție deoarece Curtea ia în considerare din ce în ce mai mult Convenția de la Istanbul, care recunoaște faptul că violența împotriva femeilor reprezintă o formă de discriminare împotriva femeilor (articolul 3) CtEDO a susținut principiul nediscriminării într-o serie de cazuri privind **aspectele legate de ocuparea forței de muncă**.

De exemplu:

Curtea Europeană a Drepturilor Omului, *Emel Boyraz c. Turciei*, (Cerere nr. 61960/08), Sentința din 2 decembrie 2014, alin. 50-56

[Reclamanta, cetățean turc, a fost numită în funcția de ofițer de securitate într-o sucursală a unei companii de electricitate de stat. Aceasta a lucrat pe bază contractuală timp de aproape trei ani înainte de a fi demisă în martie 2004 pe criterii de sex. Ea a fost informată că nu va fi numită pentru că nu îndeplinea cerințele de „a fi bărbat” și „de a avea serviciul militar definitiv”. În februarie 2006, instanțele au respins cazul doamnei Boyraz, luând în considerare o decizie anterioară a Curții Administrative Supreme, care a statuat că cerința privind serviciul militar a demonstrat că postul respectiv era rezervat candidaților de sex masculin și că această cerință era legală, având în vedere natura postului și interesul public. CtEDO a respins aceste argumente și a constatat că a avut loc o încălcare a articolului 14 al Convenției (interzicerea discriminării) coroborat cu articolul 8 (dreptul la respectarea vieții private și de familie), parțial din următoarele motive:

¹³¹ CtEDO, *Opuz c. Turciei*, Cererea nr. 33401/02, sentința din 9 iunie 2009, alin. 200. Rețineți că demersul inițiat de Curte în *Opuz* a fost ulterior urmat în mai multe cazuri de violență în familie.

¹³² Patricia Londono. 2010. Capitolul 7. Definirea violului în temeiul Convenției Europene a Drepturilor Omului. Tortură, consimțământ și egalitate în Clare McGlynn și Vanessa E. Munro, ed. *Regândirea legii violului: Perspective internaționale și comparative*. Routledge.

50. Curtea reiterează că, pentru ca o problemă să rezulte în temeiul articolului 14, trebuie să existe o diferență în tratamentul persoanelor aflate în situații comparabile. O astfel de diferență de tratament este discriminatorie dacă nu are o justificare obiectivă și rezonabilă; cu alte cuvinte, dacă nu urmărește un scop legitim sau dacă nu există o relație rezonabilă de proporționalitate între mijloacele utilizate și obiectivul care se urmărește a fi realizat. Noțiunea de discriminare în sensul articolului 14 include, de asemenea, cazurile în care o persoană sau un grup este tratată, fără o justificare adecvată, mai puțin favorabil decât o altă persoană, chiar dacă tratamentul mai favorabil nu este prevăzut de Convenție (a se vedea *Abdulaziz, Cabales și Balkandali c. Regatului Unit*, 28 mai 1985, § 82, seria A nr. 94 și *Vallianatos și alții c. Greciei* [GC], nr. 29381/09 și 32684/09, § 76, CtEDO 2013).

51. Statul contractant se bucură de o marjă de apreciere în evaluarea aspectului dacă și în ce măsură diferențele în situații similare justifică un tratament diferit (a se vedea *Ünal Tekeli c. Turciei*, [...] și *Vallianatos și alții c. Greciei* [GC], [...]). Domeniul de aplicare al marjei de apreciere va varia în funcție de circumstanțe, de obiectul și de contextul cauzei (a se vedea *Ünal Tekeli*, citată mai sus, § 52), dar decizia definitivă cu privire la respectarea cerințelor Convenției revin Curții (a se vedea *Kafkaris c. Ciprului* [GC], § 161). În cazul în care o diferență de tratament se bazează pe sex, marja de apreciere acordată statului este limitată și, în astfel de situații, principiul proporționalității nu impune doar ca măsura aleasă să fie, în general, potrivită îndeplinirii obiectivului urmărit, ci trebuie să se arate, de asemenea, că era necesar în circumstanțele date. Curtea reiterează, de asemenea, că avansarea egalității de gen este astăzi un obiectiv major în statele membre ale Consiliului European și ar trebui să fie invocate motive foarte grave pentru ca o astfel de diferență de tratament să poată fi considerată compatibilă cu Convenția (a se vedea *Konstantin Markin c. Rusiei* [GC], nr. 30078/06, § 127, CEDO 2012 (extrase)).

52. În speță, Curtea observă de la bun început că atât autoritățile administrative, cât și Divizia a XII-a a Curții Administrative Supreme au considerat că postul de ofițer de securitate în filiala Batman din TEDAŞ a fost rezervat bărbaților și că, prin urmare, reclamanta fiind o femeie, nu era potrivită pentru post. În opinia Curții, este vorba despre o „diferență de tratament” clară, pe criterii de sex, între persoane aflate într-o situație similară.

53. În ceea ce privește chestiunea dacă diferența de tratament între femei și bărbați a fost justificată în mod obiectiv și rezonabil în temeiul articolului 14, Curtea ia act de observațiile guvernului privind natura serviciului efectuat de ofițerii de securitate din filiala Batman din TEDAŞ și condițiile de muncă de acolo (a se vedea alineatul 48 de mai sus). [...] Curtea observă în această privință că principala considerație în aceste explicații este că activitățile ofițerilor de securitate implicau anumite riscuri și responsabilități, deoarece ofițerii de securitate trebuiau să lucreze noaptea în zonele rurale și deoarece trebuiau să folosească arme de foc și forța fizică în cazul unui atac la sediul pe care îl păzeau. Se pare că autoritățile administrative au considerat că femeile nu pot face față unor astfel de riscuri și asuma astfel de responsabilități. Cu toate acestea, nu există nicio explicație în observațiile autorităților administrative sau ale guvernului cu privire la această pretinsă incapacitate. Mai mult, deciziile Diviziei a XII-a a Curții Administrative Supreme nu conțineau nicio apreciere a acestor considerații din partea administrației. De asemenea, divizia a douăsprezecea nu a oferit niciun o altă explicație privind motivul pentru care numai bărbații erau potriviți pentru postul respectiv.

54. Curtea este conștientă de faptul că pot exista cerințe legitime pentru anumite activități profesionale, în funcție de natura lor sau de contextul în care sunt desfășurate. Cu toate acestea, în cazul de față, nici autoritățile administrative, nici Divizia a XII-a a Curții Administrative Supreme nu au motivat cerința ca doar personalul de sex masculin să fie angajat în funcția de ofițer de securitate în filiala Batman din TEDAŞ. [...] **Curtea, la rândul său, consideră, de asemenea, că simplul fapt că ofițerii de securitate din Batman trebuiau să lucreze în schimburile de noapte și în zonele rurale și că putea exista nevoia de a folosi armele de foc și forța fizică în anumite condiții nu ar putea justifica, în sine, diferența de tratament între bărbați și femei .**

55. În plus, [...] nu există nimic în dosar care să indice că reclamantul nu și-a îndeplinit responsabilitățile ce îi reveneau ca ofițer de securitate în TEDAŞ, din cauza sexului său.

56. Pe scurt, nu s-a demonstrat că diferența de tratament a urmărit un obiectiv legitim. Curtea concluzionează că această diferență de tratament, a cărei victimă a fost reclamanta, a constituit o discriminare bazată pe sex.

Un alt principiu important care rezultă din jurisprudența CtEDO este **principiul egalității de gen**. Curtea Europeană a Drepturilor Omului („Curtea”) a susținut în mod constant că „egalitatea între sexe este unul dintre principalele obiective ale statelor membre ale Consiliului European” (*Abdulaziz, Cabales și Balkandali c. Regatului Unit* (1985) Seria A, Nr. 94, la alin. 78) și a proclamat egalitatea de gen ca fiind unul dintre principiile fundamentale ale Convenției (*Leyla Sahin c. Turciei* [GC], (2005), Rapoarte 2005, alin. 115).¹³³

¹³³ Ivanna Radačić. 2012. Abordarea Curții Europene a Drepturilor Omului privind discriminarea pe criterii de sex în *Revista Juridică Europeană Egalitatea de Gen* 1. pp. 13-23.

Încă din 1985, în *Abdulaziz, Cabales și Balkandali c. Regatului Unit*, Curtea a susținut că:

„[...] promovarea egalității între sexe este astăzi un obiectiv major al statelor membre ale Consiliului Europei. Aceasta înseamnă că ar trebui să se prezinte motive foarte importante înainte ca o diferență de tratament pe motiv de sex să poată fi considerată ca fiind compatibilă cu Convenția.” (alin. 78)

Mai recent, în cauza *Konstantin Markin c. Rusiei* (sentința Marii Camere din 22 martie 2012), Curtea a reiterat faptul că:

„Promovarea egalității de gen este astăzi un obiectiv major al statelor membre ale Consiliului Europei și ar trebui să se prezinte motive foarte importante înainte ca o astfel de diferență de tratament să poată fi considerată compatibilă cu Convenția.” (alin. 127)

În cazul *Konstantin Markin c. Rusiei*, Curtea s-a angajat în mod considerabil în problema **stereotipurilor de gen** și a impactului dăunător al acestora asupra carierei femeilor și asupra vieții de familie a bărbaților. Curtea a încercat să contracareze astfel de stereotipuri negative.

Curtea Europeană a Drepturilor Omului (GC), *Konstantin Markin c. Rusiei* (Cerere nr. 30078/06), sentința din 22 martie 2012, alin. 127, 142-3.¹³⁴

[Reclamantul, tatăl a trei copii, care a fost înrolat în serviciul militar rus, a divorțat de mama acestora la data de 30 septembrie 2005. Prin acordul părinților, copiii urmau să locuiască împreună cu el. La 11 octombrie 2005, acesta a solicitat trei ani de concediu parental. Solicitarea i-a fost refuzată, deoarece concediul parental de trei ani putea fi acordat numai personalului militar feminin. Deși reclamantului i s-a acordat dreptul la trei luni de concediu, acesta a fost rechemat la datorie la 23 noiembrie 2005. În cadrul procedurilor judiciare care au urmat, Curtea Constituțională a Rusiei, în hotărârea sa din 15 ianuarie 2009, a justificat diferența de tratament dintre femeile militare și bărbații militari, în ceea ce privește concediul pentru creșterea copilului prin faptul că „Acordând, în mod excepțional, dreptul la concediul pentru creșterea copilului numai femeilor militare, legiuitorul a luat în considerare, în primul rând, participarea limitată a femeilor în serviciul militar și, în al doilea rând, rolul social special al femeilor asociat cu maternitatea”. În anul 2012, Curtea, în ședință în Marea Cameră, a respins cu tărie acest argument și a concluzionat că Rusia încalcă articolul 14 al CEDO coroborat cu articolul 8, întemeiat, în parte, pe următoarele motive:]

127. Curtea reiterează, de asemenea, că promovarea egalității de gen este astăzi un obiectiv major în statele membre ale Consiliului Europei și ar trebui să fie invocate motive foarte importante pentru ca o astfel de diferență de tratament să poată fi considerată compatibilă cu Convenția (a se vedea *Burghartz c. Elveției*, 22 februarie 1994, § 27, seria A nr 280-B, și *Schuler-Zgraggen c. Elveției*, 24 iunie 1993, § 67, seria A nr.263). În special, referirile la tradiții, la ipotezele generale sau la atitudinile sociale predominante într-o anumită țară reprezintă o justificare insuficientă pentru o diferență de tratament bazată pe sex. De exemplu, statele sunt împiedicate să impună tradiții care derivă din rolul primordial al bărbatului și din rolul secundar al femeii în familie (a se vedea cazul *Ünal Tekeli*, citat mai sus, § 63).

142. [...] Diferența de tratament nu poate fi justificată prin referire la tradițiile care prevalează într-o anumită țară. Curtea a constatat deja că statele nu pot impune roluri tradiționale de gen și stereotipuri de gen (a se vedea jurisprudența citată la alin. 127 de mai sus). În plus, având în vedere că, în temeiul legii ruse, atât bărbații, cât și femeile au dreptul la concediul parental și că este alegerea familiei de a decide care dintre părinți ar trebui să ia concediul parental pentru îngrijirea nou-născutului, Curtea nu este convinsă de afirmația că societatea rusă nu este gata să accepte o egalitate similară între bărbații și femeile care servesc în forțele armate.

143. Din cele de mai sus, Curtea concluzionează că **referința la distribuția tradițională a rolurilor de gen în societate nu poate justifica excluderea bărbaților, inclusiv a militarilor, de la dreptul la concediu pentru creșterea copilului. Curtea este de acord cu Camera că stereotipurile de gen, cum ar fi percepția femeilor în calitate de îngrijitori primari ai copiilor și bărbați ca susținători principali ai familiei, nu pot fi considerate, în sine, ca justificări suficiente și mai pertinente pentru o diferență de tratament decât stereotipurile similare pe baza rasei, originii, culorii sau orientării sexuale.**

¹³⁴ Rezumatul cazului se bazează pe: Olivier de Schutter. 2014. *Legislația Internațională privind drepturile omului. Cazuri, materiale, comentarii* (ediția a doua). Cambridge: Cambridge University Press.

În plus față de principiile generale ale nediscriminării și egalității de gen, CtEDO a elaborat standarde specifice pentru accesul egal al femeilor la justiție într-o serie de cazuri privind violența împotriva femeilor.¹³⁵

Măsuri pozitive

Foarte important, prin jurisprudența sa privind violența împotriva femeilor, în cazurile de referință precum *M.C. c. Bulgariei* (2003) și *Opuz c. Turciei* (2009),¹³⁶ Curtea Europeană a Drepturilor Omului a elaborat principiul conform căruia statele trebuie să ia măsuri pentru a preveni încălcarea drepturilor omului. Aceasta a stabilit că, indiferent dacă aceste fapte sunt comise de stat sau de persoane particulare, statul avea obligația de a le investiga, de a le judeca și de a le pedepsi. Această înțelegere a dus la elaborarea **principiului diligenței necesare**.¹³⁷

Acest principiu a fost menționat pentru prima dată în cazul *X și Y*, în care Curtea a afirmat că obligațiile pozitive nu numai că obligă statele să se abțină de la a încălca drepturile, dar pot, de asemenea, impune o sarcină proactivă pentru a se asigura că drepturile persoanelor nu sunt încălcate de către alte persoane particulare (alin. 23). În cauza *MC c. Bulgaria*, Curtea a constatat că obligațiile de protecție a drepturilor în temeiul articolului 3 și în temeiul articolului 8 au dus la obligația de a efectua investigații oficiale și de a pedepsi efectiv violul (alin. 149- 53). În cazul *Maslova c. Rusiei* (2009), Curtea a statuat că „caracterul vădit înjositor al violului subliniază obligația procedurală a statului în acest context” (alin. 91). Curtea a susținut în continuare că:

Investigația oficială efectivă ar trebui să poată conduce la identificarea și pedepsirea persoanelor responsabile ... Standardele minime privind eficacitatea definite de jurisprudența Curții includ, de asemenea, cerințele potrivit cărora investigația trebuie să fie independentă, imparțială și supusă controlului public și că autoritățile competente trebuie să acționeze cu diligență și promptitudine exemplare. (alin. 91)

Acești factori reprezintă o provocare semnificativă pentru activitățile polițiștilor și procurorilor însărcinați cu aplicarea legilor privind violul și prin care cele mai multe plângeri sunt filtrate din sistemul de justiție penală (a se vedea, de ex. Kelly 2002, Kelly et al., 2005).¹³⁸ Recunoașterea acestor îndatoriri pozitive sugerează, de asemenea, necesitatea redublării eforturilor actuale pentru a aduce făptașii în fața justiției.

De asemenea, în numeroase cazuri de violență domestică împotriva femeilor, Curtea a afirmat că autoritățile naționale au o obligație pozitivă de a lua măsuri de protecție pentru a preveni astfel de violențe atunci când autoritățile „știau sau ar fi trebuit să știe” la acel moment, de existența unui „risc real și imediat” pentru viața sau sănătatea unui individ în cazul *Kontrova c. Slovaciei* (31 mai 2007) și *Hajduova c. Slovaciei* (30 noiembrie 2010). Autoritățile au datoria să intervină chiar și atunci când amenințarea potențialului agresor nu s-a materializat încă sub formă de violență fizică (*Hajduova*). Autoritățile pot acționa din oficiu, uneori chiar și împotriva dorinței exprimate a victimei (*Hajduova*). În unele cazuri, pot fi luate măsuri de protecție temporare de urgență (*Bevacqua și S. c. Bulgariei*, 12 iunie 2008).

Curtea Europeană a Drepturilor Omului, *Opuz c. Turciei* (Cerere nr. 33401/02), Hotărârea din 9 iunie 2009 (definitivă din 9 septembrie 2009), alin. 134, 138, 139, 143-145, 147, 149, 161, 176.

[Reclamanta, Nahide Opuz, s-a căsătorit cu H.O. în 1995, iar cuplul s-a stabilit în orașul Diyarbakır din sud-estul Turciei. Reclamanta și mama ei au suferit o violență fizică sistematică și continuă, inclusiv amenințări cu moartea, care au dus la răni care pun viața în pericol, probate medical. Acestea au depus plângeri și au fost inițiate mai multe proceduri penale împotriva lui H.O., care au fost toate întrerupte, deoarece victimele și-au retras plângerile sau din cauza lipsei de probe. Într-un incident ulterior, în martie 1998, H.O. a intrat cu mașina în reclamantă și mama ei, provocând vătămări grave. Într-un al incident, în octombrie 2001, a înjunghiat reclamanta de șapte ori cu un cuțit. Pentru primul atac acesta a fost condamnat la trei luni de închisoare, care a fost ulterior schimbată într-o amendă. Pentru al doilea, acesta a fost amendat, plățile fiind efectuate în opt tranșe. În cursul acestor proceduri H.O. a făcut amenințări cu moartea, pentru care reclamanta și mama ei au cerut fără succes măsuri de protecție procurorului. În urma acestor hotărâri, în cel puțin trei cazuri separate, reclamanta a depus plângeri penale

¹³⁵ Această analiză este dezvoltată mai departe în: Consiliului Europei. 2015. Accesul egal la justiție în jurisprudența privind violența împotriva femeilor în fața Curții Europene a Drepturilor Omului, <https://rm.coe.int/1680597b16>

¹³⁶ CtEDO, *Kontrova c. Slovaciei*, Cererea nr. 7510/04, definitivă din 29 septembrie 2007. Acesta a fost primul caz de violență domestică tratat de Curte în mod substanțial; și *Branko Tomašić și alții c. Croației*, Cererea nr. 46598/06, definitivă din 15 aprilie 2009.

¹³⁷ Frederica Acar și Raluca Popa. 2016. De la Proiectul juridic feminist la Tratatul regional inovator: Realizarea Convenției Consiliului Europei privind prevenirea și combaterea violenței împotriva femeilor și a violenței domestice. *Jurnalul European al Drepturilor Omului*. 2016/3. pp. 287-319.

¹³⁸ Patricia Londono. 2010. Capitoul 7. Definirea violului în temeiul Convenției Europene a Drepturilor Omului. Tortura, consimțământ și egalitate în McGlynn, Clare și Vanessa E. Munro, ed. *Regândirea legii violului: Perspective internaționale și comparative*. Routledge.

din cauza amenințărilor cu moartea și hărțuirii din partea lui H.O. Acesta a fost doar interogat de autorități. Violența a atins un vârf a atins un maxim în luna martie 2002, când mama reclamantei a încercat să se mute într-o altă comunitate. H.O. a împușcat-o pe mama reclamantei cu o armă omorând-o instantaneu. La șase ani de la acest incident, o instanță domestică l-a condamnat pentru crimă și l-a condamnat mai întâi la închisoare pe viață, dar apoi a atenuat pedeapsa și, în cele din urmă, l-a eliberat luând în considerare buna sa purtare pe perioada detenției și faptul că hotărârea a fost supusă procedurii de recurs. La o lună de la eliberarea acestuia, reclamanta a depus o altă plângere penală solicitând protecție împotriva lui H.O. din cauza amenințărilor sale reînnoite împotriva ei. La această dată, cauza era deja examinată de CtEDO (ca urmare a unei cereri introduse de doamna Opuz în iulie 2002), care solicita explicații din partea guvernului turc privind motivul pentru care nu luau măsuri de protecție, deoarece viața reclamantei era în pericol. În urma investigației CtEDO, autoritățile turce l-au investigat pe H.O., după care amenințările au încetat. Dna Opuz a pretins în fața Curții Europene a Drepturilor Omului că guvernul turc a încălcat articolul 2 (dreptul la viață) și articolul 3 (interzicerea torturii și a tratamentului inuman). Aceste încălcări, a susținut reclamanta, au dus, de asemenea, o violare a articolului 14 (interzicerea discriminării). Guvernul turc a susținut că autoritățile locale au oferit o reacție imediată și tangibilă dnei Opuz și mamei sale, dar că, potrivit legislației interne aplicabile, urmărirea penală depindea de plângerile depuse sau continuate de victimă. Deoarece dna Opuz și mama ei și-au retras în mod constant plângerile, Turcia a afirmat că autoritățile nu au putut să continue cu urmărirea penală a lui H.O. Curtea a respins aceste argumente și a constatat că Turcia a încălcat articolul 2 al Convenției cu privire la moartea mamei reclamantei. Într-un punct de cotitură important în jurisprudența CtEDO, Curtea a constatat, de asemenea, că a avut loc o încălcare a articolului 3 al Convenției în ceea ce privește neprotejarea de către autorități a proteja reclamantei împotriva violenței domestice comise de fostul soț al acesteia, statuând pentru prima dată faptul că violența domestică poate constitui un tratament inuman și o încălcare a articolului 14 al Convenției, coroborat cu articolele 2 și 3, deoarece lipsa intervenției din partea statului în violența domestică a constituit o discriminare împotriva femeilor. Curtea și-a adoptat, parțial, decizia pe baza următoarelor motive:]

134. [...] Infracțiunile comise de H.O. au fost îndeajuns de serioase pentru a justifica măsuri preventive și a existat o amenințare continuă pentru sănătatea și siguranța victimelor. La examinarea relației, a fost evident faptul că exista un istoric de violență domestică în cazul făptuitorului și, prin urmare, exista un risc semnificativ de violență ulterioară.

138. [...] Se pare că există o recunoaștere [între statele părți] a obligației autorităților de a găsi un echilibru între drepturile victimei din articolul 2, articolul 3 sau articolul 8 pentru a decide asupra unei acțiuni. În această privință, după ce a examinat practicile din statele membre [...], Curtea observă că există anumiți factori care pot fi luați în considerare atunci când se hotărăște urmărirea penală: gravitatea infracțiunii, dacă leziunile victimei sunt fizice sau psihologice, dacă inculpatul a folosit o armă, dacă acuzatul a făcut orice amenințare de la atac, dacă inculpatul a planificat atacul, efectul (inclusiv psihologic) asupra oricărui copil care locuiește în gospodărie, șansele ca inculpatul să recidiveze, amenințarea continuă pentru sănătatea și siguranța victimei sau a oricărei alte persoane care a fost sau ar putea fi implicat, starea actuală a relației victimei cu inculpatul și efectul asupra acelei relații de a continua cu urmărirea penală împotriva dorințelor victimei, istoria relației, în special dacă în trecut a mai existat un alt caz de violență și antecedentele penale ale inculpatului, în special orice violență anterioară.

139. Din această practică se poate deduce că cu cât este mai gravă infracțiunea sau cu cât este mai mare riscul unor noi infracțiuni, cu atât este mai probabil ca urmărirea penală să continue în interes public, chiar dacă victimele își retrag plângerile.

143. [...] Se pare că autoritățile locale nu au luat suficient în considerare factorii de mai sus atunci când au decis în mod repetat să întrerupă procedura penală împotriva lui H.O. În schimb, acestea par să fi acordat o pondere exclusivă nevoii de a se abține de la a interveni în ceea ce ei au perceput a fi o „problemă de familie” [...]. Mai mult, nu există niciun indiciu că autoritățile au luat în considerare motivele care au stat la baza retragerii plângerilor. Aceasta, în ciuda indicației mamei reclamantului către procurorul public din Diyarbakır conform căreia ea și fiica ei și-au retras plângerile din cauza amenințărilor cu moartea și a presiunii exercitate asupra lor de H.O. [...] Este, de asemenea, izbitor faptul că victimele și-au retras plângerile atunci când H.O. a fost liber sau după eliberarea acestuia din arest.

144. În ceea ce privește argumentul Guvernului potrivit căruia orice intervenție ulterioară din partea autorităților naționale ar fi reprezentat o încălcare a drepturilor victimelor în temeiul articolului 8 al Convenției, Curtea notează hotărârea sa într-un caz similar de violență domestică (a se vedea *Bevacqua și S. c. Bulgariei*, nr. 71127/01, § 83, 12 iunie 2008), în care a statuat că opinia autorităților potrivit căreia nu a fost necesară asistența pentru că litigiul viza o „chestiune privată” era incompatibilă cu obligațiile lor pozitive de a asigura faptul că reclamantii beneficiază de drepturile ce le revin. În plus, Curtea reiterează faptul că, în unele cazuri, intervenția autorităților

naționale în viața privată sau familială a persoanelor ar putea fi necesară pentru a proteja sănătatea și drepturile altora sau pentru a împiedica săvârșirea de infracțiuni (a se vedea K.A. și A.D. c. Belgiei, nr. 42758/98 și 45558/99, § 81, 17 februarie 2005). Gravitatea riscului pentru mama reclamantei a făcut ca o asemenea intervenție din partea autorităților să fie necesară în cazul de față.

145. Prin urmare, Curtea consideră că, având în vedere gravitatea infracțiunilor comise de H.O. în trecut, autoritățile de urmărire penală ar fi trebuit să poată continua procedura în interes public, indiferent de retragerea plângerii de către a victime (a se vedea, în acest sens, Recomandarea (2002)5 a Comitetului Miniștrilor, alin. 80-82 de mai sus).

147. [...] În orice caz, Curtea va sublinia că, în cazurile de violență domestică, drepturile autorilor nu pot înlocui drepturile omului la viață și la integritatea fizică și psihică ale victimelor (a se vedea deciziile Comitetului CEDAW în cazurile Fatma Yıldırım c. Austriei și LA. c. Ungariei, ambele citate mai sus, §§ 12.1.5 și, respectiv, 9.3).

149. În aceste circumstanțe, Curtea concluzionează că autoritățile naționale nu pot fi considerate ca dând dovadă de diligența necesară. Prin urmare, acestea nu și-au îndeplinit obligația pozitivă de a proteja dreptul la viață al mamei reclamantei, în sensul articolului 2 din Convenție.

161. Curtea observă, de asemenea, că violența suferită de reclamantă, sub formă de leziuni fizice și presiuni psihologice, a fost suficient de gravă pentru a fi considerat maltratare, în sensul articolului 3 al Convenției.

176. Curtea concluzionează că a avut loc o violare a articolului 3 al Convenției ca urmare a faptului că autoritățile statului nu au luat măsuri de protecție sub forma unei descurajări efective a încălcărilor grave ale integrității personale a reclamantei de către soțul ei.

Accesul la căile de atac judiciare

Căile de atac judiciare trebuie să fie accesibile și eficiente. Cazul *Airey c. Irlandei* (1979) a demonstrat că căile de atac judiciare care pot permite unei victime a violenței domestice să scape de situația violentă, printre altele, prin proceduri de divorț sau de separare, care trebuie să fie accesibile și eficiente pentru a garanta protecția practică – nu doar cea teoretică sau iluzorie, pentru victima aflată într-o poziție vulnerabilă. **Un astfel de acces efectiv poate, din când în când, să impună acordarea de asistență juridică victimei din cauza complexității cazului, a lipsei de familiaritate a victimei cu procedurile judiciare, dar și din punctul de vedere al capacității slabe a victimei de a-și reprezenta cauza, din cauza implicării emoționale a acesteia .**

Investigație amănunțită și eficientă

În cauza *Aydin c. Turciei* (1996), un caz care viza violul unei tinere turce de origine kurdă de către un funcționar de stat, Curtea a constatat o încălcare din cauza lipsei unei investigații aprofundate și eficiente, evidentă prin faptul că examinarea medicală a victima a fost efectuată de medici care nu aveau nicio experiență în a trata cu victime ale violului, dar și prin faptul că scopul anchetei conduse de procurorul public a fost acela de a stabili dacă reclamanta și-a pierdut virginitatea, când ar fi trebuit să se concentreze cu adevărat asupra întrebării dacă reclamanta a fost o victimă a violului.

În cazul *MC c. Bulgariei* (2004), reclamanta, în vârstă de 14 ani, la momentul atacului, s-a plâns că a fost violată de doi bărbați. Codul Penal bulgar impunea că o plângere poate fi întemeiată doar dacă „victima a fost forțată să aibă relații sexuale prin folosirea forței sau a amenințărilor” (alin. 80). Cazul a fost întrerupt, deoarece nu au existat dovezi de amenințare sau de forță. Curtea a constatat că a fost încălcat atât articolul 3, cât și 8. Statele au fost obligate „să protejeze integritatea fizică și viața privată a individului și să ofere căi de atac eficiente în acest sens”. Curtea a reiterat că obligațiile prevăzute în temeiul articolului 3 nu se aplică numai funcționarilor de stat și au concluzionat că „statele au o obligație pozitivă inerentă articolelor 3 și 8 din Convenție, de a pune în aplicare dispozițiile legale care pedepsesc efectiv violul și de a le aplica în practică prin investigație și urmărire penală eficiente.” (alin. 153)

Curtea Europeană a Drepturilor Omului, *M.C. c. Bulgariei* (Cererea nr. 39272/98), hotărârea din 4 decembrie 2003 (definitivă la 4 martie 2004), alin. 153, 164-166, 181-185.

[La data de 31 iulie 1995, reclamanta (M.C.), în vârstă de 14 ani (care era vârsta consimțământului pentru relații sexuale în Bulgaria), a fost invitată de o cunoștință de sex masculin în vârstă de 20 de ani (A.) să meargă cu doi dintre prietenii săi, P. și V.A. la o discotecă, la 17 km depărtare de casa ei. M.C. a fost de acord cu condiția ca ea să se întoarcă acasă până la ora 11:00 în acea seară. Reclamanta îl mai întâlnise pe P. înainte într-o discotecă și și dan-

sase cu acesta o singură dată. A. era fratele mai mare al unui coleg de clasă de-al ei. După ce au mers la discotecă, A a sugerat ca grupul să se oprească la un bazin din apropiere pentru a înota. Deși M.C. s-a opus, aceștia au condus mașina până la bazin. Ajunși acolo, M.C. a rămas în mașină, în timp ce ceilalți au ieșit. La puțin timp după aceea, P s-a întors, s-a așezat pe scaunul din față al mașinii lângă M.C. și a început să o sărute. Reclamanta a prezentat mai târziu autorităților de investigare faptul că era speriată și jenată și că nu avusese puterea de a rezista violent sau de a țipa. Eforturile ei de a-l împinge pe P. înapoi au fost nereușite, deoarece acesta era mult mai puternic. P. ia dezbrăcat-o parțial și a forțat-o să aibă relații sexuale cu el. Mai târziu, P a spus autorităților de investigare că sexul a fost consimțit. În jurul orei 3:00 în aceeași noapte, grupul s-a dus într-un oraș din apropiere, unde rudele lui V.A. aveau o casă. În timp ce era acolo, M.C. a rămas aproape de A pentru că acesta era fratele unui coleg de clasă și credea că o va proteja. În schimb, A. a forțat-o pe M.C. să întrețină relații sexuale cu el pe un pat. M.C. l-a implorat pe A să se oprească, dar nu a rezistat fizic. Mai târziu, A a le-a spus autorităților de investigare că sexul a fost consimțit. Mai târziu în dimineața aceea, mama lui M.C. a găsit-o la casa rudelor lui V.A. Reclamanta și mama ei au mers direct la spitalul local, unde au fost îndrumate să meargă la un medic examinator medico-legal. Reclamanta a fost examinată în jur de ora 16.00. Examinarea a constatat că himenul ei fusese proaspăt rupt. Examinatorii au remarcat, de asemenea, zgârieturi pe gâtul reclamantei, măsurând 35 mm până la 4 mm și patru vânătași mici în formă ovală. Zece zile mai târziu, familia a decis să depună o plângere. La 11 august 1995, reclamanta a dat o declarație scrisă cu privire la evenimentele din 31 iulie și 1 august. În aceeași zi, P. și A. au fost arestați și au dat declarații scrise. Ei au susținut că reclamanta a întreținut relații sexuale cu ei din propria voință. Cei doi bărbați au fost eliberați. La 25 august 1995 un ofițer de poliție a întocmit un raport și a transmis dosarul procurorului competent. La 14 noiembrie 1995, procurorul districtual a inițiat o procedură penală și a trimis cazul unui investigator care nu a luat nicio măsură în acest caz până în noiembrie 1996. Anchetatorul și-a finalizat lucrările în acest caz la 18 decembrie 1996. Acesta a întocmit un raport în care preciza că nu există dovezi că P. și A. au folosit amenințări sau violență și au propus procurorului închiderea cazului. După ce a constatat că ancheta inițială nu fusese obiectivă, amănunțită sau completă, procurorul districtual a ordonat o anchetă suplimentară. Al doilea anchetator a propus din nou ca cazul să fie închis. La 17 martie 1997 procurorul districtual a ordonat închiderea anchetei penale. Acesta a constatat, printre altele, că utilizarea forței sau a amenințărilor nu fusese stabilită dincolo de orice îndoială rezonabilă. În special, nu a fost stabilită nicio rezistență din partea reclamantei sau încercări de a căuta ajutor la alții. M.C. a înaintat, fără succes, cereri consecutive la alte autorități. Apelurile au fost respinse prin hotărârile din 13 mai și 24 iunie 1997. Decizia din 13 mai 1997 a declarat: „Este adevărat că, după cum reiese din raportul experților psihiatrici medico-legali, vârsta tână a reclamantei și lipsa de experiență a acesteia în viață a însemnat că nu a fost în măsură să afirme un set stabil de condamnări și anume să-și demonstreze în mod ferm lipsa de dorință de a se implica în contact sexual. Cu toate acestea, nu poate exista nicio infracțiune penală în temeiul Codului Penal, cu excepția cazului în care reclamanta a fost forțată să aibă relații sexuale prin forță sau amenințări fizice. [...] Acest lucru presupune rezistență, dar nu există nicio dovadă de rezistență în acest caz particular. P. și A. pot fi trași la răspundere penală doar dacă au înțeles că au întreținut relații sexuale fără consimțământul reclamantei și dacă au folosit forța sau au făcut amenințări tocmai în scopul întreținerii de relații sexuale împotriva voinței reclamantei. Nu există suficiente dovezi pentru a stabili că reclamanta a demonstrat lipsa dorinței de a întreține relații sexuale și că P. și A. au folosit amenințări sau forță.” Decizia din 24 iunie 1997 a reiterat aceste constatări. De asemenea, aceasta a mai declarat: „Ceea ce este decisiv în cazul de față este că nu s-a stabilit dincolo de orice îndoială că a fost folosită forța fizică sau psihologică împotriva reclamantei și că actul sexual a avut loc împotriva voinței sale și în ciuda rezistenței ei. Nu există urme de forță fizică, cum ar fi vânătași, îmbrăcăminte sfâșiată etc.

... Este adevărat că este neobișnuit ca o fată care este minoră și virgină să întrețină relații sexuale de două ori într-o perioadă scurtă de timp, cu două persoane diferite, dar numai acest fapt nu este suficient pentru a stabili că a avut loc o infracțiune penală, în absența altor dovezi și pentru imposibilitatea de a colecta dovezi suplimentare „Curtea a respins aceste argumente și a constatat că Bulgaria a încălcat obligațiile sale pozitive în temeiul ambelor articole, 3 și 8, din Convenție, în parte pentru următoarele motive:]

153. [...] Statele au o obligație pozitivă inerentă articolelor 3 și 8 din Convenție de a adopta dispoziții penale care să pedepsească în mod efectiv violul și să le aplice în practică prin investigații și urmăriri efective.

164. [...] Înțelegerea evolutivă a modului în care violul este trăit de către victimă a arătat că victimele abuzurilor sexuale – în special, fetele sub vârsta majoratului – deseori nu opun nicio rezistență fizică din cauza unei varietăți de factori psihologici sau pentru că se tem de violență din partea făptuitorului.

165. În plus, dezvoltarea dreptului și a practicii în acest domeniu reflectă evoluția societăților spre o egalitate efectivă și respectul pentru autonomia sexuală a fiecărei persoane.

166. [...] Orice abordare rigidă a urmării penale a infracțiunilor sexuale, cum ar fi solicitarea unei dovezi de rezistență fizică în toate circumstanțele, riscă să lase anumite tipuri de viol nepedepsite și astfel să periclitze

protecția efectivă a autonomiei sexuale a persoanei. În conformitate cu standardele și tendințele contemporane, din acest domeniu, obligațiile pozitive ale statelor membre în temeiul articolelor 3 și 8 ale Convenției trebuie privite ca impunând sancționarea și urmărirea efectivă în justiție a oricărui act sexual neconsimțit, inclusiv în absența rezistenței fizice a victimei.

181. [...] În timp ce în practică este dificil uneori să se dovedească lipsa de consimțământ în lipsa unor dovezi „directe” ale violului, cum ar fi urme de violență sau martori direcți, autoritățile trebuie totuși să examineze toate faptele și să decidă pe baza unei evaluări a tuturor circumstanțelor înconjurătoare. Ancheta și concluziile acesteia trebuie să se concentreze asupra problemei non-consimțământului.

182. [...] Eșecul autorităților, în cazul reclamantei, de a investiga în mod suficient circumstanțele înconjurătoare a fost rezultatul faptului că aceștia au pus un accent nejustificat asupra dovezii „directe” a violului. Abordarea lor în cazul particular a fost restrictivă, ridicând practic „rezistența” la statutul de element definitoriu al infracțiunii

183. Autoritățile ar putea fi, de asemenea, criticate pentru că au acordat o importanță redusă vulnerabilității deosebite a tinerilor și factorilor psihologici specifici implicați în cazurile de viol de [...].

184. În plus, ancheta a fost efectuată cu întârzieri semnificative [...].

185. [...] Investigarea cazului reclamantului și, în special, abordarea investigatorului și a procurorilor în cauză nu au îndeplinit cerințele inerente obligațiilor pozitive ale statelor – privite în lumina standardelor moderne relevante din dreptul comparativ și internațional – de a stabili și de a aplica în mod eficient un sistem de drept penal care să pedepsească toate formele de viol și abuz sexual.

Respectarea integrității personale a reclamantului

De-a lungul întregii anchete și proceduri judiciare, trebuie să se respecte integritatea personală a reclamantului. Trebuie recunoscut faptul că femeile victime, mai ales în cazurile de violență sexuală, percep adesea procedurile penale ca traume suplimentare. Acest lucru este valabil mai ales în cazul în care femeia victimă este forțată într-o confruntare directă cu agresorul, împotriva dorinței sale. (*Y. c. Sloveniei*, 2015)

Standardele elaborate prin jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului în cazurile de violență împotriva femeilor au fost acum integrate în Convenția Consiliului Europei privind prevenirea și combaterea violenței împotriva femeilor și violenței domestice (Convenția de la Istanbul) și au devenit obligatorii din punct de vedere juridic. Convenția de la Istanbul include numeroase dispoziții care vizează facilitarea accesului la justiție pentru victimele violenței pe motive de gen, în special, prin obligarea statelor părți să:

- furnizeze informații juridice adecvate (articolul 19)
- încurajeze raportarea (articolul 27)
- asigure victimelor căi de atac civile (articolul 29) și compensații (articolul 30) adecvate
- incrimineze sau sancționeze în alt mod o gamă largă de forme de violență împotriva femeilor (articolele 33-40)
- se asigure că investigațiile și procedurile judiciare se desfășoară fără întârzieri nejustificate (articolul 49) și că procurorii pot iniția și continua procedurile, chiar dacă victima își retrage plângerea (articolul 55)
- se asigure că dovezile privind istoricul sexual și comportamentul victimei sunt permise numai atunci când sunt relevante și necesare (articolul 54)
- asigure interzicerii proceselor obligatorii de soluționare alternativă a litigiilor sau a condamnărilor, inclusiv medierea și concilierea (articolul 48)
- asigure protecția victimelor în toate etapele investigațiilor și al procedurilor judiciare (articolul 56)
- să ofere victimelor accesul la asistență juridică și asistență juridică gratuită (articolul 57).

Astfel, standardele Convenției de la Istanbul constituie un **element esențial** pentru asigurarea accesului egal al femeilor la justiție.

Principiul și standardele enunțate mai sus se aplică și ar trebui să se aplice, de asemenea, și în cazurile care nu privesc violența împotriva femeilor, în special, în problemele privind ocuparea forței de muncă și problemele de familie.

Listă succintă a exemplelor de jurisprudență utilizate în manual

Curtea Europeană a Drepturilor Omului

- *Konstantin Markin c. Rusiei* (2012), Cererea nr. 30078/06, sentința Marii Camere din 22 martie 2012
- *Halime Kiliç c. Turciei* (2016), Cererea nr. 63034/11, sentința din 28 iunie 2016
- *M.C. c. Bulgariei* (2003), Cererea nr. 39272/98, sentința din 4 martie 2004
- *Y. c. Sloveniei* (2015), Cererea nr. 41107/10, sentința din 28 mai 2015
- *Airey c. Irlandei* (1979), Cererea nr. 6289/73, sentința din 9 octombrie 1979
- *A. c. Croatiei* (2010), Cererea nr. 55164/08, sentința din 14 octombrie 2010
- *Branko Tomašić și alții c. Croației* (2009), Cererea nr. 46598/06, sentința din 15 ianuarie 2009
- *Bevacqua și S c. Bulgariei* (2008), Cererea nr. 71127/01, sentința din 12 iunie 2008
- *Stec și alții c. Regatului Unit* (2006), Cererile nr. 65731/01 și 65900/01, Marea Cameră sentința din 12 aprilie 2006
- *Opuz c. Turciei* (2009), Cererea nr. 33401/02, sentința din 9 iunie 2009
- *Durmaz c. Turciei* (2014), Cererea nr. 3621/07, sentința din 13 februarie 2015
- *E.B. c. Franței* (2008), Cererea nr. 43546/0, sentința din 22 ianuarie 2008

Comitetul European al Drepturilor Sociale

- Plângerile colective nr. 124/2016 – 139/2016 depuse de Universitatea Femeilor din Europa împotriva a 15 state părți: Înregistrate de Secretariatul Comitetului European al Drepturilor Sociale la 24 august 2016, plângerile pretind că statele nu respectă principiul salarizării egale pentru femei și bărbați pentru muncă egală, similară sau comparabilă, încălcând articolele 1, 4§3, și 20 ale Cartei Sociale Europene și coroborat cu articolul E

Comitetul pentru eliminarea discriminării împotriva femeilor

- *R.K.B.c. Turciei* (2012), Comunicarea CEDAW nr. 28/2010
- *Isatou Jallow c. Bulgariei* (2012), Comunicarea CEDAW nr. 32/2011
- *Ángela González Carreño c. Spaniei* (2014), Comunicarea CEDAW nr. 47/2012
- *Svetlana Medvedeva c. Rusiei* (2016), Comunicarea CEDAW nr. 60/2013
- *Anna Belousova c. Kazakhstan* (2015), Comunicarea CEDAW nr. 45/2012
- *V.K. c. Bulgariei* (2011), Comunicarea CEDAW nr. 20/2008
- *Inga Abramova c. Belarus* (2011), Comunicarea CEDAW nr. 23/2009,
- *X și Y c. Georgia* (2015), Comunicarea CEDAW nr. 24/2009

Curtea de Justiție a Uniunii Europene

- *Marschall c. Land Nordrhein- Westfalen* (1997)
- *Centrum c. Firma Feryn* (2008)
- *S. Coleman c. Attridge Law și Steve Law* (2008)

Curtea Inter-Americană a Drepturilor Omului

- *Atala Riffo și ficele c. Chile* (2012)

Exemple de țară

- *Lois E. Jenson c. Eveleth Taconite Co.* (1992) (Statele Unite)
- *R.c. Ewanchuk*, (1999) 1 S.C.R. 330 (Canada)

MODUL III.

CE AR TREBUI SĂ ȘTIE ORICE PRACTICIAN

Obiective: Modulul III este destinat să încurajeze procurorii și judecătorii să analizeze modul în care pot maximiza rolul pe care îl joacă în facilitarea accesului femeilor la justiție. Această secțiune conține, de asemenea, o imagine de ansamblu asupra problemelor juridice considerate cele mai presante pentru femeile din cele cinci țări ale Parteneriatului Estic. Deși nu toți procurorii sau judecătorii se vor confrunta cu fiecare dintre aceste subiecte în activitatea lor, este important ca profesioniștii din domeniul juridic să-și sporească gradul de conștientizare generală cu privire la problemele cele mai presante ale drepturilor femeilor, pentru a face mai eficientă justiția. În plus față de introducerea standardelor legale aplicabile anumitor încălcări ale drepturilor femeii, informațiile generale și concepțiile greșite și stereotipurile sunt, de asemenea, incluse în Modulul III ca informații esențiale cu care fiecare practician în domeniul dreptului ar trebui să fie familiarizat la un nivel de bază.

Trebuie remarcat faptul că toate subiectele discutate aici sunt complexe și necesită răspunsuri juridice specifice. Ca atare, fiecare subiect ar trebui să facă obiectul unei formări dedicate. Cu toate acestea, obiectivul aici este sensibilizarea procurorilor și a judecătorilor cu privire la standardele și caracteristicile legale relevante ale acestor încălcări ale drepturilor, astfel încât aceștia să recunoască momentul în care este necesară o abordare sensibilă la gen.

3.1. Rolurile și obligațiile judecătorilor și procurorilor pentru a asigura accesul la justiție al femeilor

Judecătorii și procurorii au roluri diferite, dar ambele categorii au o mare influență asupra măsurii în care statul de drept este susținut în jurisdicția lor specifică. În calitate de autorități de stat, ambele grupuri profesionale pot trimite societății mesaje puternice că încălcările voinței femeilor nu vor fi tolerate și vor fi tratate la fel de serios în conformitate cu legea ca orice alte încălcări ale drepturilor omului. Actele judecătorilor și procurorilor individuali contribuie la identitatea generală a sistemului de justiție – indiferent dacă aceasta este percepută ca fiind imparțială, corectă și dreaptă. Judecătorii și procurorii au, de asemenea, o autoritate importantă de supraveghere și ar trebui să ofere conducere și expertiză altor profesioniști din domeniul justiției, inclusiv personalului de poliție, eliberare condiționată și probațiune, precum și avocaților.

Pentru a asigura accesul egal al femeilor la justiție, judecătorii și procurorii ar trebui să adopte o abordare sensibilă la gen în munca lor și să se asigure că interpretează legea în conformitate cu noțiunile de egalitate și drepturile internaționale ale omului. Practicanții ar trebui să fie conștienți de aspecte precum impactul disparat al legilor asupra femeilor; atunci când este legitim să se folosească un tratament diferențiat în materie de drept și politică pentru a se asigura un rezultat echitabil și modul în care distribuția inechitabilă a resurselor conduce la o distribuție inegală a puterii.¹³⁹

Procurorii și judecătorii ar trebui să adopte o abordare pro-activă pentru a se asigura că barierele cu care se confruntă femeile în accesarea justiției sunt eliminate. De exemplu, procurorii care se ocupă de cazurile de violență împotriva femeilor trebuie să construiască un caz solid împotriva făptuitorului care să nu se bazeze exclusiv pe mărturia victimei înseși. Procurorul ar trebui să urmărească în mod activ o serie de alte dovezi. Judecătorii ar trebui să aplice în mod constant o perspectivă de gen în activitatea lor și să fie pro-activitatea poate implica asigurarea faptului că membrii personalului subordonat (din procuratură sau din instanțe) beneficiază de formare în abordări sensibile la gen sau participă la procese de reformă pentru a dezvolta politicile și orientările conștiente față de dimensiunea de gen.

¹³⁹ Suprema Corta de Justicia de la Nación [Curtea Supremă Națională din Mexic]. 2014. *Luarea deciziilor judiciare cu perspectiva de gen: Un protocol*. Ediția în limba engleză. Mexico City, p.8

Sistemul de justiție poate juca un rol crucial în provocarea normelor de gen patriarhale și în susținerea valorii egalității de gen în societate. Judecătorii și procurorii au responsabilitatea de a menține corectitudinea și integritatea sistemului judiciar și de a elimina prejudecățile de gen. Folosirea unei abordări sensibile la gen în ceea ce privește justiția, poate părea, la prima vedere, să fie în conflict cu obligația de imparțialitate a judecătorilor. De fapt, imparțialitatea nu necesită o abordare *indiferentă la dimensiunea de gen*.

Sensibilitatea la gen, indiferența față de gen și imparțialitatea

Indiferența față de gen se referă la ignorarea și/sau nerespectarea dimensiunii de gen într-un anumit proces, spre deosebire de **sensibilitatea de gen** care este un proces de luare în considerare a dimensiunii de gen.

*Pentru judecători, **obligația de imparțialitate** este o responsabilitate centrală și o obligație etică. Datoria de imparțialitate nu înseamnă totuși că judecătorii trebuie să fie indiferenți la gen. Dimpotrivă, genul – pe măsură ce intersectează cu alte caracteristici ale identității – ar trebui luat în considerare și orice dezavantaje atașate acestuia, ar trebui contestate. Imparțialitatea nu înseamnă a închide ochii, ci a menține mintea deschisă. „Ceea ce face posibilă pentru [judecători] să judece cu adevărat, să se deplaseze dincolo de idiosincraziile și preferințele [lor] private, este capacitatea [lor] de a realiza o „extindere a minții”... luând în considerare diferite perspective.”¹⁴⁰*

În plus, dreptul la egalitate în fața instanțelor și tribunalelor și la un proces echitabil impune imparțialitate în două contexte. În primul rând, „judecătorii nu trebuie să permită ca judecata lor să fie influențată de preferințe sau prejudecăți personale, nici să nu aibă preconcepții legate de cazul special din fața lor și nici să nu acționeze în moduri care să promoveze în mod necorespunzător interesele uneia dintre părți în detrimentul celeilalte. [și] În al doilea rând, tribunalul trebuie, de asemenea, să pară ca fiind imparțial unui observator rezonabil.”¹⁴¹

Stereotipurile sunt o formă de prejudecată și leagă mințile practicienilor din domeniul justiției de adevăr. Așa cum declara un judecător al Curții Supreme din Canada:

Miturile și stereotipurile reprezintă o formă de prejudecată, deoarece acestea prejudiciază capacitatea individuală a judecătorului de a evalua faptele într-un anumit caz într-o manieră deschisă. De fapt, judecarea bazată pe mituri și stereotipuri este complet incompatibilă cu a nu avea idei preconcepute, deoarece miturile și stereotipurile se bazează mai degrabă pe o predispoziție și generalizare irațională, decât pe realitate. Acestea închid mintea persoanei atât în fața adevărului, cât și a realității ...¹⁴²

Stereotipurile pătrund în diferitele etape ale procesului juridic: fazele de cercetare, judecată și pronunțare a sentinței. În consecință, judecătorii, magistrații și arbitrii nu sunt singurii actori din sistemul de justiție care aplică, perpetuează și întăresc stereotipurile. Procurorii, ofițerii de aplicare a legii și alți actori pot permite ca stereotipurile să influențeze anchetele, judecățile și, în cele din urmă, sentința.¹⁴³ Procurorii și judecătorii ar trebui să identifice, să provoace și să demonteze stereotipurile care apar în sistemul de justiție. Aceasta înseamnă nu numai că judecătorii și procurorii nu trebuie să se angajeze într-un comportament discriminatoriu și nici să nu se angajeze în stereotipări de gen, ci trebuie să adopte și abordări sensibile la gen în ceea ce privește aplicarea legii și să contracareze miturile și stereotipurile prezente în legi sau prezentate de oricare dintre părți.

Chiar și instanțele notorii de prudente încep să recunoască faptul că este imperios necesar ca toți juriștii să depășească miturile și stereotipurile, pentru a se asigura că se face dreptate ... Demontarea [miturilor] este mai mult decât simpla capacitate de a recunoaște miturile și stereotipurile. Este vorba despre a expune fundamentele ideologice și culturale ale miturilor și stereotipurilor predominante în fiecare cultură și de a eradica aceste ficțiuni de la raționamentul tuturor celor care interpretează cultura noastră generală și, în special, al celor care se află în poziții de putere care contribuie la consolidarea acestora.”¹⁴⁴

140 Onorabila Doamnă Judecător Claire L'Heureux-Dubé. 2001 „Dincolo de mituri: egalitate, imparțialitate și justiție”. (2001) 10(1) Jurnalul problemelor sociale și a celor fără adăpost. alin. 87, 91.

141 Comitetul drepturilor umane, Observații Generale Nr. 32, alin. 21 în Articolul 14 din PIDCP.

142 Onorabila Doamnă Judecător Claire L'Heureux-Dubé. 2001 „Dincolo de mituri: egalitate, imparțialitate și justiție”. (2001) 10(1) Jurnalul problemelor sociale și a celor fără adăpost. alin. 89, 92 [citate omise].

143 Comitetul CEDAW. 2015. Recomandarea generală nr. 33 on accesul femeilor la justiție. alin. 26-27.

144 Onorabila Doamnă Judecător Claire L'Heureux-Dubé. 2001 „Dincolo de mituri: egalitate, imparțialitate și justiție”. (2001) 10(1) Jurnalul problemelor sociale și a celor fără adăpost. alin. 87, 91.

3.2. Violența împotriva femeilor

Violența împotriva femeilor se referă la unele dintre cele mai frecvente încălcări ale drepturilor omului suferite de femei și fete din întreaga lume. Deși sistemele juridice ale țărilor Parteneriatului Estic abordează violența împotriva femeilor în moduri diferite, experții sunt de acord că problema este comună tuturor țărilor și este unul dintre domeniile în care femeile întâmpină dificultăți considerabile în protejarea drepturilor lor. Din acest motiv, prezentul manual acordă o atenție deosebită explorării dinamicii violenței împotriva femeilor, precum și informațiilor de bază pe care procurorii și judecătorii ar trebui să le cunoască cu privire la această problemă. Îndrumări mai detaliate despre bunele practici pe care procurorii și judecătorii trebuie să le adopte pentru a aborda violența împotriva femeilor sunt incluse în Modulul IV al manualului.

Analiză: Este posibil să fi întâlnit deja frazele „violența împotriva femeilor” și „violența bazată pe gen”. Deși termenii sunt adesea utilizați în mod interschimbabil, inclusiv în unele convenții internaționale, de fapt, aceștia nu sunt sinonime.

Violența bazată pe gen (GBV) sunt termenii cel mai larg răspândiți și se referă de obicei la „acte de abuz fizic, mental sau social (inclusiv violența sexuală) care sunt încercate sau amenințate, cu un anumit tip de forță (violență, amenințări, coerciție, manipulare, înșelăciune, așteptări culturale, arme sau circumstanțe economice) și este îndreptată împotriva unei persoane din cauza rolurilor și așteptărilor sale de gen într-o societate sau cultură.”¹⁴⁵ În timp ce cele mai frecvente forme de GBV sunt îndreptate către femei și fete, bărbații și băieții pot fi, de asemenea, victime ale GBV. Și nu toate formele de violență care sunt îndreptate împotriva femeilor sunt bazate pe gen.

Violența împotriva femeilor (VAW) este o formă de violență bazată pe gen – probabil cea mai comună formă.¹⁴⁶ VAW este definită ca „o încălcare a drepturilor omului și o formă de discriminare împotriva femeilor și înseamnă toate actele de violență pe bază de gen care au ca rezultat, sau pot să aibă ca rezultat, vătămări fizice, sexuale, psihologice sau economice sau provoca suferințe femeilor, inclusiv amenințări cu astfel de acte, coerciție sau priverare arbitrară de libertate, indiferent dacă acestea se petrec în viața publică sau privată.”¹⁴⁷

Acest manual folosește termenul de *violență împotriva femeilor*, deoarece se concentrează în special pe accesul femeilor la justiție. Cu toate acestea, se aplică, de asemenea, bunele practici care se aplică în general în cazul GBV.

Mai multe evoluții importante în dreptul internațional au contribuit la înțelegerea noastră a violenței împotriva femeilor. În primul rând, schimbarea cea mai importantă a fost trecerea de la concentrarea doar pe acțiunea directă a statului (adică, încălcările drepturilor omului săvârșite în sfera publică) la recunoașterea obligației statelor de a lua toate măsurile necesare și rezonabile pentru a preveni încălcările drepturilor omului comise de persoane particulare și să investigheze și să pedepsească astfel de încălcări.¹⁴⁸ În al doilea rând, acest standard al dreptului cutumiar, standardul de diligență, a fost aplicat actelor private de violență împotriva femeilor.

Violența pe motive de gen și violența împotriva femeilor au fost definite mai întâi în **Declarația privind eliminarea violenței împotriva femeilor** (1993) și în **Recomandarea generală nr. 12** (care obligă statele părți să includă informații privind măsurile de combatere a violenței împotriva femeilor în rapoartele periodice, 1989), către CEDAW.

Deși nu este un document obligatoriu din punct de vedere juridic, Declarația privind eliminarea violenței împotriva femeilor conține o conceptualizare importantă a acestui tip de violență în contextul în care este comisă: în sfera familială sau privată, în comunitatea generală sau în sfera publică și de către stat (de exemplu, în medii cu priverare de libertate).¹⁴⁹ Declarația caracterizează VIF, de asemenea, nu numai ca acte violente, în sein, ci și ca o problemă socială profund înrădăcinată – o „manifestare a relațiilor de putere inegale istoric între bărbați și femei, care au condus la dominația și la discriminarea femeilor de către bărbați și la prevenirea progresului deplin al femeilor.”¹⁵⁰ **Recomandarea generală nr. 19** a clarificat ulterior că violența împotriva femeilor este o formă de discriminare

145 ONU Femei. Centrul Virtual de Cunoaștere pentru încetarea violenței împotriva femeilor și fetelor, disponibilă la: <http://www.endvawnow.org/en/articles/347-glossary-of-terms-from-programming-essentials-and-monitoring-and-evaluation-sections.html>.

146 Rețineți că Convenția de la Istanbul include o definiția a „violenței bazate pe gen împotriva femeilor”, în temeiul articolului 3(d).

147 Adunarea Generală a ONU. 1993. Declarația privind eliminarea violenței împotriva femeilor. Articolul 1.

148 A se vedea Velasquez Rodriguez c. Honduras, Curtea Inter-Americană a Drepturilor Omului (1988) și CtEDO, Opuz c. Turciei, Cererea Nr. 33401/02, hotărârea din 9 iunie 2009.

149 Articolul 2, Declarația privind eliminarea violenței împotriva femeilor.

150 Declarația privind eliminarea violenței împotriva femeilor.

și o încălcare a CEDAW, chiar dacă Convenția nu menționează explicit violența. Recomandarea generală nr. 19 atrage, de asemenea, o legătură între „atitudinile tradiționale” care descriu femeile ca subordonate bărbaților și violența împotriva femeilor. În special, astfel de stereotipuri de gen contribuie la anumite forme de violență, precum violența în familie.¹⁵¹ În iulie 2017, Comitetul CEDAW a emis, de asemenea, și Recomandarea generală nr. 35 privind Violența împotriva femeilor, actualizând Recomandarea generală nr. 19 anterioară privind violența împotriva femeilor pe criterii de gen.

Instrumentele internaționale viitoare privind drepturile omului au exprimat în continuare obligațiile sistemului de justiție de a aborda VIF. De exemplu, **Platforma de acțiune de la Beijing** (un cadru strategic neobligatoriu) solicită guvernelor naționale:

Să promoveze o politică activă și vizibilă de integrare a perspectivei de gen în toate politicile și programele legate de violența împotriva femeilor; să încurajeze, să sprijine și să pună în aplicare măsuri și programe menite să sporească cunoașterea și înțelegerea cauzelor, consecințelor și mecanismelor de violență împotriva femeilor în rândul celor responsabili pentru punerea în aplicare a acestor politici, cum ar fi ofițerii de aplicare a legii, personalul de poliție și lucrătorii judiciari, medicali și sociali, ... și să elaboreze strategii pentru a se asigura că revictimizarea femeilor victime ale violenței nu se produce din cauza legilor indiferente la dimensiunea de gen sau a practicilor judiciare sau de punere în aplicare.¹⁵²

Definirea exhaustivă a formelor pe care violența împotriva femeilor le poate lua include violența domestică (violența fizică, psihologică, sexuală), urmărirea, feminicidul, traficul de ființe umane, violența sexuală, hărțuirea sexuală, practicile tradiționale dăunătoare, cum ar fi căsătoriile forțate sau între copii, avortul forțat și sterilizarea forțată și așa-numitele „crime de onoare”. Convențiile ONU și rezoluțiile Consiliului de Securitate abordează explicit anumite forme ale VIF, cum ar fi traficul de ființe umane, violul și violența sexuală. Alte instrumente juridice internaționale articulează necesitatea protejării femeilor cu vulnerabilități deosebite împotriva violenței, de exemplu femeile cu dizabilități și femeile aflate în situații de conflict și post-conflict.

Convenția de la Istanbul este primul instrument obligatoriu din punct de vedere juridic în Europa care include o definiție a VIF. Definiția reiterează principiile din CEDAW și documentele justificative ale acestuia.

O analiză mai atentă a Convenției de la Istanbul

Prevenirea violenței, protejarea victimelor, urmărirea penală a făptașilor și necesitatea unor politici integrate la nivel național reprezintă piatra de temelie a Convenției de la Istanbul. Măsurile impuse de Convenție se bazează ferm pe premisa că violența împotriva femeilor nu poate fi eradicată fără a se investi într-o egalitate mai mare între femei și bărbați și că, la rândul său, numai egalitatea reală între femei și bărbați și că numai o egalitate reală între femei și bărbați și o schimbare a dinamicii și atitudinilor puterii pot preveni cu adevărat această încălcare gravă a drepturilor omului.

The Convenția conține un număr de caracteristici esențiale, inclusiv:

- Recunoașterea violenței împotriva femeilor „ca o încălcare a drepturilor omului și o formă de discriminare împotriva femeilor.” Conform Convenției, VIF înseamnă „toate actele de violență pe bază de gen care au ca rezultat, sau sunt susceptibile a avea ca rezultat, prejudiciile sau suferințele fizice, sexuale, psihologice sau economice ale femeilor, inclusiv amenințările cu astfel de acte, coerciția sau privarea arbitrară de libertate, indiferent dacă au loc în viața publică sau privată” (articolul 3 (a)).
- Convenția cere părților să includă o perspectivă de gen în punerea în aplicare a dispozițiilor sale.
- Cea mai cuprinzătoare clauză de nediscriminare în rândul tratatelor CE (21 motive protejate în mod specific și „orice alt statut”)
- **Incriminarea** unei liste cuprinzătoare de acte sau comportamente definite ca forme de violență împotriva femeilor (inclusiv „noi” infracțiuni, cum ar fi căsătoria forțată, hărțuirea sexuală și urmărirea, avortul forțat și sterilizarea forțată).
- Dispoziții specifice privind **schimbarea atitudinilor și eliminarea stereotipurilor**.
- Referirea la standardul **diligenței necesare**, care impune autorităților statului să prevină, investigheze, pedepsească și repare actele de violență comise de actorii nestatali.

¹⁵¹ Comitetul CEDAW. 1992. Recomandarea generală nr. 19 on Violența împotriva femeilor, alin. 11, 21, 23.

¹⁵² Platforma de acțiune de la Beijing. Secțiunea D, alin. 124(g).

- Includerea unui capitol privind obligațiile părților statale de a se asigura că **investigațiile și procedurile judiciare** privind formele de violență care fac obiectul Convenției sunt „efectuate **fără întârzieri nejustificate**, ținând cont de **drepturile victimei** în toate etapele procedurilor penale.”
- Obligarea părților să se asigure că toate măsurile fac parte dintr-un **set cuprinzător și coordonat de politici** care oferă un răspuns holistic la violența împotriva femeilor și violența domestică.
- Recunoașterea rolului organizațiilor neguvernamentale (ONG-uri) și **necesitatea alocării resurselor corespunzătoare** pentru implementarea adecvată a tuturor măsurilor prevăzute în Convenție, inclusiv a celor desfășurate de societatea civilă.

Notă despre termenii: victimă și supraviețuitor

Din ce în ce mai mult, termenul de *supraviețuitor* este utilizat pentru a descrie o femeie care a fost supusă violenței bazate pe gen. Acest termen este preferat, în special în contextul asistenței și al altor servicii sociale, deoarece este mai responsabilizator. Cu toate acestea, în contextul juridic, termenul de *victimă* este adecvat să se refere la partea vătămată, indiferent dacă aceasta a supraviețuit sau nu violenței și, prin urmare, este termenul utilizat cel mai adesea în această publicație.

Convenția de la Istanbul, CEDAW, recomandările Comitetului CEDAW și orientările emise de ONU și la nivel european stabilesc standarde importante pentru modul în care statul, în special sistemul de justiție penală, trebuie să abordeze violența împotriva femeilor. Principiile importante pe care practicanții trebuie să le cunoască includ:

- **Intervenții bazate pe drepturile omului.** Pentru a oferi un sprijin eficient victimelor, drepturile, nevoile și siguranța acestora trebuie să reprezinte o prioritate în cazul tuturor intervențiilor. Pentru procurori și judecători, acest standard necesită o **abordare centrată pe victimă**, care poate fi o abordare diferită de cea utilizată în alte proceduri penale. Prin investigație și adjudecare, ar trebui să se țină seama în mod constant de interesele speciale ale victimelor femei, inclusiv ale victimelor care servesc ca martori. Pentru a stabili o astfel de abordare, pot fi necesare măsuri speciale, în special măsuri care elimină barierele din calea justiției. Rețineți că Modulul IV al acestui manual este dedicat practicilor care stau la baza unei abordări centrate pe victimă.
- **Tragerea la răspundere a făptașilor.** Unele dintre cele mai insidioase bariere în calea justiției pentru victimele VIF sunt sentimentele de rușine și de vină că sunt oarecum responsabile pentru violența și presiunea societății de a rămâne tăcute și de a tolera abuzurile, fără a implica sistemul juridic formal. Prin urmare, unul dintre cele mai importante roluri pentru sistemul de justiție penală este de a trimite un mesaj către comunitatea largă, că violența nu este acceptabilă, indiferent de locul în care are loc și că autorii vor fi trași la răspundere în conformitate cu legea. Procurorii și judecătorii se pot confrunta cu situații dificile în care victima însăși solicită indulgență pentru făptuitor, însă profesioniștii din domeniul juridic trebuie să-și amintească obligația ce le revine de a aplica legea în mod uniform. Mai mult, deoarece infractorii încearcă adesea să manipuleze sau să amenințe victimele odată ce un caz intră în sistemul juridic, faptul că judecătorul sau procurorul dă de înțeles făptuitorului, în mod clar, că statul este cel care gestionează procesul legal și victima nu poate să schimbe rezultatul, acest lucru poate oferi mai multă putere victimei.
- **Abordarea coordonată și între mai multe instituții.** Violența împotriva femeilor este o problemă complexă, iar abordarea acesteia necesită o cooperare atentă între o multitudine de instituții, atât din cadrul sistemului judiciar, cât și din afara acestuia. Schimbul de informații este deosebit de important pentru a asigura siguranța victimei în cadrul procedurilor judiciare. Adoptarea unei abordări coordonate înseamnă, de asemenea, că instituțiile individuale nu pot transfera responsabilitatea pentru deficiențele sistemului în ansamblu. De exemplu, procurorii supraveghează poliția și, în acest rol, pot contribui la îmbunătățirea capacității lor de a efectua investigații eficiente. În plus, este necesară coordonarea pentru a se asigura că evaluările riscurilor sunt efectuate în mod eficient și temeinic. **Evaluarea riscului** se referă la un proces în care riscurile posibile de recidivă, escaladarea violenței și chiar violența letală sunt identificate și evaluate în mod continuu. În mod obișnuit, ofițerii de poliție efectuează evaluările inițiale ale riscurilor, dar procurorii și judecătorii au, de asemenea, responsabilități pentru gestionarea riscului.¹⁵³ Pentru ca evaluările riscurilor să fie efectuate în mod eficient, metodologia de evaluare trebuie să fie

¹⁵³ Convenția de la Istanbul, articolul 51.

unificată pentru toate agențiile responsabile; întregul sistem trebuie să utilizeze o singură „limbă” și un set de criterii esențiale pentru evaluarea riscului de recidivă a unui făptuitor.

- **Formarea profesioniștilor.** Legislația internațională prevede nu numai ca statele să adopte legi și politici care să abordeze violența împotriva femeilor, dar acestea trebuie să se asigure că profesioniștii juridici relevanți au capacitatea de a pune în aplicare legea și de a susține politica. Cursurile de formare independente dedicate subiectelor specifice de violență împotriva femeilor, care pot fi pentru profesioniștii din mai multe domenii, care pot include asistenți sociali, furnizori de servicii medicale, ofițeri de eliberare condiționată etc. sau un grup specific, sunt cele mai eficiente. Cu toate acestea, toți procurorii și judecătorii ar trebui să beneficieze de o formare de bază privind această formă de violență. De asemenea, pot fi necesare și formările avansate și de consolidare, de exemplu, pentru a pune la curent profesioniștii cu privire la modificările aduse legislației, cum ar fi introducerea unor ordine de protecție și considerațiile care trebuie avute în vedere la emiterea acestora sau discuții despre situațiile care necesită un anumit răspuns, de exemplu, utilizarea în creștere a hărțuirii online și cibernetice ca formă de violență domestică.

În contextul justiției penale interne, violența împotriva femeilor este o infracțiune latentă, ceea ce înseamnă că multe forme de astfel de violență au loc în afara sferei scrutinului public (în familie sau între persoane într-o relație) și cele mai multe incidente nu sunt raportate niciodată autorităților. Un sondaj efectuat de Agenția pentru Drepturi Fundamentale a Uniunii Europene (FRA) (care a inclus interviuri cu 42 000 de femei) a întrebat femeile care s-au confruntat cu violență fizică și sexuală, din partea partenerilor și ne-partenerilor, de ce nu au contactat poliția după cel mai grav incident de violență și unele dintre răspunsurile predominante au inclus următoarele: m-am ocupat singură de asta; Am crezut că nu e destul de grav/nu mi s-a întâmplat niciodată; rușine și jenă; N-am vrut să știe nimeni/am păstrat secretul; teama de infractor sau de represalii.¹⁵⁴

Punct de discuție: Practicienii ar trebui să ia în considerare rezultatele studiului FRA privind factorii care descurajează femeile victime ale violenței să contacteze poliția și să discute dacă aceiași factori pot influența accesul la justiție în alte puncte de-a lungul lanțului justiției și ce ar putea face alți profesioniști din domeniul juridic, procurori și judecători, pentru a atenua acești factori.

Următoarele sub-sectiuni se concentrează asupra a trei forme de violență împotriva femeilor considerate cele mai acute în cele cinci țări ale Parteneriatului Estic: violența în familie, violul și violența sexuală, și practicile dăunătoare.

3.2.1. *Violența domestică*

Revizuirea standardelor legale

Violența domestică, numită uneori *violența partenerului intim* sau *violența în familie* în diferite jurisdicții, este considerată una dintre cele mai răspândite și „cele mai insidioase forme de violență împotriva femeilor.”¹⁵⁵ Potrivit studiului ADF, 31% dintre femeile din Europa Uniunea au experimentat violența fizică fie din partea unui partener, fie a altei persoane decât partenerul, de la vârsta de 15 ani.¹⁵⁶ Definierea violenței domestice ca violența fizică comisă de un partener este, de fapt, o înțelegere îngustă a ceea ce implică această formă de violență. Violența domestică poate afecta femeile de toate vârstele și poate include „bătăi, viol, alte forme de agresiune sexuală, violență psihică și alte forme de violență, care sunt perpetuate de atitudinile tradiționale.”¹⁵⁷

Convenția de la Istanbul definește violența domestică astfel:

Toate actele de violență fizică, sexuală, psihologică sau economică care se produc în cadrul familiei sau a unității domestice sau între foști sau actuali soți sau parteneri, indiferent dacă făptașul a conviețuit sau nu în aceeași reședință cu victima. (Articolul 3)

154 ADF, Agenția pentru Drepturi Fundamentale a Uniunii Europene. 2014. *Violența împotriva femeilor: sondaj la nivel UE, Rezultate Principale*. p. 64.

155 Comitetul CEDAW. 1992. *Recomandarea Generală 19 privind Violența împotriva femeilor*. alin. 23.

156 ADF- Agenția pentru Drepturi Fundamentale a Uniunii Europene, *Violența împotriva femeilor: sondaj la nivel UE, Rezultate Principale*, 2014, p. 39.

157 Comitetul CEDAW. 1992. *Recomandarea Generală 19 privind Violența împotriva femeilor*. alin. 23.

Considerații generale

Violența domestică (VD) nu este doar cea mai frecvent infracțiune cu care se confruntă femeile, dar este una pe care mulți procurori și judecători o vor întâlni în carieră. Cazurile de violență domestică pot fi foarte frustrante pentru practicienii din domeniul juridic deoarece necesită o abordare specifică. Spre deosebire de alte infracțiuni, actele de violență domestică sunt adesea ascunse atât de făptuitor, cât și de victimă, acestea au loc în sfera privată și sunt, de obicei, încălcări permanente.

Violența domestică include violența fizică, sexuală și psihologică (controlul conduitei) și, deseori, mai multe tipuri de violență simultan. Adesea, violența domestică este înțeleasă prin ipoteze stereotipice despre ceea ce constituie violența, fiind exclusă violența psihologică sau emoțională. Prin urmare, judecătorii și procurorii minimalizează adesea aceste tipuri de violență sau sunt reticenți în a emite ordine de protecție atunci când violența fizică nu este prezentă. Mai mult, deși multe sisteme juridice naționale nu le recunosc ca atare, violența care apare în cuplurile necăsătorite – **violența în cuplu** și între foști parteneri - **urmărirea** (inclusiv urmărirea cibernetică) – reprezintă, de asemenea, forme de violență domestică.

Deseori, infracțiunile de violență domestică și violență sexuală se intersectează. Potrivit sondajului ADF, incidentele de violență sexuală implică cel mai adesea un partener, un prieten sau o cunoștință și nu persoane străine. În plus, în rândul femeilor care au suferit violențe din partea unui partener, incidentele repetate sunt tipice, incluzând forme repetate atât de violență fizică, cât și sexuală. De exemplu, peste jumătate dintre femeile care au fost violate de partenerul curent (sau al căror partener a avut o tentativă de viol sau de a forța femeia să întrețină relații sexuale), s-au confruntat cu mai multe incidente de violență sexuală.¹⁵⁸ Acest manual abordează violența domestică și violența sexuală ca subiecte distincte (aici și în modulele ulterioare), însă procurorii și judecătorii trebuie să fie conștienți de faptul că este posibil ca situațiile de violență domestică să nu se limiteze la violența fizică și că violența sexuală care apare într-o relație (chiar și într-o căsătorie) nu trebuie tratată diferit conform legii, de cazurile în care făptuitorul este o persoană străină.

Violența domestică implică oameni ale căror vieți sunt strâns legate; victima și făptuitorul pot împărți aceeași locuință și/sau pot avea copii împreună. Victima și făptuitorul se cunosc reciproc, iar unii continuă să trăiască împreună pe durata procedurilor judiciare.

Violența domestică urmează un model distinct în care există faze ale violenței extreme, urmate de perioade în care făptuitorul nu este violent și se căiește. Acesta este cunoscut sub numele de **ciclul violenței**, în care există perioade de escaladare, controversă și apoi violență continuă. Este important ca practicienii din domeniul juridic să fie conștienți de modul în care funcționează ciclul violenței atunci când efectuează evaluări ale riscurilor sau evaluează istoricul comportamentului violent al făptuitorului.

Dintre toate formele de violență, violența domestică are cea mai mare rată de victimizare repetată. Potrivit studiului ADF, formele de violență care sunt cel mai probabil să se repete sunt împingerea sau îmbrâncirea, pâlmuirea, apucarea sau tragerea de păr, sau bătaia cu pumnul sau cu un obiect dur. Un procent de 42% dintre femeile chestionate au raportat că foștii lor parteneri le-au bătut sau lovit de șase sau mai multe ori. Peste 20% dintre femei au raportat că partenerii lor actuali le-au apucat de păr, le-au bătut cu pumnul sau le-au lovit cu capul de ceva de șase sau mai multe ori.¹⁵⁹

Atunci când cazurile de violență domestică intră în sistemul juridic, acest lucru are loc, de obicei, după un episod deosebit de grav, care rareori se produce pentru prima oară. Un sondaj al infracțiunilor efectuat în Regatul Unit a constatat că, în medie, o femeie se confruntă cu 35 de incidente de violență domestică înainte de primul apel la poliție.¹⁶⁰ Procurorii și judecătorii ar trebui să țină cont de această constatare și să fie deosebit de atenți să nu minimalizeze gravitatea incidentului, să sugereze că victima ar trebui să-și exercite răbdarea sau că victima și făptuitorul ar trebui să ia în considerare modalități de „reconciliere”. Odată ce o victimă a decis să ia măsuri pentru a-și proteja drepturile prin intermediul sistemului juridic, cel mai probabil aceasta a epuizat alte opțiuni și a constatat că acestea au fost ineficiente. În plus, majoritatea victimelor care caută ajutor sunt motivate să pună capăt violenței, dar nu doresc în mod neapărat ca soții sau partenerii lor să fie privați de libertate.

Natura cazurilor VD impune ca procurorii și judecătorii să adopte o abordare empatică și înțelegătoare. Ei trebuie să fie pregătiți să susțină victimele pentru a obține condamnări pentru făptuitori. Personalul juridic are un rol la fel de important în transmiterea către societate a unor mesaje clare că violența domestică nu va fi tolerată.

¹⁵⁸ Agenția Europeană pentru Drepturile Fundamentale (ADF). 2014. *Violența împotriva femeilor: sondaj la nivel UE, Rezultate Principale*. p. 43.

¹⁵⁹ Ibid.

¹⁶⁰ A se vedea Serviciul de Urmărire Penală al Coroanei. 2011. "Violența domestică: faptele, problemele, viitorul – Discursul Directorului Parchetului, Keir Starmer," 4 decembrie 2011, disponibil la: http://www.cps.gov.uk/news/articles/domestic_violence_-_the_facts_the_issues_the_future/.

Înțelegerea victimelor violenței domestice

Datorită experiențelor lor, victimele violenței domestice pot fi în stare de șoc și sunt în general stresate. Unele dintre acestea vor suferi traume grave. Există consecințe psihologice semnificative pentru victimele violenței comise de un partener (violență fizică, sexuală sau psihologică), cum ar fi niveluri ridicate de depresie, anxietate, senzații de vulnerabilitate, pierderea încrederii și atacuri de panică.¹⁶¹ Este foarte posibil ca victimele să întâmpine mari dificultăți în a dormi sau a se concentra. Toate aceste reacții emoționale și psihologice pot avea impact asupra modului în care o victimă interacționează cu sistemul de justiție și abilitatea acesteia de a lua decizii cu privire la cazul ei.

Nu există o victimă „tipică” și fiecare persoană are mecanisme diferite de adaptare. Unele victime sunt foarte emoționale (acestea pot plânge în timpul interviurilor sau în instanță), în timp ce altele par ambivalent sau detașate. Victimele pot părea a fi necooperante, dar altele pot fi active și implicate în procedurile legale. Nicio ipoteză nu ar trebui să se bazeze pe modul în care se comportă victima. Ambivalența ei aparentă nu trebuie interpretată în sensul că incidentul nu a avut loc sau cazul nu este grav. Nici angajamentul victimei în procedurile legale nu ar trebui să fie interpretate ca și cum victima este „prea dornică” și încearcă să câștige ceva pentru ea însăși.

În unele jurisdicții, poliția are obligația de a efectua arestări dacă există o cauză probabilă suficientă că violența domestică a avut loc. Chiar și în țările fără astfel de prevederi, cazurile de violență domestică pot fi aduse la cunoștința organelor de aplicare a legii fără ca victima să fi întreprins acțiuni (de exemplu, dacă poliția răspunde unui apel de urgență de la un vecin). În astfel de cazuri, victima poate părea ostilă față de sistemul juridic care încearcă să-l tragă la răspundere pe făptuitor responsabil pentru acțiunile sale. Este imperativ ca actorii din sectorul de justiție să nu devină frustrați de victima aflată în această situație, ci să explice obligația statului de a respecta statul de drept. Poate fi util să se clarifice cu victima faptul că acțiunile sale de a asista și de a coopera cu procuratura, cum ar fi mărturia, sunt vitale, dar că rolul ei nu este de a construi un caz împotriva făptuitorului.

Rețineți că un număr mare de victime ale violenței domestice au avut experiențe negative anterioare, având de-a face cu autoritățile de aplicare a legii și sistemele de justiție. De exemplu, nu este o situație neobișnuită ca o victimă să fi raportat anterior incidente, însă poliția nu a luat măsuri. Sau e posibil să se fi emis un ordin de protecție, dar făptașul nu a fost judecat pentru încălcarea condițiilor ordinelor. Procurorii și judecătorii nu trebuie să fie surprinși dacă victimele par neîncredătoare și sceptice față de sistemul juridic sau au așteptări scăzute cu privire la asistența pe care o vor primi din partea statului. Rolul profesioniștilor din domeniul juridic este acela de a asigura victima că statul va oferi o cale de atac eficientă.

Victimele nu ar trebui considerate pasive. Cele mai mulți sunt reziliente și au găsit modalități de a se menține pe ele însele și pe copiii lor în siguranță. Profesioniștii în domeniul justiției trebuie să înțeleagă că, atunci când o victimă rămâne cu un făptuitor al violenței, acesta este un mecanism prin care aceasta face față situației.

Victimele se confruntă cu un risc foarte mare de violență repetată atunci când încearcă să pună capăt relației și acest lucru, precum și alți factori importanți (cum ar fi dependența financiară sau de altă natură față de făptuitor, presiunea din partea familiei și a comunității, sentimentele de rușine, stigmatizarea etc.) sunt motivații puternice pentru ca femeile să rămână în relații abuzive și să nu raporteze incidentele de violență. De fapt, victimele tind să raporteze violența atunci când aceasta este în punctul cel mai sever și se simte cel mai mult în pericol. De asemenea, victimele sunt cele mai susceptibile de a coopera în urmărirea penală atunci când simt că sunt în siguranță, copiii lor și alți membri ai familiei sunt în siguranță și nu sunt expuși riscului de abuzuri ulterioare din partea făptuitorului.

Înțelegerea făptuitorilor violenței domestice

Făptuitorii violenței domestice pot fi manipulativi atât în instanță, cât și în afara acesteia (de exemplu, prin amânarea datelor în instanță, intimidarea victimei/martorului în instanță). De fapt, aceasta este tactica pe care aceștia o folosesc pentru a manipula victima. Făptuitorii folosesc violența pentru a exercita puterea și controlul asupra victimei și astfel violența va crește adesea ca severitate și intensitate odată ce un caz intră în sistemul juridic, în încercarea de a-și recâștiga controlul.

Când se află în instanță, făptuitorul poate părea în mod calm și rezonabil. Vecinii care servesc ca martori spun adesea că făptașii „par drăguți” sau calmi. Persoanele juridice trebuie să se bazeze pe criteriile acceptate pentru a evalua riscurile, cum ar fi dovezi ale comportamentului abuziv anterior, dovezi privind gravitatea violenței,

¹⁶¹ ADF, Agenția Europeană pentru Drepturile Fundamentale. 2014. *Violența împotriva femeilor: sondaj la nivel UE, Rezultate Principale*. p. 57.

abuzul de droguri sau alcool etc. După cum s-a menționat mai sus, este, de asemenea, foarte important ca practicienii să clarifice făptașilor că statul exercită controlul și ia deciziile, iar acest lucru poate necesita îndepărtarea făptuitorului din sala de judecată în cazul în care acesta pare să intimideze victima.

Dispersarea miturilor privind violența domestică

Stereotipurile bazate pe gen aparțin multor aspecte ale vieții femeilor, dar unele dintre cele mai dăunătoare în contextul accesului femeilor la justiție se referă la violența domestică. Este o credință foarte comună, dar greșită, că violența domestică este o chestiune privată sau de familie și că, prin urmare, ar trebui rezolvată în cadrul familiei, fără intervenția statului.

Exemplu de jurisprudență: Cazul *Opuz c. Turciei* care implică acțiuni ineficiente ale statului ca răspuns la violența în familie ilustrează modul în care această credință poate nega femeilor protecția egală a legii.¹⁶² Pentru a evita intervenția într-o „problemă privată sau familială”, autoritățile nu au luat măsurile corespunzătoare împotriva soțului reclamantei, în ciuda unui model stabilit de violență domestică gravă.¹⁶³ Acesta a ucis-o ulterior pe mama reclamantei în timp ce o ajuta pe reclamantă să scape din casa familiei. CEDO a constatat că reclamanta a demonstrat un caz *prima facie* că violența domestică a afectat în primul rând femeile și că pasivitatea judiciară generală și discriminatorie în Turcia a creat un climat favorabil violenței domestice.¹⁶⁴

Această constatare a fost susținută în cazul *Durmaz c. Turciei*, care a implicat investigații ineficiente privind moartea unei victime a violenței domestice.¹⁶⁵

Concepția greșită că violența domestică este o problemă familială privată implică, de asemenea, ipoteze despre „relațiile normale de familie” și rolurile bărbatului și ale femeii în cadrul familiilor.

Exemplu de jurisprudență: Într-o cerere adresată Comitetului CEDAW, *Isatou Jallow c. Bulgariei*, Comitetul a observat că „autoritățile și-au bazat activitățile pe o noțiune stereotipică conform căreia soțul era superior și opiniile acestuia ar trebui luate în serios, ignorând faptul că violența domestică afectează proporțional femeile în mod considerabil mai mult decât bărbații.” Aceasta a stabilit că stereotipul conform căruia bărbații sunt văzuți ca și capii gospodăriilor și ipoteza asociată privind superioritatea bărbatului, au influențat decizia statului de parte de a investiga acuzațiile de violență domestică făcute de partenerul lui Jallow, dar nu de a investiga acuzațiile de violență pe făcute de Jallow.

Astfel de ipoteze privind rolurile bărbatului și ale femeii în cadrul familiei pot influența dacă sistemul juridic determină că un act sau acte constituie violență domestică și nivelul de severitate care este necesar pentru emiterea de sancțiuni sau ordine de protecție. Acest lucru poate conduce la standarde rigide bazate pe un concept prea restrâns sau pe ipoteze stereotipice despre ceea ce constituie violența domestică care, la rândul său, poate afecta dreptul femeilor la un proces echitabil.¹⁶⁶

Exemplu de jurisprudență: În cazul *V.K. c. Bulgariei*, instanțele bulgare au constatat că nu a existat nicio amenințare iminentă pentru viața sau sănătatea lui V.K. și a copiilor ei, deoarece aceștia nu fuseseră supuși violenței domestice în luna anterioară cererii lor de protecție. Comitetul CEDAW a stabilit că refuzul instanțelor bulgare de a emite către V.K. un ordin de protecție permanent împotriva partenerului ei violent s-a bazat pe „noțiuni stereotipizate, preconcepute și, prin urmare, discriminatorii privind ceea ce constituie violența domestică.”¹⁶⁷ Acesta a remarcat că violența bazată pe gen nu necesită o amenințare directă și imediată pentru

¹⁶² CtEDO, *Opuz c. Turciei*, Cererea nr. 33401/02, hotărârea din 9 iunie 2009, alin. 185–191.

¹⁶³ *Ibid.*, alin. 96

¹⁶⁴ *Ibid.*, alin. 198–201. Această abordare a fost urmărită în cazurile de violență domestică, în special împotriva Republicii Moldova, unde autoritățile naționale au adoptat o atitudine pasivă și discriminatorie similară față de femeile victime ale violenței domestice. A se vedea e.g. *Eremia c. Republicii Moldova*, Cererea nr. 3564/11, hotărârea din 28 mai 2013; și *Mudric c. Republicii Moldova*, Cererea nr. 74839/10, hotărârea din 16 iulie 2013.

¹⁶⁵ *Durmaz c. Turciei*, Cererea nr. 3621/07, hotărârea din 13 noiembrie 2014, alin. 65. A se vedea, de asemenea, *Accesul egal la justiție în jurisprudența privind violența împotriva femeilor în fața Curții Europene a Drepturilor Omului* Consiliul European.

¹⁶⁶ A se vedea *V.K. c. Bulgariei* (2011), Comunicarea nr. 20/2008, alin. 9.11–9.12

¹⁶⁷ *Ibid.*, alin. 9.12

victimă, nu se limitează la vătămarea fizică și include „acte care provoacă rău sau suferință mentală sau sexuală, amenințări cu astfel de fapte, constrângere și alte privațiuni de libertate.”¹⁶⁸

În cazurile în care se pretinde că un părinte este făptuitor al violenței domestice, stereotipurile bazate pe gen pot afecta, de asemenea, drepturile femeilor, în cazul în care în procedurile legale sunt determinate problemele de îngrijire și custodie a copiilor. Problema impactului stereotipurilor bazate pe gen în cazurile de drept familial (cum ar fi custodia și vizitarea copilului) este discutată în mod detaliat în modulul 3.3.

Tabelul de mai jos descrie modul în care un singur stereotip poate genera multiple inferențe în cazurile de violență în familie:¹⁶⁹

Stereotip	Bărbații sunt/ar trebui să fie conducătorii gospodăriilor
Presupunere (grup)	Bărbații dețin puterea supremă în relațiile interpersonale și familiale, iar femeile sunt subordonate în aceleași relații
Inferențe (despre o persoană)	Posibilele inferențe includ: <ul style="list-style-type: none"> • un bărbat este îndreptățit să folosească violența pentru a-și disciplina soția dacă aceasta nu-l ascultă • un bărbat este îndreptățit să folosească violența sau amenințările cu violența pentru a menține supremația în căsătorie și relațiile de familie • dorințele și dorințele unui om (violent) ar trebui să fie prioritare față de cele ale soției și copiilor săi, inclusiv în procedurile judiciare (de exemplu, procedurile privind încredințarea copilului).

Puncte de discuție:

- Luați în considerare următoarea afirmație: „Dacă violența este suficient de gravă, victima va depune mărturie în instanță.” Este aceasta afirmație adevărată sau falsă? Explicați-vă răspunsul.
- Luați în considerare miturile și stereotipurile de mai jos și identificați punctele din lanțul de justiție model, în care aceste mituri și stereotipuri pot influența accesul femeilor la justiție.

Mituri și stereotipuri	Fapte
Violența domestică este rară și are loc numai în familiile „cu probleme”.	• Cercetările sugerează că violența domestică este obișnuită și apare în toate grupurile socio-economice, educaționale, culturale și etnice. Conform unui sondaj efectuat în 28 de țări din UE, 22% dintre femei au suferit o violență fizică și/sau sexuală într-o relație cu un bărbat. ¹⁷⁰ La nivel global, între 13% - 61% dintre femei au raportat că au suferit o violență fizică din partea unui partener. ¹⁷¹
Violența între parteneri este o problemă privată.	• Violența între parteneri este o formă de violență bazată pe gen. Statele au obligația de a preveni violența, de a proteja victimele și de a pedepsi pe făptașii.
Dacă violența și abuzul erau cu adevărat grave, victima ar fi plecat dacă ar fi vrut. Dacă victima a fost bătută atât de grav, aceasta a rămas pentru că i-a făcut o plăcere masochistă.	• Victimele iau decizii privind momentul în care să părăsească o relație violentă pe baza unor considerații complicate, inclusiv modul în care să se protejeze cel mai bine pe ele însele și pe copiii lor. • Cazurile care intră în sistemul juridic oferă numai o imagine parțială a procesului decizional al victimei și pașii pe care i-ar fi putut lua pentru a scăpa de o relație violentă • De fapt, se estimează că între 19% - 51% dintre femeile care au fost vreodată abuzate fizic de partenerul lor părăsesc domiciliul cel puțin o noapte, iar 8% - 21% încearcă să plece între două și cinci ori. ¹⁷²

¹⁶⁸ Ibid., alin.9.11-9.12

¹⁶⁹ Simone Cusack. 2014. Eliminarea stereotipurilor judiciare: acces egal la justiție pentru femei în cazurile de violență bazate pe gen. Pregătit pentru Biroul Înaltului Comisar ONU pentru Drepturile Omului. p. 18.

¹⁷⁰ Agenția Europeană pentru Drepturile Fundamentale (ADF). 2014. Violența împotriva femeilor: sondaj la nivel UE. Rezultate dintr-o privire. Luxembourg. p. 10.

¹⁷¹ Organizația Mondială a Sănătății. 2012. Înțelegerea și abordarea violenței împotriva femeilor. p. 2, citând studiul Multi-țară al OMS privind sănătatea femeilor și violența domestică împotriva femeilor.

¹⁷² Ibid. p. 3.

Chiar dacă violența are loc într-o relație, este cel mai probabil un incident izolat.	<ul style="list-style-type: none"> Dintre toate formele de violență, violența domestică are cea mai mare rată de victimizare repetată. De exemplu, se estimează că în Regatul Unit aproape jumătate dintre victime sunt victimizate de două ori sau mai mult și aproape una din patru a fost victimizată de trei sau mai multe ori.¹⁷³ Când cazurile de violență domestică intră în sistemul juridic, acesta este de obicei după un episod deosebit de grav și este rareori un incident care se petrece pentru prima dată.
Femeile comit violența domestică împotriva bărbaților la fel de frecvent ca și bărbații.	<ul style="list-style-type: none"> În toate țările în care violența domestică a fost studiată, majoritatea covârșitoare a victimelor sunt femei (până la 95%) și făptașii sunt bărbați. Există cazuri în care femeile folosesc violența ca autoapărare sau ca răspuns la abuzuri. Rapoartele privind violența în rândul femeilor sunt „adesea exagerate deoarece abuzatorii își vor acuza pe partenerii că au folosit violența, în special violența psihologică, ca o modalitate de a evita sau de a-și minimiza propria responsabilitate.”¹⁷⁴ Este posibil ca victimele de sex masculin să raporteze mai puțin violența domestică din cauza sentimentelor de jenă și de rușine. Un sistem de justiție care folosește o abordare axată pe victimă va oferi dreptate pentru victimele de orice sex.
Bărbații care sunt violenți nu își pot controla furia și frustrarea. Dacă un bărbat ar fi fost un „abuzator adevărat” acesta ar fi fost violent în permanență.	<ul style="list-style-type: none"> Acest lucru nu este adevărat. „Violența domestică este un comportament intenționat, iar agresorii nu își pierd controlul. Violența lor este îndreptată cu atenție înspre anumite persoane în anumite momente și locuri.”¹⁷⁵ În instanță, făptuitorii par adesea foarte calmi și rezonabili.
Violența domestică este justificată dacă femeia nu se supune bărbatului, aceasta fiind datoria ei.	<ul style="list-style-type: none"> Violența domestică este o formă de violență bazată pe gen și nu este niciodată justificată.

3.2.2. Violența sexuală

Revizuirea standardelor legale

Violența sexuală este una dintre cele mai frecvente și mai grave încălcări ale drepturilor omului cu care femeile se confruntă. Aceasta este definită ca orice act sexual, încercare de a obține un act sexual, comentarii sau avansuri sexuale nedorite sau acțiuni privind traficul sau acțiuni direcționate în alt fel, împotriva sexualității unei persoane.¹⁷⁶ Aceasta este comisă împotriva voinței unei persoane – fie persoana nu și-a dat consimțământul, fie persoana nu a putut să-și dea consimțământul (de exemplu, din cauza vârstei sau a unei dizabilități). Violența sexuală include acte precum violul, abuzul sexual asupra copiilor, abuzul sexual asupra persoanelor cu dizabilități, hărțuirea sexuală, prostituția forțată și traficul în scopul exploatării sexuale, avortul forțat.

Convenția de la Istanbul include o definiție a violenței sexuale obligând statele să criminalizeze următoarele acte:

- angajarea în penetrarea vaginală, anală sau orală non-consensuală de natură sexuală, a corpului unei alte persoane, cu orice parte a corpului sau obiect;
- angajarea în alte acte non-consensuale de natură sexuală cu o persoană;
- determinarea unei alte persoane să se angajeze în acte non-consensuale de natură sexuală cu o a treia persoană. (articolul 36)

173. Colegiul Judiciar. 2013. Cartea judecătorilor privind tratamentul egal. London. p. 11-17.

174. UNODC. 2011. Prevenirea și răspunsul la violența domestică. Manualul formatorului pentru sectoarele de aplicare a legii și ale justiției în Vietnam. Hanoi. p. 49.

175. Ibid.

176. Etienne G. Krug, Linda L. Dahlberg, James A. Mercy, Anthony B. Zwi și Rafael Lozano (ed.). 2002. Raport mondial privind violența și sănătatea. Cap. 6: Violența sexuală. Geneva: OMS.

În plus față de această Convenție, o serie de alte instrumente legislative obligatorii și facultative stabilesc standardele pentru protecția victimelor de infracțiuni sexuale. Acestea includ: CEDAW și Recomandarea generală nr. 19, Declarația ONU privind eliminarea violenței împotriva femeilor, Declarația de la Viena și Programul de acțiune (1993), Declarația de la Beijing și Platforma de acțiune. Standardele sunt detaliate în jurisprudența Comitetului CEDAW¹⁷⁷ și CtEDO.

Statele trebuie să asigure incriminarea tuturor actelor de violență sexuală, inclusiv a celor în care nu se aplică forța fizică și rezistența. Convenția de la Istanbul și jurisprudența CtEDO definesc lipsa de consimțământ ca element central al infracțiunilor sexuale,¹⁷⁸ în timp ce jurisprudența Comitetului CEDAW oferă o alternativă fie de a defini infracțiunile prin lipsă de consimțământ sau constrângere, definite pe larg, deși în ultimul său caz a optat pentru definițiile bazate pe consimțământ.¹⁷⁹

În plus, nu ar trebui să existe niciun vid juridic în ceea ce privește protejarea anumitor victime din cauza unor obstacole procedurale.¹⁸⁰ În ceea ce privește urmărirea penală, următoarele standarde sunt stabilite în documentele și jurisprudența internaționale relevante: urmărirea penală trebuie să fie promptă, aceasta trebuie să fie cuprinzătoare – atenția nu ar trebui să se concentreze pe chestiunea forței/rezistenței, ci mai degrabă a consimțământului, care ar trebui evaluat în lumina circumstanțelor înconjurătoare și ar trebui să se țină seama de vulnerabilitatea particulară a minorilor și a femeilor cu dizabilități, procedurile trebuie să fie corecte și imparțiale, fără a aduce atingere anumitor victime în baza comportamentului și caracterului acestora, fără prejudecăți bazate pe gen și stereotipuri bazate pe gen, precum și fără prejudecăți față de victime din cauza comportamentului sau a caracterului acestora.

Procedurile trebuie să se desfășoare într-o manieră respectuoasă (fapt care se aplică și examinărilor ginecologice care trebuie să fie minime), interogarea victimei (care trebuie să fie minimă, în special dacă victima este minoră) nu trebuie să fie invazivă, iar întrebările despre experiențele sexuale anterioare nu trebuie adresate. Securitatea și viața privată a unei victime trebuie protejate.¹⁸¹

Considerații generale

Violența sexuală este un fenomen răspândit, atât pe timp de pace, cât și pe timp de conflict armat. Aceasta este comisă de membrii familiei (părinți, frați și rude), parteneri intimi, cunoștințe, străini, actori ai statului și cvasi-statali. Deși ar putea exista particularități culturale, în ceea ce privește formele de violență sexuală, aceasta este o problemă la nivel mondial înrădăcinată în inegalitatea de gen. Anumite categorii de femei sunt deosebit de vulnerabile, cum ar fi femeile tinere, femeile sărace, femeile cu dizabilități, femeile care aparțin minorităților și femeile aflate în locații cu privare de libertate. Deși dimensiunile reale ale problemelor nu sunt cunoscute deoarece statisticile nu reflectă imaginea completă din cauza sub-raportării, un studiu al Organizației Mondiale a Sănătății a constatat că în jur de 10-27% femei și fete se confruntă cu violența sexuală pe parcursul vieții lor.¹⁸² Potrivit sondajului Agenției Europene pentru Drepturile Fundamentale (ADF), una din trei femei din UE a fost victima violenței fizice și sexuale a unui partener, non-partener sau ambele.¹⁸³

Violența sexuală are consecințe grave asupra bunăstării fizice, mentale și sociale a victimelor/supraviețuitorilor, care sunt deseori ostracizați de comunitățile lor. În plus, ca formă de discriminare de gen, aceasta are consecințe grave pentru toate femeile și pentru societate, în general. Prin urmare, este importantă combaterea violenței sexuale, iar una dintre modalități este prin intermediul sistemului de justiție penală. Urmărirea penală a violenței sexuale are multe funcții, inclusiv descurajarea, justiția pentru victime și afirmarea principiului egalității de gen și a drepturilor omului în cazul femeilor.

177 Comitetul CEDAW a examinat trei cazuri pe această temă: Karen Vertido c. Filipinelor (2010), Comunicarea nr. 18/2008; R.P.B. c. Filipinelor (2014), Comunicarea nr. 34/2011 și V.P. c. Bulgaria (2012), Comunicarea nr. 31/2011.

178 CtEDO, M.C. c. Bulgariei, Cererea nr. 39272/98, hotărârea din 3 decembrie 2003.

179 Comitetul CEDAW, R.P.B. c. Filipinelor (2014), Comunicarea nr. 34/2011, alin. 9.

180 CtEDO, X și Y c. Olandei, Cererea nr. 8978/90, hotărârea din 26 martie 1985.

181 Cu privire la drepturile victimelor, a se vedea, de ex., Directiva 2012/29/UE a Parlamentului European și a Consiliului din 25 octombrie 2012 stabilirea unor standarde minime privind drepturile, sprijinul și protecția victimelor infracțiunilor și înlocuirea Deciziei-cadru 2001/220/JHA a Consiliului.

182 Claudia Garcia-Moreno, Henrika Jansen, Mary Ellsberg, Lori Heise și Charlotte Watts (ed.). 2005. Studiul multi-țară al OMS privind sănătatea femeilor și violența domestică împotriva femeilor – rezultate inițiale privind prevalența, rezultatele privind sănătatea și răspunsurile femeilor. Geneva: OMS.

183 Agenția Europeană pentru Drepturile Fundamentale (ADF). 2014. Violența împotriva femeilor: sondaj la nivel UE. Rezultate dintr-o privire. Luxembourg, p. 27.

Violența sexuală este considerabil sub-raportată¹⁸⁴ și unele dintre multele motive care stau la baza sub-raportării includ sentimentele de rușine și frică ale victimelor în contextul stigmatizării, precum și reticența acestora de a fi supuse proceselor legale care ar putea fi, în sine, invazive, stresante sau traumatizante din cauza legislației inadecvate, a problemelor procedurale sau ca urmare a stereotipurilor pe scară largă.

Înțelegerea victimelor violenței sexuale

Procurorii și judecătorii ar trebui să fie conștienți de faptul că victimele reacționează la violența sexuală în moduri specifice acestui tip de criminalitate - violența împotriva femeilor. Practicanții juridici nu ar trebui să presupună că anumite răspunsuri ale victimelor le subminează credibilitatea

Ca și în cazul altor forme de violență împotriva femeilor, victimele violenței sexuale pot fi în stare de șoc, confruntându-se cu traume și necesită alte forme de sprijin alături de asistență juridică, cum ar fi sprijinul psihologic. Datorită prevalenței stereotipurilor privind violența sexuală (discutate în detaliu mai jos) și stigmatizării victimelor, multe femei nu raportează niciodată poliției violența sexuală. Acest lucru este chiar mai probabil atunci când făptuitorul este o persoană cunoscută victimei, cum ar fi o cunoștință, un coleg, un prieten sau soțul. Cei care raportează totuși, pot să nu facă acest lucru imediat, din cauza rușinii și a fricii. Rețineți că studiul ADF a constatat că femeile care au fost victime ale violenței sexuale comise de un non-partener au fost cele mai susceptibile de a răspunde că nu au contactat autoritățile de aplicare a legii deoarece: „Am crezut că a fost vina mea” și victimele violenței sexuale, în general, au fost mai susceptibile a spune că faptul că nu au dorit ca cineva să știe despre această încălcare, le-a împiedicat să contacteze poliția.¹⁸⁵

Mai mult, multe victime nu rezistă violent și/sau nu solicită ajutor pentru că le este frică sau rușine.¹⁸⁶ Mulți reacționează prin disociere. Așa-numitul sindrom al înțepenirii de frică este predominant în special în rândul victimelor tinere. Răspunsul pasiv este, de asemenea, obișnuit atunci când făptașii sunt cunoscuți de către victimă. În plus, multe victime nu vor prezenta semne evidente de traumă după eveniment; amortirea emoțională este una din caracteristicile tulburării de stres posttraumatic (TSPT) de care suferă multe victime.¹⁸⁷ Mai mult, acestea pot continua să vadă făptașul, mai ales dacă este un membru al familiei sau persoana cu care aceasta are copii.

Practicienii în domeniul juridic ar trebui, de asemenea, să înțeleagă riscul serios de victimizare secundară în cursul procedurilor, în special atunci când depun mărturie, când victima trebuie să îl confrunte pe făptuitor, să răspundă în mod repetat la întrebările despre incidentele de viol și diverse întrebări despre viața privată și sexuală a acesteia. Prin urmare, agenții de justiție penală ar trebui să ia măsuri pentru a minimiza interogatoriile excesiv de invazive. În același timp, pentru unele victime care furnizează mărturii detaliate și care se confruntă cu presupusul făptuitor în instanță pot fi acte de împuternicire.

În urma unei abordări centrate pe victimă, în special procurorii ar trebui să se consulte cu victimele pentru a determina cea mai potrivită abordare pentru a depune mărturie. Actorii din domeniul justiției trebuie să se asigure, în general, că confidențialitatea este protejată, iar acest lucru poate necesita protejarea identității victimei, de presă, dar și în ceea ce privește dosarul instanței.

Înțelegerea făptuitorilor violenței sexuale

În cazurile de violență sexuală, făptuitorul este, de obicei, cineva cunoscut victimei și încrederea victimei sau dependența este deseori exploatată de făptuitor.¹⁸⁸ Din cercetare, știm că infractorii nu sunt bărbați atipici, violenți și/sau tulburați psihologic.¹⁸⁹ Nu este vorba de patologie individuală, ci de misoginie și eșecul sistemului juridic de-a o contesta, reprezintă cel mai adesea cauza infracțiunii.¹⁹⁰ Prin urmare, este extrem de important ca mediul social să fie provocat prin asigurarea răspunderii pentru infracțiunea de viol. Așadar, este greșit să se atenueze sentința pe motivul respectabilității profesionale a făptuitorului, a statutului său de familie etc. sau să se ia în considerare așa-numita „contribuție a victimei.”

184 Denise Lievore. 2003. Neraportarea și înregistrarea ascunsă a agresiunii sexuale: o revizuire a literaturii internaționale. Canberra: Oficiul Commonwealth-ului privind statutul femeilor.

185 Agenția Europeană pentru Drepturile Fundamentale (ADF). 2014. Violența împotriva femeilor: sondaj la nivel UE, Rezultate Principale. p. 64.

186 Sue Lees. 2002. Cunoașterea carnală: violul la judecată. Women's Press, Limited, Temkin și Krahe.

187 Edna B. Foa și Barbara O. Rothbaum. 1998. Tratatul traumei violului: Terapia cognitiv-comportamentală pentru TSPT. New York: Guilford

188 Sue Lees. 2002. Cunoașterea carnală: violul la judecată. Women's Press, Limited, Temkin și Krahe.

189 Ibid.

190 Ibid.

Disiparea miturilor despre violența sexuală

Stereotiparea în forme variate poate afecta dreptul femeilor la un proces echitabil în cazurile de violență sexuală. Comitetul CEDAW îndeamnă statele părți să „se asigure că toate procedurile penale care implică violul și alte infracțiuni sexuale se desfășoară într-o manieră imparțială și echitabilă și fără prejudecăți sau noțiuni stereotipice privind genul, vârsta și dizabilitatea victimei.”¹⁹¹

Trei ipoteze stereotipice larg răspândite cu privire la comportamentul sexual al femeilor: femeile doresc să fie posedate sexual, femeile mint referitor la viol și femeile sunt responsabile pentru că au fost violate.¹⁹²

Prima ipoteză se regăsește în definirea violului pe baza forței sau în practicile de urmărire penală și judiciară, prin care sunt respinse cazurile în care nu există forță/rezistență directă. Cu toate acestea, chiar și definițiile pe bază de consimțământ sunt adesea interpretate în practică într-un mod care echivalează consimțământul cu supunerea, ceea ce este în special cazul violului comis de către un partener intim.

Cea de-a doua ipoteză se regăsește în colectarea și evaluarea dovezilor, în special în interogarea victimei. Din punct de vedere al istoricului, a fost necesară confirmarea mărturiei victimei, iar victimele care au raportat cu întârziere au fost considerate suspecte. Deși acest lucru nu mai reprezintă o cerință legală în majoritatea țărilor CE, deseori procurorii nu sunt dispuși să acuze făptașii în situațiile în care nu există dovezi coroborante, iar judecătorii sunt adesea reticenți în a condamna în astfel de cazuri. Victimele sunt tratate cu suspiciune, interogate cu privire la toate aspectele vieții lor private, pentru a le testa credibilitatea și caracterul. Acestea sunt evaluate prin comparație cu mitul victimei „reale” ca femeie castă care ia toate măsurile de precauție pentru a evita violul, iar când acest lucru se produce este vizibil tulburată și solicită ajutor.¹⁹³ Anumite categorii de femei care sfidează normele feminității adecvate sunt cu precădere suspecte, cum ar fi femeile active sexual, mamele singure, persoanele care lucrează în industria sexului, cei care beau alcool sau folosesc droguri. Prin urmare, urmărirea penală este deseori abandonată în astfel de cazuri.

Cea de-a treia ipoteză este, de asemenea, vizibilă în faza de evaluare a dovezilor în care victimele sunt interogate despre diferite aspecte ale vieții lor private, precum și în faza de condamnare, în care este examinată „contribuția” victimei, ca o circumstanță care poate atenua sentința. Următoarele circumstanțe sunt adesea considerate ca fiind relevante: unde era victima în momentul infracțiunii (și-a asumat riscuri, cum ar fi mersul cu autostopul sau mersul pe o stradă întunecată, se distra?), cum se comporta (în special dacă „flirta” sau bea), ce purta (în special dacă purta haine „provocatoare”), cum s-a comportat după aceea (în special dacă era activă sexual). Datorită acestei concentrări pe victimă, victimele simt deseori că au fost acuzate de o crimă. Multe descriu procedurile penale ca pe un al doilea viol.¹⁹⁴

Cele trei ipoteze reflectă și perpetuează mitologia „violului real”, potrivit căruia „violul real” este un atac violent din partea unui străin asupra unei victime care nu bănuiește nimic și care se opune cu toate puterile.¹⁹⁵

Mitul „victimei ideale a violului” înseamnă că infractorii nu sunt trași la răspundere legal

Femeii care intră în atenția autorităților i se măsoară victimizarea prin comparație cu mitologiile actuale privind violul, adică cine ar trebui aceasta să fie, pentru ca legea să recunoască faptul că a fost violată, cine trebuie să fie atacatorul pentru ca legea să îl recunoască ca potențial violator și cât de vătămată trebuie aceasta să fie pentru a fi crezută.

Dacă victimizarea ei nu se potrivește miturilor, este puțin probabil să se facă un arest sau să se obțină o condamnare.¹⁹⁶

Faptul că stereotipurile de gen sunt înrădăcinate în domeniul legilor și practicilor privind violul, conduce la concluziile de mai jos, care pot avea un impact asupra cazurilor individuale.¹⁹⁷

191 R.P.B. c. Filipinelor (2014), Comunicarea nr. 34/2011, , alin. 9(b)(iii) și 9(b)(iv).

192 Ivanna Radačić. 2014. Seksualno nasilje: mitovi, stereotipi i pravni sustav. Zagreb: TimPress.

193 Jennifer Temkin și Barbara Krahé. 2008. Abuzul sexual și lacunele din justiție: o problemă de atitudine. Oxford: Hart Publishing.

194 Susan Estrich. 1987. Violul real. Cambridge: Harvard University Press.

195 Jennifer Temkin, J. și Barbara Krahé. 2008. Abuzul sexual și lacunele din justiție: o problemă de atitudine. Oxford: Hart Publishing.

196 R. c. Seaboyer, [1991] 2 S.C.R. (L'Heureux-Dubé & Gonthier JJ, în dezacord parțial) (Canada, Curtea Supremă), 577, 650.

197 Simone Cusack. 2014. Eliminarea stereotipurilor judiciare: accesul egal la justiție pentru femei în cazurile de violență bazată pe gen, Raport de cercetare, Întocmit pentru Biroul Înaltului Comisar ONU pentru Drepturile Omului. p. 19.

Stereotipuri	Femeile trebuie să fie caste	Femeile trebuie să se îmbrace și să se comporte modest
Ipoteze (grup)	Femeile ar trebui să se abțină de la sexul extramarital	Femeile ar trebui să se îmbrace și să se comporte astfel încât să evite necuviința și indecența, în special pentru a evita atenția sexuală
Concluzii (despre o persoană)	Posibilele inferențe includ: <ul style="list-style-type: none"> o femeie imorală are tendința să consimtă la sex și trebuie să fi consimțit o femeie care a avut relații sexuale anterioare este un martor mai puțin credibil o femeie indecentă a „meritat” să fie violată și nu este „demnă” de intervenția sistemului de justiție penală violența este justificată pentru a reduce promiscuitatea sexuală sau a redobândi controlul sexual 	Posibilele inferențe includ: <ul style="list-style-type: none"> o femeie indecentă a „provocat” abuzul sexual și trebuie să accepte vina o femeie indecentă este o victimă mai puțin credibilă

Miturile și stereotipurile despre violența sexuală sunt analizate mai detaliat în tabelul de mai jos.

Mituri și stereotipuri	Fapte
Victimele unui viol „real” s-ar fi luptat și ar fi prezentat semne de luptă fizică.	<ul style="list-style-type: none"> Adesea femeile nu rezistă fizic la viol din mai multe motive: frica, șocul, dinamica puterii dintre victimă și făptuitor, constrângere sau intimidare. Acestea pot alege să nu se opună de teama unei vătămări și mai semnificative. Acestea se pot disocia de eveniment sau nu pot rezista din cauza stării lor fizice sau mentale. Se raportează că, în special, femeile tinere „îngheață” ca răspuns. Nu numai că făptașii tind să fie mai puternici din punct de vedere fizic, dar aceștia pot crea o situație de frică sau abuz de încredere în care nu este necesară nicio forță directă.
Se poate presupune că femeile sunt întotdeauna disponibile sexual.	<ul style="list-style-type: none"> Convingerea că femeile au sarcina de a arăta mai degrabă în mod activ non-consimțământul, decât faptul că bărbații au responsabilitatea de a constata consimțământul, neagă autonomia sexuală a femeilor și implică faptul că acestea sunt într-o stare de consimțământ permanent privind activitatea sexuală.¹⁹⁸
Când femeile sunt tăcute, se poate deduce că acestea acceptă sexul chiar dacă sunt forțate, amenințate sau forțate. Tăcerea lor poate fi înțeleasă ca un consimțământ.	<ul style="list-style-type: none"> Nu. Consimțământul pentru actul sexual trebuie să fie clar și liber acordat. Există o diferență între consimțământ și supunere, fapt care atrage răspunderea penală.
Femeile provoacă sau invită atacurile sexuale prin comportamentul lor: prin faptul că ies târziu, sunt în locuri izolate sau se îmbracă într-un anumit mod.	<ul style="list-style-type: none"> Singura indicație a dorinței femeii de a face sex trebuie să fie consimțământul ei clar și liber. Nimic din ceea ce fac femeile nu poate fi considerat ca o provocare la viol. În Regatul Unit, juraților li se poate spune că, dacă un bărbat și-a arătat portofelul într-o zonă publică și apoi i-a fost furat, nimeni nu ar spune că persoana care a furat portofelul nu a fost într-adevăr un hoț.¹⁹⁹ Nici nu ar fi acceptabil să se spună că bărbatul/victima a „cerut-o” pentru că își arăta portofelul.
O persoană care lucrează în industria sexului nu poate fi violată.	<ul style="list-style-type: none"> Legea ar trebui aplicată cu imparțialitate. Doar pentru că o femeie întreține acte sexuale în schimbul banilor, nu înseamnă că ar trebui să accepte orice formă de violență. Considerarea relevantă este dacă persoana care lucrează în industria sexului consimte la sex în timpul incidentului în cauză.

198. Canada, Curtea Supremă. R. c. Ewanchuk. 1999. 1 S.C.R. 330. L'Heureux-Dubé J, în acord. alin. 95

199. Colegiul Judiciar. 2013. Cartea judecătorilor privind tratamentul egal. Londra. p. 222.

Femeile violate nu au fost victime – au fost dezonorate sau făcute de rușine și sunt vinovate.	<ul style="list-style-type: none"> • Violența sexuală este o încălcare a demnității, autonomiei și integrității fizice și mentale.
Femeile sunt susceptibile de a fabrica acuzații de viol sau agresiuni sexuale asupra lor.	<ul style="list-style-type: none"> • Nu există indicii că există mai multe rapoarte false despre viol în comparație cu orice altă infracțiune. Datele demonstrează că numărul femeilor care fabrică plângeri de agresiune sexuală este foarte scăzut (pe baza cercetărilor australiene care indică faptul că mai puțin de 2% dintre reclamantele unui viol au fost acuzate că au făcut un raport fals).²⁰⁰ • În schimb, în timp ce violența sexuală împotriva femeilor este extrem de ridicată, măsura în care aceasta este raportată și urmărită în justiție, în mod efectiv, este extrem de scăzută. Un motiv pentru aceasta este prevalența stereotipurilor de gen cu privire la violența sexuală, care au pătruns în toate aspectele procesului de justiție penală.²⁰¹
Bărbații nu își pot controla pornirile sexuale și, prin urmare, nu pot fi trași la răspundere pentru săvârșirea violenței sexuale	<ul style="list-style-type: none"> • Violul este o chestiune de putere și dominație. Decuparea componentei sexuale de la viol permite înțelegerea acestuia ca actul violent de dominație care este.
Victima „adevărată” raportează imediat violul.	<ul style="list-style-type: none"> • Nu există dovezi că rapoartele întârziate sunt false. Dimpotrivă, statisticile indică faptul că majoritatea cazurilor de violență sexuală nu sunt raportate. Acest lucru se poate datora stigmei, rușinii, șocului sau fricii. • Curtea de Apel din Regatul Unit a confirmat că juraților li se poate spune că o întârziere în raportare poate fi cauzată de traumă după viol.²⁰² • În cazul în care făptuitorul este cunoscut personal de către victimă, raportarea violului poate fi și mai dificilă.
Majoritatea violurilor sunt comise de străini.	<ul style="list-style-type: none"> • În 90% din cazuri, violatorii sunt cunoscuți victimelor: un partener sau fost partener, prieten, coleg, cunoștință sau profesionist (de ex., un medic, terapeut).²⁰³
Violul comis de un străin este mai traumatic decât violul comis de o persoană cunoscută. ²⁰⁴	<ul style="list-style-type: none"> • Agresiunea sexuală este o experiență traumatizantă, indiferent de cine este făptuitorul. Violul comis de o persoană cunoscută poate fi uneori mai traumatizantă, datorită încălcării grave a încrederii.²⁰⁵

3.2.3. Practici dăunătoare

Practicile dăunătoare (uneori denumite *practici tradiționale dăunătoare*) sunt forme specifice de violență care sunt cel mai des îndreptate către femei și fete și sunt raționalizate ca având rădăcini culturale sau religioase sau care provin din moralitate. Raportorul Special al ONU privind violența împotriva femeilor a remarcat:

Unele practici obișnuite și unele aspecte ale tradiției sunt adesea cauza violenței împotriva femeilor. [...] Adeziunea oarbă la aceste practici și inacțiunea statului în ceea ce privește aceste obiceiuri și tradiții au făcut posibilă violența la scară largă împotriva femeilor. Statele adoptă noi legi și reglementări cu privire la dezvoltarea unei economii moderne și a tehnologiei moderne și la dezvoltarea unor practici care se potrivesc unei democrații moderne, dar se pare că în domeniul drepturilor femeilor schimbarea este lent acceptată.²⁰⁶

200. A se vedea e.g. Comisia de reformă a Legii Victoria revista de discuții privind violența sexuală. 2001. p. 156 citat în Comisia Internațională a Juriștilor. 2015. Violența sexuală împotriva femeilor: eradicarea stereotipurilor și ipotezelor vătămătoare bazate pe gen în drept și practică. p.11.

201. Pentru date și discuții suplimentare a se vedea Comisia Internațională a Juriștilor. 2015. Violența sexuală împotriva femeilor: eradicarea stereotipurilor și ipotezelor vătămătoare bazate pe gen în drept și practică. p.3.

202. Colegiul Judiciar. 2013. Cartea judecătorilor privind tratamentul egal. London. p. 222.

203. Ibid.

204. Ibid.

205. Ibid.

206 Comisia privind Drepturile Omului. 1994. Raportul preliminar prezentat de raportorul special privind violența împotriva femeilor, cauzele și consecințele acesteia, Dna. Radhika Coomaraswamy. alin. 67.

Practicile dăunătoare includ o serie de încălcări ale drepturilor omului care pot fi comise împotriva femeilor pe parcursul ciclului lor de viață, așa cum este ilustrat în tabelul de mai jos.²⁰⁷ Rețineți că tabelul nu prezintă o listă exhaustivă, ci se concentrează asupra practicilor dăunătoare specifice care sunt mai frecvente în regiunile europene și caucaziene. Mai multe practici dăunătoare specifice – selecția prenatală a sexului²⁰⁸ și căsătoria timpurie și forțată – au fost identificate de unele dintre țările beneficiare în cadrul acestui proiect ca fiind deosebit de problematice.

Faza ciclului de viață	Tip de practică dăunătoare
Prenatal	Selecția prenatală a sexului și avortul fetei (legat de o preferință pentru fii)
Copilărie timpurie (sub 3 ani)	Infanticidul feminin
Copilărie și adolescență	Căsătorie timpurie și forțată; crime săvârșite în numele „onoarei”
Maturitate	Crime comise în numele „onoarei”, căsătoria forțată
Bătrânețe	Maltratarea văduvelor; abuzul persoanelor în vârstă

Revizuirea standardelor legale

CEDAW și Convenția privind drepturile copilului (CDC) solicită statelor părți să abordeze practicile dăunătoare. Fosta convenție solicită statelor să „modifice modelele sociale și culturale ale comportamentului bărbaților și femeilor, în vederea eliminării prejudecăților și a obiceiurilor și a tuturor celorlalte practici care se bazează pe ideea inferiorității sau a superiorității oricăruia dintre sexe sau a rolurilor stereotipizate ale bărbaților și femeilor,” (articolul 5), în timp ce acesta din urmă impune eliminarea „practicilor tradiționale care prejudiciază sănătatea copiilor” (articolul 24 (3)).

Comitetul CEDAW și Comitetul pentru Drepturile Copilului au definit practicile dăunătoare ca practicile sau formele de comportament persistente care sunt „înrădăcinată în discriminare” pe criterii de sex, gen și vârstă în plus față de „formele multiple și/sau intersectate de discriminare” și care adesea implică violență și provoacă vătămări fizice și/sau psihice sau suferință.²⁰⁹ Criteriile pentru a determina dacă o practică este dăunătoare în domeniul CEDAW și CDC sunt următoarele:

- Practica este o negare a demnității și/sau integrității individului și o încălcare a drepturilor omului și a libertăților fundamentale ale celor două convenții;
- Practica constituie discriminare împotriva femeilor sau a copiilor și este dăunătoare (adică duce la consecințe negative care includ prejudicii fizice, psihologice, economice și sociale și/sau violență și limitări ale capacității victimei de a participa pe deplin în societate sau de a se dezvolta și a ajunge la potențial maxim);
- Practica este „tradițională, re-emergentă sau emergentă” și este prescrisă și/sau menținută de normele sociale care perpetuează dominația masculină și inegalitatea femeilor și copiilor, pe criterii de sex, gen, vârstă și a altor factori care se intersectează;
- Practica este impusă femeilor și copiilor de către membrii de familie, membrii comunității sau societate, în general, indiferent dacă victima oferă sau este capabilă să furnizeze un consimțământ complet, liber și informat.²¹⁰

Recomandarea generală comună nr. 31 privind practicile dăunătoare solicită statelor să se asigure că „femeile și copiii supuși practicilor dăunătoare au acces egal la justiție, inclusiv prin abordarea barierelor juridice și practice la inițierea procedurilor legale, cum ar fi perioada de prescripție și faptul că făptașii și cei care acordă ajutor sau tolerează astfel de practici sunt trași la răspundere.”²¹¹ În acest scop, se recomandă ca statele să elaboreze,

207 Grafic elaborat de Oficiul Națiunilor Unite al Înaltului Comisar pentru Drepturile Omului (OHCHR) Fișa de date: Practici tradiționale dăunătoare care afectează sănătatea femeilor și copiilor Fondului pentru populație. Accesibil la <http://www.ohchr.org/Documents/Publications/FactSheet23en.pdf>;

208 PACE. 2011. Rezoluție 1829 (2011) privind Selecția prenatală a sexului, accesibil la: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=18020&lang=en>.

209 Comitetul CEDAW și Comitetul privind drepturile copilului. 2014. Recomandarea generală comună nr. 31 privind practicile dăunătoare, CEDAW/C/GC/31-CDC/C/GC/18. alin. 15.

210 Ibid. alin. 16.

211 Ibid. alin. 55(o).

printre altele, să elaboreze legislația privind practicile dăunătoare, să pună în aplicare mecanismele de protecție a victimelor și să le ofere victimelor căi de atac și reparații legale. De asemenea, este prevăzută dezvoltarea capacității pentru o gamă largă de profesioniști. Personalul din domeniul aplicării legii, inclusiv sistemul judiciar, ar trebui să beneficieze de formare privind punerea în aplicare a „legislației noi sau existente care incriminează practicile dăunătoare pentru a se asigura că acestea sunt conștiente de drepturile femeilor și copiilor și sunt sensibile la statutul vulnerabil al victimelor”.²¹²

Pentru statele părți, Convenția de la Istanbul impune luarea măsurilor legislative și de altă natură necesare pentru a „promova schimbările în modelele sociale și culturale ale comportamentului femeilor și bărbaților în vederea eradicării prejudecăților, obiceiurilor, tradițiilor și a tuturor celorlalte practici bazate pe ideea inferiorității femeilor sau pe rolurile stereotipe alocate femeilor și bărbaților” (articolul 12). Convenția interzice, în mod explicit, mai multe practici dăunătoare ca forme de violență împotriva femeilor și fetelor: căsătoria forțată, mutilarea genitală a femeilor și infracțiunile comise în numele „onoarei” (articolele 37, 38, 42).

Rețineți că Convenția de la Istanbul folosește termenul „**căsătorie forțată**” pentru a descrie comportamentul intenționat de forțare a unui adult sau copil să intre într-o căsătorie (articolul 37). Comitetul de Miniștri al CE (CM) recomandă tuturor statelor membre „să interzică căsătoriile forțate, încheiate fără consimțământul persoanelor în cauză”, fără a face distincția între soții adulți sau copii.²¹³

Alte instrumente și standarde juridice internaționale acordă o atenție deosebită problemelor legate de **căsătoriile copiilor**, uneori numite **căsătorii timpurii**.²¹⁴ Căsătoriile copiilor încalcă o multitudine de drepturi, inclusiv drepturile fetelor la educație și sănătate, precum și drepturile sexuale și reproductive. Comitetul CEDAW a subliniat că statele trebuie să stabilească „mecanisme de reclamație și raportare independente, sigure, eficiente, accesibile și adaptate copiilor, care sunt accesibile fetelor și care iau în considerare, în primul rând, interesele superioare ale fetelor”.²¹⁵ Acesta a subliniat faptul că trebuie acordată o considerație specială fetelor pentru că acestea se confruntă cu bariere specifice în accesarea justiției datorită capacității lor sociale și juridice limitate de a lua decizii semnificative cu privire la viața lor.²¹⁶

Considerații generale

Procedurile judiciare privind practicile dăunătoare pot fi deosebit de problematice, deoarece acestea implică adesea fete minore (în special în cazul căsătoriilor forțate), iar cei mai comuni făptași sunt membri ai familiei sau ai comunității. Procesul de investigare, în special, poate fi complicat și trebuie abordat diferit față de alte investigații penale. De exemplu, după cum s-a menționat despre așa-numitele crime de onoare, dar relevante pentru toate practicile dăunătoare, „mai degrabă decât să fie privite ca acte criminale împotriva femeilor, [aceste crime] ... sunt adesea sancționate de comunitate. [...] În plus, urmărirea penală a cauzelor poate fi împiedicată de lipsa de voință a persoanelor care au cunoștință de cauză de a furniza dovezi coroborante.”²¹⁷ Judecătorii și procurorii trebuie să fie profund conștienți de impactul potențial negativ asupra victimelor, cum ar fi amenințările și răzburarea, în cazul în care acestea sunt percepute că au încălcat o practică tradițională sau culturală în comunitate.

Procurorii și judecătorii trebuie să aibă grijă deosebită pentru a echilibra drepturile victimei cu interesul suprem al copilului, care pot fi uneori în conflict. De exemplu, dacă o fată în vârstă de 13 ani este forțată să se căsătorească de către mama și tatăl ei, ce formă va lua accesul la justiție dacă părinții ei sunt urmăriți penal și potențial încarcerati?

Practicienii din domeniul juridic ar trebui să aplice imparțial legea, ținând cont și abordând riscurile specifice potențiale pentru victime. Practicile dăunătoare ar trebui tratate în conformitate cu legea, cu același grad de gravitate ca și alte infracțiuni sau încălcări ale legii. Legislația și politica națională ar trebui să clarifice faptul că „în cazul în care există conflicte între legea obișnuită și/sau religioasă și sistemul judiciar formal, problema

212 Ibid. alin. 71.

213 Comitetul de Miniștri. 2002. Recomandarea CM/Rec(2002)5, alin. 84.

214 A se vedea, e.g., Comitetul CDESC, *Concluzii Finale: Sri Lanka*, Doc. ONU. E/C.12/LKA/CO/2-4 (2010), alin. 15; Comitetul CDESC, *Concluzii Finale: Ciad*, Doc. ONU. E/C.12/TCD/CO/3 (2009), alin. 19; Comitetul CDESC, *Concluzii Finale: Columbia*, Doc. ONU. E/C.12/COL/CO/5 (2010), alin. 18; Comitetul CDESC, *Concluzii Finale: India*: Doc. ONU. E/C.12/IND/CO/5 (2008), alin. 13, 33; Juan Méndez, *Raport al raportorului special privind tortura și alt tratament crud, inuman și degradant*, Doc. ONU. A/HRC/31/57 (2016), alin. 58; articolul 21(2) din Carta Africană privind drepturile și bunăstarea copilului solicită statelor să interzică căsătoriile copiilor. *Protocolul la Carta Africană privind drepturile omului și popoarelor privind drepturile femeilor din Africa*, a 2-a Sesiune Ordinară, Adunarea Uniunii, adoptată la 11 iulie 2003, CAB/LEG/66-6 (intrată în vigoare la 25 noiembrie 2005).

215 Comitetul CEDAW. 2015. *Recomandarea generală nr. 33 privind accesul femeilor la justiție*, Doc. ONU. CEDAW/C/GC/33, alin. 25(b).

216 Ibid., alin. 24.

217 Comitetul CEDAW. *Recomandarea generală nr. 31 privind practicile dăunătoare*, CEDAW/C/GC/31-CDC/C/GC/18, alin. 30.

ar trebui rezolvată cu respectarea drepturilor omului ale supraviețuitorului și în conformitate cu standardele privind egalitatea de gen; iar procesarea unui caz în conformitate cu legea obișnuită și/sau religioasă nu exclude posibilitatea ca acesta să fie adus în fața sistemului de justiție formal.²¹⁸

De asemenea, practicienii din domeniul juridic trebuie să aibă grijă să nu se bazeze pe stereotipuri privind practicile membrilor comunității minoritare pentru a justifica inacțiunea. Anumite practici dăunătoare sunt văzute ca fiind „culturale” sau specifice anumitor comunități sau grupuri. Acest lucru poate fi problematic deoarece aceste practici ar putea fi văzute ca parte a culturii lor și, prin urmare, să fie acceptate sau, cel puțin, tolerate. Alternativ, o astfel de violență poate fi invocată pentru a critica anumite comunități de imigranți și de minorități.²¹⁹

Dispersarea miturilor despre practicile dăunătoare

Diferitele stereotipuri de gen domină domeniul practicilor dăunătoare. Stereotipurile sexuale conform cărora femeile ar trebui să fie caste, că sexualitatea acestora trebuie să fie controlată și că virginitatea este o premisă obligatorie pentru căsătorie, stau la baza practicilor dăunătoare, cum ar fi căsătoriile timpurii, copiilor și forțate. Practica căsătoriei forțate este adesea justificată de opinii stereotipizate conform cărora femeile trebuie să fie protejate pentru a-și asigura securitatea financiară și fizică și sunt incapabile să ia decizii pentru ele însele. Căsătoriile timpurii și ale copiilor au fost, de asemenea, apărute pe baza noțiunii stereotipizate că fetele se maturizează mai repede și, prin urmare, au mai multe șanse să se ocupe de viața de familie la o vârstă mai mică decât băieții.²²⁰

Puncte de discuție:

- Care sunt stereotipurile de gen asociate practicilor dăunătoare?
- În calitate de judecător sau procuror, care considerații particulare ar putea să vă informeze răspunsul la cazurile de practici dăunătoare?
- Drepturile cui doriți să le protejați și care sunt aceste drepturi?
- Care sunt îndatoririle dumneavoastră în aplicarea legii în circumstanțe în care drepturile victimei pot intra în conflict cu dorințele părinților și ale comunității?
- Ce măsuri puteți întreprinde pentru a proteja drepturile victimei în cazul în care dorințele familiei și ale comunității le încalcă drepturile?
- Ce rol joacă liderii comunității și alți actori sociali în sprijinirea actorilor din domeniul justiției în abordarea practicilor culturale dăunătoare? Cum pot colabora acești diferiți actori?
- Ce tipuri de căi de atac pot oferi o soluție eficientă victimelor practicilor dăunătoare și comunităților lor, în general. Luați în considerare modul în care aceste căi de atac pot avea o funcție de prevenire sau de creștere a gradului de conștientizare.

3 .3. Dreptul familiei

Dreptul familiei este un domeniu de drept care este deosebit de important pentru femei. Luați în considerare, de exemplu, rezultatele unui sondaj despre gospodăria efectuat în Iordania privind cererea de servicii de asistență juridică. Din totalul respondenților care au identificat dreptul familiei drept aria principală de preocupare, 94%

218 ONU Femei. 2012. Manual pentru legislația privind violența împotriva femeilor, p. 13.

219 Comisia Internațională a Juriștilor. 2016. Accesul femeilor la justiție pentru violența bazată pe gen, Ghidul practicianului nr. 12. p. 156.

220 De exemplu, într-o cauză care contestă Legea căsătoriei din Zimbabwe, Curtea Constituțională a recunoscut și dezvăluit noțiunile stereotipice asupra cărora legea a permis vârste diferite de căsătorie pentru bărbați și femei, și anume, că o fată se maturizează mai devreme decât un băiat. Curtea a statuat că orice lege, obicei sau practică care autorizează căsătoria copiilor este neconstituțională. Mudzuru c. Ministrului Justiției, Const. Cererea nr. 79/14, Hotărârea nr. CCZ 12/2015 (2016) (Zimbabwe, Curtea Constituțională), 51. Pentru mai multe discuții pe acest caz și practicile dăunătoare, în general, a se vedea documentul de cercetare viitor al OHCHR privind Stereotiparea bazată pe gen în domeniul judiciar și sănătatea și drepturile sexuale și reproductive.

erau femei.²²¹ De fapt, în comparație cu dreptul administrativ, civil și penal, domeniul dreptului familiei a arătat cea mai mare divergență în ceea ce privește modul în care au răspuns bărbații și femeile. Această constatare sugerează că femeile poartă încă principalele responsabilități pentru munca casnică neremunerată și îngrijirea copiilor, astfel încât interesele lor legale tind să reflecte acest rol.

Dreptul familiei se poate suprapune cu practicile dăunătoare, de exemplu în cazul căsătoriei forțate, dar în general se deosebește de violența împotriva femeilor și se referă, mai degrabă, la chestiuni civile decât penale. Legile naționale ale țărilor beneficiare la acest proiect nu discriminează în mod direct femeile din cadrul familiei. Cu toate acestea, există exemple în care femeile nu beneficiază de protecția completă a legii în cazurile legate de căsătorie și de divorț, custodia copilului, pensia alimentară/întreținerea sau divizarea proprietății.

În mod specific, violența domestică stă la baza multor cazuri de divorț și, totuși, deseori, rămâne ascunsă în procedurile civile. Ori, chiar dacă violența domestică este cunoscută, este posibil ca instanța să nu aplice o abordare sensibilă la dimensiunea de gen, care ia în considerare problemele de constrângere, hărțuire sau manipulare care sunt caracteristice situațiilor de violență domestică. De exemplu, studiile privind interacțiunile dintre consilierii instanțelor de familie și părinți în timpul sesiunilor de mediere din Regatul Unit arată că atunci când femeile au ridicat problema violenței domestice, în general aceasta „dispărea fiind ignorată, reîncadrată sau respinsă de consilierii instanțelor de familie”.²²²

Revizuirea standardelor legale

În câteva dintre prevederile sale, CEDAW reamintește că discriminarea în familie rămâne un obstacol în calea egalității complete între femei și bărbați. Convenția recunoaște responsabilitatea comună a bărbaților și femeilor în educația copiilor și, de asemenea, că interesul copiilor este un element fundamental (articolul 5). De asemenea, CEDAW cere statelor să ia măsuri pentru eliminarea discriminării față de femei în „toate chestiunile legate de căsătorie și relațiile de familie” (articolul 16).

Recomandarea generală nr. 21 a Comitetului CEDAW privind egalitatea în căsătorie și relațiile de familie, elaborează în baza prevederilor Convenției și clarifică câteva principii importante, cum ar fi dreptul femeilor de a decide asupra numărului de copii și a momentului nașterilor, care nu va fi limitat de practici precum sterilizarea forțată sau avorturile forțate, necesitatea de a se asigura că femeile nu sunt discriminate în procedurile de divorț, de exemplu în ceea ce privește împărțirea proprietății și reamintirea obligației statelor de a se asigura că femeile nu sunt afectate de violența bazată pe gen, atât în viața publică, cât și în cea de familie.

Interesele supreme ale copilului

Ca parte a unei abordări mai largi axate pe victimă, Convenția de la Istanbul face o legătură importantă între violența domestică și problemele de familie, în contextul custodiei copilului, drepturilor de vizitare și siguranței. Statele părți sunt obligate să ia „măsurile legislative sau alte măsuri necesare pentru a se asigura că în determinarea drepturilor de custodie și de vizitare a copiilor sunt luate în considerare incidentele de violență care intră în sfera de aplicare a Convenției” și „să se asigure că exercițiul oricăror drepturi de vizitare sau custodie nu pune în pericol drepturile și siguranța victimei sau a copiilor.” (articolul 31)

În contextul sancțiunilor pentru autorii violenței domestice, Convenția de la Istanbul recomandă statelor să retragă drepturile părintești „în cazul în care interesul superior al copilului, care poate include siguranța victimei, nu poate fi garantată în niciun alt mod.” (Articolul 45 (2)).

Violența domestică și poziția vulnerabilă a unui partener abuzat ar trebui să fie luate în considerare atunci când se decide ce părinte trebuie să aibă îngrijirea și custodia unui copil.²²³ Aceste determinări trebuie să fie informate printr-o evaluare a capacităților și comportamentului parental individual, precum și beneficiile și riscurile plasării unui copil în îngrijirea și custodia unuia sau a ambilor părinți.

²²¹ Centrul de Justiție al Iordaniei pentru asistență juridică și Departamentul de Statistică al Ministerului Planificării și Cooperării Internaționale. 2011. *Sondajul statistic privind volumul cererii de servicii de asistență juridică*.

²²² Comisia privind egalitatea de gen a Consiliului European. 2013. *Studiu de fezabilitate: accesul egal la justiție al femeilor*. p. 17.

²²³ Comitetul CEDAW. 2010. Concluzii Finale: Republica Cehă, Doc. ONU. CEDAW/C/CZE/CO/5 (2010), alin. 23; Comitetul CEDAW, 2009. Concluzii Finale: Germania, Doc. ONU. CEDAW/C/DEU/CO/6. alin. 42.

Considerații generale

Concentrându-se asupra modului în care sistemul juridic ar trebui să abordeze problema violenței domestice în contextul cazurilor de drept familial, practicienii ar trebui să fie conștienți de faptul că un număr semnificativ de cazuri de divorț controversate, au de fapt un istoric al violenței domestice, deși acest fapt nu poate fi neapărat cunoscut de avocații părților sau chiar de instanța de judecată. Atunci când nu sunt conștienți de un istoric al violenței sau de dinamica violenței domestice, nu este neobișnuit ca profesioniștii din domeniul juridic (în special judecătorii) să încurajeze cuplurile care divorțează să se împace sau să își „rezolve neînțelegerile” – adesea pentru a „ține familia împreună”. Această practică poate crește din greșeală pericolul de violență repetată sau escaladată, pentru victimă și/sau copiii acesteia.

Descurajarea continuării cazurilor de divorț, subminează, de asemenea, procesul de luare a deciziilor victimei. După cum s-a menționat în modulul 3.2.1, divorțul este principalul remediu pe care femeile îl caută pentru a scăpa de relațiile abuzive, de obicei după mulți ani de abuz. Rețineți faptul că studiul ADF a inclus femei care s-au confruntat cu violență fizică și/sau sexuală din partea unui partener și au reușit să depășească violența. Dintre aceste femei, 30% au identificat „divorțul, separarea sau mutarea” ca factorul primar care le-a ajutat să părăsească o relație violentă comparativ cu cele două procente, care au identificat „acuzățiile aduse împotriva făptuitorului/condamnarea în instanță.”²²⁴

Există mai multe puncte de intervenție specifice pe care practicienii ar trebui să le ia în considerare atunci când se intersectează dreptul familiei și violența domestică.

- Coordonarea în materie penală și civilă în cazul violenței domestice este critică. Este foarte important ca profesioniștii din domeniul juridic care lucrează la cazurile penale, în special procurorii și judecătorii, să nu presupună că informațiile privind procedurile vor fi puse la dispoziție în orice acțiune civilă. De exemplu, este posibil ca judecătorul într-o ședință de divorț să nu fi primit nicio informație cu privire la faptul că fostul soț a încălcat un ordin de protecție.
- În cazul în care există un istoric de abuz, nu este adecvat, în cazurile privind litigiile familiale, să se încurajeze reconcilierea sau să se atribuie cazul spre mediere sau forme alternative de soluționare a litigiilor. Problema specifică a soluționării alternative a litigiilor este descrisă mai detaliat în modulul 4.7 al acestui manual. Practicienii din domeniul juridic ar trebui să fie conștienți de faptul că medierea se bazează pe ideea că părțile în litigiu au egalitatea de negociere și pot negocia pentru a rezolva problemele.
- În cazul violenței domestice, există un echilibru inegal al puterii între părți, ceea ce înseamnă că instanțele trebuie să acționeze cu prudență și să revizuiască acordurile cu privire la copii, pensia alimentară, resursele financiare sau proprietatea înainte ca acestea să fie aprobate.
- Trebuie să se acorde o atenție deosebită determinărilor privind custodia și vizitarea copilului, iar practicienii care se ocupă de cazurile legate de aceste probleme trebuie să beneficieze de o pregătire specializată în ceea ce privește dinamica violenței domestice, cum să evalueze aptitudinile părintești, cum să determine siguranța copiilor și să facă evaluări care sunt în interesul superior al copilului.
- Practicienii ar trebui să fie conștienți de faptul că autorii violenței domestice manipulează adesea aranjamentele privind custodia și vizitarea copiilor pentru a exercita puterea și controlul asupra victimei și pentru a o hărțui. Prin urmare, este necesar ca instanțele să ordone făpțășilor să demonstreze că nu mai sunt abuzivi și nu reprezintă o amenințare pentru victimă sau copii (de exemplu, prin completarea unui program pentru infractorii violenței), înainte de a acorda drepturi de vizitare.

Exemplu de jurisprudență: *González Carreño c. Spaniei*, o comunicare transmisă Comitetului CEDAW oferă instrucțiuni cu privire la modul în care instanțele ar trebui să ia în considerare informațiile despre violența domestică în deciziile privind custodia copilului. Autoarea comunicării a fost supusă violenței fizice și psihologice din partea soțului ei, inițiind, în cele din urmă, separarea de acesta. Instanța spaniolă a acordat custodia copilului cuplului, mamei (petiționara) și a stabilit un plan de vizite cu tatăl. În timpul separării, petiționara a fost supusă hărțuirii și amenințărilor din partea soțului ei. Copilul, o fiică, a asistat la violența continuă împotriva mamei ei și a început să îi fie frică de tată. Petiționara a solicitat, în mod repetat, ordine de protecție, interzicând contactul soțului cu ea și cu copilul, solicitând supravegherea pentru vizitarea copilului și pentru plățile de întreținere a copilului.

²²⁴ Agenția Europeană pentru Drepturile Fundamentale (FRA). 2014. *Violența împotriva femeilor: sondaj la nivel UE, Rezultate Principale*. p. 46.

Instanța a emis mai multe ordine de protecție, însă a inclus copilul numai în unul dintre acestea. Atunci când instanța a emis în cele din urmă un ordin de separare maritală, nu a luat în considerare faptele de violență domestică sau nu a identificat-o ca fiind cauza separării. O decizie ulterioară a instanței a autorizat vizite nesupravegheate între copil și tatăl său, în ciuda dovezilor de violență continuă. În cele din urmă, soțul și-a ucis fiica și s-a sinucis.

Comitetul CEDAW a stabilit că statul a încălcat Convenția și Recomandarea generală nr. 19. În mod specific, autoritățile nu au exercitat diligența necesară pentru a proteja petiționara sau copilul acesteia și nu au luat în considerare interesul superior al copilului, prin faptul că nu au luat în considerare modelele de violență domestică. Comitetul a recomandat ca „în [...] problemele privind custodia și drepturile de vizitare a copilului, interesul superior al copilului trebuie să reprezinte preocuparea centrală și atunci când autoritățile naționale adoptă decizii în acest sens, acestea trebuie să țină seama de existența unui context de violență domestică.”²²⁵ În plus, Comitetul s-a concentrat asupra acțiunilor instanței, menționând că „sistemul judiciar nu ar trebui să aplice standarde inflexibile bazate pe noțiuni preconcepute despre ceea ce constituie violența domestică.”²²⁶

Disiparea miturilor asociate dreptului familiei

În lumina poziției centrale ocupate de căsătorie în raport cu familia, în cadrul acestei instituții acționează o serie de stereotipuri de gen. Aceste stereotipuri perpetuează convingerea că rolul femeilor este în casa familiei, unde acestea servesc ca mame, casnice și îngrijitoare, în timp ce bărbații sunt capii gospodăriilor și susținătorii financiari ai familiei.²²⁷

În problemele privind custodia copiilor în care există un istoric al violenței domestice, aceste stereotipuri privind caracteristicile femeilor și bărbaților și rolul acestora în unitatea familială și căsătorie pot avea ca rezultat prioritizarea drepturilor făptașilor (de obicei bărbați) asupra drepturilor victimei (de obicei femei) și copii.²²⁸ Stereotipurile referitoare la rolurile femeilor și bărbaților în cadrul căsătoriei, potrivit cărora bărbații sunt percepuți a fi superiori femeilor, pot determina instanțele să acorde prioritate acțiunii făptuitorului, fără a acorda atenția cuvenită acuzațiilor reclamantei privind propria violență domestică și cea a copilului.²²⁹ O astfel de prioritizare încalcă, de asemenea, și interesul superior al copilului.

Exemplu de jurisprudență: În comunicarea privind *González Carreño c. Spaniei*, de mai sus, Comitetul CEDAW a constatat că acțiunile autorităților au reflectat „un model de acțiune care răspunde unei concepții stereotipizate privind drepturile de vizită bazate pe egalitatea formală, care, în speță, a acordat avantaje clare tatălui, în ciuda comportamentului său abuziv și a minimizat situația mamei și a fiicei ca victime ale violenței, plasându-le într-o poziție vulnerabilă.”²³⁰

Comitetul a declarat: „Pe baza stereotipurilor, dreptul de vizitare a fost văzut doar ca un drept al tatălui, dar nu și ca un drept al copilului. Interesul superior al copilului ar fi necesitat, dacă nu eliminarea vizitelor, cel puțin limitarea acestora la vizite supravegheate de scurtă durată ... Evaluarea autorităților privind riscul pentru autor și fiica acesteia pare să fi fost întunecată de prejudecăți și stereotipuri care au condus la punerea sub semnul întrebării a credibilității femeilor victime ale violenței domestice.”²³¹

În acest caz, relația cu tatăl a fost în mod eronat considerată a fi în interesul suprem al copilului, chiar și atunci când tatăl fusese violent față de mamă.

Un alt stereotip referitor la căsătorie și viața de familie afectează grupurile care nu sunt conforme cu genul heteronormativ și rolurile biologice, cum ar fi persoanele LGBT și persoanele care lucrează în industria sexului. Acestora li se pot refuza drepturile de custodie pe baza argumentului că sunt părinți necorespunzători din cauza comportamentului lor „deviant.” Deși „interesul superior al copilului” este un scop legitim, dreptul internațional afirmă că acesta nu poate fi pur și simplu menționat în termeni abstracti fără o dovadă specifică a modului în care interesul suprem al copilului este periclitat de orientarea sexuală a părinților sau de dezvoltarea într-o

²²⁵ Comitetul CEDAW. 2014. *González Carreño c. Spaniei*, Comunicarea nr. 47/2012, hotărârea din 15 august 2014. alin. 9.4.

²²⁶ Ibid., alin. 9.7.

²²⁷ Simone Cusack. 2013. *Stereotipare bazată pe gen ca o încălcare a drepturilor omului: Raport de cercetare*. p. 55

²²⁸ *A se vedea Ángela González Carreño c. Spaniei*, CEDAW Comunicarea nr. 47/2012, Rezumat amicus curiae elaborat de Simone Cusack, 2 februarie 2014. alin.35

²²⁹ *Isatou Jallow c. Bulgariei*, Comunicarea nr. 32/2011, Doc. ONU CEDAW/C/52/D/32/2011 (2012), alin. 8.6.

²³⁰ *Ángela González Carreño*, CEDAW Comunicarea nr. 47/2012, Doc. ONU CEDAW/C/58D/47/2012(2014)15 August 2014, alin. 9.4.

²³¹ Ibid., alin. 3.9, 3.10.

familie „netradițională”. Fără o asemenea dovadă, nu se poate invoca conceptul de „interes superior al copilului” pentru a restrânge un drept protejat, cum ar fi dreptul de a nu fi discriminat pe baza orientării sexuale.²³²

Exemplu de jurisprudență: În cazul *EB c. Franței*, CEDO a recunoscut implicit că stereotipurile compuse au influențat refuzul autorităților franceze de a acorda solicitantului cererea de a adopta un copil ca părinte unic. Reclamantul era o lesbiană. În constatarea încălcării drepturilor reclamantei privind respectarea vieții private și de familie și a dreptului la nediscriminare, Curtea a constatat că, prin respingerea cererii sale de adopție, autoritățile interne au făcut o distincție bazată pe orientarea sexuală a reclamantei.²³³ Stereotipurile despre orientarea și starea civilă a reclamantei și anume faptul că femeile lesbiene nu pot fi mame bune, au contribuit la negarea cererii de custodie a acesteia.²³⁴

Există numeroase moduri diferite în care stereotipurile de gen dăunează unei persoane în contextul procedurilor privind dreptul familiei.

Puncte de discuție:

Folosind lista de verificare²³⁵, identificați și discutați pagubele cauzate de stereotipurile și miturile prezentate în tabelul de mai jos.²³⁶

- ✓ Stereotipul de gen îi refuză individului un drept sau un beneficiu?
- ✓ Impune stereotipul de gen o povară individului?
- ✓ Stereotipul de gen degradează individul, îi diminuează demnitatea sau îl marginalizează în alt fel?

Mituri și stereotipuri	Concluzie/consecință	Bune practici
Bărbații sunt capii gospodăriilor și purtătorii de autoritate și de cunoștințe din cadrul familiei.	În ceea ce privește problemele legate de custodia copilului, dorințele bărbatului și interesele acestuia ca tată ar trebui să fie prioritizate în raport cu cele ale copilului.	Interesul superior al copilului reprezintă preocuparea centrală în cazurile de custodie a copilului. Atunci când un părinte a fost abuziv, trebuie să existe o supraveghere eficientă între părintele abuziv și copil.
Bărbații sunt principalii susținători financiari din cadrul familiei.	Deseori, femeile nu se bucură în mod egal de averea și câștigurile economice ale familiei lor. Structurile familiale, diviziunea muncii pe baza genului în cadrul familiei și dreptul familiei afectează bunăstarea economică a femeilor. Femeile sunt, de obicei, mai dezavantajate decât bărbații atunci când familia se destramă și poate fi lăsată fără niciun fel de mijloace o dată rămasă văduvă.	Avantajele și dezavantajele economice legate de căsătorie și dizolvarea acesteia ar trebui să fie suportate în mod egal de ambele părți. Împărțirea rolurilor și a funcțiilor în timpul căsătoriei soților, nu ar trebui să aibă consecințe economice dăunătoare pentru niciuna dintre părți.

232 *Cazul Atala Riffo și ficele c. Chile*, Hotărârea din 24 februarie 2012 (Fondul cauzei, reparații și costuri) (Curtea Inter-Americană a Drepturilor Omului), alin. 109-111.

233 CtEDO. *E.B c. France*. Cererea nr. 43546/02, hotărârea din 22 ianuarie 2008, alin. 96

234 Rebecca J. Cook și Simone Cusack. 2010. *Stereotiparea de gen: Perspective juridice transnaționale*. Philadelphia: Universitatea din Pennsylvania Press. p. 31.

235 Această listă de verificare modifică ușor lista dezvoltată de Rebecca J. Cook și Simone Cusack. A se vedea Rebecca J. Cook și Simone Cusack. 2010. *Stereotiparea de gen: Perspective juridice transnaționale* (Philadelphia: Universitatea din Pennsylvania Press. p. 60.

236 A se vedea Comitetul CEDAW. 2013. Recomandarea generală nr. 29 privind articolul 16 din CEDAW privind Consecințele economice ale căsătoriei, relațiilor de familie și disoluția acestora. CEDAW C/GC/29 (2013).

<p>Bărbații sunt factori de decizie superiori în problemele privind averea familiei.</p>	<p>Bărbații ar trebui să administreze averea familiei.</p> <p>La încheierea căsătoriei, distribuția averii post-dizolvare și regimurile de întreținere adesea favorizează soții din cauza recunoașterii insuficiente a contribuțiilor nefinanciare, lipsa capacității juridice a femeilor de a gestiona proprietatea și a rolurilor bazate pe gen în cadrul familiei.</p> <p>Drepturile femeilor de a folosi domiciliul familial au impact asupra statutului lor economic post-dizolvare.</p>	<p>Soții ar trebui să aibă acces egal la proprietatea maritală și capacitate legală egală de a o gestiona.</p> <p>După dizolvare, statul ar trebui să mențină egalitatea între părți în divizarea tuturor bunurilor acumulate în timpul căsătoriei, recunoscând valoarea contribuțiilor indirecte și nefinanciare.</p>
<p>Căsătorii neînregistrate obișnuite/religioase:</p> <p>Drepturile de proprietate ale soților ar trebui protejate numai atunci când o căsătorie este înregistrată.</p> <p>Proprietatea ar trebui înregistrată în numele soțului sau al rudelor sale (de sex masculin) (de exemplu, tatăl acestuia)</p>	<p>Atunci când o căsătorie neînregistrată se dizolvă, femeile sunt mai susceptibile de a fi sancționate din cauza faptului că căsătoria neînregistrată nu le conferă niciun fel de drepturi legale. Este posibil ca neînregistrarea să fi fost cauzată de lipsa de educație sau de cunoaștere a drepturilor acestora.</p>	<p>Indiferent de statutul înregistrării, drepturile femeilor în cadrul căsătoriei trebuie să fie protejate. În cazul în care împrejurările justifică, statul ar trebui să permită și să faciliteze părților să dovedească căsătoria prin alte mijloace decât înregistrarea.</p>
<p>Familia „normală” cuprinde părinți heterosexuali.</p> <p>Femeile lesbiene sau bărbații homosexuali nu pot fi părinți buni.</p>	<p>Lesbienele și bărbații homosexuali nu ar trebui să li se permită să devină părinți sau să adopte copii datorită comportamentului lor „deviant”.</p> <p>Atunci când un părinte nu este heterosexual, se poate presupune că interesul superior al copilului vor fi afectate în cazurile de custodie sau adopție de copii.</p>	<p>Interesul superior al copilului trebuie stabilit într-o manieră obiectivă, fără discriminarea părinților pe baza orientării sexuale a acestora. Cercetările psihologice extinse demonstrează faptul că copiii crescuți de părinți lesbiene și homosexuali sunt la fel de bine ca și cei crescuți de părinți heterosexuali, în ceea ce privește bunăstarea emoțională, responsabilitatea sexuală, performanțele academice și evitarea criminalității.²³⁷</p>

3.4. Dreptul muncii

În acest manual termenul de *dreptul muncii* se referă la problemele de discriminare cu care se confruntă femeile la locul de muncă și nu la drepturile muncii în contextul negocierilor colective. Țările beneficiare ale acestui proiect au moștenit toate codurile muncii din perioada sovietică. După cum s-a menționat în modulul 1.1.1 al acestui manual privind barierele în calea justiției, există un număr redus de dispoziții discriminatorii în dreptul muncii, care sunt o moștenire a trecutului sovietic. În mod specific, a fost apreciat că în Azerbaidjan femeilor le sunt interzise 38 de categorii de locuri de muncă, „incluzând aproximativ 70 de profesii și sarcini doar în industria metalurgică. [...] femeile din Moldova au interdicție la 29 de categorii de locuri de muncă. Numai categoria industriei alimentare prezintă aproximativ 60 de profesii și sarcini. [...] Și în Ucraina, femeile nu pot lucra cu plumb, fabrica țevi sau să fie operatori de excavatoare.”²³⁸

237. Colegiul Judiciar. 2013. *Cartea judecătorilor privind tratamentul egal*. p. 230.

238. Alena Sakhonchik. 2016. Vestigii ale trecutului sovietic: restricții privind ocuparea forței de muncă de către femei Comunitatea Statelor Independente. Banca Mondială. 28 aprilie 2016, accesibil la: <http://blogs.worldbank.org/voices/remnants-soviet-past-restrictions-womens-employment-commonwealth-independent-states>.

În cea mai mare parte, însă, codurile muncii din țările beneficiare susțin principiile egalității de gen. Cu toate acestea, în practică, femeile se confruntă cu discriminarea privind ocuparea forței de muncă în diverse forme, inclusiv prin recrutare, angajare, remunerare, avansare și promovare. Astfel de modele de discriminare sunt comune în cea mai mare parte a lumii. De exemplu, în întreaga lume, există un decalaj persistent de gen în ceea ce privește salariile pentru munca remunerată. Câștigurile medii ale femeilor sunt aproape jumătate din cele ale bărbaților, chiar dacă acestea au tendința de a lucra mai mult ore, atunci când se iau în considerare atât munca plătită, cât și cea neremunerată. „Venitul global mediu câștigat pentru femei și bărbați este estimat la 10.778 dolari și, respectiv, 19.873 dolari.”²³⁹ Femeile dețin mai puțin de o treime din pozițiile de conducere în ocuparea forței de muncă, chiar dacă realizările lor educaționale sunt egale cu ale bărbaților sau, în multe țări, mai înalte decât ale omologilor lor de sex masculin.²⁴⁰

Unele dintre aceste diferențe în ceea ce privește ocuparea forței de muncă pot fi explicate prin faptul că femeile sunt mult mai susceptibile decât bărbații să își ia perioade de concediu de la muncă din cauza îngrijirii copiilor și a altor responsabilități casnice neplătite. Deciziile privind dacă și când o femeie va reveni la locul de muncă după ce a născut implică multe motivații personale, dar acestea pot fi, de asemenea, influențate de legi discriminatorii – de exemplu, dispoziții care acordă concedii plătite pentru îngrijirea copiilor doar mamei și nu taților sau altor membri ai familiei. Astfel de legi consolidează și stereotipurile de gen conform cărora îngrijirea copiilor este în primul rând o responsabilitate feminină.

Hărțuirea sexuală este o formă de violență care afectează în mod disproporționat femeile. Hărțuirea sexuală nu se limitează la sfera muncii (aceasta poate avea loc, de exemplu, în instituțiile de învățământ), dar fiindcă aceasta este adesea reglementată prin lege ca infracțiune penală și/sau ca încălcare a dreptului muncii (o formă de discriminare pe criterii de sex/gen), aceasta este discutată în acest manual în contextul ocupării forței de muncă.

Hărțuirea sexuală constă într-o conduită sau comportament nedorit și ofensator, care poate lua două forme:

(1) **quid pro quo** – atunci când un avantaj al locului de muncă (de exemplu, o majorare a salariului, promovare sau angajare continuă) este condiționat de faptul că victima „aderă la cerințele de a se angaja într-o formă de comportament sexual” și (2) **un mediu de lucru ostil** – atunci când comportamentul creează o stare care este „intimidantă sau umilitoare pentru victimă.”²⁴¹ Hărțuirea sexuală include comportamentul fizic, verbal și non-verbal.

Revizuirea standardelor juridice

CEDF solicită tuturor Statelor părți să elimine discriminare împotriva femeilor în domeniul muncii și să asigure egalitatea în, *inter alia*, selecția pentru locuri de muncă, dreptul la promovare, siguranța locului de muncă și „toate beneficiile și condițiile serviciului și dreptul de a beneficia de formare și recalificare profesională” și dreptul la remunerație egală.²⁴² Convenția interzice, de asemenea, discriminarea în concedierea bazată pe stare civilă, sarcină sau concediu de maternitate și încurajează Statele să ofere sprijin serviciilor sociale care permit ambilor părinți să „combine obligațiile familiale cu responsabilitățile profesionale și participarea la viața publică.” (Articol n). Pe tema protecției speciale a femeilor însărcinate la locul de muncă, CEDF declară că „legislația privind [p]rotecția referitoare la probleme tratate de prezentul articol trebuie revizuită periodic, în lumina cunoașterii științifice și tehnologice și trebuie revizuită, abrogată sau extinsă, după cum este necesar.” (Articolul 11(d)).

Organizația Internațională a Muncii (OIM) este agenția NU care definește standardele internaționale ale muncii. Următoarele convenții OIM stabilesc principiile de bază și obligațiile Statelor în termeni de protecție a muncii și drepturile femeilor legate de contractul de muncă:

- Convenția privind egalitatea de remunerație (Nr. 100)
- Convenția privind discriminarea în domeniul forței de muncă și al exercitării profesiei (Nr. 111)
- Convenția privind lucrătorii cu responsabilități familiale (Nr. 156)
- Convenția privind protecția maternității (Nr. 183)

Rețineți statutul convențiilor OIM ca instrumente pentru elaborarea sau modificarea legii naționale a muncii, dar instanțele se pot baza, de asemenea, pe convenții pentru a decide cazuri în care „legea națională este inadecvată

²³⁹ Forumul Economic Mondial. 2016. Raportul global privind decalajul de gen 2016. Geneva. p. 30.

²⁴⁰ Ibid.

²⁴¹ International Labor Organization. *Sexual Harassment at Work Fact Sheet*. Disponibil la: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/-ed_norm/-declaration/documents/publication/wcms_decl_fs_96_en.pdf.

²⁴² Comisia CEDF. 1989. Recomandarea Generală Nr. 13 privind remunerația egală a muncii de valoare egală recomandă acțiuni specifice pentru statele părți în vederea depășirii obstacolului segregării între sexe pe piața muncii.

sau nu prevede nimic în acest sens, sau să elaboreze definiții stabilite în standarde, cum ar fi „muncă forțată” sau „discriminare”²⁴³.

Carta Socială Europeană interzice discriminarea pe considerente de sex în contextul încadrării în muncă și al ocupației. Similar, legea Uniunii Europene privind discriminarea în domeniul muncii și încadrării în muncă este extensivă și, deși nu este tratată pe larg în această publicație, datorită faptului că statele Parteneriatului Estic nu sunt membre UE, acestea pot servi drept exemple utile.

Hărțuirea sexuală este abordată prin diverse tratate și documente internaționale, inclusiv cele care interzic violența împotriva femeilor, cum ar fi CEDF și anterioara Declarație privind eliminarea violenței împotriva femeilor. Platforma de acțiune de la Beijing (set de recomandări cu caracter neobligatoriu pentru acțiune guvernamentală) invită Statele:

Să adopte și să aplice legi și să dezvolte politici privind locul de muncă împotriva discriminare pe criterii de gen pe piața muncii, în special cu privire la lucrătoare mai în vârstă, în angajare și promovare și în extinderea beneficiilor de încadrare în muncă și securitate socială, precum și cu privire la condiții nediscriminatorii de muncă și hărțuire sexuală; este necesară dezvoltarea de mecanisme pentru revizuirea periodică și monitorizarea unor asemenea legi. (para. 178(c)).

Comitetul de experți al OIM pentru aplicarea convențiilor și recomandărilor a clarificat că **Convenția privind discriminarea în domeniul forței de muncă și al exercitării profesiei** se aplică în cazul hărțuirii sexuale chiar dacă nu se menționează acest lucru în mod explicit în text. Într-un Sondaj Special privind egalitatea la încadrarea în muncă și ocupație, OIM a oferit numeroase exemple de discriminare pe criterii de sex, inclusiv categoria de hărțuire sexuală, care este definită în sens extins, pentru a include: „insulte, remarci inadecvate, glume, insinuări și comentarii privind ținuta, aspectul fizic, vârsta sau situația familială a unei persoane; o atitudine condescendentă sau paternalistă cu implicații sexuale, care subminează demnitatea; invitații sau solicitări nedorite care sunt implicite sau explicite, însoțite sau nu de amenințări; priviri lascive sau alte gesturi asociate cu sexualitatea; și contact fizic inutil, cum ar fi atingere, mângâiere, ciupire sau abuz”²⁴⁴.

Carta Socială Europeană solicită părților, *inter alia*, să prevină hărțuirea sexuală la locul de muncă cu privire la muncă și să ia toate măsurile corespunzătoare pentru protecția lucrătorilor de astfel de comportamente, ca mod de asigurare a dreptului tuturor lucrătorilor la protecția demnității la locul de muncă. (Articol 26). **Convenția de la Istanbul**, prin contrast, a tratat hărțuirea sexuală ca pe o formă de violență împotriva femeilor și solicită Statelor părți să „se asigure că orice formă indezirabilă de conduită verbală, non-verbală sau fizică de natură sexuală având drept scop sau efect lezarea demnității unei persoane, în mod particular atunci când creează un mediu intimidant, ostil, degradant, umilitor sau ofensator, este supus sancțiunilor penale sau altor sancțiuni legale. (Articolul 40).

Considerente generale

Există o jurisprudență națională limitată privind reclamațiile de discriminare pe criteriul încadrării în muncă, dar lipsa cazurilor înaintate sistemului de justiție nu trebuie să sugereze faptul că drepturile femeilor nu sunt încălcate. Deseori, femeile nu cunosc faptul că anumite acțiuni din sfera încadrării în muncă constituie discriminare; este posibil ca acestea să nu știe cum să își apere drepturile și, fără asistență juridică, pot constata că este imposibil să adune dovezi de discriminare directă. Chiar și atunci când pattern-urile de discriminare par evidente, cum ar fi întreprinderi care evită, în mod consecvent, să angajeze sau să promoveze femei, este posibil să nu existe victime individuale dornice să se manifeste și să depună o reclamație în instanță. Numeroase femei preferă să înainteze reclamații privind discriminarea la încadrarea în muncă la instituții naționale de apărare a drepturilor omului, cum ar fi oficii ale avocatului poporului, mai degrabă decât să inițieze litigii. Fosta Republică Iugoslavă a Macedoniei, de exemplu, a adoptat o lege anti-discriminare în anul 2006 (modificată ulterior, în anul 2008, pentru a reflecta directive UE privind egalitatea de gen, și re-elaborată complet în anul 2011)²⁴⁵, și primul caz de reclamare a încălcării acestei legi a fost soluționat în anul 2016 (reclamarea concedierii nelegale, din motivul sarcinii)²⁴⁶.

243 OIM. Modul utilizării standardelor internaționale ale muncii. Disponibil la <http://www.ilo.org/global/standards/introduction-to-international-labour-standards/international-labour-standards-use/lang--en/index.htm>.

244 Raport al Comitetului de experți al OIM pentru aplicarea convențiilor și recomandărilor, Anchetă specială privind egalitatea la încadrarea în muncă și ocupație cu privire la Convenția Nr. III. 1996. p. 15.

245 Legea privind egalitatea de șanse pentru femei și bărbați din anul 2012.

246 Karolina Ristova-Asterud. 2016. Gender Equality and Women's Rights in Training for Lawyers in South East Europe, prezentare în cadrul conferinței regionale Strengthening Judicial Capacity to Improve Women's Access to Justice, 24-25 octombrie, Chișinău, Republica Moldova.

Exemplu din jurisprudență: *Svetlana Medvedeva v. Federația Rusă* reprezintă o comunicare luată în considerare de către Comitetul CEDF privind posibilitatea ca interzicerea accesului femeilor la anumite funcții să încalce Convenția. Dna. Medvedeva era calificată ca ofițer de navigație, dar i s-a respins accesul la o funcție de timonier-motorist pe baza faptului că legislația rusă interzice femeilor să activeze în echipajul tehnic pe toate tipurile de nave. Autoarea comunicatului a contestat decizia instanței ruse, solicitând o hotărâre judecătorească pentru a obliga compania să stabilească condiții de lucru sigure pentru încadrarea acesteia în muncă. Argumentul acesteia s-a bazat pe prevederile referitoare la egalitate din Constituția Rusiei și Codul Muncii. Tribunalul regional a respins cauza, considerând că drepturile autoarei nu au fost încălcate, deoarece interdicția este destinată să protejeze femeile împotriva prejudicierii sănătății proprii. Recursul a fost respins. Adresându-se Comitetului CEDF, autoarea a susținut că prevederile Codului Muncii sunt discriminatorii, deoarece exclud femeile din muncă și „elimină obligația angajaților de a crea medii de lucru sigure și de a îmbunătăți condițiile la locul de muncă.”²⁴⁷ Mai mult decât atât, legea rusă nu interzice bărbaților să realizeze munci cu potențial vătămător, demonstrând diferențiere pe bază de gen.

Comitetul CEDF a constatat că reglementările în domeniul muncii încalcă Convenția, deoarece aplică diferențe de tratament pentru bărbați și femei; nu promovează în niciun fel încadrarea femeilor în muncă și se bazează pe stereotipuri discriminatorii.²⁴⁸ Comitetul a declarat că „introducerea unei asemenea legislații reflectă stereotipuri persistente privind rolurile și responsabilitățile femeilor și ale bărbaților în familie și în societate, care au efectul perpetuării rolurilor tradiționale de mame și soții ale femeilor, subminând statutul social al femeii și perspectivele acestora privind educația și cariera”²⁴⁹ Prin ne-evaluarea afirmațiilor autoarei privind discriminarea, instanțele de judecată ruse „au tolerat acțiunile discriminatorii ale companiei private” și au refuzat autoarei protecția eficace a legii pentru un act de discriminare bazată pe criterii de gen.

Exemplu din jurisprudență: În anul 2016, University Women of Europe a înaintat reclamații colective pentru încălcări aduse Cartei Sociale Europene împotriva a 15 țări (Belgia, Bulgaria, Republica Cehă, Croația, Cipru, Finlanda, Franța, Grecia, Irlanda, Italia, Olanda, Portugalia, Norvegia, Slovenia și Suedia) susținând că femeile nu sunt tratate în mod egal cu bărbații, câștigul acestora fiind structural mai mic decât al bărbaților, pentru aceeași muncă.²⁵⁰

Reclamațiile susțin încălcarea Articolului 1 (dreptul la muncă), 4(3) (dreptul la remunerare corectă – nediscriminarea între femei și bărbați cu privire la remunerare), și 20 (dreptul la oportunități egale și tratament egal la încadrarea în muncă și ocupație fără discriminare pe considerente de sex).

Foarte puține cazuri de hărțuire sexuală au fost revizuite de tribunalele internaționale, în comparație cu cazurile de violență domestică (de exemplu, CEDO nu a audiat niciun caz de hărțuire sexuală la locul de muncă). Similar, reclamațiile de hărțuire sexuală sunt rare în tribunalele interne, în mare parte deoarece victimele sunt descurajate să depună reclamații de teama pierderii locului de muncă, deoarece legea nu definește hărțuirea sexuală, iar la locul de muncă nu există un mecanism clar de reclamare sau, deseori, pentru că nu își cunosc drepturile, sau chiar acceptă un astfel de comportament ca fiind o parte „normală” a vieții profesionale. ONG-urile pentru apărarea femeilor menționează că sunt abordate de către victime ale cazurilor de hărțuire sexuală, dar că acestea caută, în general, sfaturi și sprijin, nefiind interesate să facă reclamații prin sistemul legal.

Atunci când cazurile de hărțuire sexuală ajung în fața instanței, de multe ori, victima și-a pierdut deja locul de muncă sau l-a părăsit în mod voluntar, nemaifiind dependentă de angajator.

Exemplu din jurisprudență: Comitetul CEDF a revizuit o comunicare de hărțuire sexuală, *Anna Belousova v. Kazahstan*. Autoarea comunicării a lucrat într-o școală de nivel primar, pe baza unui contract anual. Atunci când a venit momentul reînnoirii acestuia, directorul școlii i-a pus în vedere că angajamentul ei depindea de angajarea într-o relație sexuală cu el sau de oferirea unei sume mari de bani. Autoarea a refuzat, iar contractul nu i-a fost reînnoit. În acest moment, autoarea a depus o plângere formală la Direcția pentru Educație a orașului și, ulterior, la Ministerul Educației. S-a determinat că plângerea a fost neîntemeiată, dar autoarea a susținut că nu i s-a dat

247 Comitetul CEDF, *Svetlana Medvedeva v. Russian Federation*, Comunicat Nr. 60/2013, decizia din 25 februarie 2016, para. 3.3.

248 Ibid. para 11.7

249 Ibid. para. 11.3

250 Pentru mai multe informații, a se vedea website-ul Comisiei Europene a Drepturilor Sociale, <https://www.coe.int/en/web/turin-european-socialcharter/collective-complaints-procedure>; University Women of Europe: <https://uweboard.wordpress.com/tag/european-social-charter/>.

ocazia să își prezinte situația. Apoi, aceasta a încercat să întenteze acțiune în justiție printr-o plângere penală pentru viol și escrocherie, dar organele de investigare și urmărire penală nu au inițiat proceduri penale.

În considerarea admisibilității plângerii, Comitetul CEDF a remarcat că statul Kazahstan nu dispunea de prevederi legale care să interzică hărțuirea sexuală la locul de muncă. În considerarea fondului cazului, Comitetul a reamintit că, în temeiul Recomandării generale nr. 19, egalitatea la încadrarea în muncă este afectată atunci când femeile sunt supuse violenței bazate pe gen, care poate include hărțuire sexuală, la locul de muncă. Comitetul a constatat o încălcare a CEDF argumentând că instituțiile și tribunalele „nu au luat în considerare în mod corespunzător plângerea autoarei de [...] hărțuire sexuală la locul de muncă și dovezilor în sprijinul respectivei plângeri, eșuând, astfel, în ceea ce privește îndatorirea de a aplica diferențierea în funcție de sex în examinarea plângerii. Mai mult decât atât, [aceștia] nu au luat în considerare în mod adecvat indiciul *prima facie* al unei încălcări a obligației de tratament egal în domeniul muncii.”²⁵¹ Cu alte cuvinte, Statul nu a acționat cu diligența cuvenită în investigarea sau urmărirea penală a cazului.

Comitetul a tratat raționamentul instanței privind faptul că afirmațiile autoarei nu era credibile deoarece aceasta s-a plâns de hărțuire sexuală după ce a fost concediată și lipsa de sensibilitate a instanței față de poziția autoarei.

„Autoarea se afla într-o postură vulnerabilă, ca subordonată [a directorului] și reînnoirea contractului său de angajare depindea în întregime de dorința [acestuia].”²⁵² Mai mult decât atât, natura hărțuirii a provenit din faptul că autoarea „era femeie într-o poziție subordonată și fără autoritate și a constituit o încălcare a principiului egalității de tratament.”²⁵³

Spulberarea miturilor legate de legea încadrării în muncă

Frances Raday, fost membru al Comitetului CEDF și fost Președinte al Grupului de lucru privind discriminarea împotriva femeilor în lege și practică, a menționat:

Stereotipul de gen care prevalează în cea mai mare măsură, pe plan universal, referitor la femei în toate culturile, religioase și seculare, este acela că ele sunt, fundamental, casnice și că rolul lor în sfera publică, în general, și pe piața muncii, în special, se subordonează celui al bărbaților.²⁵⁴

O consecință a acestor stereotipuri este aceea că femeile au oportunități limitate de angajare comparativ cu bărbații, conducând la măsuri pozitive de acțiune la încadrarea în muncă. Recomandarea Consiliului din 1984 privind promovarea acțiunilor pozitive în sprijinul femeilor, obligă, efectiv, statele membre să trateze stereotipia de gen.²⁵⁵

Exemplu din jurisprudență: În cazul *Marschall* privind acțiunile pozitive în favoarea femeilor la încadrarea în muncă, Curtea Europeană de Justiție a concluzionat că: „Se pare că, chiar și atunci când candidații bărbați și femei dețin calificări egale, candidații bărbați tind să fie promovați preferențial față de candidații femei, în mod particular din cauza prejudecăților și stereotipurilor privind rolul și capacitățile femeilor în viața profesională și teama, de exemplu, că femeile își vor întrerupe mai frecvent cariera, că, având în vedere îndatoririle casnice și familiale, acestea vor fi mai puțin flexibile în privința programului de lucru, sau că vpr absenta mai frecvent de la locul de muncă din cauza sarcinii, nașterii și alăptării.”²⁵⁶

Acest stereotip despre rolurile tradiționale în viața profesională și de familie ale femeilor și bărbaților, poate conduce la disponibilizarea femeilor din funcțiile deținute pe baza vieții lor private.

²⁵¹ Comitetul CEDF, *Anna Belousova v. Kazakhstan*, Comunicatul nr. 45/2012, decizia din 13 iulie 2015, para. 10.8

²⁵² Ibid.

²⁵³ Ibid. para. 10.13.

²⁵⁴ Frances Raday. 2012. „Article 11,” in Marsha A Freeman, Christine Chinkin and Beate Rudolf (eds), *The UN Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women: A Commentary*. Oxford University Press, 2012. p. 304.

²⁵⁵ A se vedea Recomandarea Consiliului din 1984 privind promovarea acțiunilor pozitive pentru femei (84/635/EEC). Recomandarea 1a) solicită statelor membre să „elimine sau să contracareze efectele negative asupra femeilor la încadrarea în muncă sau căutarea unui loc de muncă ce rezultă din atitudini, comportamente și structuri existente bazate pe ideea unei divizări tradiționale a rolurilor în societate între femei și bărbați”.

²⁵⁶ *Marschall v LandNordrhein- Westfalen*, Caz C-409/95 [1997] ECR I-6363 alin. 3 și 5. Pentru mai multe discuții pe marginea acestui caz, consultați, Alexandra Timmer. 2016. "Gender Stereotyping in the case-law of the EU Court of Justice, *European Equality Law Review* 2016/1. pp. 40-42.

Exemplu din jurisprudență: În *R.K.B v. Turcia*, Comitetul CEDF a făcut referire la standardul de moralitate diferit aplicat în cazul femeilor cu privire la relațiile extra-maritale. În acest caz, R.K.B, căsătorită, a fost concediată de la locul de muncă pentru avea o relație extraconjugală cu un manager bărbat, căsătorit, care a continuat să fie angajat.

R.K.B a reclamat concedierea ilegală și discriminarea pe bază de gen. Tribunalul turc a concluzionat că eliberarea din funcție a lui R.K.B a fost ilegală, dar nu a constatat discriminarea pe criterii de gen. Comitetul CEDF a remarcat că procedura în instanță a fost bazată pe percepția stereotipă a gravității relațiilor extramaritale în cazul femeilor, că relațiile extramaritale erau acceptabile pentru bărbați, dar nu pentru femei și că doar femeile erau condiționate de un standard înalt de moralitate.²⁵⁷

Tipul de muncă accesibil femeilor este, de asemenea, afectat de ipoteze privind capacitatea de muncă a femeilor și bărbaților, în lumina diferențelor dintre caracteristicile lor fizice și funcțiilor reproductive. Femeile sunt supuse discriminării la încadrarea în muncă din cauza stereotipurilor ce rezultă din aceste diferențe. Cazul *Sirdar* a avut ca subiect încetarea angajării la Forțele Marine ale Regatului Unit, pe temeiul că reclamanta, ca femeie, nu îndeplinea criteriul „eficacității în luptă” care impune ca pușcașii marini să fie bărbați. Curtea Europeană de Justiție nu a contestat sau pus sub semnul întrebării acest criteriu, ci a ținut seama doar de aparențe.²⁵⁸ Există un număr de explicații referitoare la motivul pentru care actorii din domeniul justiției perpetuează stereotipuri în acest mod. Mai întâi, întrucât stereotipurile de gen sunt adânc înrădăcinate în societate, se poate ca aceștia să nu fie conștienți că reafirmă stereotipuri. Al doilea motiv este modul în care normele sunt, deseori, axate în mod implicit pe gen prin faptul că devalorizează feminitatea. De exemplu, lucrul cu normă întreagă reprezintă standardul dominant, iar lucrul cu fracțiune de normă (deseori realizat de către femei), este considerat o abatere de la normă.²⁵⁹

Cercetarea asupra hărțurii sexuale demonstrează că aceasta este legată de o lipsă de claritate privind rolurile femeii și ale bărbatului și rolurile în muncă. În cel mai rău caz, hărțuirea sexuală apare dintr-o nevoie de putere sau dominanță și dorința exercitării controlului asupra altora.²⁶⁰ Se leagă de stereotipurile legate de sex, potrivit cărora bărbații doresc să domine sexual femeile, iar femeile doresc să fie posedate din punct de vedere sexual. Se raportează că femeile cu ocupații care sunt, în mod tradițional, destinate femeilor sau bărbaților se confruntă în mai mare măsură cu hărțuirea sexuală decât femeile cu ocupații neutre din punct de vedere al genului.²⁶¹

Un stereotip comun susține că hărțuirea sexuală este o tachinare inofensivă de birou, nu o problemă serioasă. Aceasta se leagă de convingerea că femeile sunt încântate să primească complimente, chiar și la locul de muncă. Cu toate acestea, hărțuirea sexuală înjosește contribuția femeii la locul de muncă și îi denigrează calificarea și abilitățile profesionale, reducând-o la un obiect al atențiilor sexuale ale angajatorului său. Această atitudine de trivializare a hărțurii sexuale desconsideră comportamentele diverse dar deranjante și umiltoare, care constituie hărțuire sexuală. Prin urmare, doar atunci când hărțuirea atinge nivelul de abuz sexual grav sau viol, se consideră că merită atenție din punct de vedere legal și intră în sfera de aplicare a legislației.

Pe lângă concepțiile eronate referitoare la ce anume este hărțuirea sexuală, mai există un set de convingeri greșite referitor la ce anume constituie comportament adecvat din partea victimei, atunci când reacționează la asemenea hărțuire, pentru a se califica drept un caz „real” de hărțuire sexuală. Un răspuns sau o raportare întârziată a hărțurii din partea angajatei nu trebuie să submineze sesizarea acesteia. În mod similar, dacă o victimă își acționează în instanță angajatorul pentru după încetarea angajamentului, din nou, aceasta nu reprezintă un indiciu al unei false reclamații. Nu există o perioadă de timp adecvată în care se așteaptă ca un angajat să depună plângere, prin canalele corespunzătoare. Timpul pentru aceasta poate varia, în funcție de nevoi, circumstanțe și, mai important, pragul emoțional al angajatei.²⁶²

Există numeroase motive pentru care o angajată poate suporta hărțuirea sexuală fără să raporteze aceasta. Mai întâi, denunțarea publică a hărțurii poate afecta viitoarele perspective de încadrare în muncă, ținând cont de

257 Comitetul CEDF, *R.K.B. v. Turcia*, Comunicatul nr. 28/2010, decizia din 13 aprilie 2012, para. 8.7.

258 *Sirdar v. The Army Board and Secretary of State for Defence*, Caz C-273/97 [1999] ECR I-7403, 26 octombrie 1999, alin. 30

259 Pentru mai multe discuții, consultați Alexandra Timmer. 2016. "Gender Stereotyping in the case-law of the EU Court of Justice". *European Equality Law Review*, 2016/1. p. 44.

260 A se vedea Joan H Joshi & Jodie Nachison. 1996. *Sexual harassment in the workplace: how to recognize it; how to deal with it - a guidelines paper*. CGIAR Gender Program working paper series no. 13. Washington, D.C.: The World Bank.

261 Ibid.

262 Standardul „prag emoțional contextual” în aprecierea elementului timp în raportarea încălcărilor este stabilit în *Philippine Aeolus Automotive United Corporation v. National Labour Relations Commission and Rosalinda Cortez*, G,R, No. 124617, 28 April 2000 (Philippines) citat în UN Women and International Commission of Jurists. 2016. *Gender Stereotypes in Laws and Court Decisions in Southeast Asia: a Reference for Justice Actors*. p.93

stereotipul adânc înrădăcinat că femeile tind să inventeze acuzații de abuz sexual. Angajatul se poate teme de repercusiuni și incriminări, cum ar fi etichetarea ca „persoană cauzatoare de probleme”. Astfel, se plătește un preț profesional și personal mare prin dezvăluirea publică a acuzațiilor care, în unele cazuri, poate implica un scandal public. Această teamă este exacerbată de dinamica puterii dintre angajat și angajator. Se poate ca angajata să nu aibă de ales, decât să îndure hărțuirea din cauza dependenței sale financiare de locul de muncă și de faptul că nu are acces la oportunități alternative de angajare. Într-adevăr, asemenea circumstanțe pot chiar să încurajeze angajatorul să persiste în hărțuire și să facă aceasta cu siguranță.

Puncte de discuție:

- Considerați miturile și stereotipurile din tabelul următor și discutați dacă acestea au determinat adoptarea unei legislații discriminatorii cu impact asupra încadrării în muncă a femeilor în țara dumneavoastră?
- În calitate de judecător sau procuror, ce puteți face pentru a contesta o astfel de legislație discriminatorie în țara dumneavoastră?
- Ce măsuri puteți lua, ca judecător sau procuror, pentru a contesta stereotipurile și implicațiile menționate în continuare?

Mituri și stereotipuri	Implicații necorespunzătoare
Locul femeii este acasă	<ul style="list-style-type: none"> • Femeilor ar trebui să li se interzică să lucreze noaptea, din considerente de siguranță, pentru a evita să iasă noaptea din casă. • Responsabilitățile femeii, casnice și de creștere a copiilor, vor interfera cu obligațiile sale profesionale.
Bărbatul este/trebuie să fie cel care întreține familia.	Veniturile femeii le suplimentează pe cele ale persoanei principale care întreține familia (ex. soțul său) astfel că este rezobanil ca aceasta să aibă un salariu mai mic.
Femeile reprezintă sexul slab și necesită protecție, în mod special în timpul sarcinii și după aceea. Relația mamă-copil este una specială, astfel că mamele trebuie să fie cele care îngrijesc copiii, în primul rând.	<p>Relația specială dintre o femeie și copilul său trebuie păstrată prin evitarea perturbării acesteia de povara implicată de munca cu normă întreagă.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Dacă o mamă trebuie să lucreze, aceasta va fi o povară suplimentară, pe lângă rolul său primar ca îngrijitoare a copilului. Femeia trebuie protejată de această povară. • Este riscant să fie angajate femei recent căsătorite și însărcinate, deoarece acestea vor da prioritate creșterii copiilor, în locul responsabilităților profesionale.
Femeile reprezintă sexul slab, din punct de vedere fizic.	<ul style="list-style-type: none"> • Femeile sunt incapabile să presteze anumite munci deoarece au mai puțină forță fizică (ex. muncă în construcții, unele munci agricole, munca în sectorul de securitate, etc.). • Anumite locuri de muncă prezintă risc pentru sănătatea fizică și reproductivă a femeii.
Anumite locuri de muncă impun prezența femeilor atractive.	Femeile mai tinere sunt mai atractive, așadar încadrarea în muncă a femeilor în anumite industrii sau profesii trebuie limitate la cele cu vârsta sub 40 de ani.
Hărțuirea sexuală apare atunci când femeia este violată sau abuzată sexual la locul de muncă.	<ul style="list-style-type: none"> • Orice acte nedorite de natură sexuală care nu respectă definițiile violului sau abuzului sexual, sunt doar parte din mediul de lucru, iar angajatorul nu poate face nimic să împiedice aceasta.
Dacă hărțuirea ar fi fost serioasă, victima ar fi sesizat aceasta imediat.	<ul style="list-style-type: none"> • Dacă raportarea se face cu întârziere, se presupune că acuzațiile victimei nu prezintă credibilitate. Realitatea este că perioada de timp în care victima reclamă problema depinde de nevoile sale, de circumstanțe și de pragul său emoțional.²⁶³

263. Philippine Aeolus Automotive United Corporation v. National Labour Relations Commission and Rosalinda Cortez, G,R, No. 124617, 28 April 2000 (Philippines) stabilește standardul „prag emoțional contextual” în aprecierea elementului timp în raportarea infracțiunilor.

MODULUL IV.

PROMOVAREA ACCESULUI FEMEILOR LA JUSTIȚIE PRIN PRACTICA JUDECĂTORILOR ȘI PROCURORILOR

Obiective: Modulul IV al acestui manual subliniază practicile care promovează sporirea sensibilității la criteriile de gen în administrarea justiției. Scopul acestei părți a manualului este să consolideze capacitatea procurorilor și judecătorilor în aplicarea unei „lupe privind criteriul de gen” în practica cotidiană și să îmbunătățească nivelul de înțelegere al acestora privind modul în care legea și politicile neutre se aplică, deseori, de o manieră în care se creează bariere pentru femeile care doresc remedierea prin sistemul legal.

Deși există arii în care rolurile profesionale ale judecătorilor și procurorilor se suprapun, există și numeroase puncte de divergență. Prin urmare, Modulul IV prezintă informații generale și, acolo unde este relevant, vizează să ofere orientări separate pentru judecători și, respectiv, procurori. Similar, există diferențe critice între legea publică și privată (respectiv, legea penală și legea civilă) în termeni de procedură, standarde privind probele și posibile sancțiuni. Accesul femeilor la justiție este relevant în ambele ramuri ale legii, dar nu este posibil, în cadrul destinației acestui manual, să fie tratate complet toate scenariile legale posibile.

S-a avut în vedere să fie incluse exemple și studii de caz care acoperă o serie de tipuri de încălcări ale drepturilor cu care se confruntă femeile. De asemenea, se recomandă ca acest manual să fie suplimentat la nivel național, cu programe de instruire dedicate, pe teme precum violența casnică și legea familiei, violența sexuală sau hărțuirea sexuală la locul de muncă, de exemplu.

Bunele practici și principiile evidențiate în această secțiune reflectă componentele esențiale ale sistemului de justiție sensibil la gen, și care trebuie aplicate de către profesioniștii din sistemul de justiție, atunci când gestionează cazuri. Pentru revizuirea acestor standarde, consultați Partea 1.3 a acestui manual (Accesul la justiție).

Următoarele sub-secțiuni urmează, în linii mari, etapele unei proceduri legale, de la perioada preliminară și cea care precede procesul penal, până la pronunțarea sentinței, dar trebuie reținut că vor exista diferențe critice în proces, în funcție de natura cazului, dacă acesta este penal sau civil.

4.1. Capacitatea procesuală

Capacitatea procesuală (*locus standi*) se referă la determinarea persoanei care poate înainta reclamații legale sau capacitatea unei sau a unor persoane de a intenta acțiune în instanță. Capacitatea procesuală se bazează pe o cerință potrivit căreia reclamanta a declarat sau va declara o încălcare (a drepturilor sale sau a unui interes protejat din punct de vedere legal) și că prejudiciul este remediable.

Conceptul de capacitate procesuală se intersectează cu accesul femeilor la justiție, în numeroase arii importante: drepturile victimelor în proceduri penale; capacitatea organizațiilor societății civile cu un interes într-un anumit caz, de a lua parte la procedura legală; și dezvoltarea acțiunilor de clasă sau acțiuni de interes public în cazuri de discriminare pe considerente de sex ori gen.

În **cazuri penale** și, în mod special cazuri privind violența împotriva femeilor, victimele sunt implicate în procese în calitate de martori pentru acuzare. Este important să se rețină că dinamica specifică a violenței bazate pe gen și, în mod particular, violența casnică, înseamnă că victima nu doar cunoaște atacatorul, dar a avut și o relație intimă cu acesta. Din cauza acestei relații, există un risc ridicat de repetare și escaladare a abuzului, răzbunare și amenințări la adresa victimei. Astfel, este esențial ca victimele să beneficieze de protecție din partea sistemului de justiție pe întreaga durată a procesului în instanță. Cu toate acestea, unul dintre neajunsurile observate în numeroase sisteme de justiție este lipsa de sprijin pentru victimele violenței bazate pe gen, deoarece nu sunt părți formale în procedura penală.

Bune practici: În UE, s-au depus eforturi pentru a consolida drepturile victimelor și să îmbunătățească sprijinul și protecția victimelor în proceduri penale. **Directiva UE 2012/29/UE** (2012) care stabilește standardele minime privind drepturile, sprijinul și protecția victimelor infracțiunilor subliniază numeroase drepturi care sunt garantate victimelor cu roluri formale în proceduri penale în fiecare țară UE. Directiva UE include, *inter alia*, următoarele drepturi care sunt relevante, în special, pentru victimele de sex feminin ale violenței: să fie audiate și să furnizeze probe; să revizuiască decizia de neinițiere a acușării (în special decizii ale procurorilor de a retrage acușările sau de a întrerupe procedura); să primească informații despre progresul cazului (informații despre hotărârea finală, decizie de arestare preventivă și despre eliberare sau evadare din arest sunt, în mod special, de o importanță critică în cazuri de violență domestică). Orientările pentru implementarea directivei specifică în mod clar că procurorii și judecătorii au obligația să informeze victimele despre drepturile lor. În țările nune UE, legile naționale garantează drepturi victimelor infracțiunilor și, așadar, profesioniștii din domeniul justiției trebuie să se asigure că aceste drepturi sunt protejate.

Pentru îmbunătățirea accesului femeilor la justiție, se recomandă ca normele privind capacitatea procesuală să fie modificate astfel încât să „permită **grupurilor și organizațiilor societății civile** cu interes într-un anumit caz, să înainteze petiții și să participe la proceduri”.²⁶⁴ Un număr de țări permite organizațiilor pentru sprijinul femeilor să participe la proceduri privind violența domestică și violența sexuală ca reprezentanți non-juridici care oferă sprijin pentru victime – o practică recomandată de către Convenția de la Istanbul.²⁶⁵ În mod tipic, astfel de ONG-uri acționează ca reprezentanți informali pentru supraviețuitorii violenței care nu au, în mod tipic, un avocat propriu. Reprezentanții ONG explică procedura legală, asigură legătura cu diverse agenții ale sistemului de justiție penală în numele clientului și, de asemenea, însoțesc supraviețuitorul violenței la întâlniri care preced procesul penal și în instanță. În aceste cazuri, ONG-urile nu au calitate procesuală, dar pot constitui un instrument de legătură între sistemul juridic și victimă.

În UE, problema *locus standi* a ONG-urilor în **cazuri de discriminare** a fost tratată în două contexte diferite: (1) dacă organizația are dreptul să participe la procedura legală fie în numele, fie în sprijinul victimei și (2) dacă organizația poate înainta sesizări „în interesul public fără o victimă specifică pe care să o sprijine sau pe care să o reprezinte, contestând formele instituționale de discriminare și reducând riscul continuării victimizării potențialilor reclamanți individuali” (*actio popularis*).²⁶⁶ În țări UE, ONG-urile și sindicatele au permisiunea de a „se angaja în proceduri judiciare sau administrative în numele sau în sprijinul reclamanților”,²⁶⁷ dar cele mai multe țări nu permit unor astfel de organizații să prezinte cereri de compensații, dacă nu este identificată o victimă a discriminării pe care acestea o reprezintă. Doar două țări permit ONG-urilor să inițieze căi de remediere în cazuri de discriminare civilă (în forma daunelor-interese punitive, sau recompense pentru sine însele - *in nome proprio*) atunci când cazurile sunt de interes public.²⁶⁸ Dar, chiar și aici, nu este clar dacă astfel de prevederi pot fi utilizate în cazuri de discriminare pe criterii de sex/gen.

Exemplu din jurisprudență: Cazurile dinaintea CEDO au explorat ipoteza în care ONG-urile pot depune reclamații în numele persoanelor individuale, chiar dacă organizațiile în sine nu sunt victimele niciunei presupoșe încălcări a Convenției Europene. În două cazuri, instanța a determinat că organizațiile aveau capacitate procesuală,²⁶⁹ dar circumstanțele cazurilor erau excepționale și implicau decesul unor indivizi cu dizabilități psihice, aflați în grija Statului. Decizia curții s-a bazat pe numeroase criterii utilizate pentru determinarea *locus standi* în asemenea cazuri, inclusiv: vulnerabilitatea victimei; obstacolele care au împiedicat victima să depună plângere sau căile de atac domestice epuizante; gravitatea încălcării și importanța acțiunii în justiție; lipsa alternativelor în asigurarea reprezentării eficiente a victimei; legătura dintre victimă și ONG-urile care revendică capacitatea; și procedura domestică ce a permis *locus standi* într-un astfel de caz.²⁷⁰

Punct de discuție: Dacă un caz privind o problemă de acces a femeilor la justiție, implicând violența bazată pe gen, de exemplu, respectă aceste criterii, poate fi discutat sau dezbătut.

²⁶⁴ Ibid. para 16(c).

²⁶⁵ Articolul 55(2) al Convenției de la Istanbul solicită statelor părți să se asigure că ONG-urile și consultanții în domeniul violenței domestice au posibilitatea de a asista și/sau sprijini victimele în cursul investigațiilor și procedurilor judiciare.

²⁶⁶ Comisia Europeană. 2014. *European Anti-Discrimination Law Review*, Issue 19, November 2014. p. 15.

²⁶⁷ Agenția pentru Drepturi Fundamentale a Uniunii Europene (FRA). 2012. *Access to Justice in Cases of Discrimination in the EU: Steps to Further Equality*. Luxembourg. p. 12.

²⁶⁸ Țările sunt Luxemburg și Liechtenstein. *European Anti-Discrimination Law Review*, Issue 19, November 2014, 15.

²⁶⁹ CEDO, *Centrul de Resurse Juridice în numele Vincent Campeanu v. România*, Solicitare Nr. 47848/08, hotărârea din 14 iulie 2014; *Comitetul Helsinki în numele Ionel Garcea v. România*, Solicitare Nr. 2959/11, hotărârea din 24 martie 2015.

²⁷⁰ CEDO, *Centrul de Resurse Juridice în numele Vincent Campeanu v. România*, Solicitare Nr. 47848/08, hotărârea din 14 iulie 2014.

Deși puține țări permit organizațiilor societății civile să inițieze proceduri legale, extinderea conceptelor de capacitate procesuală pentru a permite **redresarea colectivă, acțiuni de interes public și disputa strategică** este văzută ca un pas important în îmbunătățirea accesului la justiție în cazuri de discriminare.²⁷¹ Permișiunea ca ONG-urile și organisme de promovare a egalității să inițieze cazuri de discriminare în care nu există victime identificate sau dornice să depună plângeri (de exemplu, în cazul publicității sexiste sau discriminatorii) reprezintă un mijloc de tratare a problemelor persistente de discriminare. Pattern-urile de discriminare bazată pe gen pot fi evidente, cum ar fi în cazul companiilor care au istoric privind neangajarea sau nepromovarea femeilor angajate, dar este dificil să se inițieze un litigiu fără un reclamant care să iasă în față. Cazul de mai jos se referă la discriminarea pe considerente de etnie, dar situația este analogă cazurilor în care o companie face discriminare împotriva femeilor în recrutare. În cadrul procedurii jurisdicției lor, instanțele pot considera dacă anumite procese pot fi intentate de către organizații cu interese legitime.

Exemplu din jurisprudență: În *Centrum v. Firma Feryn* (2008), CJUE a susținut că, faptul că un angajator a specificat clar că nu va recruta angajați de o anumită etnie sau rasă era probabil să descurajeze puternic candidaturile la funcții, ceea ce ar limita accesul acestor persoane la încadrarea în muncă și, astfel, ar constitui discriminare directă. Instanța a concluzionat că „existența unei asemenea discriminări directe nu depinde de identificarea unui reclamant care să susțină că a fost victimă” iar instanțele naționale trebuie să determine dreptul organizațiilor cu un interes legitim în inițierea procedurii legale sau administrative „fără a a acționa în numele unui anumit reclamant sau în absența unui reclamant identificabil”²⁷²

Extinderea capacității procesuale pentru a permite reclamații colective sau acțiuni de clasă reprezintă un mijloc de realizare a recursului colectiv și permite multor persoane care au căzut victime discriminării să își unească forțele.²⁷³ În temeiul unui Protocol Adițional la Carta Socială Europeană, Statele părți pot recunoaște dreptul organizațiilor specifice de a depune plângeri colective. Până la ora actuală, dintre statele membre ale CoE, 15 acceptă reclamații colective și doar șapte asemenea reclamații au fost înaintate, care semnalează încălcări ale Cartei. O astfel de reclamație colectivă, discutată în modulul 3.4 precedent privind legea încadrării în muncă privește inegalitatea plății dintre bărbați și femei.

După cum s-a remarcat, foarte puține dintre femeile care s-au confruntat cu încălcarea drepturilor au apelat la sistemul legal pentru remediere, din cauza unui număr de factori care includ lipsa lor de cunoaștere în privința legii, precum și bariere socio-economice și culturale. Nu mai puțin semnificative sunt sentimentele de rușine sau teamă de răzbunare în momentul inițierii unui caz legal, în special dacă acțiunile femeii sunt văzute ca „fiind contrare normei.” De exemplu, femeile care s-au confruntat cu hărțuirea sexuală la locul de muncă păstrează, deseori, tăcerea, deoarece sunt îngrijorate de pierderea locului de muncă sau de stigmatizare. Acțiunile colective au fost folosite cu succes în contestarea pattern-urilor adânc înrădăcinate de discriminare și impact disparat în practicile de angajare și au condus la schimbări legale importante. Reclamațiile colective sunt mai limitate în contextul European, dar numeroase țări recunosc capacitatea procesuală a organizațiilor în acțiuni colective și în numele unei victime individuale.

Exemplu din jurisprudență: *Lois E. Jenson v. Eveleth Taconite Co.* (1992) a fost primul proces în urma acțiunii colective în Statele Unite, de hărțuire sexuală la locul de muncă. Reclamanta a susținut că ea, la fel ca și alte angajate, s-au confruntat în mod regulat cu un comportament ostil din partea colegilor bărbați, inclusiv cu hărțuire sexuală, limbaj abuziv, amenințări și intimidare. Deoarece compania avea antecedente de inacțiune privind raportările înaintate de către angajate referitoare la atingeri indezirabile, limbaj ofensator și materiale sexual explicite la locul de muncă, a fost inițiată o acțiune colectivă. Clasa a fost definită ca fiind alcătuită din toate femeile care au solicitat sau au fost încadrate în funcții specifice în companie. Printre rezultatele proceselor, compania a primit ordinul de a implementa training-ul pentru toți angajații cu privire la hărțuirea sexuală. Cazul reprezintă un precedent important în sistemul legal al SUA pentru definirea sarcinii probei în cazuri de mediu de lucru ostil, dar este considerat, de asemenea, ca fiind revoluționar în tratarea întregii culturi privind locul de muncă și oferind femeilor un forum pentru solicitarea remedierii încălcării aduse drepturilor lor și îmbunătățiri pentru viitoarele femei angajate.

²⁷¹ Ibid. p. 47.

²⁷² CJUE, *Centrum v. Firma Feryn*, Caz C-54/07, hotărârea din 10 iulie 2008. Accesibil la: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A62007CJ0054>.

²⁷³ Agenția pentru Drepturi Fundamentale a Uniunii Europene (FRA). 2012. p. 41

În sfârșit, chiar și atunci când nu se constituie părți în proceduri legale, ONG-urile și alte organizații pot juca, de asemenea, un rol important în furnizarea de opinii experte instanței, în special privind sesizările de discriminare sau violență bazată pe gen. Mai multe informații despre terțe intervenții sunt oferite în modulul 4.10 asupra rolului experților și *amici curiae*.

4.2. Aspecte procedurale inițiale și investigarea

Această secțiune tratează luarea deciziilor la etapa inițială a unei proceduri legale, înainte să se facă orice determinări bazate pe fapte sau dovezi. Este util să se ia în considerare rolul procurorilor și judecătorilor separat, în termeni de bune practici care vor asigura accesul femeilor la justiție. Pentru procurori, această perioadă corespunde fazei în care se iau deciziile despre cum este instrumentat un caz penal și aspecte procedurale preliminare sunt rezolvate înaintea adjudecării. Pentru judecători, perioada care precedă procesul penal poate să nu impună întotdeauna o investigație aprofundată, dar implică luarea deciziilor pe teme precum admiterea unei plângeri sau reclamații, măsuri intermediare (cum ar fi eliberarea unui ordin de protecție într-un caz de violență domestică sau stabilirea ale custodiei copilului în cazuri de divorț). Judecătorii și procurorii trebuie să trateze toate aspectele procedurale inițiale cu sensibilități de gen.

La o analiză mai atentă a rolului procurorului în cazuri de violență bazată pe gen, hărțuire sexuală, sau chiar discriminare (dacă este incriminată în temeiul legislației naționale), procesul de investigare reprezintă un punct critic de cotitură în termeni de calificare a cazului pentru intrarea în sistemul justiției penale. Considerente-cheie de care procurorii trebuie să țină seama în cursul perioadei de investigare includ următoarele:

- Conștientizarea faptului că victimele individuale, în special victime tinere și victime ale infracțiunilor sexuale, pot considera foarte dificil și chiar traumatizant să vorbească despre experiențele lor cu profesioniști însărcinați cu aplicarea legii de sex masculin, inclusiv procurori. În timp de o parte a unei abordări sensibile la gen necesită ca toți procurorii să învețe să recunoască semnele disconfortului în timpul întâlnirilor și să evite orice victimizare secundară, poate constitui o bună practică, de asemenea, ca aceștia să întrebe dacă victima are preferințe cu privire la sexul procurorului căruia i s-a atribuit cazul său. Unele victime pot prefera să discute cu o femeie procuror, sau să beneficieze de prezența unei femei ofițer, membru al familiei, prieten sau reprezentant ONG, așa încât este necesar să se facă demersuri ca aceste preferințe să fie respectate.
- Cazurile de violență împotriva femeilor, în special violență domestică, violență sexuală și viol, impun cooperarea strânsă între poliție și procurori în cursul investigației. Procurorul supraveghează caracterul legal al investigației și al procesului de strângere a probelor și monitorizează dacă investigatorii respectă standardele privind drepturile omului. La fel de important, procurorul trebuie să „se asigure că toate probele disponibile au fost colectate, fie de către poliție, organ de investigație sau de către procurorii înșiși.”²⁷⁴ O investigație completă în această etapă reduce fundamentarea pe mărturia victimei/ martorului ca unică formă de probă în proces și crește probabilitatea succesului urmăririi penale.

Procurorii trebuie să fie vigilenți, în mod special, cu privire la posibilitatea ca atitudinile organelor de poliție, miturile sau stereotipurile de gen²⁷⁵ au influențat investigația și au compromis colectarea probelor. Procurorii trebuie să revizuiască tendințele în arestare și să verifice dacă poliția a identificat și răspunde corespunzător actelor de violență la locul de muncă.

Nu este neobișnuit ca, în jurisdicții în care poliția realizează investigații privind violența domestică, procurorii să depisteze erori de procedură sau alte scăpări în activitatea polițiștilor, de exemplu, atunci când probele sunt incomplet colectate sau atunci când poliția nu respectă cerințe adecvate ale procesului. Rezultatul este, de obicei, renunțarea la acuzații sau desemnarea continuării investigațiilor în cazul respectiv, ceea ce nu numai că determină întârzieri, dar poate însemna și că acel caz nu mai reintră vreodată în atenția sistemului de justiție. În capacitatea lor de supervizori ai investigațiilor coordonate de poliție, este important ca procurorii să se implice constructiv împreună cu poliția și să ofere orientări privind modul folosirii tehnicilor de investigare adecvate pentru demonstrarea elementelor infracțiunii și evitarea fundamentării pe stereotipuri de gen. „Procurorii nu

²⁷⁴ UNODC. 2014. p. 43.

²⁷⁵ Pentru exemple privind modul în care stereotipurile au influențat necorespunzător investigațiile oficialilor în domeniul aplicării legii în violența împotriva femeilor, a se vedea, respectiv, *Isatou Jallow v. Bulgaria*, Comunicat Nr. 32/2011, Doc. ONU CEDAW/C/52/D/32/2011 (2012), alin. 8.6 (CEDAW); *Cazul Gonzalez et al. ('Cotton Field') v. Mexic*, hotărârea din 16 noiembrie 2009 (obiecție preliminară, fond, remedii și costuri), alin. 400-401 (Curtea Inter-Americană a Drepturilor Omului).

trebuie să se folosească de dificultățile probatorii în respingerea cazurilor, dacă vor considera că aceste dificultăți sunt cauzate de lipsa de atenție și implicare în procesul investigativ.²⁷⁶

Atunci când drepturile femeii au fost încălcate (de exemplu, în temeiul Articolului 3 al Convenției europene a drepturilor omului), lipsa eficienței în investigarea încălcării este, în sine, o încălcare a legii internaționale care garantează dreptul la o cale de atac (de exemplu, în temeiul Articolului 13 al CEDO) și temeiuri pentru o reclamație împotriva Statului înaintate unui tribunal internațional, cum ar fi CEDO.

Bune practici: În Belgia, o circulară comună, elaborată de Ministrul Justiției și Consiliul Procurorilor Generali privind politica penală cu privire la violența în cuplu trasează orientări pentru politica penală privind violența domestică, este adresată organelor de poliție și procuratură. Circulara standardizează un sistem comun pentru identificarea și înregistrarea cazurilor de violență domestică și pentru colectarea probelor. Circulara face parte dintr-o abordare multi-disciplinară, care încorporează o perspectivă centrată pe victimă, în întreg cuprinsul său, și care include, de asemenea, proceduri pentru informarea victimelor despre drepturile lor și face trimiteri la servicii suport.²⁷⁷

- Nivelul **discreției** pe care procurorii o exercită privind înaintarea sau nu a unui caz penal în instanță și modul în care va fi instrumentat un caz variază potrivit diferitelor jurisdicții. Cu toate acestea, în fiecare sistem legal, procurorul trebuie să își bazeze decizia pe toate probele disponibile, probabilitatea condamnării și gravitatea infracțiunii. Stereotipia de gen poate influența necorespunzător deciziile de acuzare ale procurorilor și, astfel, sentința care urmează. Adoptarea deciziilor nu trebuie să fie influențată de atitudini care indică faptul că unele forme de violență bazată pe gen, cum ar fi violența domestică sau urmărirea, sunt de mai mică importanță decât alte infracțiuni, că sunt „probleme de familie”, sau că acestea nu prezintă riscuri pentru societate, în sens mai larg. Similar, procurorii nu trebuie să fundamenteze o decizie de acuzare pe noțiuni stereotipe despre cine este o „victimă reală” sau ce reprezintă „comportament adecvat” din partea unei victime a violenței.

Bune practici: UN Women recomandă ca țările să adopte **politici pro-urmărire penală și urmărire penală în absența supraviețuitorului/victimei** în cazuri privind violența împotriva femeilor. Convenția de la Istanbul solicită Statelor părți să permită ca investigarea și urmărirea penală a cazurilor de violență împotriva femeilor să fie inițiate *ex parte* sau *ex officio* (însemnând că acestea nu vor depinde de o reclamație sau o raportare din partea victimei) (Articolul 55). Asemenea politici ajută la eliminarea problemei aplicării discreției procuroriale atunci când există percepția că violența împotriva femeilor nu este o problemă serioasă, că victimele nu sunt demne de încredere, sau că există dificultăți în colectarea probelor.²⁷⁸ Pot fi introduse, de asemenea, politici care impun procurorilor să ofere explicații despre motivele pentru care s-a renunțat la un anumit caz, care poate fi, apoi, supus revizuirii judiciare. Asemenea politici transmit mesaje puternice infractorului și comunității în sens mai larg, că Statul ia în serios cazurile de violență împotriva femeilor și nu le consideră a fi „probleme private”. În același timp, atunci când urmărirea penală se realizează fără consimțământul victimei, este de importanță esențială ca victima să aibă acces la alte căi de atac legale, cum ar fi ordinele de protecție.²⁷⁹ Considerentele privind siguranța victimei/supraviețuitorului sunt discutate în detaliu în modulele 4.8 și 4.9.

Judecătorii au, de asemenea, un rol important în asigurarea accesului femeilor la justiție, fără a fi împiedicate de bariere procedurale în această etapă de început. De exemplu, în jurisdicții în care instanțele au autoritatea de a elibera **ordine de protecție** împotriva autorilor violenței domestice, judecătorul prezidează o audiere în care victima și acuzatul prezintă dovezi. Audiurile în vederea ordinului de protecție nu sunt organizate, în mod necesar, în contextul procedurilor penale cu o investigație completă (deși judecătorii se vor baza pe rapoarte de investigații ale poliției). Așadar, determinarea de către judecător a necesității măsurilor de protecție pentru o victimă este critică, nu doar pentru siguranța victimei și alți membri ai familiei, dar și pentru crearea celor mai bune condiții posibile pentru progresul cazului și determinarea unei condamnări. Victimele/supraviețuitorii care nu se tem pentru siguranța lor personală și au reasigurări că sistemul de justiție de axează, de asemenea, pe reducerea riscului continuării violenței, prezintă o probabilitate mult mai mare de cooperare ca martori într-un proces penal ulterior. În plus, audierile în vederea ordinului de protecție reprezintă o primă oportunitate importantă pentru ca judecătorul să stabilească un ton corespunzător și să demonstreze că Statul exercită diligența cuvenită în cazuri de violență domestică.

²⁷⁶ Ibid. p. 71.

²⁷⁷ Consiliul Europei Comisia privind Egalitatea de Gen. 2015. *Compilation of good practices to reduce existing obstacles and facilitate women's access to justice*. Strasbourg. pp. 24-26.

²⁷⁸ UN Women. 2012. *Handbook for Legislation on Violence Against Women*. p. 35.

²⁷⁹ Cheryl Thomas, "Legal Reform on Domestic Violence in Central and Eastern Europe and the Former Soviet Union" document prezentat la Întâlnirea Grupului de Experți privind bunele practici în legislația în domeniul violenței împotriva femeilor, Viena, Austria, 26- 28 mai 2008.

Similar, judecătorii pot exercita discreția, în cursul etapelor preliminare ale procesului penal, privind luarea de măsuri pentru protecția drepturilor și demnității victimelor/martorilor și să se asigure că acestea nu se confruntă cu victimizarea secundară, de exemplu prin excluderea publicului de la audieri, atunci când cazul privește violența sexuală și necesită confidențialitate (etapa preliminară a investigării, audieri în vederea ordinului de protecție, audieri pentru cauțiune, etc.). Convenția de la Istanbul, de exemplu, menționează clar că drepturile, interesele și nevoile speciale ale victimelor/martorilor trebuie protejate în toate etapele investigației (Articolul 56) inclusiv luarea măsurilor pentru informarea victimelor despre potențiale pericole din partea autorului, despre drepturile lor și servicii disponibile, pentru protecția intimității victimei și pentru evitarea contactului dintre victimă și autor.

Multe dintre aceste considerente pot fi relevante pentru cazuri civile, de asemenea. De exemplu, instanțele încurajează, deseori, justițiabilii, să negocieze și să ajungă la înțelegeri în privința cazurilor, pentru a evita supra-aglomerarea sistemului legal cu audieri și/sau procese. Judecătorii trebuie să rețină, totuși, că decizia de a soluționa cazul trebuie luată de către părți și că pot exista cazuri care nu trebuie soluționate prin înțelegere, dată fiind importanța lor, din punct de vedere juridic, de exemplu cazuri de hărțuire sexuală ieșite din comun. Judecătorii trebuie să considere, în fiecare caz, dacă este adecvat să promoveze înțelegerea, luând în considerare problemele privind accesul femeilor la justiție. Aceștia pot fi atenți la posibilitatea ca o solicitantă să fie presată să ajungă la o înțelegere și să ia hotărârile corespunzătoare în perioada care precedă procesul penal.

Atât procurorii, cât și judecătorii trebuie să ia măsuri, de la inițierea unei plângeri penale, privind violența bazată pe gen, pentru a se asigura că **nu se înregistrează întârzieri în etapele de investigație și colectare a probelor** (în special privind colectarea și testarea probelor criminalistice) care să pericliteze urmărirea și judecarea penală. Este o bună practică generală să se folosească proceduri accelerate (cum ar fi tribunale de procedură rapidă și specializate) în cazuri de violență împotriva femeilor. Mai multe informații despre managementul cazurilor, inclusiv exemple de bune practici, se regăsesc în modulul 4.8, de mai sus.

O bună practică regăsită într-un număr de țări este reprezentată de acordarea **autorității de investigare organismelor specializate în asigurarea egalității și cvasi-judiciare**. Modul în care interacționează instanțele și organismele extra-judiciare este discutat în secțiunea 4.11, de mai jos.

Exemplu din jurisprudență: Cazul din anul 2016, *Halime Kilig v. Turcia* ilustrează cum numeroase omisiuni apărute în cursul unei investigații/în perioada care precedă procesul penal, după cum a determinat CEDO, au condus la încălcarea Articolului 2 (dreptul la viață) în combinație cu Articolul 14 (interzicerea discriminării) al CEDO. În acest caz, o victimă a violenței domestice a depus patru plângeri către autorități și a obținut trei ordine de protecție împotriva soțului său. În 2008, victima a depus prima plângere și a solicitat un ordin de protecție, care a fost acordat de către Tribunalul Familial. Procurorul a formulat acuzații la adresa autorului. Atunci când victima a depus, ulterior, a doua plângere, instanța a eliberat alte două ordine de protecție, iar procurorul a intentat acțiunea în instanță împotriva autorului, solicitând detenția înaintea procesului, măsură respinsă de tribunal. Victima a solicitat sprijinul procurorului, declarând că soțul său o amenințase cu moartea. După înaintarea unei a patra plângeri, victima a fost ucisă de soțul său. CEDO a concluzionat că termenul pentru eliberarea ordinelor de protecție au fost prea lungi (19 zile în unul dintre cazuri și 8 săptămâni în al doilea), că au existat întârzieri în cazul dispunerii de procuror a arestării autorului, instanța nu a apreciat în mod corespunzător riscurile la adresa victimei și dispunerea arestului înaintea procesului, autorul nu a fost niciodată urmărit penal pentru încălcări aduse ordinelor de protecție, iar poliția și procurorul nu au informat victima despre facilități de cazare disponibile.²⁸⁰

4.3. Aspecte probatorii

Comitetul CEDF identifică numeroase zone problematice referitoare la dovezi în cazuri semnalate de către femei, cum ar fi: colectarea inadecvată a probelor (omisiuni în perioada investigației); norme privind probele, care sunt „restrictive, inflexibile, sau influențate de stereotipuri de gen” (în mod special relevante în cazuri de violență împotriva femeilor); și dificultăți în colectarea probelor „referitor la încălcări emergente aduse drepturilor femeilor online și cu utilizarea TIC [tehnologii ale informației și comunicării] și noi medii de socializare.”²⁸¹ O

²⁸⁰ *Halime Kilig v. Turcia* (solicitare nr. 63034/11), hotărârea din 28 iunie 2016.

²⁸¹ Recomandarea Generală Nr. 33 privind accesul femeilor la justiție, alineatele 25(a) și 51.

provocare adițională pentru juriști este determinarea tipurilor de probe care se pot utiliza în cazuri de reclamare a discriminării pe bază de sex ori gen. Această secțiune explorează bunele practici în colectarea probelor, atât cu privire la cazuri de discriminare și violență de gen și atrage atenția asupra exemplelor de bune practici în modificarea normelor în materia probei în vederea sporirii protecției pentru victimele violenței de gen și reducerea victimizării secundare.

Una dintre provocările urmării penale și judecării cazurilor de discriminare bazată pe gen sau sex este lipsa probelor care să arate că anumite acțiuni sau decizii au fost discriminatorii. Nu numai că probele de discriminare directă sunt, de obicei, inexistente (de exemplu, normele, politicile și practicile par neutre; acestea nu stabilesc în mod explicit diferențele de tratament pentru femei și bărbați), dar reclamațiile de discriminare necesită, de obicei, tipuri specifice de probe, precum și reguli de procedură care facilitează reclamantilor stabilirea discriminării.²⁸² În majoritatea cazurilor de discriminare, procurorul (dacă discriminarea este definită în codul penal național) iar judecătorul (în cazuri civile și penale) vor colecta și revizui probele de **discriminare indirectă**. Așadar, la revizuirea probelor, punctul de maxim interes ar trebui să fie *efectele* normelor, politicilor sau practicilor contestate, în scopul de a „arăta că acestea sunt nefavorabile în mod disproporționat grupurilor specifice de persoane, în comparație cu altele într-o situație similară.”²⁸³

În cazul reclamațiilor de discriminare, stabilirea sarcinii probei și probele necesare pentru constituirea unui caz *prima facie* sunt ambele considerente importante. De reținut că rolul victimelor în prezentarea probelor, greutatea probelor solicitate și sarcina probei, diferă toate în moduri semnificative între cazurile penale, administrative și civile (de exemplu, în cazuri de încadrare în muncă). În cazuri penale, victima are un rol mai limitat. Este responsabilitatea reclamantului / autorităților de a investiga și de a stabili discriminarea, dincolo de orice îndoială rezonabilă și că acuzatul a avut intenții discriminatorii. Standardul probei este mai ridicat în cazurile penale dată fiind prezumția de nevinovăție și gravitatea posibilelor sancțiuni. Sarcina probei nu se schimbă.

În schimb, în cauzele civile și în procedurile administrative privind discriminarea pe criterii de sex/gen, victimele au un rol mai activ și fiecare parte prezintă dovezi în sprijinul revendicării sale. Cel mai important, în conformitate cu legislația europeană, stabilită prin directivele UE și jurisprudența CJUE, **sarcina probei se schimbă** de la reclamant la inculpat. Pur și simplu, schimbarea sarcinii probei nu ameliorează obligația reclamantului de a stabili o legătură de cauzalitate între comportament și prejudiciul suferit - să prezinte dovezi de discriminare. În schimb, aceștia trebuie, mai întâi, „să convingă instanța despre probabilitatea că au suferit discriminare”²⁸⁴ - stabilind un **caz prima facie** (însemnând, „la prima vedere) se acceptă că discriminarea a avut loc, până în momentul în care se demonstrează contrariul). Sarcina probei se mută, apoi, la intimat/pârât, pentru a dovedi că discriminarea *nu* a constituit motivația pentru tratamentul specific. „Dacă intimatul nu poate indica motive obiective pentru tratament, care nu sunt legate de discriminare, [acesta/aceasta] va purta răspunderea pentru o încălcare a legii non-discriminării.”²⁸⁵ UE observă că, în multe țări, încă există o „înțelegere imperfectă” în rândul judecătorilor, profesiiilor juridice și chiar a unor organisme de promovare a egalității cu privire la cerințele pentru stabilirea unui caz *prima facie* și mutarea sarcinii probei și că sunt necesare atât instructaje pentru juriști, cât și orientări scrise.²⁸⁶

Bune practici: Legea federală elvețiană privind egalitatea între femei și bărbați²⁸⁷ a fost adoptată, în parte, pentru facilitarea implementării prevederilor anti-discriminare cuprinse în Constituția Elveției, în mod particular stabilirea unei proceduri pentru litigii în astfel de cazuri. Legea include o prevedere asupra „probei facilitate,” - existența discriminării este prezumată atât vreme cât reclamantul poate demonstra faptul că discriminarea este plauzibilă. În contextul relațiilor de muncă, jurisprudența elvețiană a stabilit că este suficient ca o femeie să arate faptul că un angajat bărbat, cu o funcție similară, care prestează o muncă similară, câștigă mai mult decât femeia angajat (de exemplu, o demonstrare a faptului că femeia angajat a câștigat între 15% și 25% mai puțin decât un bărbat angajat) în vederea mutării sarcinii probei. Pentru a depăși prezumția de discriminare, angajatorul trebuie să facă dovada unui motiv obiectiv care să justifice tratamentul diferențiat; justificarea trebuie să fie proporțională cu gradul de discriminare. Aceste reguli de probă vor degreva parțial reclamantul de sarcina probei și, de asemenea, va facilita activitatea judecătorului - care poate constata discriminarea fără

282 Farkas, L. & Petrovski, S. 2012. *Handbook for Training Judges on Anti-Discrimination Law*. OSCE Mission to Skopje. p. 9.

283 Agenția pentru Drepturi Fundamentale a Uniunii Europene/ Consiliul European. 2010. *Handbook on European Non-discrimination Law*. Luxembourg. p. 129.

284 Lilla Farkas. 2011. *How to Present a Discrimination Claim: Handbook on seeking remedies under the EU Non-discrimination Directives*, (Comisia Europeană), p. 52.

285 Ibid.

286 Lilla Farkas and Orlagh O'Farrell, 2014, *Reversing the burden of proof: Practical dilemmas at the European and national level*, (Comisia Europeană), p. 8.

287 Loi federale sur l'egalite entre femmes et hommes, 24 martie 1995.

dovezi riguroase. Această abordare a fost adoptată pentru a promova recunoașterea discriminării în contextul încadrării în muncă.²⁸⁸

Formele de probe comune în cazuri de discriminare pe bază de sex ori gen nu diferă de cele prezentate în cazuri de discriminare pe alte temeuri, cum ar fi: declarații de martor, documente, sau cunoștințe comune.²⁸⁹ În plus, este important ca practicienii să fie familiarizați cu alte tipuri de probe, cum ar fi statistici, testarea situației, chestionare, înregistrări audio sau video, opinii ale experților criminaliști și concluzii trase din dovezi circumstanțiale, care se pot utiliza pentru demonstrarea reclamațiilor de discriminare. Aceste tipuri de probe sunt rezumate în tabelul următor.²⁹⁰

Tip de probă	Modul utilizării
Testarea situației	Se poate folosi pentru descoperirea practicilor discriminatorii și tratamentul diferențiat la încadrarea în muncă, de exemplu. Procesul presupune plasarea unei persoane (aici, un bărbat) într-o situație identică cu cea a persoanei care semnalează discriminarea și evaluarea acțiunii presupusului discriminator. De reținut că acest tip de probă este deosebit de util în cazurile în care acțiunea discriminatorului ar fi imediată, cum ar fi accesul la restaurante sau închirierea de proprietăți sau în cazul încheierii pentru o slujbă. Ar fi mai dificil de aplicat în cazurile în care este reclamată discriminarea în promovare, de exemplu.
Chestionare	În unele jurisdicții, legislația națională oferă victimelor posibilitatea sau obligația de a contacta presupusul discriminator și de a solicita clarificarea comportamentului său, într-un chestionar. Răspunsurile la chestionar sau lipsa unui răspuns reprezintă dovezi din care instanța poate desprinde concluzii. De reținut că, în țările fără acest proces juridic specific, victimele (sau procurorii) pot, totuși, să utilizeze un răspuns al unui presupus discriminator, ca probă.
Date statistice	Dovezile statistice reprezintă un mijloc important de stabilire a discriminării indirecte și a modelelor de discriminare, pe considerente de sex sau de gen, în special în contextul încadrării în muncă (remunerare inegală sau non-încadrare sau promovare, de exemplu). „Folosirea statisticilor ajută la trecerea accentului de pe victima individuală, pe inegalitățile structurale subiacente. Este util dacă o victimă cunoaște faptul că există mulți alții care împărtășesc [această] soartă, dar nu doresc să inițieze o acțiune împotriva discriminatorului”. ²⁹¹
Înregistrări audio sau video	Normele privind probele, referitoare la utilizarea înregistrărilor audio sau video diferă în funcție de jurisdicție, dar unele țări permit ca această formă de probă să fie utilizată de organisme de promovare a egalității și în instanță.
Opinii ale martorilor experți	Opiniile experților pot fi deosebit de utile pentru a stabili că există modele de discriminare în instituții specifice, sau pentru a evalua și explica modul în care dovezile de discriminare în cazuri complexe din punct de vedere tehnic (de exemplu, pentru a determina ce înseamnă „muncă egală” în cazurile în care se reclamă faptul că o femeie(i) a(au) fost remunerată(e) mai slab decât un bărbat care prestează aceeași muncă).

În cazurile de implicare a organelor procuraturii, este important ca procurorii să acționeze cu diligența cuvenită pentru a explora diverse opțiuni pentru dovedirea existenței discriminării prin considerarea diverselor tipuri de probe. Una dintre barierele cele mai comune în accesul la justiție, de care femeile care s-au confruntat cu discriminarea se lovesc, este lipsa familiarității și a practicii ofițerilor judiciari cu probele necesare în cazurile de discriminare indirectă. Prea adesea, lipsa dovezii discriminării directe este folosită drept justificare pentru neurmărirea unui caz, sau respingerea unei reclamații.

O abordare atentă a colectării probelor este, de asemenea, o parte esențială a urmăririi în cauzele penale, în special cele de violență împotriva femeilor. Atât procurorii, cât și judecătorii trebuie să aibă întotdeauna în vedere responsabilitatea statului în strângerea unor dovezi suficiente pentru condamnarea unui făptuitor al violenței, ceea ce înseamnă că mărturia victimei rămâne crucială, dar în niciun caz nu este singurul tip de probă

288 A se vedea Florence Aubry Girardin, 2016, Moyens a disposition des juges en vue d'améliorer l'accès des femmes a la justice Situation de la Suisse, prezentare la conferința regională Strengthening judicial Capacity to Improve Women's Access to Justice, 24-25 octombrie, Chișinău, Republica Moldova.

289 Farkas. L. & Petrovski, S. 2012. *Handbook for Training Judges on Anti-Discrimination Law*. p. 44.

290 Informații rezumate din *Handbook for Training Judges on Anti-Discrimination Law*.

291. Ibid. p. 47.

care ar trebui luat în considerare. Acest punct este articulat în Convenția de la Istanbul, care prevede că părțile la convenție „trebuie să se asigure că investigațiile sau urmărirea penală a infracțiunilor [...] nu depind în întregime de un raport sau plângere depusă de o victimă [...] [iar] procedura poate continua chiar dacă victima își retrage declarația sau reclamația” (Articolul 55).

Exemplu din jurisprudență: În cazul *M.C. v. Bulgaria*²⁹², reclamanta a susținut că a fost violată de doi bărbați, acuzație pe care ambii bărbați au negat-o. Atunci când cazul a fost investigat, s-au constatat insuficiente dovezi că M.C. ar fi fost forțată să întrețină relații sexuale. Procurorul a încetat procedura pe baza unei hotărâri potrivit căreia folosirea forței sau amenințărilor nu a fost demonstrată dincolo de orice îndoială rezonabilă și că „nu a fost stabilită opunerea rezistenței de către reclamantă, sau încercarea de a solicita ajutor de la alte persoane”. În comunicarea sa către CEDO, solicitanta a susținut că acțiunea procurorului a reflectat o practică de urmărire a violatorilor doar atunci când sunt prezente dovezi de „rezistență fizică semnificativă”, chiar dacă aceasta nu era un element al infracțiunii, nici susținută în mod clar de jurisprudență. CEDO a determinat că atât investigatorul, cât și procurorul au considerat că agresiunea sexuală a avut loc, dar în absența „dovezilor directe” (semne de violență sau dovada opunerii rezistenței), aceștia au adoptat viziunea conform căreia nu s-a putut stabili lipsa consimțământului. Instanța a indicat că autoritățile nu au luat în considerare alte dovezi (respectiv, că M.C. a fost indusă în eroare sau forțată) și nu a explorat alte posibilități (respectiv, că M.C. s-a confruntat cu starea de „încremenire de spaimă” și, astfel, s-a supus sau disociat de actul violului). CEDO a concluzionat că investigația s-a realizat ineficient în acest caz, cu încălcarea CEDO.

Reprezintă o bună practică luarea de măsuri specifice de către procurorii care se ocupă de cazurile de violență împotriva femeilor, pentru a reduce probabilitatea ca victimele să refuze cooperarea în cazurile penale, prin adoptarea unei abordări centrate pe victimă, care să minimizeze riscul repetării violenței asupra victimei. O abordare centrată pe victimă poate spori disponibilitatea victimelor în a depune mărturie și abilitatea acestora de a face acest lucru în mod eficace. Cheia unei abordări centrate pe victimă este crearea unui mediu care să permită victimelor să furnizeze cele mai bune dovezi posibile. Aceasta impune ca procurorii să evite să emită ipoteze cu privire la victime și să rămână deschiși la minte atunci când audiază experiența acestora. Este importantă recunoașterea faptului că furnizarea dovezilor de incidente violente poate avea un impact diferit asupra victimelor. Unele pot considera procesul purificator, sau generator de forță și parte din procesul lor de recuperare. Alte victime se pot confrunta cu trauma secundară. Având în vedere aceste finalități diferite, procurorii poartă responsabilitatea evaluării circumstanțele individuale ale fiecărei victime și adaptarea răspunsurilor, pentru a face față situațiilor specifice. Rolul jucat de către procurori în obținerea dovezilor și de către judecători în coordonarea procesului este de o deosebită importanță.²⁹³ Astfel de abordări sunt descrise în modulul 4.8 privind managementul cazurilor.

În termeni de colectarea probelor, procurorii trebuie să aibă cunoștințele și abilitățile necesare pentru urmărirea temeinică a unui caz în lipsa mărturiei victimei, iar aceasta necesită construirea cazului prin utilizarea **dovezilor non- victimă sau dovezilor coroborante**. Procurorii trebuie să fie pro-activi atât în instruirea organelor de poliție în vederea colectării tipurilor specifice de probe, cât și în explorarea seriei de potențiale dovezi.²⁹⁴

De reținut că, aici, *dovezi non-victimă* se referă la surse de probe care sprijină reclamația victimei, altele decât cele furnizate de către însăși victimă/supraviețuitor. Termenul *dovezi coroborante* se poate utiliza, de exemplu, dacă declarația unei victime către poliție sau procuror este înaintată ca probă în instanță, dar victima nu depune mărturie și sunt oferite alte forme de dovezi. *Dovezi coroborante* nu se aplică practicii problematice în cazuri de violență domestică sau sexuală de solicitare a unor forme multiple de dovezi pentru fiecare acuzație bazată pe prezumția că victima nu prezintă credibilitate. Multe sisteme legale naționale solicitau, cândva, asemenea coroborare (respectiv, două forme de probe privind producerea penetrării, două forme de probe de lipsă a consimțământului, etc. în cazuri de viol), dar au eliminat această cerință, între timp.

²⁹² Cazul *M.C. v. Bulgaria*, hotărârea din 4 decembrie 2003.

²⁹³ Pentru o discuție completă asupra abordării centrate pe victimă sau martor, a se vedea Gopalan, Kravetz and Menon, "Proving Crimes of Sexual Violence" în Serge Brammertz and Michelle Jarvis (eds), *Prosecuting Conflict-Related Sexual Violence at the ICTY* (OUP, 2016), 111-130.

²⁹⁴ Mai multe orientări privind cooperarea dintre procuror și organele de poliție se regăsesc în Consiliul Europei, Anna Constanza Baldry și Elisabeth Duban.

2016. *Improving the Effectiveness of Law Enforcement and Justice Officers in Combating Violence against Women and Domestic Violence: Training of Trainers Manual*. Disponibil la <https://rm.coe.int/16806acdffd>

Următoarea listă prezintă unele dintre cele mai comune tipuri de dovezi non-victimă/coroborante utilizate în cazuri de violență domestică, care pot fi, de asemenea, relevante pentru alte cazuri de violență împotriva femeilor.

- ✓ Declarații ale ofițerilor de poliție, de la locul faptei, sau privind alte interacțiuni cu victima sau acuzatul.
- ✓ Declarații ale vecinilor sau alte relatări ale martorilor (de exemplu, prieteni, copiii²⁹⁵, profesori, colegi, personal al centrelor de criză sau adăposturi pentru femei, etc.).
- ✓ Înregistrări ale apelurilor de urgență/ apelurilor către dispeceratul de poliție.
- ✓ Înregistrări CCTV (de reținut că asemenea înregistrări sunt deosebit de utile în special în cazuri de urmărire și hărțuire).
- ✓ Fotografii ale daunei și scenei (inclusiv fotografii ale daunelor aduse proprietății).
- ✓ Istoric/rapoarte medicale (inclusiv istoricul tratamentelor de urgență, precum și rapoarte care indică istoricul de abuz, cum ar fi amprenta dentară; examinări de către specialiști).
- ✓ Certificat medico-legal al incidentului.
- ✓ Istoric de incidente anterioare (respectiv, cazierul făptuitorului; ordine de excludere/protecție din trecut; penalizări administrative).
- ✓ Raportări anterioare de violență domestică, pentru care nu s-a dispus urmărirea.
- ✓ Comunicări ale făptuitorului către victimă, în special cele care se pot folosi drept probe ale amenințărilor (bilete, scrisori, mesaje e-mail, mesaje text, postări facebook/whatsapp, etc.).
- ✓ Probe ale caracterului necorespunzător cu privire la făptuitor
- ✓ Mărturiile ale experților sau martorilor, în special pentru explicarea impactului violenței asupra victimei, comportamente și reacții comune ale victimei violenței, concepte precum ciclul violenței sau sindromul femeii bătute, etc.

Este un mit comun că „dacă violența este destul de serioasă, victima va depune mărturie în instanță.” De fapt, disponibilitatea victimei de a depune mărturie depinde de un număr de factori, inclusiv dacă aceasta se simte amenințată de către făptuitor, a fost presată să nu coopereze cu procuratura și statutul său de dependență față de făptuitor (în special în cazuri de violență domestică). Nu este neobișnuit în cazuri de violență domestică ca victima să solicite procurorului să renunțe la caz sau să indice altfel înaintea procesului că va fi un martor nefiabil (poate absentă de la întâlniri sau de la înfățișarea în instanță, își contrazice declarația anterioară, minimizează violența, declară că nu făptuitorul este cel care a cauzat vătămarea, etc.).

Pe lângă pregătirea atentă a formelor alternative de dovezi, procurorii trebuie, prin urmare, să ia măsuri pentru a se asigura că victima își înțelege rolul în proces, ce se va întâmpla și cum va acționa procurorul, pentru a minimaliza riscul asupra acesteia. De asemenea, reprezintă o bună practică pentru procurori să se asigure că există în dosar o **declarație a victimei** clară și cuprinzătoare, care poate fi folosită ca dovadă, dacă martorul nu depune mărturie în instanță și pentru a proteja victima de întrebări inutile și repetitive referitoare la incident. Un asemenea raport poate fi realizat în scris, dar trebuie luată în considerare utilizarea declarațiilor video. Această practică este utilă, în special, pentru victimele violenței sexuale, deoarece minimizează nevoia ca acestea să vorbească în mod repetat despre incident.

Procurorii și judecătorii trebuie să ia atent în considerare și **metodele de prezentare a dovezilor** în instanță, în special cele care pot minimiza trauma și stresul pentru victimă și să evite chestionarea excesiv de intruzivă sau repetitivă. De exemplu, atunci când victimele traumatizate se tem să întâlnească abuzatorul față în față în instanță, se pot prezenta drept probe mărturii video pre-înregistrate. Chiar dacă jurisdicția solicită interogatoriul contradictoriu sau confruntarea de către apărare, procurorul poate solicita și/sau instanța poate dispune ca mărturia să fie depusă dintr-o altă încăpere, prin link video sau televiziune cu circuit închis. Dacă o femeie victimă/martor pare să își contrazică mărturia în instanță, judecătorul trebuie să se pregătească să o interogheze cu delicatețe, pentru a stabili motivele schimbării, astfel ca acestea să poată fi tratate (de exemplu, prin îndepărtarea acuzatului din sala de judecată, dacă sunt utilizate tactici de intimidare).

Un alt aspect important în pregătirea cazului este anticiparea și planificarea posibilei prezentări a unor probe prejudiciabile, stânjenitoare sau vătămătoare de către apărare, în mod particular probe care pot fi dăunătoare pentru martor, dar care nu sunt relevante sau nu au nicio valoare în caz (de exemplu, probe privind conduita

²⁹⁵ De reținut că trebuie implementate tehnici și procese speciale, în cazul interviuării copiilor referitor la violența de gen.

sexuală din trecut sau reputația, abuz de substanțe, etc.). De reținut solicitarea expresă a Convenției de la Istanbul ca statele să adopte măsuri privind asigurarea că probele referitoare la istoricul și conduita sexuală a victimei violenței sunt permise doar atunci când acest lucru este „relevant și necesar” pentru procedurile civile sau penale (Articolul 54).

Foarte frecvent, interogarea intruzivă în cazuri de violență împotriva femeilor se folosește pentru prezentarea dovezilor bazate pe stereotipuri și ipoteze privind, de exemplu, comportamentul privat al femeilor, vestimentația și viața privată. Procurorii trebuie să fie gata să obiecteze și să ocrotească victimele/martorii de orice dovezi legate de caracterul „deficient” al victimei, care sunt prejudiciabile și nelegate de incidentul supus urmăririi penale. Similar, judecătorii trebuie să monitorizeze procedura și să intervină, dacă atenția se mută către punerea sub semnul întrebării a credibilității victimei, mai degrabă decât spre stabilirea culpei sau nevinovăției acuzatului.

Exemplu din jurisprudență: Cazul *Yv. Slovenia* înaintea CEDO tratează obligații procedurale și rolul judecătorului pe durata procedurii penale într-un caz de abuz sexual. Cazul care a stat la bază privește o reclamație înaintată de către Y împotriva X, care susține că acesta a obligat reclamanta (în vârstă de 14 ani la momentul respectiv) să întrețină relații sexuale. Pe durata procedurii penale, probele ginecologice constatate au fost inclusive, iar X a supus-o pe Y interogatoriului contradictoriu, adresându-i peste 100 de întrebări, pe o perioadă de patru luni. CEDO a examinat dacă, în cursul desfășurării procedurii penale împotriva X, Statul a acordat suficientă protecție dreptului lui Y la respectarea vieții sale private și, în special, a integrității sale personale. Instanța a concluzionat că multe dintre întrebările lui X adresate pe durata interogatoriului contradictoriu au vizat atacarea credibilității lui Y și denigrarea caracterului acesteia. Deși a recunoscut dreptul acuzatului la interogatoriu contradictoriu, instanța a susținut că Statul a omis păstrarea echilibrului corespunzător între drepturile acuzatului și dreptul la intimitate al reclamantei. Deși a punctat că apărarea are un grad de libertate de acțiune în contestarea fiabilității și credibilității martorei/victimei și indicarea posibilelor inconsecvențe în mărturia acesteia, instanța a declarat clar că „interogatoriul contradictoriu nu trebuie utilizat ca un mijloc pentru intimidarea sau umilirea martorilor”.²⁹⁶

Normele în materia probei și procedura joacă un rol critic, deoarece pot ascunde stereotipuri de gen care subminează credibilitatea victimelor.²⁹⁷ „Procedurile și normele în materia probei din sistemul justiției penale sunt, deseori, contaminate cu stereotipuri de gen puternice, care pot determina asumarea de către oficiile instanței a unor comportamente legate de stereotipuri de gen și discriminare împotriva femeilor de către sistemul penal, în general. Stereotipurile de gen afectează mai ales procedurile în cazurile de viol și violență împotriva femeilor”²⁹⁸

Victimele violenței sexuale au fost privite cu suspiciune și neîncredere de sistemul juridic, pe baza falsei convingeri că femeile inventează acuzații de viol și agresiune sexuală. Deși falsă, această noțiune este adânc înrădăcinată în anumite sisteme juridice. Prin urmare, au fost elaborate reguli unice de probare pentru cazurile de violență sexuală. Aceste reguli reflectă o parte din stereotipurile despre victimele violenței sexuale și au facilitat investigarea intruzivă și nejustificată și speculațiile despre „moralitatea” și „caracterul” acestora, făcând astfel foarte dificil pentru victimă să își stabilească credibilitatea.²⁹⁹ Trei reguli de probă care se bazează pe stereotipuri de gen și care trebuie evitate includ următoarele:

Cerința promptitudinii plângerii: regulile și practicile procedurale și probatorii care se referă la intervalul de timp în care se înaintează plângerea privind violența sexuală. În unele jurisdicții, o întârziere în raportare poate fi folosită pentru a pune la îndoială veridicitatea afirmațiilor victimei. Solicitarea acestei forme de probă conferă formă juridică ipotezelor stereotipe conform cărora o victimă „reală” sau „ideală” a violenței sexuale va raporta rapid violența.³⁰⁰

Cerința coroborării interzice condamnările bazate exclusiv pe mărturia victimelor și impune o cerință legală conform căreia mărturia victimei trebuie coroborată cu alte dovezi - fizice, medico-legale, medicale sau mărturii ale altor martori. Această cerință impune o sarcină probatorie mai mare asupra victimelor violenței sexuale în comparație cu alte infracțiuni violente, în cazul în care o condamnare poate fi asigurată numai pe baza mărturiei

296 CEDO, hotărârea în cazul *Yv. Slovenia*, 28 mai 2015.

297 Pentru o discuție detaliată asupra acestui punct, a se vedea *Sexual Violence against Women: Eradicating Harmful Gender Stereotypes and Assumptions in Law and Practice*, International Commission of Jurists, 2015.

298 Gabriella Knaut, Report of the Special Rapporteur on the independence of judges and lawyers, UN Doc. A/66/289 (10 August 2011), para. 46.

299 R. v. Seaboyer, [1991] 2 S.C.R. 577, 708-709 (L'Heureux-Dube & Gonthier JJ, dissenting in part) (Canada, Curtea Supremă).

300 Comitetul CEDF, *Karen Vertido v. The Philippines* (2010), Comunicatul nr. 18/2008, alin. 8.4-8.5. A se vedea și *International Commission of Jurists. 2015. Sexual Violence Against Women: Eradicating Harmful Gender Stereotypes and Assumptions in Law and Practice.*, p.12.

victimei.³⁰¹ Cerința coroborării implică ipoteza că femeile mint atunci când susțin că au fost agresate sexual și se bazează pe o noțiune greșită privind modul în care se produce violența sexuală și ce anume implică aceasta.

Contestarea credibilității pe baza **conduitei sexuale anterioare a victimei** reflectă stereotipul că femeile sunt crezute cu probabilitate mai mare atunci când sunt considerate caste, morale sau respectabile. Aceasta reflectă „ipoteza prea des folosită în trecut, că o femeie care a făcut sex cu un bărbat este mai probabil să fie de acord să facă sex și cu alți bărbați”,³⁰² chiar dacă nu există o legătură „logică sau practică între reputația sexuală a unei femei și credibilitatea acesteia ca martor”³⁰³ Pe lângă faptul că este irelevantă, admiterea dovezilor legate de istoricul sexual al victimei este prejudiciabilă și potențial traumatizantă pentru victimă. Aceste dovezi supun, efectiv, victima judecății, concentrându-se asupra comportamentului acesteia în afara sălii de judecată, în locul comportamentului prezumtiv al inculpatului.³⁰⁴

Bune practici: Legile pentru protecția victimelor violului sunt destinate să interzică sau să limiteze folosirea istoricului sexual, a comportamentului sau a reputației victimei, care nu au legătură cu obiectul procedurii legale. Legile pentru protecția victimelor violului se bazează pe înțelegerea faptului că aceste forme de dovezi sunt adesea folosite pentru a submina credibilitatea victimei și pot, de asemenea, să încalce intimitatea acesteia. Printre alte jurisdicții, legile pentru protecția victimelor violului există în Canada, Marea Britanie și Statele Unite (atât la nivel de stat, cât și la nivel federal).

Alte forme problematice ale probelor specifice cazurilor de violență sexuală includ: dovada utilizării forței sau a unei lupte fizice (ca element al infracțiunii sau invocată ca dovadă coroborativă, pentru a susține credibilitatea victimei); lipsa dovezii că victima a opus rezistență (pentru a sugera faptul că actul sexual a fost unul consensual). Aceste cerințe probatorii reflectă convingerea eronată că, dacă violența sexuală este cu adevărat non-consensuală, femeia va opune rezistență, iar făptuitorul va trebui să folosească forța fizică sau amenințarea, pentru a o supune.

Exemplu din jurisprudență: Exemplu din jurisprudență: În cazul *M.C. v Bulgaria*, CEDO a menționat că: „Progresele în înțelegerea modului în care victimele violului percep agresiunea indică faptul că victimele abuzului sexual – în mod special, minorele – deseori, nu opun niciun fel de rezistență fizică, din cauza unei varietăți de factori psihologici, sau pentru că se tem de violența din partea autorului. „[Orice] abordare rigidă în urmărirea penală a infracțiunilor sexuale, cum ar fi impunerea existenței dovezii rezistenței fizice în toate circumstanțele, determină riscul ca anumite tipuri de viol să rămână nepedepsite, periclitând, astfel, eficacitatea protecției autonomiei sexuale a individului.”³⁰⁵

4.4. Teoria cazului și argumentație juridică

Îmbunătățirea accesului femeilor la justiție impune aplicarea unei perspective de gen pe întreaga durată a procedurii legale. În etapa în care practicienii elaborează teoria cazului, sau întreprind analiza legală folosind o perspectivă de gen, utilizarea unei **abordări sensibilă la gen** se referă la un proces de examinare a „neutralității aparente a legilor și normelor; [determinarea] cadrului legal care va realiza optim dreptul la egalitate; [luarea deciziei] dacă tratamentul diferențiat este legitim; și [articularea] motivul(ui) pentru care aplicăm cadrul ales faptelor.”³⁰⁶ Aici, elaborarea teoriei cazului se referă, mai întâi, la determinarea legii aplicabile și, apoi, argumentația juridică aplicabilă pentru interpretarea legii și aplicarea la setul de fapte date.

Unul dintre obstacolele cu care se confruntă femeile în accesul la justiție, este lipsa unei legislații specifice care abordează încălcările drepturilor experimentate de către acestea. Reamintim cazul *Anna Belousova v. Kazakhstan* comunicat Comitetului CEDF, descris în modulul 3.4 al acestui manual. Comitetul a menționat că nu exista legislație națională în Kazahstan pe tema hărțuirii sexuale. În asemenea circumstanțe, juriștii trebuie să privească

301 A se vedea Comitetul CEDF. 2015. *Recomandarea Generală Nr. 33 privind accesul femeilor la justiție*. alin. 25(a)(iii)!

302 R v A (Nr.2) [2001] UKHL 25 (Marea Britanie).

303 R. v. Seaboyer [1991] 83 DLR (4th) 193 (Curtea Supremă a Canadei)

304 Pentru o discuție mai amplă privind importanța unui cadru probatoriu cu specificități de gen. A se vedea Gopalan, Kravetz and Menon, "Proving Crimes of Sexual Violence" în Serge Brammertz și Michelle Jarvis (eds), *Prosecuting Conflict-Related Sexual Violence at the ICTY* (OUP, 2016), p.130-145. Discuția privind normele probatorii ICTY și procedura privind probele în cazuri de violență sexuală oferă exemple de bune practici aplicabile în jurisdicții naționale.

305 M.C. v Bulgaria (2003) ECHR 651, alin. 164-166.

306 Suprema Corta de Justicia de la Nacion [Curtea Supremă Națională a Mexicului]. 2014. *Judicial Decision-Making with a Gender Perspective: A Protocol*. English edition. Mexico City. p. 106.

dincolo de legea internă, la standardele internaționale privind drepturile omului. Legea națională privind agresiunea sexuală, urmărirea și hărțuirea sunt, de asemenea, subdezvoltate, în special în cazurile emergente de urmărire în mediul cibernetic și hărțuire online, dar studiile sugerează că femeile sunt vizate tot mai mult prin aceste medii.

În pregătirea pentru un caz de violență împotriva femeilor, procurorii trebuie să pregătească o teorie a cazului, care prezintă problema atât ca infracțiune, cât și ca formă de discriminare. În special, procurorii trebuie să dezvolte și să demonstreze o înțelegere a naturii acestei forme de violență, cum ar fi ciclul violenței și impactul acesteia asupra femeilor.

Procurorul trebuie să contracareze orice stereotipuri prevalente, cum ar fi „dacă nu a ieșit dintr-o relație violentă, înseamnă că nu a fost foarte grav”, sau „nu putea fi viol, dacă victima nu a ripostat”. Procurorii trebuie să fie conștienți de dinamica infracțiunilor care afectează în mod disproporționat femeile și explică acțiunile aparent contradictorii ale victimelor în urmărirea penală a cazului. Aceștia trebuie să folosească fapte, dovezi și statistici pentru a dezminți miturile și a nu perpetua stereotipurile în sine.

4.5. Căi de atac

Pentru a îmbunătăți accesul femeilor la justiție, Comitetul CEDF recomandă ca Statele să asigure căi de atac „adevate, eficiente, prompt atribuite, holiste și proporționale cu gravitatea daunei suferite”.³⁰⁷ Căile de atac judiciare trebuie personalizate, pentru a corespunde încălcării specifice a drepturilor omului, tratarea daunei și, de asemenea, să compenseze vătămarea suferită. Sensibilitatea de gen impune considerarea a ceea ce este cea mai bună cale de atac într-o situație dată.

Poate fi util pentru judecători (precum și procurori care pot recomanda anumite căi de atac) să folosească următoarea listă de considerent atunci când determină dacă acea cale de atac va „contribui la eliminarea modelelor și discriminării și marginalizării care s-ar fi putut ascunde în spatele faptelor într-un anumit caz”.³⁰⁸

- Partea a suferit un prejudiciu disproporționat pe baza sexului/genului său?
- Ce tipuri de căi de atac ar putea oferi cele mai bune soluții pentru acest tip de impact diferențiat?
- Ce cale de atac ar fi cea mai potrivită pentru compensarea față de victimă, având în vedere tipul de prejudiciu suferit?
- Atunci când se determină o cale de atac adecvată, dorințele victimei au fost luate în considerare?
- Calea de atac va determina redresarea pentru toate tipurile diferite de prejudicii suferite de către victimă și care au fost identificate? (Rețineți, de exemplu, daunele psihologice pe care le poate suferi o victimă a violenței bazată pe gen, pe lângă daunele de natură fizică, sexuală sau altele, sau pierderile de venit, în cazul discriminării la încadrarea în muncă).

În cazuri civile, de exemplu de discriminare la încadrarea în muncă, căile de atac corespunzătoare pot include restituirea (repunerea în drepturi), compensații/daune compensatorii și măsuri de asigurare a nerepetării. De reținut că, pentru victimele hărțuirii sexuale sau ale altor forme de discriminare la încadrarea în muncă, este posibil ca repunerea în drepturi să nu fie, în mod necesar, reparația pe care femeile o caută. Compensarea victimei este importantă, nu numai pentru restituire, ci pentru că transmite un mesaj clar persoanei/organizației care utilizează practici discriminatorii. Instanțele ar trebui, de asemenea, să ia în considerare disponibilitatea reabilitării (îngrijirea medicală și psihologică și alte servicii sociale) pentru victime.³⁰⁹

Determinarea căilor de atac în cazuri penale, cele privitoare la violența împotriva femeilor, necesită înțelegerea dinamicii violenței și a daunelor suferite de către victimă. „Dorințele și nevoile victimelor sunt, deseori, diametral opuse cerințelor procedurii legale”, iar victimele/supraviețuitorii sunt, deseori, mai dispuse să participe la proceduri legale formale, dacă vor considera „că sistemul oferă compensații care ar putea face să merite încercarea”.³¹⁰ Convenția de la Istanbul prevede orientări asupra mai multor considerente importante în

307 Recomandarea Generală CEDF Nr. 33, para 19(b).

308 De reținut că această prevedere este citată din General Law of Victims of Mexico (*Legea Generală privind Victimele, Mexic*). A se vedea Suprema Corte de Justicia de la Nación. *Judicial Decision Making with a Gender Perspective: A Protocol*, p. 131, din care s-a rezumat lista anterioară.

309 Recomandarea Generală CEDF Nr. 33, alin. 19(b).

310 Judith Lewis Herman. 2005. Justice from the Woman's Perspective. *Violence Against Women* 2005 11: 571-602, 574-575.

determinarea căilor de atac corespunzătoare. Căile de atac pentru **daune civile și sancțiuni penale nu trebuie să excludă reciproc**, ceea ce înseamnă că victimele violenței împotriva femeilor au dreptul la căi de atac civile (împotriva făptuitorului) în paralel cu sancțiuni penale (Articolul 29). Victimele au dreptul la solicitarea de **compensații** pentru daunele suferite (Articolul 30). Este posibil ca victimele să nu își cunoască drepturile la daune civile sau modul inițierii căilor de atac, astfel că specialiștii din domeniu trebuie să furnizeze informații de bază despre aceste opțiuni, împreună cu referințe privind serviciile de asistență juridică. Rețineți, cu toate acestea că, în cazuri de violență domestică, sancțiunile monetare împotriva autorului sunt, deseori, ineficiente, și pot afecta negativ femeia, dacă aceasta este dependentă financiar de soțul sau partenerul său.

Exemplu din jurisprudență: Cazul *Airey v. Irlanda* (1979) înaintat CEDO a demonstrat că modalitățile de atac judiciar care pot permite unei victime a violenței domestice să scape din situația de violență prin, *inter alia*, proceduri de divorț ori separare, trebuie să fie accesibile și eficiente pentru a garanta practic – nu doar teoretic sau iluzoriu – protecția victimei aflată într-o postură vulnerabilă. Accesul eficient poate necesita acordarea asistenței juridice victimei datorită complexității cazului, lipsa familiarizării victimei cu procedurile judiciare, dar și din punctul de vedere al capacității reduse a victimei de a-și reprezenta interesele, dată fiind implicarea sa emoțională în caz.³¹¹

Ordinele de protecție reprezintă un exemplu de cale de atac sensibilă la gen, care a fost utilizată eficient în cazurile de violență domestică. Ordinele de protecție sunt căi de atac civile care tratează dorința multor victime de a pune capăt unei relații violente, fără ca autorul să fie, neapărat, urmărit penal sau condamnat la închisoare. Doar ordinele de protecție în sine nu reprezintă căi de atac adecvate pentru violența domestică, și sunt folosite, de regulă, în legătură cu procedurile de separare/divorț, sau procese penale. După cum se menționează în Convenția de la Istanbul, ordinele de protecție trebuie să fie disponibile „indiferent de, sau pe lângă alte proceduri judiciare” și pot fi introduse și în proceduri legale ulterioare (Articolul 53). În plus, cei care încalcă ordinele de protecție vor fi supuși sancțiunilor penale.

Crearea **programelor pentru făptuitorii violenței** (de exemplu, pentru autori ai violenței domestice sau infractori sexuali) reprezintă o bună practică și o cerință a Convenției de la Istanbul (Articolul 16). În multe jurisdicții, procurorii pot solicita, iar instanțele pot dispune făptuitorilor să participe la astfel de programe, ca o condiție a sentinței. De reținut că aceste programe nu trebuie mandatate ca o alternativă la condamnare sau alte sancțiuni juridice. Aceste programe au ca scop tratarea infractorilor și învățarea de către aceștia cum să adopte practici non-violente, în scopul prevenirii violențelor viitoare. Acestea pot fi oferite în paralel cu alte programe, de exemplu, de gestionare a furiei, consiliere relațională sau tratament pentru abuz și dependență de substanțe, dar acestea sunt forme distincte de tratament și nu trebuie substituite.

Atunci când sunt utilizate în mod adecvat, programele pentru făptuitorii de infracțiuni pot reprezenta o formă eficientă de compensare alternativă pentru victimele violenței. Cu toate acestea, dacă participarea la astfel de programe este mandatată, profesioniștii din domeniul juridic au responsabilitatea de a determina ce programe îndeplinesc anumite criterii, cel mai important, dacă includ evaluări de risc și măsuri pentru asigurarea siguranței victimei.³¹² Atunci când un făptuitor participă la un asemenea program, „poate influența decizia victimei de a rămâne cu sau de a părăsi abuzatorul, sau oferă victimei un fals sentiment de securitate.”³¹³

În mod particular în contextul violenței împotriva femeilor, se recomandă căile de atac care merg dincolo de „restituire” (care ar implica revenirea victimei la situația dinaintea abaterii, care ar putea foarte bine să fie situația care a dat naștere violenței bazate pe gen). Raportorul Special privind violența împotriva femeilor, cauzele și consecințele acesteia pledează pentru utilizarea reparațiilor pentru femei care se străduiesc să aibă un potențial **transformațional** și care aspiră să submineze, în loc să consolideze ierarhiile bazate pe gen, marginalizarea sistemică și inechitățile structurale care pot sta la baza cauzelor de violență împotriva femeilor.³¹⁴ Atunci când

311 *Airey v. Irlanda*, Hotărârea din 9 octombrie 1979.

312 A se vedea, în general, Marianne Hester and Sarah-Jane Lilley, 2014, *Domestic and Sexual Violence Perpetrator Programmes: Article 16 of the Istanbul Convention*, Council of Europe. Orientări suplimentare privind considerentele judiciare la mandatarea participării la un program destinat autorilor violenței pot fi regăsite în *Improving the Effectiveness of Law Enforcement and Justice Officers in Combating Violence against Women and Domestic Violence: Training of Trainers Manual*.

313 *Domestic and Sexual Violence Perpetrator Programmes: Article 16 of the Istanbul Convention*, p. 7.

314 OHCHR, *Report of the Special Rapporteur on Violence against Women, its Causes and Consequences*, Rashida Manjoo(A/HRC/14/22, 19 aprilie 2010), alin.31,85. A se vedea și alineatul 32 din Recomandarea Generală nr. 28 privind Obligații centrale ale Statelor Părți în temeiul Articolului 2 al CEDF, menționând că respectivele „căi de atac trebuie să includă forme diferite de reparație, cum ar fi compensații monetare, restituire, reabilitare și repunere în drepturi; măsuri de satisfacție, cum ar fi scuze în mod public, memorii publice și garanții de nerepetare; modificări ale legilor și practicilor relevante; și deferirea justiției a autorilor de încălcări ale drepturilor femeilor.”

garantează remedii transformatoriale, care vizează eliminarea dezechilibrelor pe bază de gen și stereotipia la nivel structural, actorii din domeniul justiției protejează și determină progresul drepturilor femeii.

Astfel, în funcție de jurisdicție, judecătorii pot dispune remedii care se extind dincolo de cele solicitate de către justițiabili, și au un impact mai amplu asupra societății. Aceasta poate include ordine de solicitare anumitor actori din sfera publică (ex. agenți de poliție sau prestatori de servicii medicale) să inițieze măsuri specifice.³¹⁵ În plus, în loc să dicteze o cale de atac, instanțele se pot angaja într-un dialog despre căi de atac cu ramura executivă și îi pot solicita să propună soluții și să explice acțiunea sa în privința problemelor ajunse în fața instanței.³¹⁶ Luând în considerare egalitatea formală și substanțială în cadrul sistemului, sistemul judiciar, în loc să se concentreze pe o evaluare îngustă a cazurilor individuale, izolat de contextul social în care acestea apar, poate juca un rol transformator în promovarea egalității în societate.³¹⁷

4.6. Condamnarea și aplicarea /executarea sentinței

În cazuri de violență împotriva femeilor, procurorii și judecătorii trebuie să se asigure că sentința solicitată reflectă natura gravă a infracțiunii.³¹⁸ Condamnarea în astfel de cazuri trebuie să fie corectă, nediscriminatorie, proporțională, uniformă și consecventă. De reținut că obiectivele primare ale condamnării trebuie să fie prevenirea repetării violenței, protejarea victimei și tragerea la răspundere a făptuitorului. Reabilitarea făptuitorului nu trebuie să constituie scopul primordial al unei sentințe penale.

Există variații în procedurile de luare a deciziilor judecătorești în privința condamnării (în unele țări europene, instanța stabilește mai întâi vinovăția, apoi judecătorii se pot raporta la rapoarte pre-sentință pentru îndrumare, în timp ce în altele, cele două faze sunt combinate). Cu toate acestea, unele puncte pe care procurorii și judecătorii le pot lua în considerare în contextul condamnării penale, includ următoarele:³¹⁹

- Există **circumstanțe agravante** care justifică creșterea severității sentinței? (Acestea pot include relația făptuitorului cu victima; dacă infracțiunea a fost repetată/dacă făptuitorul mai are și alte condamnări la activ; dacă au prezenți copii în momentul comiterii violenței; natura extremă a violenței și/sau dacă s-a folosit o armă.)³²⁰
- A fost realizată o **evaluare a riscului** în cursul procedurii, care să indice posibilitatea recidivei de către făptuitor?
- Făptuitorul se află la „**prima abatere**”? Specialiștii din domeniu trebuie să fie conștienți de faptul că numeroși infractori care apar în instanță pentru prima dată au folosit violența în trecut, dar se poate să nu fi fost condamnați niciodată. Trebuie procedat cu atenție atunci când se iau decizii despre suspendarea sentinței sau eliberarea condiționată pe baza faptului că autorul nu are cazier. Procurorii și judecătorii trebuie să consulte alte surse de informații, pentru a determina istoricul de abuz al unui făptuitor.
 - ✓ Unui făptuitor de violență sexuală i se poate impune să se **înregistreze ca infractor sexual** ca parte a sentinței în jurisdicția particulară?
 - ✓ I s-a acordat victimei posibilitatea de a furniza informații despre impactul violenței, relevant în privința condamnării? De exemplu, judecătorii pot permite victimelor să se adreseze instanței sau să furnizeze o declarație scrisă care să prezinte opinia acestora despre condamnarea făptuitorului, efectul infracțiunii asupra lor și altor membri ai familiei, în special asupra copiilor și orice nelămuriri pe care le pot avea. Procurorii trebuie să pregătească victima pentru judecarea sentinței și să îi prezinte astfel de opțiuni. Judecătorii nu sunt obligați să adere la opiniile victimei, însă afirmațiile acesteia pot fi utile în a reaminti instanței prejudiciul provocat de către făptuitor.

315 A se vedea exemplul *Gonzalez et al. ("Cotton Field") v Mexico*, Curtea Inter-Americană a Drepturilor Omului, hotărârea din 16 noiembrie 2009 (obiecție preliminară, fond, reparații și costuri), alin. 450.

316 A se vedea Hotărârea T-760 (Curtea Constituțională a Columbiei, Sentența T-760/08, 31 iulie 2008) (Colombia) citat în *Guide for the Judiciary on Applying a Human Rights-Based Approach to Health Application to sexual and reproductive health, maternal health and under-5 child health*, OHCHR, Harvard FXB, UNFPA, WHO and PMNCH (Advance version) p. 40.

317 A se vedea *Guide for the Judiciary on Applying a Human Rights-Based Approach to Health Application to sexual and reproductive health, maternal health and under-5 child health*, OHCHR, Harvard FXB, UNFPA, WHO and PMNCH (Advance version) p. 43.

318 Convenția de la Istanbul, Articolul 45.

319 *Improving the Effectiveness of Law Enforcement and Justice Officers in Combating Violence against Women and Domestic Violence: Training of Trainers Manual*, pp. 90-92.

320 Convenția de la Istanbul, Articolul 46.

Bune practici: Unele tribunale au elaborat un **ghid de stabilire a pedepselor** pentru a ajuta judecătorii să decidă asupra sentinței corespunzătoare în cazurile de violență domestică și sexuală. În Regatul Unit, de exemplu, un astfel de ghid enumeră factorii pe care un judecător trebuie să le ia în considerare și care ar putea afecta sentința. Ghidul se bazează pe cercetare și dovezi și ține cont de abordarea generală a problemei și de opțiunile experților. În mod special, implementarea ghidului este revizuită periodic. Sentencing Council for England and Wales (*Ro. Consiliul pentru uniformizarea pedepselor*) a elaborat orientări pentru cazuri care implică infracțiuni sexuale, violența domestică și încălcarea ordinelor de protecție.³²¹

Judecătorii și procurorii au un rol în supravegherea executării hotărârilor, mai ales atunci când implică proceduri penale (dar și în cazuri civile, de exemplu, încălcări ale unui ordin de protecție). În special în cazurile de violență, deciziile privind suspendarea sentinței, condițiile de detenție și eliberare nu trebuie luate fără a lua în considerare rezultatele unei evaluări a riscului de viitoare violențe, pentru victimă sau alte persoane.

În numeroase cazuri de violență domestică, o **evaluare a riscului** va fi fost coordonată de către organele de poliție într-o etapă timpurie a procedurii, dar este de o importanță vitală ca rezultatele să fie actualizate - un proces care impune coordonarea la nivelul actorilor din sectorul de justiție.³²² Judecătorii se bazează pe rapoarte ale experților despre pericolozitatea unui infractor, în special atunci când se decide asupra condițiilor eliberării. Dacă un infractor continuă să transmită victimei amenințări din închisoare, de exemplu, această informație de importanță esențială trebuie luată în considerare la revizuirea unei pedepse privative de libertate. În contextul gestionării riscului prezentat de infractorii periculoși, Consiliul European menționează că „trebuie depuse eforturi în sensul diminuării informațiilor lipsă, neînțelegerilor și/sau absenței reacțiilor corespunzătoare la nivelul de risc ce poate apărea atunci când diferite agenții și tipuri de personal trebuie să coopereze. Conform experienței uzuale, recidiva se produce mai ales atunci când informațiile relevante nu au fost împărtășite, sau atunci când părțile relevante nu au reușit să acționeze în mod corespunzător.”³²³ Informații suplimentare despre evaluarea riscurilor sunt furnizate în modulul 4.8.1.

Exemplu din jurisprudență: În *A. v. Croația*, CEDO a constatat o încălcare a CEDO într-un caz de violență domestică. După ce s-a confruntat cu violența domestică din partea soțului său, A a inițiat un număr de proceduri legale (trei proceduri penale și patru pentru infracțiuni minore). Aceste proceduri s-au soldat cu eliberarea mai multor ordine de protecție, arest anterior etapei procesului penal, tratament psihiatric și psihosocial și o condamnare la închisoare. Deși unele dintre sancțiuni au fost implementate, făptuitorul nu a executat condamnarea la închisoare pentru două infracțiuni (dintre care una includea amenințări cu moartea la adresa reclamantei). CEDO a menționat că Statul a eșuat în protejarea corespunzătoare a drepturilor reclamantei atunci când autoritățile nu au luat în considerare diferite proceduri pentru infracțiuni penale și minore privind un număr de acțiuni violente comise de către aceeași persoană împotriva aceleiași victime și nu a privit istoricul cazului per ansamblu. Acest caz evidențiază importanța coordonării în cadrul sistemului legal și ia în considerare în mod corespunzător întregul istoric de abuz și istoric penal atunci când realizează determinări ale sancțiunii corespunzătoare. De asemenea, atrage atenția asupra rolului supervizării judiciare în asigurarea executării hotărârilor și sentințelor.

4.7. Soluționarea alternativă a litigiilor

Numeroase jurisdicții din întreaga lume au explorat utilizarea unor forme alternative de justiție, ca mijloc de atenuare a unei părți a sarcinilor instituțiilor formale de justiție și pentru a spori accesul la justiție pentru grupurile marginalizate. Soluționarea alternativă a litigiilor (ADR) este o astfel de metodă, iar termenul *ADR* se poate referi la o mare varietate de mecanisme care substituie un proces complet în instanță, cum ar fi procesele de arbitraj, mediere și negociere. Procesele ADR pot fi voluntare sau obligatorii și pot determina decizii cu sau fără caracter obligatoriu. Dintre statele membre ale Consiliului European, numeroase au legi care „oferă procese și pronunțarea sentinței în soluționarea alternativă a litigiilor – în legea penală și civilă. În mod particular în

³²¹ Ghidul de stabilire a pedepselor poate fi accesat la: <http://www.sentencing-guidelines.gov.uk> (în pagina "publications").

³²² Mai multe indicații despre evaluarea riscului pot fi regăsite în *Improving the Effectiveness of Law Enforcement and Justice Officers in Combating Violence against Women and Domestic Violence: Training of Trainers Manual* (Anna Costanza Baldry and Elisabeth Duban, Council of Europe, 2016).

³²³ Committee of Ministers, Recommendation CM/Rec(2014)3 on Dangerous offenders, Explanatory Memorandum, para. 149.

legea familiei, metodele de soluționare a disputelor alternative hotărârilor judiciare sunt considerate ca fiind mai benefice relațiilor de familie, conducând la o soluționare de mai lungă durată a disputelor.³²⁴

Deși ADR poate fi benefic în unele situații, expertii în probleme referitoare la gen îndeamnă la prudență în aplicarea unor astfel de procese alternative în contextul accesului femeilor la justiție. Comitetul CEDF recomandă ca ADR să fie interzis în cazuri de violență împotriva femeilor și a făcut apel la Statele Părți să se „asigure că situațiile de violență împotriva femeilor, inclusiv violență domestică, în niciun caz nu sunt abordate prin nicio procedură de soluționare alternativă a litigiilor”³²⁵ Convenția de la Istanbul cuprinde și o **interdicție clară asupra proceselor obligatorii de soluționare alternativă a litigiilor**, inclusiv medierea și concilierea, în judecarea și condamnarea privind tipuri de violență împotriva femeilor subliniate în convenția în sine (Articolul 48). Autorii Convenției au adoptat un punct de vedere clar, conform căruia riscul grav de efecte negative dacă ADR va fi impus și va substitui procedura contencioasă în instanță, va depăși orice beneficiu potențial.

„Victimele acestui tip de violență nu poate intra niciodată în procesele de soluționare alternativă a litigiilor la un nivel egal cu cel al făptuitorului. Stă în natura acestor infracțiuni ca victimele să rămână, invariabil, cu un sentiment de rușine, neajutorare și vulnerabilitate, în vreme ce făptuitorul emană o senzație de putere și dominanță. Pentru a evita re-privatizarea violenței domestice și a violenței împotriva femeilor și pentru a permite victimei accesul la justiție, este responsabilitatea Statului să asigure acces la proceduri contencioase în instanță, prezidate de către un judecător neutru și care sunt realizate pe baza legilor naționale în vigoare”³²⁶

ADR nu este adecvat atunci când există dezechilibre extreme de putere între părți și există, de asemenea, riscul ca un astfel de proces alternativ să „prioritizeze unitatea familiei față de accesul femeii la justiție”³²⁷ Mai mult decât atât, atunci când ADR se aplică în cazuri de violență domestică, se bazează pe convingerea greșită că atât făptuitorul, cât și victima sunt la fel de vinovați pentru producerea violenței și că ambii trebuie să își modereze comportamentul pentru a putea rezolv problema. Această abordare trivitalizează gravitatea infracțiunii. În sens mai larg, contravine, de asemenea, statului de drept și egalității femeilor în fața legii, deoarece elimină infracțiuni grave, cum sunt cele care implică acte de violență împotriva femeilor din sfera sistemului de justiție principal.³²⁸

Medierea se aplică deseori în **dreptul familiei și cazuri de divorț**, cum ar fi în dispute asupra împărțirii proprietății, custodia copiilor și dreptul vizitării copiilor. Juriștii trebuie să procedeze cu atenție în recomandarea ADR în asemenea cazuri, din cauza dezechilibrelor inerente de putere menționate mai sus și a faptului că cercetările indică faptul că un număr mare de cazuri de divorț contencios au un istoric de violență domestică, care este posibil să nu fi fost tratat niciodată. Este imperativ ca instanțele să elaboreze proceduri de screening pentru a determina dacă există istoric de violență domestică, înainte de a se deferi orice dispută familială medierii. Personalul din cadrul instanțelor și alți mediatori trebuie instruiți privind modul de efectuare a acestor teste de screening și asigurarea confidențialității.

ADR poate fi aplicabil în soluționarea incidentelor referitoare la **încadrarea în muncă sau legea muncii** dar, din nou, din cauza dezechilibrelor de putere, nu este recomandabil să se aplice ADR în cazuri legate de hărțuire sexuală sau dispute privind discriminarea pe criterii de sex/gen.³²⁹

Cu toate acestea, există unele dovezi că, atunci când procese ADR sunt desemnate în mod corespunzător să „amelioareze puterea sau statutul părții mai slabe” și sunt supervizate de sistemul legal formal, acestea pot fi „eficace în condiții de discriminare sau dezechilibru de putere”³³⁰ Într-un mic număr de țări în care ADR condus de victimă și practici de justiție reparatorie au fost testate în cazuri de violență domestică (Bangladesh, India, Africa de Sud), evaluarea sugerează că femeile au un sentiment pozitiv despre oportunitatea de „a se face auzite, de a-și spune povestea și de a insista asupra schimbării comportamentului partenerilor lor”³³¹ În comunități de romi din sud-estul Europei, unele proiecte de justiție comunitară au oferit femeilor oportunități de a-și exercita drepturile în moduri care au fost mai eficace decât în sistemul de justiție formal.³³² Cercetările realizate în SUA sugerează, de asemenea, că medierea poate oferi unei victime a violenței domestice oportunitatea de „a înfrunta

324 Council of Europe. 2011. *Explanatory Report to the Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence*. para. 251.

325 Recomandarea Generală CEDF Nr 33, alineatul 58(c). 363 UN Women.

326 *Explanatory Report to the Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence*. para. 252.

327 Heise, L. 2011. *What Works to Prevent Partner Violence: An Evidence Overview*. Strive Research Consortium: London. p. 80.

328 Women's Access to Justice for Gender-Based Violence, Practitioner's Guide No. 12, International Commission of Jurists, p. 138

329 Ibid.

330 Center for Democracy and Governance, USAID. 1998. *Alternative Dispute Resolution Practitioners' Guide*. p. 20.

331 Exemplul este din Africa de Sud. A se vedea Lori Heise. 2011. *What Works to Prevent Partner Violence: An Evidence Overview*. p. 81.

332 Council of Europe Gender Equality Commission. 2013. *Feasibility Study: Equal Access to Justice for Women*. p. 17.

făptuitorul” și de a rezolva situația mai rapid decât în cazul proceselor judiciare.³³³ Cu toate acestea, experții SUA subliniază că medierea trebuie utilizată doar în cazuri de violență domestică în care sunt îndeplinite anumite criterii, respectiv „atunci când a apărut o întrerupere a controlului coercitiv,” care ar putea fi rezultatul „urmării de către agresor a unui program de intervenție sau acceptarea responsabilității pentru comportamentul său și schimbarea acestuia”³³⁴ Chiar și în aceste cazuri, mediatorii trebuie să fie capabili în coordonarea screening-ului pre-mediere, pentru a determina adecvarea acestuia, evaluarea riscului continuării oricărui comportament abuziv sau manipulativ și asigurarea că probleme precum custodia copiilor și repartizarea bunurilor sunt negociate separat de alte probleme, pentru a minimiza controlul coercitiv.

Trebuie menționat că ADR nu este eficace și nu trebuie folosit în cazuri de infracțiuni deosebit de violente, cum ar fi violență sexuală, sau repetarea infracțiunilor, care necesită sancțiuni și pedepse publice.

Exemplele de mai sus ilustrează toate faptul că ADR poate oferi femeilor un mijloc de a depăși bariere în justiția formală, dar numai atunci când programele sunt voluntare, specifice contextului și foarte atent dezvoltate pentru a reflecta nevoile specifice ale femeilor din respectiva comunitate. Judecătorii și alți actori din sistemul juridic pot desprinde învățăminte importante din exemplele de utilizare cu succes a proceselor alternative. Juriștii trebuie să ia în considerare alte mijloace pentru asigurarea că elementele ADR care aduc beneficii femeilor, cum ar fi recunoașterea opiniilor și nevoilor acestora în proceduri legale, sunt încorporate în procese legale standard și formale.

4.8. Cazuri cu specificitate de sex și gestionarea în sala de ședință

Unele dintre barierele din calea justiției de care se lovesc femeile sunt legate de faptul că procedurile legale sunt deseori inadecvate în tratarea nevoilor specifice ale femeilor ca victime sau ca justițiabili. Dimpotrivă, atunci când juriștii sunt conștienți de și înțeleg perspectivele femeilor care se confruntă cu sistemul de justiție, aceștia pot acționa de o manieră prin care pot îmbunătăți aceste procese.

Următoarele secțiuni ale manualului prezintă considerente practice pe care atât procurorii, cât și judecătorii le pot aborda pentru asigurarea siguranței și reducerea riscurilor pentru femei implicate în procese legale, în mod special în cazuri penale. Multe dintre aceste practici fac parte dintr-o abordare concentrată pe victimă impusă în temeiul Convenției de la Istanbul – în care drepturile, nevoile și siguranța victimelor violenței împotriva femeilor sunt puse în prim-plan în cursul investigării și urmăririi penale, fără discriminare. De fapt, multe dintre aceste practici se pot aplica eficace în alte proceduri legale, cum sunt cazurile de dreptul familiei sau chiar cazuri de discriminare.

4.8.1. Preocupări referitoare la siguranță și gestionarea riscului

Procurorii și judecătorii trebuie să ia măsuri specifice pentru a asigura siguranța victimelor în proceduri legale, atât pentru a evita re-victimizarea de către făptuitor și victimizarea secundară în cursul procesului legal în sine. Siguranța victimei reprezintă o preocupare de maximă importanță în cazurile de violență împotriva femeilor, dar trebuie luate în considerare și măsuri de siguranță în cazuri civile care au o natură deosebit de discutabilă, cum ar fi dispute familiale sau reclamații de discriminare la încadrarea în muncă. În cazuri civile, siguranța se referă nu numai la riscul de violență fizică, dar și la protecția reclamantului împotriva hărțuirii, amenințărilor, reacțiilor ostile și chiar a potențialei victimizări secundare în cursul investigației și proceselor (de exemplu, supunerea femeilor la interogare repetată și intruzivă, presarea femeilor să renunțe la acuzații sau pentru reconcilierea cu parteneri violenți, etc.). Măsurile de siguranță pot fi clasificate drept măsuri imediate și procese continue care îmbunătățesc gestionarea per ansamblu a cazurilor în care femeile se află în situații deosebit de riscante.

La nivel instituțional, sunt necesare măsuri pentru asigurarea că birourile procurorilor, precum și sălile de ședință, au **caracteristici de securitate adecvate**, cum ar fi screening pentru depistarea armelor și personal de securitate instruit pe teme precum dinamica violenței domestice și posibilele pericole pe care le prezintă asemenea cazuri. Pe durata procedurilor care privesc violența domestică, care pot include audieri în vederea ordinelor de protecție, procese penale sau divorț și audieri privind custodia copiilor, judecătorii trebuie să fie

³³³ Ashley E. Lowe and Nina Dodge Abrams. 2011. Should We Mediate in Cases Involving Domestic Violence? Oakland County Bar Association, November 2011. p. 9.

³³⁴ Ibid, p. 10.

conștienți cu precădere de posibilitatea ca autorul prezumtiv să folosească tactici de intimidare a victimei sau manipulare a procesului legal (cum ar fi sfidare, privire fixă, apeluri emoționale, etc.). Judecătorii trebuie să acționeze decisiv pentru a opri astfel de comportamente, prin emiterea de avertismente, re poziționarea părților pe durata unei proceduri, sau îndepărtarea făptuitorului din sala de judecată, dacă este necesar. La sfârșitul proceselor de violență împotriva femeilor în care făptuitorul nu se află în arest, reprezintă o bună practică să se părăsească sala de ședință cu un decalaj temporar, permițând victimei să plece prima și să i se ofere o escortă până la ieșirea din clădire, dacă este necesar.

Procurorii și judecătorii trebuie să discute cu justițiabilele, în special cu victime ale violenței, despre planuri privind siguranța proprie și cea a oricărui membru ai familiei. În cursul interviurilor preliminare, procurorii trebuie să explice etapele procesului legal și să se intereseze dacă victima/martorul a luat în considerare solicitarea unui ordin de protecție. Discuția trebuie să includă revizuirea pașilor pe care aceasta trebuie să îi parcurgă pentru a-și asigura siguranța pe întreaga durată a procesului legal, luând în considerare posibilitatea ca infractorul să nu se afle în stare de arest sau să fie eliberat pe cauțiune, să ofere informații despre planuri de siguranță personale în ședință publică. Asemenea informații sunt transmise cel mai bine prin consiliere juridică sau un reprezentant, sau audieri *in camera*.

Reprezintă o bună practică pentru juriști să cunoască ce servicii sociale și organizații de sprijin pentru victimele violenței sunt accesibile în comunitate, cum ar fi centre de criză și adăposturi, pentru a oferi referințele adecvate. Aceste tipuri de organizații pot lucra mai strâns cu victima și o pot ajuta să își elaboreze un plan de siguranță personală.

Bune practici: Un model utilizat în Germania pentru asistență bazată pe instanță a victimelor violenței domestice este folosit pentru a coordona și facilita modul în care sistemul de justiție penală gestionează cazuri de violență domestică. După comiterea unui act de violență, poliția transmite un raport de investigare unui oficiu de asistență judiciară. Oficiul apoi coordonează întâlniri separate cu victima și făptuitorul, moment în care sunt discutate nevoile individuale și sprijinul victimelor și sunt oferite referințe centrelor de consiliere specializată (centre de tip „women help women”) care pot ajuta în planificarea privind siguranța și alte servicii. Oficiul de asistență judiciară raportează procurorului public cu privire la interviuri, cu recomandări privind intervenția judiciară.³³⁵

Pe lângă planificarea privind siguranța victimei, coordonată de victimă însăși, procurorii și judecătorii au și obligația de a realiza **evaluări de risc**.³³⁶ Evaluarea de risc reprezintă un proces de determinare a nivelului de risc de escaladare a violenței și gestionare a riscului în cursul procedurilor legale. În majoritatea țărilor, organele de poliție care răspund în caz de incidente de violență domestică coordonează, de asemenea, evaluări de risc preliminare. Procurorii trebuie să utilizeze asemenea evaluări pentru a realiza determinări ale nivelului de monitorizare și intervenție necesar sistemului de justiție, precum și **punerea sub acuzare penală, cauțiunea și condițiile eliberării și pronunțarea sentinței și audieri pentru eliberarea condiționată** corespunzătoare.

În **audierile privind ordinul de protecție**, judecătorii trebuie să utilizeze, de asemenea, evaluări de risc pentru a determina conținutul ordinului, cum ar fi restricții de vizitare a copiilor, de exemplu. Evaluările de risc trebuie efectuate periodic, deoarece nivelurile de risc sunt dinamice și se schimbă în timpul procesului legal. De asemenea, este vital ca toți profesioniștii care lucrează cu victime ale violenței domestice, incluzând nu numai polițiști, procurori și judecători, ci și asistenți sociali, furnizori de servicii, ofițeri de probațiune, autorități penitenciare etc., să utilizeze un set comun de criterii pentru evaluarea riscului. De obicei, aceste criterii sunt dezvoltate prin întâlniri multi-agenție ale părților interesate relevante.

Exemplu din jurisprudență: În *Tomasic and Others v. Croatia*, CEDO a susținut că a fost încălcat Articolul 2 al CEDO atunci când autoritățile croate nu au luat măsurile adecvate pentru a preveni decesul a două persoane într-un caz de violență domestică. În acest caz, instanța a examinat dacă autoritățile relevante ar fi trebuit să știe că M.M. reprezenta un risc pentru viața fostei sale soții și copilului său. Instanța a menționat că Procuratura a formulat acuzații penale împotriva lui M.M., iar tribunalele interne au stabilit faptul că M.M. a formulat amenințări la adresa fostei sale soții o perioadă lungă de timp— dovadă a conștientizării riscului. De asemenea, instanța a constatat că autoritățile nu au evaluat starea lui M.M. sau probabilitatea ca acesta să își pună în practică amenințările, și nu au luat „măsuri adecvate [...] pentru a diminua probabilitatea ca M.M. să își pună în practică amenințările la eliberarea din închisoare”³³⁷

³³⁵ Ibid. pp. 77-78.

³³⁶ Convenția de la Istanbul, Articolul 51.

³³⁷ CEDO, *Branko Tomasic and Others v. Croatia*, Solicitare Nr. 46598/06, hotărârea din 15 ianuarie 2009.

Bune practici: În Belgia, Ministrul Justiției și Consiliul Procurorilor Generali privind politica penală cu privire la violența în cuplu, a adoptat o circulară comună care trasează liniile directe pentru politica penală privind violența domestică.³³⁸ Circulara standardizează un sistem pentru identificarea și înregistrarea cazurilor de violență domestică pe care îl utilizează atât poliția cât și procurorii. Circulara subliniază, de asemenea, responsabilitățile organelor de aplicare a legii și a celor judiciare și servește ca instrument de referință pentru ambele instituții.³³⁹

Incidentele de violență împotriva femeilor necesită gestionare și tehnici de manipulare speciale în sistemul juridic. De exemplu, investigația trebuie să dezbuteze rapid în cazuri de viol sau violență sexuală, altfel probe de importanță critică pot fi pierdute. Practica a indicat că victimele violenței domestice se confruntă cu un risc foarte mare de viitoare violență, deseori violență mai intensă, odată ce procesul legal a fost inițiat. Din aceste motive, numeroase jurisdicții au procese accelerate și simplificate pentru cazuri de violență bazată pe gen (atât în cazuri de drept penal, cât și de dreptul familiei). Unele țări au creat tribunale specializate sau roluri dedicate care administrează în mod specific astfel de cazuri (penale, civile sau o combinație) sau gestionează audieri privind ordine de protecție referitoare la violență domestică.

Bune practici: În anul 2004, Spania a implementat o lege privind măsuri de protecție integrate în cazuri de violență bazată pe gen (Legea Organică 1/2004). Reforma legislativă ulterioară a introdus măsuri noi importante pentru a facilita implementarea legii, cum ar fi **processe rapide** pentru infracțiuni specifice și minore de violență domestică, care sunt soluționate în termen de două săptămâni de la producerea incidentului. Un **Procuror specializat în violența împotriva femeilor și instanțe specializate** au fost create, de asemenea. Instanțele au jurisdicție penală și civilă combinată. Aceste instanțe examinează toate solicitările de ordine de protecție (pe care o victimă le poate înainta organelor de poliție, magistraturii, procuraturii sau centrelor de stat pentru sprijinirea femeilor) și garantează o decizie în termen de 72 de ore. Judecătorii care activează în instanțe specializate trebuie să beneficieze de formare în domeniul violenței bazate pe gen. Legea a creat o abordare holistă și multidisciplinară pentru gestionarea violenței bazate pe gen, atât în cadrul cât și în afara sistemului juridic, inclusiv oficii de sprijin al victimelor, cu care instanța cooperează.³⁴⁰

Chiar în absența unor astfel de procese accelerate, juriștii pot lua măsuri pentru a identifica și marca clar cazuri de violență împotriva femeilor pentru tratarea în mod prioritar. Chiar și un pas atât de simplu, cum este marcarea distinctivă a cazului relevant, poate facilita asigurarea că respectivul caz este gestionat corect, pe cât de rapid și sensibil este posibil. Un astfel de proces de etichetare ajută, în mare măsură, în păstrarea evidențelor și monitorizare.

4.8.2. Planificarea ședințelor și cadrul instanței

La un nivel practic, procurorii și judecătorii trebuie să considere în avans modul gestionării formatului și cadrului pentru orice interviuri, precum și sala de ședință în sine.³⁴¹ De exemplu, pentru întâlniri cu femei, victime ale violenței, trebuie aleasă o locație sigură, privată și confortabilă, în care nu există riscul ca victima să se confrunte cu prezumtivul făptuitor (din acest motiv, se recomandă ca procurorii să nu se întâlnească cu victimele violenței la o secție de poliție). Tribunalele trebuie organizate astfel încât să aibă spații de așteptare separate pentru părțile în procedura legală, în special în cazuri de violență domestică, dar și în cazuri de divorț sau alte probleme de familie. Sunt necesare aranjamente pentru îngrijirea copiilor la fața locului, pentru a ușura femeilor participarea la ședințe sau audieri în instanță. Similar, juriștii trebuie să ia în considerare dacă este posibil să permită femeilor să fie însoțite de către un avocat sau susținător (care poate fi un membru al unei organizații pentru femei, centru de criză, un membru al familiei sau un prieten).

338 Circulara comună este accesibilă în limba franceză și flamandă, la: <http://www.evaw-global-database.unwomen.org/en/countries/europe/belgium/2006/circulaire-n-col-3-2006-du-1er-mars-2006-du-college-des-procureurs-generaux> și <http://www.evaw-global-database.unwomen.org/-/media/files/un%20women/vaw/full%20text/europe/belgium%20-%20col3-2006/belgium%20-%20col3-2006.pdf>.

339 Council of Europe Gender Equality Commission. 2015. *Compilation of good practices to reduce existing obstacles and facilitate women's access to justice*. pp. 24-26.

340 Carmen de la Fuente Mendez. 2016. *Special Courts and Special Prosecutor's Offices Examining Cases of Violence Against Women in Spain: Ten Years' Experience: Barriers, Remedies and Good Practices for Women's Access to Justice*, prezentare la conferința regională Strengthening judicial Capacity to Improve Women's Access to Justice, 24-25 octombrie, Chișinău, Republica Moldova.

341 Mai multe orientări privind pregătirea pentru interviuri și alte interacțiuni cu victimele/martorii pot fi regăsite în *Improving the Effectiveness of Law-Enforcement and Justice Officers in Combating Violence against Women and Domestic Violence: Training of Trainers Manual*. 2016. Anna Costanza Baldry and Elisabeth Duban, Council of Europe. Accesibil la <http://www.coe.int/en/web/istanbul-convention/publications>

4.8.3. Informarea victimelor cu privire la drepturi și servicii suport

Reprezintă o bună practică să se ofere informații detaliate femeilor implicate în proceduri legale cu privire la drepturile lor legale, aspecte procedurale și să se ofere referințe privind organizații locale de sprijin, în special cele care oferă susținere juridică.³⁴² Adesea, femeile nu au un consilier juridic, astfel că nu trebuie presupus că acestea au primit informații adecvate despre ce anume va presupune procesul legal. Ca măsură de protecție a victimelor violenței împotriva femeilor, Convenția de la Istanbul impune ca procurorii și judecătorii să ofere victimelor informații specifice despre drepturile lor legale și serviciile de asistență disponibile.³⁴³

Comitetul CEDF subliniază importanța dezvoltării unor activități țintite de informare și distribuirea de informații despre mecanismele, procedurile și căile de atac în justiție, ca modalitate de combatere a practicilor dăunătoare. Asemenea materiale de informare trebuie să fie „adecvate pentru toate grupurile etnice și minoritare ale populației și concepute în strânsă cooperare cu femeile din aceste grupuri și, în special, cu organizații pentru femei și alte organizații relevante.”³⁴⁴

Procurorii trebuie să aibă grijă să informeze victimele violenței despre rolul pe care statul îl joacă într-o procedură penală și despre modul în care pot fi asistate ca martori în respectivul proces. Victimele infracțiunilor bazate pe gen trebuie informate în mod explicit despre drepturile lor de a solicita despăgubiri pentru daune, de a solicita ordine de protecție civilă, de a fi audiate, atât preliminar cât și în proces, precum și dreptul de a nu depune mărturie. În unele sisteme juridice, cetățenii au dreptul la asistență juridică, cu condiția ca acestea să respecte anumite criterii specifice (cum ar fi praguri economice și tipul de problemă legală). Este important ca aceste informații să fie accesibile femeilor la prima întâlnire cu sistemul juridic, prin furnizarea de informații de referință clare privind servicii locale. Procurorii nu trebuie să presupună că femeile au primit aceste informații de la organele de poliție, ci trebuie să își rezerve timpul în cursul interviurilor inițiale, pentru a vorbi despre aceste tipuri de resurse pe care victima dorește să le acceseze. Judecătorii pot asigura, de asemenea, ca personalul instanței, care intră în contact cu femei victime ale violenței, cum ar fi grefierii, să fie pregătit să ofere referințe adecvate privind serviciile.

Bune practici: În numeroase țări, ONG-urile specializate în drepturile femeilor și furnizorii de asistență juridică cooperează cu birouri locale ale procurorilor și cu instanțe pentru a elabora broșuri de informare despre serviciile oferite, accesibile femeilor. De reținut că asemenea informații trebuie oferite în limba locală și alte limbi vorbite de către femei din țară, precum și furnizarea acestora persoanelor cu handicap vizual (de exemplu, în alfabetul Braille).

În cazuri de violență împotriva femeilor, judecătorii trebuie să informeze victimele despre rezultatul pronunțării sentinței, aranjamente de arestare și orice modificări ale respectivelor aranjamente (cum ar fi eliberarea în avans sau temporară, sau evadarea) în cazul în care victimele sau familiile acestora ar putea fi în pericol³⁴⁵.

4.9. Interacțiuni cu femei martori și părți litigante

Un sistem juridic care ține cont de diferențele de gen este unul care ia în considerare faptul că femeile se confruntă cu dezavantaje și inechități în viața publică și privată. Tipul de probleme care pun femeile în contact cu sistemul formal de justiție tinde să fie cel care privește femeile în mod disproporționat. Atunci când procurorii și judecătorii au o înțelegere de bază a modului în care experiențele femeilor în sistemul juridic, ca victime, martori sau infractori, diferă de experiențele bărbaților, aceștia pot exercita un impact privind „asigurarea că femeile au încredere în procesul de justiție și că interesele acestora sunt protejate în mod adecvat și corespunzător.”³⁴⁶ Următoarele secțiuni oferă informații de bază care asistă juriștii în înțelegerea experiențelor cu care femeile se pot confrunta în instanță. Se recomandă ca următoarele module să fie folosite în combinație cu Modulul III al acestui manual, care prezintă puncte-cheie privind ariile legii care se referă, cel mai adesea, la femei.

³⁴² A se vedea Ibid pentru orientări despre informarea victimelor privind drepturile lor și referințe despre servicii suport.

³⁴³ Articolul 56.

³⁴⁴ Recomandarea Generală CEDF Nr. 33, nota 383 de mai sus, alineatul 17(c).

³⁴⁵ A se vedea Articolul 56(1), Convenția de la Istanbul.

³⁴⁶ Judicial College. 2013. *Equal Treatment Bench Book*. London. p. 11.

4.9.1. Femeile, ca victime ale violenței

Modulul 3.2 explică faptul că violența împotriva femeilor se produce, cel mai adesea, în sfera privată și este înfăptuită de către o persoană pe care victima o cunoaște, inclusiv membri apropiați ai familiei. Consecințele sunt semnificative pentru victimă, iar juriștii trebuie să dezvolte o înțelegere a modului în care aceste cazuri diferă de alte cazuri de violență, natura violenței împotriva femeilor și impactul pe care îl are asupra victimelor, copiilor și familiilor acestora.

În tratarea cazurilor de violență împotriva femeilor, procurorii și judecătorii trebuie să rețină întotdeauna dificultățile cu care victimele se confruntă în prezentarea probelor sau chiar în implicarea în procedura penală. Aceasta înseamnă că specialiștii nu trebuie doar să acționeze cu răbdare, ci trebuie să se străduiască, ori de câte ori este posibil, să asigure eficiența și eficacitatea procesului și să se asigure că victima primește sprijinul de care are nevoie.

Procurorii și judecătorii nu trebuie să se teamă să își exprime empatia față de victimă și să demonstreze înțelegere față de trauma pe care aceasta a suferit-o. Este posibil să se exprime empatia fără a se încălca obligații de imparțialitate prin refuzul de a face comentarii asupra fondului unui caz. În schimb, procurorii și judecătorii demonstrează empatie prin explicarea eforturilor care se vor depune în scopul minimizării traumei și întârzierilor înregistrate în procedură și pentru securizarea acesteia.

Actorii din domeniul justiției trebuie să se abțină de la a evalua credibilitatea unei victime pe baza exprimării emoționale a acesteia în momentul depunerii mărturiei. Evaluarea probelor unei victime nu trebuie ghidată în funcție de așteptări stereotipe privind comportamentul victimei. Judecătorii și procurorii trebuie să rețină faptul că victimele pot avea o varietate de reacții la procesul de investigație și urmărire penală, astfel, comportamentul victimei în sala de judecată trebuie să fie evaluat ținând cont de acest considerent.

Înțelegerea dinamicii violenței bazate pe gen este imperativă atunci când sunt implicați copii, așa cum se întâmplă foarte des în cazul incidentelor de violență domestică. Procurorii și judecătorii nu trebuie să presupună că, deoarece copiii nu au fost abuzați fizic direct de către abuzator, aceștia nu au fost victimizați, sau că nu sunt expuși riscului de violență în viitor. Așa cum s-a observat, există un nivel sporit de pericol atunci când cazurile de violență domestică ajung în justiție, iar autorii pot intensifica violența, sau pot direcționa abuzul către copii. Juriștii trebuie să fie abili în cântărirea atentă a riscurilor de violență față de interesul superior al copilului și, de asemenea, drepturile părintești ale ambelor părinți.

Exemplu din jurisprudență: În cazul *Bevacqua and S v. Bulgaria*, reclamanta și soțul său s-au separat din cauza violenței domestice; reclamanta a solicitat custodia copilului- un băiețel- și a fost de acord ca tatăl să intre în contact cu copilul. După o vizită, tatăl a refuzat să înapoieze copilul mamei sale și a întrerupt orice legătură cu reclamanta. Ulterior, reclamanta a recuperat copilul de la grădiniță și s-au mutat împreună într-un hostel destinat victimelor violenței domestice. După depunerea unei plângeri de către soț, autoritățile au amenințat cu urmărirea penală pentru răpirea copilului. Cu toate că reclamanta comunicase informații privind violența domestică și solicitase un ordin intermediar de custodie a copilului, instanța nu a emis un astfel de ordin. Reclamanta a consimțit, în final, asupra împărțirii custodiei copilului, dar a fost supusă, în acest timp, altor violențe din partea soțului. Reclamantei i s-a acordat, în cele din urmă, custodia copilului, dar tatăl nu a fost urmărit penal pentru violență domestică. CEDO a constatat încălcarea drepturilor atât ale reclamantei, cât și ale copilului, în temeiul Articolului 8 al CEDO (dreptul la respectarea vieții private și de familie). Instanța a remarcat că eșecul statului privind adoptarea măsurilor intermediare de custodie fără întârziere au avut efecte adverse asupra bunăstării copilului și că s-au luat măsuri insuficiente privind răspunsul la violența domestică provocată de către fostul soț.³⁴⁷

Punct de discuție: De reținut că CEDO a luat decizia în cazul *Bevacqua and S v. Bulgaria* înaintea intrării în vigoare a Convenției de la Istanbul. Cum ar putea raționamentul instanței să difere pentru un caz cu aceleași fapte produs într-o țară care a ratificat Convenția de la Istanbul, și totuși să ajungă la aceleași concluzii?

³⁴⁷ Cazul *Bevacqua and S v. Bulgaria*, Solicitarea nr. 71127/01, hotărârea din data de 12 iunie 2008.

4.9.2. Femeile infractor

Așa cum femeile care cad victime ale infracțiunilor au experiențe distincte, pe baza dimensiunii de gen a infracțiunii, femeile infractor diferă de infractorii bărbați. „Circumstanțele în care femeile comit infracțiuni penale diferă de cele ale bărbaților. O proporție considerabilă a femeilor infractor se află în închisori ca rezultat direct sau indirect al multiplelor niveluri de discriminare și privațiuni, deseori cauzate de către proprii soți sau parteneri, familie și comunitate”³⁴⁸ În considerarea femeilor infractor ca grup particular, este util să se rețină faptul că există caracteristici specifice ale „infracțiunilor femeilor” și ale rolurilor femeilor în context și societate.

Infracțiunile comise de către femei sunt „strâns legate de sărăcie și, deseori, un mijloc de supraviețuire pentru a putea sprijini familia și copiii”³⁴⁹ Femeile sunt mai puțin susceptibile de a fi condamnate pentru infracțiuni violente; este mai puțin probabil ca acestea să folosească arme în timpul comiterii unei infracțiuni, de obicei nu au jucat un rol major în planificare, sunt mai puțin susceptibile de a recidiva în cazul unei infracțiuni violente și nu prezintă același grad de pericol pentru comunitate precum infractorii bărbați.³⁵⁰ În cazul arestării împreună cu un infractor bărbat pe care l-au asistat în comiterea infracțiunii, femeile se află, de obicei, pe o poziție subordonată și într-o relație coercitivă cu celălalt infractor. Femeile infractor sunt, cu probabilitate mult mai mare, principalul îngrijitor al unor copii de vârstă mică, în momentul arestării.³⁵¹ Deși femeile comit, în principal, infracțiuni minore, de furt sau fraudă, „[din] cauza statutului lor economic, acestea sunt în mod particular vulnerabile la rămânerea în stare de arest, din cauza incapacității lor de a plăti amenzi pentru infracțiuni minore și/sau cauțiunea”³⁵²

În proporție mare, femeile infractor au fost victime ale abuzului emoțional, sexual și/sau fizic în copilărie, sau la vârsta adultă. Studiile realizate în diverse țări indică faptul că femeile infractor sunt mai susceptibile de a fi suferit violență bazată pe gen în decursul vieții lor, atât în comparație cu infractorii bărbați, cât și cu femei din populația generală. De exemplu, într-un studiu realizat în Anglia și Țara Galilor, 53% dintre prizoniere au raportat faptul că au suferit o formă de abuz emoțional, fizic sau sexual în trecut.³⁵³ Cercetări realizate în alte țări au constatat că în decursul vieții, un procent de 30.7% (Finlanda³⁵⁴) și 57% (Germania³⁵⁵) dintre femei au suferit abuz sexual, și 58% (Ungaria³⁵⁶) au suferit abuz fizic înainte de a ajunge în închisoare.

Specialiștii trebuie să fie în cunoștință de cauză privind legăturile dintre experiențele violente ale femeilor și comiterea de infracțiuni. S-a observat că, din punct de vedere statistic, majoritatea omuciderilor partenerelor actuale sau din trecut sunt comise de către bărbați care sunt, de obicei, condamnați pentru omucidere (acționând fără premeditare).³⁵⁷ Dimpotrivă, un număr mic de femei și-au ucis partenerii, majoritatea fiind, de fapt, victime ale violenței domestice. Astfel de femei sunt mult mai frecvent acuzate de omor cu premeditare, deoarece „nu îndrăznesc să se confrunte direct cu abuzatorul, fără să aibă o armă”³⁵⁸ Drept urmare, minoritatea femeilor care îșiucid partenerii tind să execute condamnări mai lungi decât bărbații care perpetuează o formă extremă și letală a violenței domestice.

Fenomenul femeilor care au suferit violență domestică pe termen lung sau în mod repetat și care au răspuns prin atacarea sau uciderea partenerului este rar printre supraviețuitoarele violenței, dar nu și printre femeile aflate în închisoare. Faptul prin care un asemenea istoric de violență domestică poate contribui la comiterea unei infracțiuni de către femei a fost denumit **sindromul femeii bătute**. Informații despre sindromul femeii bătute sunt prezentate, de obicei, pentru a susține apărarea în cazuri de provocare, auto-apărare sau acționarea sub constrângere. Sindromul nu reprezintă o apărare, ci informarea instanței pentru „asistarea mai eficace a factorilor de decizie în înțelegerea circumstanțelor care precedă în cazul femeii un acces de violență letală, poate elimina surse de înțelegere eronată care pot face factorii de decizie inadecvat de suspicioși în legătură cu relatarea unei femei cu privire la relația sa și poate oferi unele indicații despre ce anume se întâmpla la nivelul gândirii femeii

348 Penal Reform International. 2012. *Briefing: Access to Justice. Discrimination of Women in Criminal Justice Systems*. London. p. 1.

349 Ibid.

350 Elaine DeCostanzo, National Association of Women Judges. 2000. *Sentencing Women Offenders: A Training Curriculum for Judges*. Washington. DC. pp. 1-4.

351 Ibid.

352 Penal Reform International. 2012. *Briefing: Access to Justice. Discrimination of Women in Criminal Justice Systems*. London. p. 1.

353. Cathy Robinson, Women's Custodial Estate Review, (National Offender Management Service, 2013), p 26.

354 Anniina Jokinen and Natalia Ollus, STRONG: Presentation of the results from WS2-WS4; Finland and Scandinavia, (European Institute for Crime Prevention and Control, affiliated with the United Nations (HEUNI), 2012).

355 Mariona Bosch, Daniela Heim, Mar Camarasa, Noelia Igareda, Reka Safrany, Katalin Balint, Kay Wegnerand, Klaus-Peter David, Comparative Report: Hungary Germany, Spain, (ALTRA Project: In-Prison Support and Therapy for Victims and Perpetrators of Domestic Violence, 2007). p. 23

356 Ibid, p. 22.

357 Council of Europe Gender Equality Commission. 2013. *Feasibility Study: Equal Access to Justice for Women*. para. 33

358 Ibid.

atunci când a apelat la forța letală³⁵⁹ Poate fi adecvat să se ia în considerare probe privind sindromul femeii bătute în următoarele contexte:

- Ca factor de atenuare pe durata pronunțării sentinței
- Ca factor în considerarea exercitării discreției procuraturii
- În evaluarea mentalității femeii „în dispute privind arestul, acțiuni civile și atunci când sindromul femeii bătute este invocat drept complice în activitatea infracțională.”³⁶⁰

Deoarece există unele controverse privind folosirea probelor de sindrom al femeii bătute, este recomandabil, în general, ca judecătorii să nu folosească termenul în instanță decât dacă acesta a fost invocat de către apărare. De obicei, experții prezintă probe pentru a explica situația femeilor care au fost expuse în mod repetat actelor de violență, starea psihologică a acestora (cum ar fi incapacitatea de „a întreprinde orice acțiune independentă care le- ar permite să scape de abuz, inclusiv refuzul de a formula acuzații sau de a accepta oferte de sprijin³⁶¹) și măsurile pe care le folosesc pentru a se proteja. Este adecvat ca atât judecătorii, cât și procurorii, să demonstreze o înțelegere a modului în care abuzurile sistematice pot avea un impact asupra unei femei infractor și să ia în considerare caracteristicile sindromului femeii bătute în timpul investigației, urmării penale și condamnării.³⁶²

Pe plan global, femeile reprezintă o minoritate a prizonierilor, reprezentând între două și nouă procente din populația de prizonieri la nivel național și, fiind o minoritate, nevoile speciale ale femeilor din sistemul de justiție penală au avut „tendința să rămână nerecunoscute și netratate.”³⁶³ De fapt, nevoile și vulnerabilitățile femeilor diferă considerabil de cele ale infractorilor bărbați, din cauza identității de gen și a diferențelor biologice – rolurile acestora ca mame sau îngrijitoare, de exemplu- și discriminarea, cum ar fi victimizarea în trecut.³⁶⁴

Procurorii și judecătorii trebuie să ia în considerare în mod special următoarele puncte, atunci când au de-a face cu femei infractor:

- ✓ să evite sancțiuni penale care penalizează în mod disproporționat femeile, cum ar fi pentru muncă sexuală
- ✓ să evite detenția femeilor pentru infracțiuni minore/ inabilitatea de a plăti cauțiunea
- ✓ să evite arestul preventiv înaintea procesului penal pentru femei infractor și să prioritizeze măsurile non-privative de libertate
- ✓ pe durata pronunțării sentinței, să ia în considerare impactul detenției asupra rolurilor femeii ca îngrijitoare și asupra sănătății sale mentale și să se străduiască să impună măsuri non-detenție pentru femei care nu prezintă risc.

Bune practici: Normele Națiunilor Unite pentru Tratatamentul deținuților și măsuri non-privative de libertate pentru femei infractor, cu observații (cunoscute drept regulile de la Bangkok) menționează „[atunci când pronunță condamnarea femeilor infractori, instanțele au autoritatea să ia în considerare factori atenuatori, precum lipsa cazierului și relativa non-gravitate și natura conduitei penale, în lumina responsabilităților de îngrijire ale femeilor și contextul tipic.” (Regula 61). Această regulă permite judecătorilor să ia în calcul circumstanțele infracțiunii și încurajează discreția judiciară în pronunțarea sentinței.

4.9.3. Femeile și discriminarea multiplă

Procurorii și judecătorii trebuie să acorde considerație specială modurilor în care interacționează cu femeile care aparțin grupurilor supuse discriminării multiple, întrucât nu toate femeile au aceleași experiențe. De exemplu, factori precum etnia, statutul socio-economic (inclusiv statutul de părinte unic), proveniența dintr-o localitate

359 Judicial Commission of New South Wales. 2016. Equality Before the Law Benchbook. Section 7- Women, p. 7308.

360 Ibid. p. 7308

361 The Updated Model Strategies and Practical Measures on the Elimination of Violence against Women in the Field of Crime Prevention and Criminal Justice (*Model actualizat de strategii și măsuri practice privind eliminarea violenței împotriva femeilor în domeniul prevenirii infracțiunilor și justiției penale*), adoptat de Adunarea Generală în temeiul hotărârii 65/228 (2010), nota de subsol 23 la alineatul 15(k) citat în Women's Access to Justice for Gender-Based Violence, Practitioner's Guide No. 12, International Commission of Jurists, p. 214.

362 A se vedea The Updated Model Strategies and Practical Measures on the Elimination of Violence against Women in the Field of Crime Prevention and Criminal Justice, adoptat de Adunarea Generală în temeiul hotărârii 65/228 (2010), nota de subsol 23 la alineatul 15 (k) citat în Women's Access to Justice for Gender-Based Violence, Practitioner's Guide No. 12, International Commission of Jurists, p. 214.

363 Penal Reform International. 2012. *Briefing: Access to Justice. Discrimination of Women in Criminal Justice Systems*. London. p. 2.

364 Jo Baker and Therese Rytter. 2014. *Conditions for Women in Detention, Needs, Vulnerabilities and Good Practices*. Dignity Danish Institute Against Torture, Copenhagen. p. 23.

izolată sau din mediul rural, orientarea sexuală, statutul de persoană cu dizabilitate, refugiat, solicitant de azil, sau persoană strămutată intern și vârsta, afectează toate experiențele femeilor și le pot pune într-o poziție dezavantajoasă în mod particular. Conceptul de discriminare multiplă este descris în modulul 1.3.

Femeile cu statut de minoritate se confruntă, deseori, cu obstacole suplimentare în accesarea justiției, de exemplu din cauza factorilor precum izolarea fizică sau geografică față de servicii suport, asistența juridică, aplicarea legii și instanțe, bariere culturale și lingvistice, teama de „expunere” și ramificații legale (pentru femei cu statut de imigrant, aceasta poate însemna teama de deportare; pentru lesbiene, femei bisexuale și femei transgen (LBT), aceasta poate însemna teama de a fi „descoperite” și de posibile discriminări și represalii).

Specialiștii trebuie, pe de o parte, să recunoască faptul că femeile nu reprezintă un grup omogen și trebuie să ia în considerare alte statute. Pe de altă parte, procurorii și judecătorii trebuie să evite să se bazeze pe sau să perpetueze stereotipuri despre grupuri specifice și minoritate de femei (de exemplu, „violența domestică face parte din cultura romilor” sau „violența domestică nu apare în cupluri în care partenerii sunt de același sex”), în special dacă acele mituri justifică violență bazată pe gen. Acest echilibru este deosebit de important atunci când se iau în considerare incidente de practici dăunătoare. În vreme ce judecătorii sunt încurajați să înțeleagă circumstanțele particulare ale femeilor minoritare, inclusiv contextul lor cultural, aceștia nu trebuie să scuze încălcarea drepturilor omului pe baza culturii.

4.9.4. Recomandări pentru interacțiuni referitoare la diferențele dintre sexe

Procurorii și judecătorii trebuie să depună eforturi să interacționeze cu femei victime ale violenței și justițiabile de o manieră respectuoasă și susceptibilă în cursul interviurilor, audierilor și procesului. Cu toate acestea, nu este neobișnuit ca femeile să se confrunte cu diferențiere pe bază de gen și inechități în procedurile legale. Asemenea abateri sunt rezultatul stereotipurilor comune, care sunt, de regulă, inconștiente. Cu toate acestea, într-un cadru legal, este esențial ca procurorii și judecătorii să nu permită niciunei preconcepții să le influențeze deciziile. Este la fel de important ca aceștia să nu reafirme stereotipuri din neatenție, prin limbajul sau comportamentul lor. Dacă ofițerii judiciari nu cunosc modul în care să interacționeze cu femei, pe durata procedurii legale, de o manieră sensibilă la diferențe de gen, „este relativ ușor să acționeze inconștient, într-un mod care lezează femeile, în general, sau o anumită femeie, sau care este (sau este perceput ca) discriminatoriu sau reprezintă diferențiere pe bază de gen”.³⁶⁵ Următoarele puncte sunt relevante, atât pentru procurori, cât și pentru judecători.

Diferențierea pe bază de gen poate apărea atunci când experiențele femeilor nu sunt înțelese sau luate în considerare în mod adecvat. De exemplu, foarte frecvent, „se ține cont insuficient de realitățile experienței de abuz sexual a femeii și violență în familie sau domestică, iar femeile sunt evaluate din punctul de vedere masculin referitor la ce ar fi făcut un „bărbat rezonabil”, mai degrabă decât ce ar fi făcut o „femeie rezonabilă” în respectivele împrejurări”.³⁶⁶ Interacțiunile sensibile la diferențe de gen necesită atenție la momentele în care pot apărea sau pot fi percepute diferențieri pe bază de gen, care pot include următoarele situații în care se poate produce diferențierea pe bază de gen:³⁶⁷ Rețineți că „limbaj” nu se referă doar la limba vorbită, ci poate include și formulări folosite pe indicatoare, în broșuri sau alte materiale. Acesta se poate extinde asupra limbajului folosit de către personalul juridic și persona care interacționează cu părți în procedură, cum ar fi grefieri, executori judecătorești și alții. Următoarele exemple prezintă potențiale zone de eroare, referitoare la modul în care sunt tratate părțile într-o procedură legală, precum și conduita și raționamentul judiciar.

- Folosirea unui limbaj neglijent și/sau inadecvat (aceasta poate include, de exemplu, referirea la femei ca „fete” și la sexul masculin ca „bărbați”, sau adresarea unei femei a formulelor precum „dragă”, „drăguță”, „domnișoară”, etc. Aceasta poate însemna și utilizarea limbajului exclusiv și cu specificități de gen, cum ar fi „președinte”).
- Evaluarea femeii din perspectiva modului în care ar fi acționat sau ar fi simțit un bărbat într-o anumită situație.
- Evaluarea unei femei în raport cu modul în care ar trebui să acționeze o femeie „normală”.
- Afișarea lipsei de înțelegere a violenței de gen, cum ar fi violența domestică (ciclul violenței) sau abuzul sexual și impactul asupra victimei.

³⁶⁵ Department of the Attorney General Western Australia. 2009. *Equality Before the Law Bench Book. Section 7-Women*. First edition. Perth. Section 10.2.1.

³⁶⁶ Ibid. Secțiunea 10.2.1.

³⁶⁷ Rezumat din *Equality Before the Law Bench Book*.

- Afișarea lipsei de înțelegere față de valoarea activităților de muncă casnică și îngrijire a copilului.
- Neluarea în considerare în mod corespunzător a diferențelor statistice dintre bărbați și femei cu privire la probleme precum nivelul venitului, munca casnică și activitățile de îngrijire a copilului.

Luați în considerare următoarele exemple de interacțiuni problematice cu martorii, litiganți sau pârâți femei și cum ar fi putut fi corectate.

Posibile diferențieri pe bază de gen sau percepții privind diferențierea pe bază de gen	Interacțiuni care țin cont de specificitatea de gen
În cursul unei audieri în vederea ordinului de protecție, judecătorul se adresează victimei violenței domestice ca „Tatiana”, iar făptuitorului ca „Dl. Ivanov”	Modul de adresare trebuie să fie unul echivalent, pentru bărbați și pentru femei (Dna./Dra. și Dl., mai degrabă decât prenumele).
În momentul interviului unei victime a violenței sexuale, procurorul începe conversația cu: „Spuneți-mi ce s-a întâmplat pe data de 9 iulie”, ulterior întrerupând martorul/victima cu mențiunea: „Explicați doar faptele prezumtivului incident”.	Procurorul trebuie să facă eforturi ca victima/martorul să se simtă confortabil, să explice procedura, să exprime înțelegerea că procesul descrierii unui abuz violent este dificil și să ceară victimei/martorului să explice cu propriile cuvinte evenimentele. De reținut că, în cazuri de violență sexuală, unele jurisdicții recomandă o abordare flexibilă, de admitere a mărturiilor indirecte atâta vreme cât nu se încalcă drepturile acuzatului. Este important ca interviuitorul, fie procuror sau judecător, să permită victimei să vorbească fără a exprima frustrare sau nerăbdare dacă există lacune în relatare sau dacă acesta se exprimă cu dificultate. Întreruperile trebuie menținute la minim și utilizate doar atunci când este necesar (dacă martorul încalcă normele de procedură în instanță sau pentru clarificare).
În cursul unei proceduri de divorț extinse, cu dispute privind divizarea bunurilor, judecătorul declară „Voi, femeile, sunteți toate la fel. Niciodată nu sunteți mulțumite”	Judecătorul nu trebuie să exprime frustrare, insinuând că toate femeile sunt la fel, sau să acționeze de această manieră, sau să sugereze că justițiabila nu are o cauză justă.
Atunci când este chemată ca martor într-un caz de violență domestică, victima își contrazice declarația oferită poliției și declară că s-a rănit singură. Procurorul întreabă: „Ați mințit poliția, sau mințiți acum?”	Procurorul trebuie să recunoască faptul că, atunci când o victimă/un martor își schimbă relatarea cu privire la fapte, aceasta se datorează, de obicei, unor factori precum amenințările primite din partea făptuitorului, reconcilierea cu făptuitorul, sau din cauza statutului său de dependență. Procurorul trebuie să solicite o pauză și să discute cu victima într-o manieră care arată sensibilitate față de îngrijorarea acesteia. Procurorul trebuie să fie pregătit, de asemenea, să prezinte dovezi coroborante și să explice de ce victima se comportă astfel.

4.10. Rolul experților și amici curiae

Așa cum se menționează în modulul 4.3, martorii experți și mărturia expertă pot servi drept forme importante de probă, atât în procedura civilă privind discriminarea, cât și în cazuri penale de violență împotriva femeilor. Experții care dețin cunoștințe specializate pot asista instanța în determinarea interesului superior al copilului, sau înțelegerea fenomenului complex al sindromului traumei violului, tulburării de stres post-traumatic, ciclului violenței la care au fost expuse victimele abuzului sau sindromul femeii bătute cu privire la femeile infractor, de exemplu. Mărturia expertului poate fi eficace, de asemenea, în eliminarea stereotipurilor de gen comune, cum ar fi mitul legat de comportamentul „tipic” al unei victime a violului.

Un procuror (sau avocat) poate decide dacă mărturia expertului va asista instanța în înțelegerea unui anumit punct al legii. Cu toate acestea, procesul aprobării expertului revine judecătorului care determină calificarea și competența persoanei în problema respectivă. Judecătorii trebuie să fie atenți la scopul mărturiei și să limiteze expertul exclusiv la ariile sale de competență. Este necesară atenție specială, pentru ca martorul expert să nu

reflecte erori sau să reafirme stereotipuri de gen, iar mărturia acestuia să reflecte interesele sau preocupările femeilor. În unele jurisdicții, judecătorul poate decide să desemneze un expert.

Informațiile prezentate de *amicus curiae* („prieten al instanței”) diferă de mărturia expertului. Brief-urile *amicus curiae* sunt folosite, în general, pentru a elucida puncte ale legii sau să explice jurisprudența pe un anumit subiect (deși aceștia pot prezenta și informații factuale sau științifice). O caracteristică importantă a brief-urilor *amicus curiae* este utilizarea acestora pentru „informarea instanței privind consecințele mai ample ale cazurilor, indicând potențialele implicații ale unei decizii sau pentru a indica consecințe neintenționate pentru persoane sau grupuri care nu fac parte din proces”³⁶⁸

Ca și în cazul mărturiei expertului, brief-urile *amicus curiae* sunt prezentate de către indivizi sau organizații care nu iau parte la procedură, dar care oferă observații relevante pentru caz. Valoarea brief-urilor *amicus curiae* este reprezentată în asistarea instanței. Așa cum menționează CEDO, dar aplicabil și pentru alte instanțe internaționale și interne, „]chiar și un tribunal expert, precum Curtea de la Strasbourg nu poate cunoaște toate legile sau alte materiale care pot avea un impact asupra rezultatului unui caz”³⁶⁹ Brief-urile *amicus curiae* nu trebuie, cu toate acestea, să facă observații asupra fondului unui caz. CEDO are puterea discreționară să permită prezentarea brief-urilor *amicus curiae* și, de asemenea, determină scopul brief-ului pe baza aspectelor pe care reclamanta le subliniază în prezentarea către instanță.

Brief-urile *amicus curiae* sunt utile, în mod special, în prezentarea informațiilor sau statisticilor, pentru a arăta că o practică sau o politică reprezintă o formă de discriminare indirectă sau pentru rezumarea legii internaționale privind probleme relevante pentru femei (în tribunale interne).

4.11. Colectarea și partajarea datelor

Orice inițiative de intensificare a diferențierii în funcție de sex ale sistemului de justiție trebuie să se bazeze pe probe clare. Așadar, este necesar să se „constituie o bază de cunoștințe vizând cererea justiției; respectiv, privind nevoile și provocările întâmpinate de către beneficiarii intenționați și utilizatorii finali ai serviciilor de justiție”³⁷⁰ Această bază de cunoștințe este fundamentată pe colectarea datelor și analiza provocărilor cu care se confruntă bărbații și femeile în accesarea justiției și identificarea principalelor „probleme încredințate justiției (sau probleme care pot fi soluționate pe căi legale)”³⁷¹ care pun în contact femei și bărbați, cu sistemul formal de justiție.

Pentru a identifica nevoile și provocările utilizatorilor justiției, trebuie utilizate instrumente specifice de măsurare, care „captează natura complexă a cererii din justiție și explică diferitele moduri în care femeile și bărbații trăiesc experiența justiției și diferitele bariere cu care se confruntă”³⁷² Procesul de măsurare implică, de obicei, dezvoltarea indicatorilor bazați pe o combinație de surse de date, inclusiv date administrative, dar și surse din afara sistemului legal (cum ar fi anchete privind gospodăriile și anchete ale experților). Cu toate acestea, chiar și datele administrative care sunt colectate de instituții din justiție, suplimentate de revizuirile ale cazului/dosarului din instanță, pot dezvălui o mare cantitate de informații importante despre modul în care cazurile sunt gestionate de sistemul juridic.

În vreme ce toate sistemele naționale de justiție produc date prin oficiile lor statistice (deseori publicate de agenții naționale de statistică), nu toate produc informații comprehensive defalcate pe sexe. Încă și mai puține înscriu în tabele și analizează datele pentru a construi un tablou al barierelor cu care femeile se confruntă în accesarea justiției. Dezvoltarea indicatorilor sensibili la diferențe de gen pentru măsurarea accesului la justiție reprezintă o temă amplă, care merită un studiu special. Aici, sunt sugerați câțiva indicatori recomandați, care pot fi adoptați de instituțiile din sectorul de justiție în păstrarea evidențelor administrative. Următorii indicatori ai probelor se bazează pe date administrative.³⁷³

368 Laura Van den Eynde. 2013. An Empirical Look at the Amicus Curiae Process of Human Rights NGOs before the European Court of Human Rights. *Netherlands Quarterly of Human Rights*. Vol. 31/3. p. 274.

369 Paul Harvey. 2015. Third Party Interventions before the CEDO: A Rough Guide. Strasbourg Observers. 24 February 2015. Disponibil la: <https://strasbourgobservers.com/2015/02/24/third-party-interventions-before-the-CEDO-a-rough-guide/>.

370 Teresa Marchiori. 2016. *Framework for Measuring Access to Justice Including Specific Challenges Facing Women*. UN Women/Council of Europe. p. 77.

371 Ibid.

372 Ibid. p. 79.

373 Unii dintre indicatorii probelor sunt rezumați din Teresa Marchiori. 2016. *Framework for Measuring Access to Justice Including Specific Challenges Facing Women*. Această publicație include o discuție mult mai amplă a indicatorilor propuși pentru măsurarea accesului la justiție pentru femei.

- Numărul cazurilor defalcate pe sexe (reclamanți, acuzați, infractori și victime) și după tipul de caz.
- Tipuri și numărul reclamațiilor depuse cu mecanisme de soluționare alternativă a litigiilor, defalcate pe sexe.
- Numărul părților dintr-o procedură juridică care au reprezentare legală, defalcate pe sexe.
- Numărul cazurilor aduse în fața instanței, pentru care a fost acordat sprijin juridic, defalcate pe sexe.
- Rata anuală de renunțare în cazuri de violență sexuală / violență domestică, pe etape procedurale și motivul renunțării, defalcate pe victime de vârstă majoră sau minoră.

Bune practici: Grupul de Experți al CoE privind acțiunea contra violenței împotriva femeilor și a violenței domestice (GREVIO) a elaborat un chestionar pentru Statele părți ale Convenției de la Istanbul, pentru utilizarea în raportarea asupra conformității cu tratatul. Chestionarul acoperă întregul scop al Convenției, dar specifică și posibilele agenții de colectare a datelor (agenții de aplicare a legii/servicii de justiție penală și civilă, inclusiv poliție, servicii de procuratură, instanțe, și servicii de detenție și probațiune) și moduri utile de defalcare a datelor (după sex, vârstă, tip de violență, precum și relația făptuitorului cu victima, locația geografică și orice alți factori considerați relevanți, de exemplu dizabilitatea).³⁷⁴

Colectarea datelor despre cazuri după tip și sexul justițiabililor reprezintă o parte crucială a urmăririi cazului, care poate ajuta în lămurirea punctului în care se produce renunțarea, în lanțul justiției. Pentru eficacitate, totuși, trebuie elaborate definiții comune pentru toate agențiile relevante de aplicare a legii și justiție (de exemplu, ce anume constituie „caz de violență domestică” sau „caz de hărțuire sexuală”) în special acolo unde legislația nu este conformă cu standarde internaționale de drepturile omului. În plus, sistemele de management al cazurilor trebuie implementate, astfel încât cazurile să poată fi urmărite prin sistemul juridic și să nu se „piardă”, de exemplu, dacă un caz penal este re-instituit.

Pe lângă indicatorii despre utilizatorii justiției, păstrarea unor evidențe detaliate de către instituțiile de justiție poate, de asemenea, să lămurească „latura de ofertă” a accesului la justiție. De exemplu, date privind numărul judecătorilor/magistraților per o dimensiune specifică a populației defalcate la nivel de instanță (de ex. primă instanță, a doua instanță, curtea supremă) și sex oferă o indicație privind accesibilitatea. Similar, date despre numărul femeilor și bărbaților din cadrul personalului din justiție, de ex. personal al instanțelor, în oficii ale procuraturii și în organe de aplicarea legii, defalcate pe sex și funcție, ar explica, de asemenea, capacitatea sistemului de justiție de a respecta nevoile specifice ale femeilor și bărbaților.

Partajarea datelor referitoare la utilizatorii justiției și tipuri de cazuri între agenții este esențială în cazuri de violență împotriva femeilor pentru asigurarea nerenunțării sau că victimele/supraviețuitorii nu sunt supuși victimizării secundare.³⁷⁵ Pe lângă partajarea datelor și managementul comun al cazurilor de către poliție, procurori și instanțe, alți actori-cheie, cum ar fi ofițeri de eliberare condiționată și probațiune, asistenți sociali, organizații pentru sprijinirea femeilor, centre de criză și adăposturi și organizații care lucrează cu autori ai violenței trebuie să aibă acces la informații privind modul în care un caz progresează în sistemul juridic.

Instanțele și procurorii pot lua în considerare, de asemenea, punerea unor informații despre cazuri specifice la dispoziția publicului, pentru a promova încrederea în sistemul de justiție și să trimită mesaje privind faptul că încălcarea drepturilor femeilor are repercusiuni serioase. Astfel de publicitate, dacă este gestionată de manieră sensibilă, poate acționa împotriva percepțiilor larg răspândite că violența domestică este o problemă privată și „de familie” și poate facilita ajută la încheierea impunității făptuitorilor. Desigur, trebuie luate măsuri de precauție, de exemplu, eliminarea tuturor numelor sau identificatorilor din evidențele instanței, folosirea inițialelor sau literelor în locul numelui victimei pentru păstrarea confidențialității și controlul conținutului pus la dispoziția publicului.

³⁷⁴ GREVIO. 2016. Questionnaire on legislative and other measures giving effect to the provisions of the Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence (Istanbul Convention), disponibil la: <http://www.coe.int/en/web/istanbul-convention/grevio>.

³⁷⁵ Consiliul European a elaborat ghidul privind modul în care statele pot respecta cerințele Articolului 11 al Convenției de la Istanbul, cu recomandări și o listă de validare: Sylvia Walby. 2016. *Ensuring Data Collection and Research on Violence Against Women and Domestic Violence: Article 11 of the Istanbul Convention*.

4.12. Instanța, în context mai larg

Această secțiune explorează moduri în care mecanismele sistemului formal de justiție interacționează cu alte instituții care revizuesc reclamații de încălcare a drepturilor omului și, de asemenea, considerente pentru comunicarea către public.

4.12.1. Cooperarea cu instituții naționale de drepturile omului

Comitetul CEDF evidențiază rolul instituțiilor naționale pentru drepturile omului (INDO) și officii ale avocatului poporului ca mijloc de creare a mai multor „posibilități pentru ca femeile să obțină acces la justiție”.³⁷⁶ În numeroase țări, aceste organisme cvasi-judiciare au autoritatea să primească reclamații de încălcare a drepturilor omului, inclusiv de discriminare pe criterii de sex/gen, să realizeze investigații și să elibereze recomandări, avize consultative sau sancțiuni bazate pe rezultatele acestora. Femeile care apelează la justiție pentru încălcări ale drepturilor, găsesc deseori că organismele de promovare a egalității, instituții ale avocatului poporului sau comisiile drepturilor omului sunt mai accesibile decât instanțele. Diferențele procedurale, cerințele de arhivare simplificate, faptul că multe asemenea INDO-uri oferă indicații privind înaintarea reclamațiilor, iar abordarea non-contencioasă sunt, toate, caracteristici ale organismelor de promovare a egalității, care le fac mai abordabile decât disputa în instanță.

Instituții naționale ale drepturilor omului și alte organisme non-judiciare³⁷⁷, se intersectează cu sistemul formal de justiție în diverse moduri, așadar este foarte important că procurorii și judecătorii nu numai că sunt familiarizați cu procedurile și deciziile acestor organisme, ci și că stabilesc relații de lucru bazate pe cooperare cu acestea. Numeroase puncte-cheie de intrare includ următoarele:

- **Competențe de remediere.** Competențele INDO de a recomanda sau furniza remedii variază după instituție. Unele INDO au competența de a primi reclamații individuale, dar nu au autoritatea sau statutul de a emite ordine sau de a se prezenta în fața organismelor administrative sau judiciare, pentru a implementa asemenea ordine.³⁷⁸ Cu toate acestea, chiar și atunci când lipsește autoritatea de implementare, unele instituții pot exercita o influență prin proceduri de monitorizare ale cazurilor de discriminare pe criterii de sex ori gen în fața instanțelor sau organismelor administrative, sau pot investiga reclamații privind întâzieri excesive ale unor asemenea proceduri. „Unele INDO au chiar autoritatea de a înainta recursuri privind constituționalitatea legislației în fața instanțelor competente”.³⁷⁹

Bune practici: În Finlanda, cazuri de discriminare la încadrarea în muncă, inclusiv discriminarea pe criterii de sex ori gen, pot fi deferite autorităților regionale pentru siguranță și sănătate ocupațională. Dacă o investigație preliminară indică faptul că a existat discriminarea la locul de muncă (fapt interzis în temeiul codului penal), cazul este înaintat procurorului public pentru determinarea necesității formulării acuzațiilor sau a înaintării către organele de poliție, pentru mai multe investigații.³⁸⁰ Consiliul Moldovean privind Prevenirea și Eliminarea Discriminării și Asigurarea Egalității are autoritatea de a investiga orice plângere care invocă discriminarea și să ia în considerare cazuri *ex-officio*. Decizii ale Consiliului pot fi contestate în instanța administrativă.

- **Pregătirea și dezvoltarea capacității.** INDO se angajează să întreprindă activități educative, care includ facilitarea pregătirii actorilor-cheie în sistemele juridic și de justiție (avocați, procurori, judecători, ofițeri de aplicare a legii, parlamentari și reprezentanți oficiali ai guvernului) pe teme privind drepturile economice, sociale și culturale ale femeilor, ca răspuns la violența împotriva femeilor și egalitatea de gen.³⁸¹ Poate fi eficace, în mod special, pentru instituții de pregătire judiciară și INDO, să colaboreze la dezvoltarea și implementarea programelor de formare asupra drepturilor femeilor și/sau accesul la justiție.
- **Analiza și cercetarea.** Prin funcțiile lor de investigare, INDO pot contribui la argumentarea juridică și probatoriul privind încălcări specifice ale drepturilor femeilor și la jurisprudența privind discriminarea pe criterii de sex/gen *de jure* și *de facto*. În temeiul Principiilor de la Paris (Principii ONU referitoare la Statutul Instituțiilor Naționale), INDO au responsabilitatea de a prezenta opinii, recomandări, propuneri și rapoarte privind orice problemă de drepturile omului către guvern. Pe lângă rapoarte anuale, INDO

376 Comitetul CEDF. 2015. Recomandarea Generală Nr. 33 privind accesul femeilor la justiție, alin. 59.

377 *The Handbook on European law relating to access to justice*. 2016. Agenția pentru Drepturi Fundamentale a Uniunii Europene și Consiliul European. Acesta include secțiunea 2.4.1. privind organisme non-judiciare.

378 OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights (ODIHR). 2012. *Handbook for National Human Rights Institutions on Women's Rights and Gender Equality*. Warsaw. p. 34.

379 Ibid.

380 Agenția pentru Drepturi Fundamentale a Uniunii Europene (FRA). 2012. p. 32.

381 A se vedea *Amman Declaration and Programme of Action*. 2012. alin. 9, 18.

produc frecvent rapoarte tematice pe teme relevante pentru drepturile femeilor sau egalitatea de gen. Asemenea rapoarte pot fi instrumentale în îmbunătățirea înțelegerii aspectelor legale orizontale și emergente care au impact asupra femeilor (de exemplu, legislația muncii, drepturi sexuale și reproductive, legi privind locuințele și pensiile, etc.).

Bune practici: Ombudsmanul privind egalitatea de gen din Croația a realizat studii privind modul în care instanțele tratează cazuri de discriminare (inclusiv cazuri de hărțuire sexuală) în anii 2010 și 2012.³⁸² Prin realizarea unor asemenea analize, INDO pot „milita pentru schimbare, îmbunătăți formarea judiciară și dezvolta date solide referitor la modul în care justițiabilii au fost tratați de către instanțe.”³⁸³ Apărătorul Public (Ombudsmanul) din Georgia deține un Departament pentru Egalitatea de Gen (stabilit în anul 2013) care monitorizează implementarea legii internaționale și naționale privind egalitatea de gen, examinează reclamații și emite concluzii și recomandări. Departamentul publică un raport anual asupra drepturilor femeilor și egalitatea de gen și a emis numeroase rapoarte speciale relevante privind: discriminarea împotriva femeilor la locul de muncă (2014); violența împotriva femeilor (2015); monitorizarea închisorilor pentru femei (2015); căsătoria la o vârstă fragedă (2016); și asupra combaterii și prevenirii discriminării și situația egalității (2016).³⁸⁴ Majoritatea rapoartelor conține recomandări pentru organele de aplicare a legii și judiciare și multe includ revizuirii ale progreselor legislative naționale și ale deciziilor CEDO privind Georgia.

4.12.2. Comunicarea și deschiderea către public

Accesul femeilor la justiție poate fi stânjenit de lipsa lor de cunoștințe asupra remediilor disponibile prin sistemul legal, sau de neîncrederea lor în sistemul în sine. În vederea îmbunătățirii disponibilității sistemelor de justiție, și creșterea încrederii publice, instituțiile-cheie trebuie să realizeze „activități de deschidere țintită și să distribuie informații despre mecanisme ale justiției disponibile, proceduri și remedii în varii formate.”³⁸⁵ Deschiderea și activitățile trebuie să aibă o formă accesibilă și corespunzătoare pentru toate femeile, inclusiv cele care experimentează multiple forme de discriminare. În mod ideal, organismele corespunzătoare ale sistemului legal vor coopera îndeaproape cu ONG-urile pentru femei și alte organizații, cum ar fi INDO, pentru a elabora campanii și materiale tipărite.

Comunicarea poate lua un număr de forme, în funcție de scop. De exemplu, în unele jurisdicții, instanțele și procurorii produc și pun la dispoziție broșuri tipărite cu informații pentru femei, privind drepturile lor legale și etapele de bază ale procedurii legale specifice. Altele pot oferi informații legale de bază, prin consultații.

Bune practici: Procuratura (“Crown Prosecution Service”) Regatului Unit a elaborat un pliant pentru victime/martori ai cazurilor de violență domestică ce descrie la ce anume se pot aștepta în urma întâlnirii cu un procuror, subliniind în mod specific măsurile de protecție care pot fi oferite dacă victima oferă probe, cine va participa la ședință și scopul ședinței. Informații de contact sunt furnizate pentru alte resurse de suport.³⁸⁶ În Polonia, reprezentanții ai sistemului judiciar (ofițeri de probațiune, judecători stagiași și judecători) oferă gratuit informații și consiliere juridică femeilor, privind drepturile victimelor/supraviețuitorilor violenței în cursul unui eveniment anual- Săptămâna de sprijin gratuit pentru victimele violenței: Tribunale deschise. Campania se adresează diverselor infracțiuni, dar include infracțiuni care afectează femeile în mod disproporționat, precum violul, comportamentul amenințător, violența domestică și „violența fizică, sexuală, economică și psihologică (umilirea, devalorizarea, izolarea de familie și prieteni)”³⁸⁷

Publicarea informațiilor atent selectate despre cazuri poate ajuta la îmbunătățirea conștientizării de către public a funcțiilor instanței și este, de asemenea, un aspect important de reducere a impunității. În cazuri de violență împotriva femeilor, în mod particular, atât oficiul procurorului, cât și instanța pot transmite mesaje puternice privind seriozitatea cu care Statul tratează obligația de diligență și faptul că actele violente, indiferent dacă acestea sunt înfăptuite în sfera privată sau în cea publică, vor fi pedepsite.

Realizarea revizuirilor interne a oricăror posibile eșecuri ale sistemului de justiție din perspectiva utilizatorilor de sex feminin ai justiției reprezintă un alt mijloc de îmbunătățire a capacității de răspuns către public.

382 Informații despre și un raport al studiului din 2010 sunt disponibile în limba croată, la: <http://www.prs.hr/index.php/analize-i-istravanje/analiza-sudskeprakse/181-istravanje-sudske-prakse-u-podrucju-antidiskriminacijske-zastite-2010>

383 *Handbook for National Human Rights Institutions on Women's Rights and Gender Equality*, p. 44.

384 Rapoarte speciale pot fi accesate în limba georgiană și engleză, la: <http://www.ombudsman.ge/en/reports/specialuri-angarishebi>.

385 Comitetul CEDF. 2015. Recomandarea Generală Nr. 33 privind accesul femeilor la justiție. alin. 17(c).

386 Textul pliantului poate fi accesat de la <http://www.cps.gov.uk/publications/prosecution/witnesseng.html>.

387 International Human Rights Initiative, Inc. (IHRI)/ Due Diligence Project. 2014. *Due Diligence and State Responsibility to Eliminate Violence against Women. Regional Report: Europe*. p. 26.

4.13. Susținerea femeilor în sectorul justiției

În statele Parteneriatului Estic participante la acest proiect, femeile sunt, în general, bine reprezentate în profesia legală, dar există, cu toate acestea, dezechilibre în funcție de specialitatea acestora și poziția ierarhică. De asemenea, țările nu sunt omogene în termeni de reprezentare a femeilor în rândul judecătorilor sau procurorilor. Comparați datele următoare³⁸⁸:

Distribuția femeilor judecător profesionist, după instanță (% din total, 2014)

Țara	Femei judecător profesionist	Femei judecător profesionist în 1a instanță	Femei judecător profesionist în a 2a instanță	Femei judecător profesionist la curtea supremă
Armenia	23%	22%	31%	18%
Azerbaidjan	11%	n/a	n/a	n/a
Georgia	49%	50%	51%	21%
Republica Moldova	45%	43%	52%	47%
Ucraina	n/a	n/a	n/a	n/a

Observați că n/a indică date indisponibile.

Distribuția femeilor președinte de instanță, după instanță (% din total, 2014)

Țara	Total femei președinte de instanță	Femei președinte 1a instanță	Femei președinte a 2a instanță	femei președinte Curtea Supremă
Armenia	0%	0%	0%	0%
Azerbaidjan	4%	3%	17%	0%
Georgia	4%	5%	0%	0%
Republica Moldova	22%	25%	0%	0%
Ucraina	n/a	n/a	n/a	n/a

De reținut că n/a indică date indisponibile.

Distribuția femeilor procuror public, după instanță (% din total, 2014)

Țara	Femei procuror public	Femei procuror public 1a instanță	Femei procuror public a 2 ^a instanță	Procurori publici în cea mai înaltă instanță
Armenia	10%	NAP	NAP	NAP
Azerbaidjan	4%	n/a	n/a	n/a
Georgia	26%	NAP	NAP	NAP
Republica Moldova	30%	30%	24%	30%
Ucraina	31%	34%	28%	27%

De reținut că n/a indică date indisponibile; NAP indică faptul că întrebarea este inaplicabilă.

³⁸⁸ Toate datele sunt din anul 2014. European Commission for the Efficiency of Justice (CEPEJ). 2016. European judicial systems. Efficiency and quality of justice. CEPEJ STUDIES No. 23 pp. 101, 103, 136, 104.

Distribuția femeilor șef de procuratură publică, după instanță (% din total, 2014)

Țara	Femei șef de procuratură publică	Femei șef 1 ^a instanță	Femei șef instanța a 2 ^a	Femei șef la cea mai înaltă instanță
Armenia	0%	NAP	NAP	NAP
Azerbaidjan	n/a	n/a	n/a	n/a
Georgia	4%	NAP	NAP	NAP
Republica Moldova	5%	5%	0%	0%
Ucraina	4%	4%	0%	0%

De reținut că n/a indică date indisponibile; NAP indică faptul că întrebarea este inaplicabilă.

Datele indică faptul că femeile sunt mai bine reprezentate în rândul judecătorilor, decât al procurorilor. Cu toate acestea, există un „trend descrescător” clar, similar celui observat la nivelul altor țări CoE, în care proporția femeilor judecător, comparativ cu cea a bărbaților judecător, scade pe măsura înaintării în ierarhie. Reprezentarea judiciară a femeilor are valoarea cea mai redusă la nivelul curții supreme și ca președinte de instanță. Reprezentarea femeilor în rândul procurorilor urmează un trend similar celui observat la nivelul judecătorilor, cu mai puține femei procuror în poziții de conducere decât în cadrul personalului general.

Date despre numărul femeilor și bărbaților din sistemul judiciar ne oferă doar o imagine limitată a modelelor de încadrare în muncă bazate pe criterii de gen. De fapt, „femeile tind să fie supra-reprezentate în arii destinate în mod tradițional femeilor, cum ar fi dreptul civil și dreptul familiei, în vreme ce bărbații sunt supra-reprezențați în arii care sunt percepute ca fiind mai masculine, cum ar fi dreptul fiscal și comercial. Prin urmare, astfel de zone dominate de către partea masculină pot fi mai puțin receptive la nevoile femeilor.”³⁸⁹

Dominanța masculină în domeniul aplicării legii a fost identificată drept factor care, deseori, descurajează femeile să raporteze violența bazată pe gen sau să coopereze în urmărirea penală, din acest motiv un număr de țări au inițiat unități de poliție care includ femei ofițer, pentru gestionarea acestor infracțiuni.

Sprijinirea femeilor în sectorul de justiție are mai multe aspecte. Aceasta se poate referi la sporirea accesului femeilor la profesii legale. Promovarea echilibrului referitor la gen în aria judiciară reprezintă elementul central de consolidare a sectorului judiciar, per ansamblu, iar Statele trebuie să facă eforturi în direcția unui echilibru referitor la gen „la fiecare nivel, inclusiv la nivelurile cele mai avansate”, oglindind reprezentarea femeilor în societate, per ansamblu.³⁹⁰ Astfel, sunt necesare etape pentru asigurarea recrutării femeilor pe criterii egale cu cele ale bărbaților, pe poziții specifice din sistemul judiciar, precum și eliminarea obstacolelor în avansarea în carieră a femeilor, care sunt, în sine, discriminatorii. De exemplu, în Republica Moldova, pentru a se califica pentru anumite poziții de conducere în profesia legală, un avocat trebuie să aibă cinci ani de experiență profesională continuă în domeniul dreptului. Este posibil ca femeile avocat care își iau concediu de maternitate (sau, de fapt, alte forme de concediu din motive de familie) să nu poată respecta această cerință, dacă perioada concediului este interpretată drept întreruperea carierei. De fapt, mai mulți avocați au depus o plângere la Comisia Moldoveană privind Egalitatea, cu privire la practica de a solicita avocaților să își suspende licența în vederea beneficierei de asigurare medicală gratuită (pe durata sarcinii, sau în primii trei ani de viață ai copilului).³⁹¹ Cu toate că prevederea este neutră din punctul de vedere al genului, aceasta are un impact discriminator asupra femeilor, dat fiind că este mai probabil ca acestea să își rezerve timp pentru îngrijirea copiilor. Efectiv, femeile trebuie să aibă mai mult de cinci ani de experiență profesională și, drept urmare, acestea sunt sub-reprezentate în rolurile care presupun luarea deciziilor.³⁹²

În al doilea rând, susținerea femeilor în sectoarele justiției se extinde dincolo de paritatea de gen în magistratură și necesită, de asemenea, competență specifică genului. Judecătorii și personalul acestora trebuie să beneficieze de pregătire cu diferențiere în funcție de sex, pe tipurile de subiecte incluse în acest manual.

În ultimul rând, susținerea femeilor se poate referi, de asemenea, la fundamentarea unor grupuri profesionale pentru reprezentarea intereselor comune ale femeilor. Există numeroase exemple de femei în profesia legală care formează asociații, nu doar în scopuri de networking, pentru sprijin reciproc sau pentru a discuta orice

³⁸⁹ Council of Europe Gender Equality Commission. 2013. *Feasibility Study: Equal Access to Justice for Women*. p. 20.

³⁹⁰ Council of Europe Plan of Action on Strengthening Judicial Independence and Impartiality. 2016. CM(2016)36. Action 1.2.

³⁹¹ Council of Europe. 2016. *Barriers, Remedies and Good Practices for Women's Access to Justice in Five Eastern Partnership Countries*.

³⁹² Ibid.

dificultăți cu care se confruntă ca femei în profesiile lor, dar și pentru a servi drept lideri în promovarea drepturilor femeilor și accesul la justiție în sens mai larg. De exemplu, asociații ale femeilor judecătorești și femeilor avocați au militat pentru reforme care îmbunătățesc răspunsul sistemului juridic la violența împotriva femeilor. Organizații precum filialele naționale ale International Association of Women Judges (*Asociația Internațională a Femeilor Judecătorești*) (IAWJ) a inițiat, de asemenea, reprezentarea, a coordonat instructaje și programe educaționale pentru sporirea capacității juriștilor (inclusiv alți judecătorești), a dezvoltat materiale de orientare și a realizat analize.

CONCLUZIE

Accesul femeilor la justiție reprezintă un concept multi-dimensional care impune o abordare a obstacolelor în justiție la niveluri legale și instituționale, precum și nivelurile socio-economic și cultural. Actorii din sectorul justiției trebuie să fie conștienți de intersectarea componentelor accesului la justiție și implicațiile pentru rolurile lor profesionale în fiecare etapă. În pofida aparentei complexități a îmbunătățirii accesului femeilor la justiție, multe dintre intervențiile necesare din partea procurorilor și judecătorilor pot fi reduse la simpla formulă de abordare a activității lor zilnice folosind o abordare sensibilă la diferențe de gen - una care recunoaște în mod explicit diferențele dintre experiențele femeilor și cele ale bărbaților, inclusiv experiențe ale încălcărilor drepturilor, dar și interacțiuni cu sistemul de justiție, modul în care nevoile femeilor și cele ale bărbaților diferă, în termeni de recurs și remedii și natura generalizată a stereotipurilor referitoare la gen, chiar și ale celor de care nu suntem toți conștienți.

Consiliul Europei, Uniunea Europeană și experții Națiunilor Unite (cum ar fi Comitetul CEDF și Raportorul Special privind violența împotriva femeilor, cauzele și consecințele acesteia) recunosc toate faptul că sistemele juridice continuă să ridice obstacole în fața femeilor care, la rândul lor, stagnează în privința progresului către egalitatea de gen. De fapt, se poate argumenta că inechitatea de gen se agravează sau, poate, devine tot mai profund înrădăcinată, pe măsură ce femeile se confruntă cu încălcări ale drepturilor omului (experiența inițială a inegalității de gen) și le sunt negate remediile legale efective pentru respectivele încălcări (a doua experiență de inegalitate și discriminare de gen).

Nevoia duală de tratare a inegalității de gen și accesului la justiție persistente devine mai relevant doar cu încheierea primei decade a noului mileniu. Obiectivele de dezvoltare durabilă (SDG), urmarea Obiectivelor de dezvoltare durabilă reprezintă un plan de acțiune global până în 2030. SDG includ ținte pentru realizarea egalității de gen și a emancipării femeilor (Obiectivul 5) impunând țărilor să aibă cadre legale care tratează discriminarea. SDG necesită și asigurarea accesului la justiție pentru toți și crearea de instituții eficiente, responsabile și inclusive la toate nivelurile (Obiectivul 16). Intersecțiile acestor două obiective reprezintă o platformă pentru eforturi direcționate și cooperative pentru asigurarea faptului că femeile, ca și bărbații, pot beneficia de măsuri egale în justiție, atunci când le sunt necesare.

Anexa 1. Considerente practice pentru realizarea pregătirii privind accesul femeilor la justiție³⁹³

Este necesar un număr de etape pentru a planifica un eveniment de formare privind accesul femeilor la justiție și, pe lângă considerentele mai ample care trebuie respectate în planificarea pregătirii de calitate în domeniul judiciar și destinat procurorilor, există unele specificități referitoare la subiect. Această secțiune oferă o prezentare succintă și orientarea privind aspecte generale referitoare la planificarea unui eveniment de pregătire pentru judecători și/sau procurori, dar se axează pe cele specifice, care pot apărea atunci când se elaborează un training privind accesul femeilor la justiție. Acesta este împărțit în patru sub-secțiuni principale: a. concepere; b. implementare; c. evaluare și

d. follow-up. De asemenea, se oferă un model de ordine de zi și o listă sugerată, în prezenta Anexă.

a. Conceperea

În mod ideal, orice eveniment de formare va fi planificat ca parte a unei programe aprobate a instituțiilor naționale de formare pentru judecători sau procurori. Aceasta va asigura faptul că formarea este certificată și, prin urmare, recunoscută la nivel național. Acest lucru va crește interesul și participarea din partea judecătorilor și procurorilor, dar va crește și probabilitatea ca stagiarii să poată integra noi informații sau noi competențe în practica lor zilnică. Realizarea unor astfel de instruirii prin intermediul instituției naționale de formare va promova, de asemenea, sustenabilitatea rezultatelor formării. Contextul instituțional va facilita asigurarea faptului că expertiza de formare și materialele destinate instruirii, precum și memoria instituțională a acestor sesiuni de formare, vor fi refolosite în cadrul sesiunilor de formare viitoare.

De la început, trebuie să se ia decizii esențiale cu privire la tipul de formare care urmează să fie oferită:

- Pregătirea va fi oferită ca parte a unei formări continue a judecătorilor și / sau procurorilor, sau ca parte a unei formări inițiale?
- Accesul femeilor la pregătire în justiție este dedicat, sau integrat? Mai exact, conținutul formării trebuie să fie legat exclusiv de subiectul accesului femeilor la justiție, sau subiectul ar fi doar un aspect al unei instruirii mai extinse, de exemplu, cu privire la accesul la garanțiile judiciare în temeiul Convenției europene a drepturilor omului.
- Există o anumită categorie de judecători și procurori care ar trebui să fie vizați ca participanți? Care dintre aceștia vor fi cel mai bine poziționați pentru a aplica noi cunoștințe și abilități în practica lor obișnuită?

i. Selecția formatorilor și experților

Pregătirea privind accesul femeilor la justiție pe baza acestui *Manual de formare* este asigurată, cel mai bine, de către o echipă de formatori alcătuită din formatori naționali și un formator internațional (opțional), și asigurarea participării formatorilor juridici, precum și experți în probleme ale diferențelor de gen.

Dacă evenimentul de formare este organizat de către instituții naționale de formare, este recomandată, pe cât posibil, bazarea pe experții naționali care lucrează cu aceste instituții și selectarea formatorilor din aceeași profesie

³⁹³ Trebuie incluse considerente care se referă, în mod specific, la pregătirea privind accesul femeilor la justiție, ca temă privind egalitatea de gen. Cu privire la orientarea generală în formarea privind drepturile omului, această secțiune are la bază Manualul de formare al Consiliului Europei asupra Convenției Europene a Drepturilor Omului: Consiliul Europei. 2007. Manual de formare privind Convenția Europeană a Drepturilor Omului.

ca și stagiarii. Dacă se asigură pregătirea judecătorilor, atunci o alegere bună ca formatori ar fi reprezentată de alți colegi judecători. Dacă formatorul este văzut ca profesionist coleg, statutul acestuia/acesteia în rândul audienței va fi probabil, unul mult superior, iar impactul corespunzător asupra atitudinii și valorilor stagiarii, va fi mai mare. Cu toate acestea, chiar dacă sunt invitați formatori internaționali, aceștia trebuie să coordoneze doar părți selectate ale pregătirii, alături de formatorii naționali. La selectarea formatorilor internaționali, dacă aceștia nu vorbesc aceeași limbă ca și stagiarii, trebuie prevăzut pe ordinea de zi un timp suficient pentru interpretare. Configurarea încăperii poate fi afectată de nevoia de a pune la dispoziție echipament pentru interpretariat. Aceste considerente sunt importante și trebuie integrate în conceptul pregătirii.

Având în vedere specificitatea subiectului, este important să se asigure participarea formatorilor cu expertiză în probleme referitoare la gen. Aceasta poate necesita selectarea unora dintre formatori din afara listelor obișnuite ale instituțiilor naționale de formare judiciară sau pentru procurori. Aceștia pot fi avocați sau reprezentanți ai societății civile care lucrează direct cu femeile. Reprezentanții autorităților naționale cu expertiză relevantă sau care participă la elaborarea legislației relevante, pot fi invitați, printre altele, de la Ministerul Justiției, Ministerul de Interne și Procuratură. Din societatea civilă, în afară de avocații care reprezintă femeile, ar putea fi utilă invitarea unui psiholog la o parte a formării, în special dacă violența împotriva femeilor este abordată prin sesiunile de instruire.

O abordare deseori folosită în formarea judiciară este invitarea persoanelor aparținând unor grupuri care sunt afectate de deciziile judiciare, în acest caz femeile care au suferit violență împotriva femeilor, sau cele care au fost discriminate la locul de muncă, de exemplu. O altă modalitate puternică de comunicare a perspectivei femeilor direct afectate de deciziile judecătorești este organizarea unei vizite la o organizație pentru femei, care asistă femeile victime ale violenței bazate pe gen, sau care oferă femeilor o asistență juridică mai amplă. Este posibil să se organizeze astfel de vizite, cu condiția ca pregătirea să dureze mai mult de o zi.

ii. Evaluarea nevoilor de formare privind accesul femeilor la justiție

Cunoașterea grupului de cursanți și a nevoilor lor existente este esențială pentru buna planificare a unui eveniment de instruire, dar acest lucru se poate dovedi dificil, în special din cauza presiunii timpului. Cu toate acestea, trebuie avute în vedere toate oportunitățile, iar instituțiile de formare, precum și formatorii înșiși, trebuie să aibă în vedere importanța identificării și analizării nevoilor de formare existente.

Evaluarea necesităților de formare poate fi făcută în mai multe moduri. La nivelul instituțiilor de formare, întâlnirile periodice cu reprezentanții instanțelor și parchetelor informează institutele despre nevoile existente, bazate, de exemplu, pe evaluări sau alte interviuri personale cu judecătorii și procurorii, și pe informații privind rezultatele cauzelor sau standarde de calitate. Instituțiile de formare pot utiliza rezultatele unor evaluări anterioare de formare, pentru a identifica nevoile viitoare de formare. Pe lângă aceste modalități permanente, instituțiile de formare pot coordona sau desemna evaluări specifice ale necesităților. Sondajele și/sau focus grupurile cu judecători și procurori pot fi realizate cu scopul identificării nevoilor specifice. Aceste evaluări mai extinse cu privire la nevoi nu ar fi fezabile din perspectiva unui singur eveniment de formare, așadar planificarea unui eveniment de formare privind accesul femeilor la justiție trebuie să se refere la evaluările nevoilor existente la nivelul instituțiilor de formare judiciară sau pentru procurori. Dacă nu se pot obține informații specifice privind nevoile existente în acest domeniu, formatorul poate lua în considerare comunicarea cu reprezentanții instrucțiunilor de formare relevante și trimiterea unui simplu chestionar către participanți cu suficient timp înaintea pregătirii.

Trebuie avut în vedere faptul că este posibil ca nevoile să nu fie doar auto-identificate. Unul dintre obstacolele comune atunci când se prezintă subiecte referitoare la gen în orice domeniu de formare, este afirmarea irelevanței sexului. Instituțiile de formare și / sau formatorii trebuie să fie gata să explice necesitatea instruirii privind accesul femeilor la justiție. Această necesitate poate fi stabilită de către instituțiile de formare judiciară sau pentru procurori, pe baza standardelor internaționale, regionale și naționale. De exemplu, Convenția Consiliului Europei privind prevenirea și combaterea violenței împotriva femeilor și violenței domestice (Convenția de la Istanbul) este în prezent ratificată de un număr tot mai mare de state membre. Convenția de la Istanbul conține dispoziții extinse care vizează asigurarea accesului la justiție pentru femeile victime ale violenței bazată pe gen. Ratificarea recentă sau în curs a Convenției de la Istanbul poate indica necesitatea formării judiciare și a procuraturii în acest domeniu, în special deoarece convenția însăși solicită statelor părți să ofere pregătire tuturor profesioniștilor relevanți (Articolul 15). În plus, sondajele de opinie sau sondajele specifice privind percepțiile publicului asupra sistemului judiciar pot oferi o altă sursă de identificare a nevoilor. Egalitatea de gen poate fi identificată ca o valoare din ce în ce mai importantă în rândul populației, în vreme ce, în același timp, poate exista o percepție

în rândul femeilor, că sistemul de justiție nu le sprijină. Acest tip de informații despre atitudinile publice este important pentru a susține necesitatea instruirii privind accesul femeilor la justiție.

După identificarea nevoilor, obiectivele formării trebuie definite ținând cont de această evaluare. Într-o sesiune de formare, se pot distinge patru aspecte diferite ale procesului de învățare, așa cum este prezentat în tabelul de mai jos:³⁹⁴ Obiectivul oricărei sesiuni de formare este probabil să implice toate cele patru categorii. Atunci când se identifică obiectivele unei pregătiri particulare pe baza acestui *Manual de formare*, trebuie să se rețină următoarele: dezvoltarea cunoștințelor și competențelor judecătorilor și procurorilor pe tema particulară a accesului femeilor la justiție, precum și promovarea atitudinilor și valorilor care sprijină egalitatea între sexe.

Cunoaștere	Competențe	Atitudini	Valori
Respectiv, cunoașterea instrumentelor privind drepturile omului / jurisprudența relevantă a Curții Europene a Drepturilor Omului și a instanțelor naționale.	Respectiv, abilități în identificarea unei probleme privind drepturile omului și cercetarea normelor legale relevante, pentru aplicarea legii într-o anumită situație.	Respectiv, atitudini adecvate pentru consolidarea responsabilității profesionale în respectarea și promovarea drepturilor omului cu privire la femei.	Respectiv, valori care angajează profesioniștii relevanți cu privire la egalitatea de gen și principiile relaționate.

iii. Adaptarea la publicul țintă (judecători, procurori sau mixt)

Publicul principal vizat pentru *Manualul de formare* este reprezentat de judecători și procurori. Componenta grupului de participanți va fi decisă în cooperare cu sau direct de către instituțiile naționale de formare, având în vedere mandatul și practica comună. În unele țări, instituțiile de formare la nivel național sunt împuternicite să pregătească mai amplu judecătorii, procurorii și profesioniștii din domeniul juridic. În alte țări, mandatele pot fi mai limitate și fiecare profesie poate avea un institut de formare specific.

În alegerea participanților, grupurile mai diverse sunt preferate grupurilor omogene. Chiar și în cazul unui grup de profesie unică, există diferențe în nivelul de experiență al participanților (începători / avansați), nivel ierarhic (curți de primă instanță, curți de apel, curți supreme sau constituționale pentru judecători) și distribuția geografică (participanți din aceleași instanțe sau regiuni, sau din instanțe și regiuni diferite). Aceste diferențe influențează dinamica grupului. Deși poate fi mai ușor să se atingă un nivel înalt de încredere în grupurile mai omogene, există multe avantaje în a avea grupuri mixte, inclusiv grupuri mixte de judecători și procurori și, posibil, chiar și cu participarea altor profesioniști din domeniul juridic. Având în vedere că accesul femeilor la justiție este o chestiune care implică toate etapele lanțului justiției, pot fi obținute cunoștințe importante prin crearea unui grup amplu, mixt. Diversitatea în cadrul grupului poate, de asemenea, să permită o cooperare mai extinsă între diferiții profesioniști din domeniul juridic, în scopul îmbunătățirii accesului femeilor la justiție.

iv. Dezvoltarea programului de formare, materiale și exerciții practice

Manualul de formare poate fi folosit ca sursă principală pentru elaborarea unui eveniment de formare privind accesul femeilor la justiție.

Părțile fundamentale ale manualului prevăd un conținut amplu pentru a dezvolta prezentări pe subiecte alese pentru pregătire. Instituțiile de formare și formatorii pot lua în considerare trimiterea manualului în avans stagiarilor, astfel că aceștia se familiarizează cu subiectele și conținutul acestora, întrucât evenimentul de formare nu va fi un cadru în care manualul să poată fi parcurs integral. Partea generală a manualului este completată de părți cu specific național, care conțin informații relevante despre legislația națională și situația femeilor în țara respectivă.

Manualul nu oferă exemple de exerciții pentru fiecare modul, dar formatorii pot dezvolta exerciții pornind de la exemplele prezentate în fiecare modul și punctele de discuție incluse în acesta. De exemplu, în modulul privind

³⁹⁴ Consiliul European Manual de formare privind Convenția europeană a drepturilor omului. p. 12.

Dreptul familiei (Modulul III: Ce trebuie să știe fiecare specialist, secțiunea 3.3), este inclus un tabel de stereotipuri și mituri referitoare la rolurile de gen din familie și impactul acestora asupra problemelor legate de dreptul familiei, cum ar fi custodia copilului, divizarea proprietății după divorț, înregistrarea căsătoriei. Acest tabel este însoțit de o listă a punctelor de discuție. Utilizând tabelul și punctele de discuție, formatorii pot coordona un exercițiu de grup pentru a discuta stereotipuri referitoare la gen, prevalente în probleme de familie și impactul acestora asupra deciziilor judiciare în dreptul familiei.

În mod similar, manualul nu oferă studii de caz de sine stătătoare, ci face referiri ample la exemple din jurisprudență, care sunt relevante pentru problema discutată. Formatorii pot modifica exemplele din jurisprudență oferite în *Manualul de formare* pentru a elabora studii de caz, care se pot utiliza pentru activitate de grup. De exemplu, în modulul 4.9 (Interacțiuni cu martori și justițiabili femei), este prezentat cazul *Bevacqua și S v. Bulgaria* și este sugerată o întrebare pentru discuție. Formatorii pot folosi atât descrierea cazului și punctul de discuție sugerat pentru a elabora un studiu de caz pentru o sesiune de activitate de grup asupra interacțiunilor cu femei victime ale violenței domestice în contextul deciziilor privind custodia copilului.

Trebuie tratate, de asemenea, considerente practice privind statutul instrumentelor internaționale și regionale pentru instanțele naționale, în prezentări sau discuții, precum și exemple practice ale cazurilor în care poate apărea un conflict între dreptul internațional și cel național. O discuție utilă asupra acestor aspecte și exemple concrete sunt prevăzute în capitolele aferente țării, din acest Manual de formare.

Pe lângă aceste tipuri de materiale, care pot fi dezvoltate direct pe baza conținutului Manualului de formare, pot fi incluse și alte resurse și materiale.

- Formatorii pot folosi cazuri ipotetice. Un exemplu al unui caz ipotetic de violență sexuală este oferit în Anexa 3. Suplimentar, se pot folosi fapte din hotărâri ale Curții Europene a Drepturilor Omului sau Comisia pentru eliminarea discriminării împotriva femeilor, iar participanților li se poate solicita să determine dacă a existat o încălcare și în baza căror articole ale standardelor relevante. Numele cazului și țara în cauză nu trebuie dezvăluite decât la finalul discuției, pentru ca participanții să nu le poată căuta în prealabil, online. Participanții pot reflecta (*brainstorm*) asupra cazurilor în grupuri mici, prezentându-și concluziile întregului grup, la final. Formatorii trebuie să discute rezultatele grupului și să furnizeze o analiză a deciziilor propriu-zise.
- Articolele privind încălcări ale drepturilor omului pot fi adesea folosite pentru a crea un studiu de caz.
- Folosirea scenariilor controversate din instanță poate intensifica participarea stagiarelor și poate fi o modalitate utilă de a-i încuraja pe aceștia să exerseze noua perspectivă și abilitățile dobândite într-un mod atractiv. Jocul de rol este considerat una dintre metodele de formare având una dintre cele mai ridicate rate de fixare, pentru dobândirea de cunoștințe și abilități.
- Înainte sau după o prezentare privind standardele relevante internaționale și ale Consiliului Europei, participanților li se poate solicita să enumere dispozițiile internaționale relevante în materie de drepturile omului, pentru asigurarea accesului egal al femeilor la justiție. Acest lucru se poate face în grupuri, sau individual.
- De reținut că Anexa 1 a Manualului de formare enumeră o serie de resurse suplimentare, inclusiv resurse video și multimedia.

Formatorii privind accesul femeilor la justiție vor trebui să faciliteze o discuție în cadrul grupului de participanți, privind stereotipurile de gen. Unele exerciții sunt sugerate mai jos, pentru a ajuta formatorii să trateze diferențierea pe bază de gen și să conteste stereotipurile de gen.

Exercițiul 1: Reflectați asupra stereotipurilor de gen prevalente în cultura(ile) cu care sunteți familiarizat.

Analizați următoarele proverbe și stereotipurile referitoare la gen, pe care acestea le perpetuează.³⁹⁵ Puteți găsi alte proverbe/ proverbe similare în cultura cu care sunteți familiarizat? Ce stereotipuri de gen reflectă acestea? O fată virtuoasă este cea care suferă și moare fără a scoate un sunet. (India)

O femeie înțeleaptă este proastă de două ori. (SUA)

O soție bună, un picior rănit și o pereche de pantaloni ruși, rămân mai bine acasă. (Olanda) Doar o femeie nerușinată și cheamă soțul la judecată. (Uganda)

³⁹⁵ Exemplele sunt luate din I Know Gender, curs de formare online oferit de către UN Women Training Center, disponibil la <https://trainingcentre.unwomen.org/course/description.php?id=2>

Femeile pun întrebările, bărbații oferă răspunsurile. (Arabă, mai multe limbi)

Gloria unui bărbat este cunoașterea, gloria unei femei este să renunțe la cunoaștere. (Brazilia)

Dacă fusta ți se potrivește, nu încerca să porți pantalonii soțului. (creolă, Martinica)

Exercițiul 2: **Reflectați la următoarea întrebare: În ce mod sunt femeile / bărbații tratați diferit în comunitatea dvs.?**

Fișa Consiliului Europei privind egalitatea dintre bărbați și femei³⁹⁶ oferă următoarele fapte despre inegalitatea dintre sexe în statele membre ale Consiliului Europei:

În statele membre ale Consiliului Europei, femeile sunt încă mult sub-reprezentate în luarea deciziilor. În 2015, femeile au reprezentat 26% din parlamentele naționale, în timp ce bărbații au constituit marea majoritate (76%). Mai mult decât atât, procentul de bărbați din guvernele statelor membre ale Consiliului Europei era de 77%, în vreme ce procentul femeilor era de 23%. Există inegalități și în privința participării la forța de muncă, femeile participând în procent de 52% (dintre femeile active) iar bărbații în procent de 66%. Mai mult decât atât, în majoritatea țărilor femeile câștigă, în medie, între 60 și 75% comparativ cu nivelul salarial al bărbaților, iar diferența medie între sexe în privința pensiilor în 28 de state membre ale Uniunii Europene (UE) este de 39%. Aceste inegalități se transpun în obstacole pentru accesul femeilor la justiție, întrucât acestea dispun de mai puține resurse decât bărbații, iar instituțiile cu putere de luare a deciziilor sunt dominate de către bărbați.

De asemenea, formatorii trebuie să aibă pregătite statistici despre inegalitățile dintre sexe în țara în care se desfășoară pregătirea (consultați părțile manualului care se referă la țară).

Exercițiul 3: **Evaluarea diferențelor și discutarea stereotipurilor: gen și carieră**

Cereți participanților să realizeze **testul Gender and Career IAT**.³⁹⁷ Formatorul trebuie să realizeze testul, de asemenea, și să dezvăluie scorul obținut, în scopul consolidării încrederii la nivelul grupului. Acest test durează circa 10 minute. Este necesar accesul la computer și Internet. Explicați faptul că mulți oameni pot fi surprinși de rezultatele testului. Testul nu indică nimic despre profesionalismul cuiva. Este doar o modalitate de a înțelege mai bine cât de adânc sunt întipărite anumite asocieri. Acest lucru este important, întrucât preferințele implicite pot predicționa comportamentul. Preferințele implicite sunt legate de discriminarea în angajare și promovare, tratament medical și decizii legate de justiția penală.

Acest test de asociere implicită (Implicit Associations Test- IAT) dezvăluie, deseori, o legătură relativă între familie și femei și între carieră și bărbați. Rezumatul rezultatelor altor persoane indică faptul că majoritatea oamenilor asociază, implicit, bărbatul cu cariera.

Formatorii trebuie să planifice, de asemenea, o evaluare la finalul pregătirii pentru a testa fixarea cunoștințelor. Aceasta se poate face sub forma unui chestionar, completat de către întregul grup, colectiv, mai degrabă decât fiecare participant, individual.

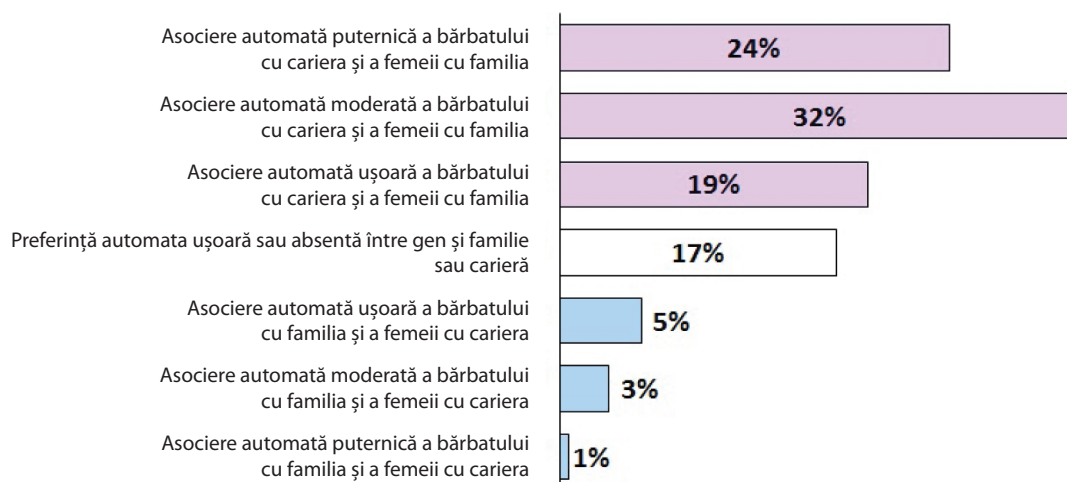
Sarcinile suplimentare pot include elaborarea unui plan personal de acțiune de către fiecare participant, pentru următoarele șase luni. Participanților la pregătire li se solicită să reflecteze asupra modului în care pot aplica noile cunoștințe și abilități dobândite în următoarele șase luni. Acesta este, de asemenea, un instrument de follow-up foarte util, întrucât formatorul poate reveni la participanți, pentru a observa cum au reușit să utilizeze cunoștințele și abilitățile și ce obstacole au întâlnit.

Partea finală a conceptului de training constă în selectarea resurselor și tehnicilor de pregătire, coordonarea formatorilor, moderatorilor și altor experți și elementele pregătirii și considerarea atentă a limitelor de timp. Acest ultim pas are ca rezultat elaborarea unei ordini de zi. un model de ordine de zi este oferit mai jos, precum și o listă de verificare sugerată pentru organizarea formării, inclusă la sfârșitul acestei anexe.

³⁹⁶ Council of Europe. 2015. Factsheet on Equality between Women and Men disponibil la <https://rm.coe.int/168064f51b>

³⁹⁷ IAT este unul dintre instrumentele care se pot utiliza pentru diagnosticarea diferențelor. Harvard University, Project Implicit. Disponibil la <https://implicit.harvard.edu/implicit/>

Procent respondenți web cu fiecare scor

Această distribuție rezumă 846,020 scoruri IAT pentru sarcina gen-carieră (Gender-Career) completate între ianuarie 2005 și decembrie 2015.

Model ordin de zi pregătire – Două zile		
<p>Acesta este un exemplu de formare inclusă în programa de învățare continuă. Participanții sunt judecători la curți de primă instanță și curți de apel (30 de participanți). Pregătirea are loc la sediul institutului de formare judiciară.</p> <p>Pregătirea este asigurată de o echipă alcătuită dintr-un formator național (judecător), un formator internațional și un expert de gen. Un reprezentant al unei organizații pentru femei este, de asemenea, invitat să ofere o prezentare.</p>		Elemente relevante ale <i>Manualului de formare</i> și alte instrumente și resurse sugerate.
PRIMA ZI		
8:45-9:00	Înregistrarea participanților	
9:00-9:15	Întâmpinarea de către Reprezentantul Institutului de formare judiciară Prezentarea formatorilor și prezentare generală a programului	
9:15-10:15	Sesiune de introducere (<i>formator național</i>)	<p>Exercițiu „icebreaker” și prezentarea succintă a participanților</p> <p>Discutarea scopului și obiectivelor de învățare ale formării; dacă a fost administrat în prealabil un chestionar, rezumatul așteptărilor din partea participanților</p> <p>Exercițiu: Reflectați asupra următoarei întrebări: În ce mod sunt femeile / bărbații tratați diferit în comunitatea dvs.? (Formatorul poate folosi informații din partea națională a manualului, pentru a pregăti materialul de fond pentru acest exercițiu.)</p>
10:15-10:30	Întrebări și răspunsuri	
10:30-10:45	<i>Pauză de cafea</i>	

10:45-12:15	Modulul 1 (corespunzător Manualului de formare) Accesul la justiție. Drepturile omului cu privire la femeii. Standarde internaționale și exemple din practica judiciară (<i>formator internațional și/sau național</i>)	Prezentări pe baza Secțiunilor 1.1 și 1.2. ale părții generale a manualului Video: CEDAW Quick & Concise: The principle of substantive equality (<i>CEDF rapid și concis: Principiul egalității reale</i>) (A se vedea Anexa la Manualul de formare)
12:15 - 13:00	Modulul 1 (exerciții) Activitate de grup, în grupuri mici, urmată de discuții în plen	Exercițiu: Drepturile femeii reprezintă drepturi ale omului.
13:00 - 14:15	Prânz	
14:15-15:15	Modulul 2 (corespunzător Manualului de formare) Standarde privind accesul femeilor la justiție, introduse de Convenția Consiliului Europei privind prevenirea și combaterea violenței împotriva femeilor și a violenței domestice (Convenția de la Istanbul) și o privire de ansamblu asupra jurisprudenței relevante a CEDO.	Prezentare bazată pe Modulul II al părții generale din <i>Manualul de formare</i>
15:15-15:30	<i>Pauză de cafea</i>	
15:30-16:30	Modulul 2 (continued) Activitate practică în grupuri mici, urmată de discuții în plen.	Exercițiu privind mituri și stereotipuri pe baza tabelului inclus la finalul părții generale a <i>Manualului de formare</i> Secțiunea 3.2.1 privind violența domestică. Punct de discuție: Luați în considerare miturile și stereotipurile și identificați punctele din exemplul de lanț al justiției în care aceste mituri și stereotipuri pot avea impact asupra accesului femeilor la justiție.
A DOUA ZI		
8:45-9:00	Înregistrarea participanților	
9:00-10:00	Modulul 3 (corespunzător Manualului de formare) Prezentare tematică: Violența împotriva femeilor	Prezentare bazată pe Secțiunea 3.3 a părții generale a manualului. <i>Prezentare de către un reprezentant al unei organizații pentru femei, care oferă servicii de asistență femeilor victime ale violenței domestice.</i>
10:00-10:30	Modulul 4 (corespunzător Manualului de formare) Seminar pe tema Aspecte probatorii	Secțiunea 4.3 a părții generale a <i>Manualului de formare</i>
10:30-10:45	<i>Pauză de cafea</i>	
10:45-11:30	Modulul 4 Seminar pe tema Cazuri referitoare la diferența de gen și gestionarea în sala de judecată	Secțiunea 4.8 a părții generale a <i>Manualului de formare</i>
11:30-13:00	Modulul 4 Seminar pe tema Interacțiuni cu femeii martor și părți litigante	Secțiunea 4.9 a părții generale a <i>Manualului de formare</i>
13:00-14:15	Prânz	
14:15-15:30	Modulul 4 Reprezentarea femeilor și cariera în domeniul judiciar <i>Întrebări și răspunsuri</i>	Secțiunea 4.13 a părții generale a <i>Manualului de formare</i>

15:30-15:45	Sarcină finală (chestionar colectiv)	Chestionar
15:45-16:00	<i>Pauză de cafea</i>	
16:00-16:30	Evaluarea seminarului. Prezentarea certificatelor (opțional)	Formulare de evaluare pregătire; Plan de acțiune – se cere participanților să enumere trei puncte pe care le vor implementa în activitatea lor zilnică după această sesiune de pregătire. Posibil follow-up: în decurs de șase luni, se cere participanților să revină la aceste trei puncte și să indice dacă le implementează și dacă nu, de ce? Cu ce obstacole se confruntă?

b. Implementarea

Formatorii care oferă instruire privind accesul femeilor la justiție pentru judecători și procurori, trebuie să evite o abordare de tip predare în clasă. Aceasta este o pre-condiție semnificativă pentru succesul pregătirii, din următoarele motive: (1) participanții sunt adulți; (2) participanții sunt profesioniști din domeniul juridic; și (3) participanții sunt colegi sau, probabil, superiori ierarhic față de formator.

Formatorii trebuie să evite tentația de a furniza cât mai multe informații în timpul alocat și, în schimb, să se concentreze pe furnizarea a cât mai multe (sau puține) informații necesare pentru a se asigura că grupul este motivat, dar nu plictisit. În concordanță cu „piramida învățării”, s-a demonstrat că oamenii rețin cel mai puțin prin metodele de învățare pasivă, cum ar fi prelegere (5%), lectură (10%), audiovizual (20%) și demonstrații (30%) și cel mai mult prin metodele de predare participativă, cum ar fi discuțiile de grup (50%), aplicarea în practică (75%) și predarea altora (90%). Participarea și construirea încrederii în grup sunt esențiale pentru o pregătire reușită, în special pe o temă care atinge domeniul personal al cursanților, cu subiecte precum violența împotriva femeilor, asigurarea îngrijirii, inegalitățile în profesie și așa mai departe.

Deschiderea, onestitatea și umorul sunt importante pentru a asigura participarea cursanților și construirea încrederii. Luați în considerare începerea cu un icebreaker distractiv, precum cel de mai jos:

Exemplu de exercițiu icebreaker:³⁹⁸

1. Urați bun-venit participanților la instruire și prezentați-vă grupului. Această activitate trebuie să fie foarte scurtă.
2. Cereți fiecărui participant să își prezinte numele, prin simpla adăugare a unui adjectiv înaintea numelui, care să înceapă cu aceeași literă, înainte de a indica numele organizației și al funcției. Puteți începe prin a vă prezenta, în modul în care doriți să se prezinte participanții. De exemplu:
„Sunt Tatiana ce a vorbărează (En „talkative”). Lucrez ca judecător în dreptul familiei.”
„Sunt Ramona cea serioasă (En. “reliable”). Lucrez la Curtea de Apel „X”.”
„Sunt Ivan cel ingenios. (En. “ingenious”). Lucrez ca judecător de instanță penală.”

Această activitate se poate face stând așezați, dar devine mai distractiv și mai activ dacă participanții stau în cerc. Fiecare participant se mută în interiorul cercului, prezentându-se singur. Participanții își vor aminti adjectivele amuzante ale celorlalți. Cel mai important, se creează o atmosferă informală.

Unul dintre rolurile principale ale formatorului este să se asigure că toți participanții se angajează activ în subiecte și rămân conectați la restul grupului. De la început, trebuie declarat, ca o regulă de bază, că se așteaptă participarea activă, aceasta fiind esențială pentru succesul formării.

Participarea cursanților va fi influențată nu numai de abordarea și stilul formatorului, ci și de mediul de învățare, de exemplu locația, facilitățile și configurația încăperii. Aranjarea încăperii este importantă pentru creșterea participării cursanților. Dimensiunea camerei trebuie adaptată la grup, respectiv, să fie suficient de mare pentru

³⁹⁸ Acest exemplu apare în Cooperative for Assistance and Relief Everywhere. 2014. Gender, Equity and Diversity Training Materials.

a asigura confort, dar nu prea mare, astfel încât participanții să se poată retrage undeva. Este de preferat așezarea scaunelor flexibil, în formă de U, deoarece permite participanților să se vadă reciproc, iar formatorul se poate deplasa în mijloc. Evitați așezarea în stilul de ședință sau sală de clasă, cu scaune fixe. Așezarea în stil banchet, în grupuri de 4-6 la o masă, este utilă pentru discuțiile în grupuri mici.

Pentru a construi încrederea în grup, participanții pot fi încurajați să vorbească din experiență (proprie). Formatorul poate demonstra această deschidere prin prezentarea voluntară a experienței proprii, de exemplu a unei situații în care cineva a experimentat discriminarea. O astfel de abordare prin experiență poate fi folosită pentru a dezminți mitul neutralității și a clarifica faptul că fiecare profesionist este o ființă umană și, mai degrabă decât să renunțe la influența experienței personale, a valorilor și a convingerilor personale, acesta/aceasta trebuie să le detalieze explicit și să reflecteze asupra modului în care acestea pot influența deciziile și, în special, deciziile judiciare.

Pentru a asigura contribuția activă, participanților li se va permite să vorbească, să adreseze întrebări, să discute, să FACĂ ceva, mai degrabă decât să audieze (formatorul sau alți prezentatori). Participarea, mai degrabă decât recepția pasivă, amplifică valoarea pregătirii pentru cursanți, precum și satisfacția formatorilor. Nu există o regulă definitivă cu privire la volumul de lucru sau câte exerciții ar trebui incluse într-un eveniment de instruire. Într-adevăr, unii formatori preferă să transforme întregul seminar într-un exercițiu de grup, cu puține prezentări, sau deloc. Acest tip de abordare de seminar se poate dovedi foarte eficientă, deoarece permite abordarea temelor numai prin discuții și feedback din partea formatorului. Aceasta poate necesita, totuși, mai multă pregătire în avans, cum ar fi trimiterea manualului de formare și solicitarea cursanților să parcurgă în prealabil părțile relevante.

Discuția de grup poate lua forma *brainstorming*-ului (atunci când participanții sunt rugați să reflecteze asupra unei anumite afirmații sau întrebări, iar ideile lor sunt înregistrate de către formator pe un flipchart); *buzz groups* (grupuri de trei sau patru persoane care discută rapid un punct sau răspund unei întrebări înainte de a raporta în plen); sau *snowballing /pyramiding* (se solicită auditoriului să discute un subiect pe o perioadă scurtă de timp, să spunem, 3-4 minute, în pereche sau câte trei, apoi perechile/grupurile de trei discută concluziile pe un alt interval scurt de timp cu o altă pereche/grup de trei, pentru a identifica dacă a existat un dezacord / metodele de a ajunge la concluzii au fost similare, iar aceasta este urmată de discuția generală).³⁹⁹

Activitatea de grup poate lua și forma jocului de rol. În special pentru subiectul interacțiunii care ține cont de specificitatea de gen referitor la femeile martor, părți litigante sau acuzate (a se vedea Modulul 4.9 al *Manualului de formare*), poate fi eficace să se desemneze un exercițiu de joc de rol în jurul unei audieri în instanță în caz de violență domestică ori violență sexuală. Membrii grupului vor primi diferite roluri (victimă, procuror, ofițer de poliție, judecător). Participanții „actori” parcurg jocul de roluri în fața întregului grup. Atenție, formatorul trebuie să pregătească scenariul jocului în avans.

Un alt tip de activitate de grup potrivită pentru subiectele Manualului de formare, adesea legate de atitudini și valori în rândul judecătorilor și procurorilor, este reprezentată de un exercițiu care are în vedere perspectiva empatică. De exemplu, după o prezentare de către o victimă sau o organizație pentru femei, sau după o vizită într-un adăpost (dacă accesul este permis), cereți grupului să încerce să privească din perspectiva victimei și să discute care ar putea fi obstacolele pentru aceasta în raportarea incidentului către poliție, sau depunerea mărturiei în instanță.

c. Evaluarea

Evaluarea formării trebuie să includă, în mod ideal, atât evaluarea de către formatori a fixării cunoștințelor de către participanți, cât și feedback-ul oferit de către stagiari, cu privire la calitatea formării. Este important să se utilizeze un formular de evaluare la sfârșitul cursului, pentru ca stagiarii să ofere feedback. Rezultatele acestei evaluări pot fi prezentate la o pregătire viitoare, vor ajuta la identificarea viitoarelor nevoi de formare și vor oferi lecțiile învățate.

d. Follow-up

Se va realiza follow-up la cel puțin două niveluri: individual și instituțional. Așa cum s-a sugerat mai devreme, participanților la curs li se poate cere să elaboreze un plan de acțiune personal în următoarele șase luni după

³⁹⁹ Clasificarea activității de grup este prezentată în Manualul de formare privind Convenția europeană a drepturilor omului, pp. 54-55: Consiliul European. 2007. Manual de formare privind Convenția europeană a drepturilor omului.

pregătire, pe care formatorul să îl poată urmări, pentru a observa cum au reușit participanții să folosească cunoștințele și ce obstacole au întâlnit. Mai mult decât atât, dacă formarea face parte dintr-o serie de cursuri de formare, monitorizarea este importantă, pentru a se asigura că participanții își construiesc cunoștințele progresiv.

La nivel instituțional, este important să se asigure faptul că formarea relevantă este continuă și susținută cu follow-up adecvat, pentru asigurarea aplicării adecvate a competențelor nou-dobândite.

Listă pentru elaborarea și coordonarea pregătirii pe baza *Manualului de instruire pentru judecători și procurori privind asigurarea accesului femeilor la justiție*

Sarcina	Cine este responsabil?	Cadru de timp
Deciderea asupra duratei pregătirii (în mod ideal, 2-3 zile sau integrat într-o programă cu durata de un semestru pentru training inițial)	Instituție de formare	Cel puțin trei luni înaintea evenimentului de formare
Deciderea asupra nivelului pregătirii (începători/ avansați)	Instituție de formare	Cel puțin trei luni înaintea evenimentului de formare
Selectarea formatorilor: naționali și internaționali, experți în probleme referitoare la gen, prezentatori invitați și reprezentanți ai societății civile	Instituție de formare	Cel puțin trei luni înaintea evenimentului de formare
Evaluarea nevoilor de formare	În mod ideal, acestea ar trebui să se bazeze pe evaluările nevoilor existente la nivelul instituției de formare	Cel puțin două luni înaintea evenimentului de formare
Stabilirea obiectivelor învățării	Formatori și instituție de formare	Cel puțin două luni înaintea evenimentului de formare
Adaptarea la publicul țintă	Formatori	Cel puțin două luni înaintea evenimentului de formare
Adaptarea la cerințe naționale de training	Instituție de formare și formatori	Cel puțin două luni înaintea evenimentului de formare
Trimiterea invitațiilor sau confirmări de participare către cursanți	Instituție de formare	Cel puțin o lună în avans
Elaborarea materialelor de training și a exercițiilor practice	Formatori	Cel puțin trei săptămâni înaintea evenimentului de formare
Asigurarea includerii studiilor de caz	Formatori	Cel puțin trei săptămâni înaintea evenimentului de formare
Trimiterea materialelor în avans, către cursanți	Instituții de formare și formatori	Cel puțin două săptămâni înainte de training
Pregătirea unei evaluări finale pentru participanți și a instrumentelor de evaluare (cum ar fi un formular de evaluare)	Formatori	Cel puțin înaintea formare două săptămâni evenimentului de
Pregătirea de sarcini suplimentare (cum ar fi, un plan de acțiune personal)	Formatori	Cel puțin înaintea formare două săptămâni evenimentului de
Distribuirea programului rezultate vizate ale învățării) definitiv (inclusiv	Formatori și instituție de formare	Cel puțin o săptămână înainte de training
Evaluarea formării	Formatori și cursanți	În ziua evenimentului de formare

Certificarea	Instituție de formare	Certificate elaborate în avans; certificarea în ultima zi de training
Discutarea rezultatului evaluării și nevoi viitoare de training	Instituție de formare și formatori	Scurtă vreme după evenimentul de formare
Follow-up	Instituții de formare, formatori, cursanți	La șase luni după training

Notă: Pe lângă etapele de mai sus, aspectele legate de organizarea practică trebuie, de asemenea, tratate în mod adecvat, atunci când se pregătește un eveniment de formare, cum ar fi: decizia asupra bugetului; pregătirea plăcuțelor de înregistrare pentru participanți și formatori; locul de desfășurare; aranjarea încăperii; interpretare; pauze de cafea și prânz; pregătirea documentelor care urmează să fie distribuite în locația desfășurării; echipamente: computer cu software de prezentare adecvat, retroproiector, flipchart-uri și instrumente de scris, etc.

Anexa 2. Modele de exerciții și instrumente practice pentru formatori

I. Model de prezentare online: Accesul femeilor la justiție și Convenția de la Istanbul

Standarde privind accesul femeilor la justiție, prezentate de Consiliul Europei Convenția pentru prevenirea și combaterea violenței împotriva femeilor și a violenței domestice (Convenția de la Istanbul) și privire de ansamblu asupra jurisprudenței CEDO relevante

1. Informații generale despre Convenția Consiliului Europei privind prevenirea și combaterea violenței împotriva femeilor și a violenței domestice (Convenția de la Istanbul)
2. Caracteristici inovatoare ale Convenției de la Istanbul
3. Scopul Convenției: ce acoperă Convenția?
4. Piloni principali ai CI:
 - a Prevenire
 - b Protecție
 - c Urmărire penală (*punishment*) și pedeapsă
 - d. Politici integrate
5. Forme de violență incriminată de Convenția de la Istanbul
6. Standarde privind accesul la justiție pentru femei victime ale violenței bazate pe gen, introduse de CI
 - a. Furnizarea adecvată de informații juridice (Articolul 19)
 - b. Încurajarea raportării (Articolul 27)
 - c. Furnizarea de căi de atac civile adecvate către victime (Articolul 29) și compensații (Articolul 30)
 - d. Asigurarea că investigațiile și procedurile judiciare sunt realizate fără întârzieri nejustificate (Articolul 49) și că procurorii pot iniția și continua procedurile, chiar dacă victima își retrage plângerea (Articolul 55 alineatul 1)
 - e. Asigurarea posibilității ca organizațiile guvernamentale și non-guvernamentale și consilierii în cazurile de violență domestică să asiste și / sau să sprijine victimele, la cererea acestora, în timpul investigațiilor și al procedurilor judiciare (Articolul 55 alineatul 2)
 - f. Asigurarea că dovezile privind istoricul sexual și comportamentul victimei sunt permise numai atunci când acest lucru este relevant și necesar (Articolul 54)
 - g. Asigurarea că sunt interzise procese obligatorii de soluționare alternativă a litigiilor sau condamnări, inclusiv medierea și concilierea (Articolul 48)
 - h. Asigurarea protecției victimelor în toate etapele investigațiilor și procedurilor judiciare (Articolul 56)
 - i. Furnizarea accesului victimelor la asistență juridică și sprijin juridic gratuit (Articolul 57).

7. Exemple din jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului

a. *Opuz v. Turcia*

b. *Y. v. Slovenia*

c. *M.C. v. Bulgaria*

8. Concluzii: utilizarea Convenției de la Istanbul pentru îmbunătățirea accesului femeilor la justiție

II. Model de exercițiu adaptat dintr-un caz al Curții Europene a Drepturilor Omului

Privire de ansamblu: În secțiunea 4.9 a Manualului de formare, privind interacțiunea cu femei martor și părți litigante, este prezentat cazul *Bevacqua și S v. Bulgaria* și este sugerată o întrebare pentru discuții. Formatorii pot folosi atât descrierea cazului, cât și punctul de discuție sugerat pentru a elabora un studiu de caz pentru o sesiune de lucru în grup privind interacțiunile cu femeile victime ale violenței domestice în contextul deciziilor privind custodia copilului.

Exemplu din jurisprudență: În *Bevacqua și S v. Bulgaria*, reclamanta și soțul său s-au separat din cauza violenței domestice; reclamanta a solicitat custodia copilului- un băiețel- și a fost de acord ca tatăl să intre în contact cu copilul. După o vizită, tatăl a refuzat să înapoieze copilul mamei sale și a întrerupt orice legătură cu reclamanta. Ulterior, reclamanta a recuperat copilul de la grădiniță și s-au mutat împreună într-un hostel destinat victimelor violenței domestice. După depunerea unei plângeri de către soț, autoritățile au amenințat cu urmărirea penală pentru răpirea copilului. Cu toate că reclamanta comunicase informații privind violența domestică și solicitase un ordin intermediar de custodie a copilului, instanța nu a emis un astfel de ordin. Reclamanta a consimțit, în final, asupra împărțirii custodiei copilului, dar a fost supusă, în acest timp, altor violențe din partea soțului. Reclamantei i s-a acordat, în cele din urmă, custodia copilului, dar tatăl nu a fost urmărit penal pentru violență domestică. CEDO a constatat încălcarea drepturilor atât ale reclamantei, cât și ale copilului, în temeiul Articolului 8 al CEDO (dreptul la respectarea vieții private și de familie). Instanța a remarcat că eșecul statului privind adoptarea măsurilor intermediare de custodie fără întârziere au avut efecte adverse asupra bunăstării copilului și că s-au luat măsuri insuficiente privind răspunsul la violența domestică provocată de către fostul soț.

Punct de discuție: De reținut că CEDO a luat decizia în cazul *Bevacqua and S v. Bulgaria* înaintea intrării în vigoare a Convenției de la Istanbul. Cum ar putea raționamentul instanței să difere pentru un caz cu aceleași fapte produs într-o țară care a ratificat Convenția de la Istanbul, și totuși să ajungă la aceleași concluzii?

III Model de caz ipotetic de violență sexuală: procedura și investigarea⁴⁰⁰

Cazul: victima, o femeie în vârstă de 40 de ani, se întoarce acasă, după serviciu; face zilnic naveta, între orașelul în care lucrează, la o fabrică, și satul în care locuiește. Distanța totală dintre cele două localități este de 4 km, sau o oră de mers pe jos. Deseori, este luată cu mașina de către consăteni sau șoferi din satele vecine. În noiembrie 2014, după lăsarea întinericului, aceasta făcea autostopul în direcția satului său, când una dintre mașini oprește. Ea recunoaște șoferul ca fiind un văr al unuia dintre consătenii săi, și decide să urce în mașină, lângă el.

Chiar înainte să intre în sat, șoferul iese de pe drum și virează către un crâng. Șoferul îi spune femeii că dorește să o cunoască de ceva vreme și să o facă „femeia lui”. Victima îi răspunde că este căsătorită și este mai în vârstă decât el, că este, de asemenea, foarte obosită și dorește să ajungă acasă. Bărbatul continuă să îi spună că are o erecție și vrea să facă sex atunci și acolo, întrucât nu o mai făcuse în mașină până atunci. Nu îl deranja că este căsătorită, a mai spus. Dimpotrivă, de fapt, pentru că nu va fi deranjată să facă sex mai mult de o singură dată.

Victima încearcă să deschidă portiera, dar aceasta fusese blocată de către șofer, care îi spune să se relaxeze și să rămână calmă, pentru că nu vrea să o lovească, dar că o va face dacă ea continuă să opună rezistență, ca o „găină proastă”. Acesta iese din mașină, scoate victima afară apucând-o de păr și o împinge pe bancheta din spate, apoi, în pofida rezistenței acesteia, o penetrează. În timp ce se opune, victima pierde un cerceș și fusta i se rupe puțin.

⁴⁰⁰ Acest caz a fost pregătit de către judecătoarea Corina Voicu, Director Departamentul pentru Legislație și Documentație al Consiliului Superior al Magistraturii din România, în scopul unui seminar de pregătire privind accesul femeilor la justiție implementat de către Consiliul Europei.

Pe lângă acestea, capătă contuzii specifice pe șolduri și torace, care reprezintă semne de violență. Pantalonii agresorului se rup și ei puțin în timpul luptei, în zona buzunarului.

După viol, agresorul îi spune că o va duce acasă și că, dacă e deșteaptă, nu se va face de râsul întregului sat și nu va risca să fie părăsit de soț, lăsând-o cu doi copii. Pe de altă parte, este interesat să rămână prieteni și, într-o zi va ajunge poate chiar să îl placă. Umilită, obosită și temându-se că va fi lăsată singură în pădure, destul de departe de sat, victima rămâne în mașină, iar șoferul o duce până aproape de casă. Ea se gândește să ajungă acasă cât mai repede posibil și să se spele imediat, nu cumva (Doamne ferește!) să rămână însărcinată în urma violului. Nu se poate hotărî dacă să îi spună sau nu soțului ce s-a întâmplat. Oricum, este mereu supărat de când și-a pierdut slujba.

Cum poate fi sigură că propriii ei copii nu vor afla (astfel încât alți copii să nu își bată joc de ei) sau părinții săi (mama

ei are o inimă slăbită și ar putea leșina la aflarea veștii)? Și ce ar spune oamenii?

În satul lor nu există secție de poliție. Exerciții:

A. Enumerați argumentele relevante:

Argument contra depunerii unei plângeri de către victimă:

B. Completați și discutați chestionarul de mai jos:

Etapă/pas	Cât de important este acest pas pentru o eventuală soluționare a acestui caz? Notă: VI = foarte important U = util N = nu este important	Conform experienței dvs., cât durează inițierea acestui pas după momentul în care a fost comisă prezumtiva infracțiune? (în zile)	Conform Experienței dvs., când devin faptele disponibile în această etapă, cunoscute de către autoritățile judiciare? (număr de zile de la momentul prezumtivei infracțiuni)	Când ar fi de dorit să se facă acest pas?	Unde trebuie să meargă victima pentru a realiza acest pas (în cazul în care prezența sa este necesară)?	Sunt cadrul legal/mijloacele tehnice/ resursele financiare etc. adecvate pentru realizarea acestui pas?
Depunerea plângerii						
Investigarea locului infracțiunii						
Înregistrarea probelor ridicate de pe hainele victimei						
Examinarea medico-legală a corpului victimei						
Colectarea de probe biologice de la victimă						
Examinarea mașinii și domiciliului acuzatului						
Sampling biological evidence from the suspect						
Analiza probelor biologice						
Examinarea Psihologică a victimei						
Examinarea psihologică a suspectului						
Interviuvarea victimei						
Interviewing the suspect						

Etapă/pas	Cât de important este acest pas pentru o eventuală soluționare a acestui caz? Notă: VI = foarte important U = util N = nu este important	Conform experienței dvs., cât durează inițierea acestui pas după momentul în care a fost comisă prezumtiva infracțiune? (în zile)	Conform Experienței dvs., când devin faptele disponibile în această etapă, cunoscute de către autoritățile judiciare? (număr de zile de la momentul prezumtivei infracțiuni)	Când ar fi de dorit să se facă acest pas?	Unde trebuie să meargă victima pentru a realiza acest pas (în cazul în care prezența sa este necesară)?	Sunt cadrul legal/mijloacele tehnice/resursele financiare etc. adecvate pentru realizarea acestui pas?
Interviarea martorilor						
Confruntarea dintre victimă și suspect						
Informarea victimei cu privire la drepturile sale procedurale						
Asistența juridică acordată victimei						
Srijinul psihologic acordat victimei						
Anchetă socială						
Verificarea registrului național al infractorilor						
Măsuri preventive împotriva agresorului						
Măsuri de protecție pentru victimă						
Dobândirea statutului de parte civilă						
Proces						
Decizie judiciară						
Primirea de despăgubiri de către victimă, din partea făptuitorului						
Primirea de despăgubiri de către victimă, din partea statului						

IV. Model de chestionar de evaluare a nevoilor

În măsura în care este posibil, planificarea unui eveniment de instruire privind accesul femeilor la justiție trebuie să se refere la evaluările nevoilor existente la nivelul instituțiilor de formare judiciară sau pentru procurori, care furnizează formarea. Cu toate acestea, în cazul în care devine necesară o evaluare rapidă a necesităților, formatorii pot trimite un chestionar simplu, cu câteva săptămâni înaintea evenimentului de formare, pentru calibrarea așteptărilor și a nivelului de cunoaștere al participanților la formare.

Stimate participant,

Vă mulțumim pentru timpul acordat completării acestui chestionar pre-training. Răspunsurile la chestionar sunt anonime, iar răspunsurile dvs. vor furniza informații foarte utile, care vor fi folosite pentru a determina activitățile de formare viitoare. Informațiile colectate prin acest studiu vor fi utilizate exclusiv în acest scop. Vă rugăm să răspundeți sincer și cât mai complet posibil.

1. Informații generale

- a. Afiliere profesională (organizație/ departament/ instanță):
 - b. Funcție:
 - c. Nivel:
 - d. Sex:
2. Pregătirea educațională și experiențe anterioare privind formarea în domeniul accesului femeilor la justiție sau probleme privind drepturile femeilor/ egalitatea între sexe
 - a. Care este ultimul nivel educațional absolvit?
 - b. Ați beneficiat de un training introductiv privind drepturile femeilor/ egalitatea între sexe? *Da/Nu*
 - c. Ați urmat un training referitor la drepturile femeilor/ egalitatea între sexe în ultimii doi ani? *Da/Nu*
 3. Cunoștințe privind egalitatea între sexe și aspecte specifice legate de accesul femeilor la justiție
 - a. Cât de familiarizați sunteți cu normele internaționale privind drepturile femeii? Pe o scară de la 1 la 5 (1 familiarizare slabă, 5 familiarizare excelentă)
 - b. În ce măsură vă influențează munca de zi cu zi preocupările legate de accesul femeilor la justiție? (Deloc / În măsură limitată / În măsură semnificativă)
 4. Nevoi de învățare
 - a. De care dintre următoarele teme de formare ați fi cel mai interesat(ă)? (alegeți primele trei)
 - Concepte referitoare la drepturile femeii, egalitatea între sexe și accesul femeilor la justiție
 - Standarde internaționale
 - Jurisprudența instanțelor regionale, în mod particular Curtea Europeană a Drepturilor Omului
 - Ghid practic pentru îmbunătățirea accesului femeilor la justiție în practica judecătorilor și / sau a procurorilor
 - Prezentări tematice și discuții pe următoarele teme (alegeți două teme)
 - o Discriminarea pe criterii legate de sex/ gen
 - o Violența împotriva femeilor
 - o Îmbunătățirea accesului la justiție pentru victime ale violenței domestice
 - o Accesul femeilor la justiție în proceduri de divorț, stabilirea custodiei și alte probleme legate de familie
 - o Accesul femeilor la justiție, în contextul drepturilor muncii
 - b. De care instrumente și surse de informare ați fi cel mai interesat(ă) în susținerea activității dvs.?
 5. Vă rugăm să ne transmiteți orice gânduri sau observații care considerați că pot fi utile!

V. Model de chestionar de evaluare⁴⁰¹

Întrebările pot implica o serie de tipuri diferite de răspunsuri. Mai jos, se oferă mai multe exemple:

Scară liniară: cursanții indică răspunsul lor la o serie de declarații: respectiv

Pe o scară de la 1 la 5 (1= slab; 5= excelent), evaluați:

Modul de prezentare a seminarului de training.

Conținutul informațional prezentat

Utilitatea materialelor de curs și/sau pe suport tipărit

Cunoștințele dvs. cu privire la subiect, înainte de training

Cunoștințele dvs. cu privire la subiect, la momentul de față

⁴⁰¹ Adaptat din *Manualul de formare privind Convenția europeană a drepturilor omului*, Consiliul European. 2007. Manual de formare privind Convenția europeană a drepturilor omului.

Alegerea celui mai potrivit răspuns: se inițiază un răspuns (sau, posibil, mai multe): respectiv **Care a(au) fost cel(cei) mai important(importanti) factor(i) în participarea dvs. la training?** [Bifați toate răspunsurile care au fost relevante în situația dvs.]

- Am simțit că voi afla ceva util
- Conținutul seminarului de training este relevant pentru activitatea mea
- Superiorul meu mi-a indicat să particip
- Colegii mi-au comunicat că vor participa
- Am dorit să particip, pentru a cunoaște alți colegi

Alegerea unui răspuns dintre mai multe alternative: se inițiază un răspuns, respectiv

Ce relevanță credeți că are acest training pentru dvs.? Selectați varianta cea mai potrivită:

- Voi putea pune imediat în practică noile cunoștințe
- Cred că noile mele cunoștințe îmi vor fi utile, în viitorul apropiat
- Nu consider că noile mele cunoștințe îmi vor fi de mare utilitate practică, în viitorul apropiat
- Cunoștințele dobândite nu au relevanță directă pentru mine.

Vizarea unui număr limitat de răspunsuri deschise: se solicită cursantului impresii esențiale: respectiv

Enumerați cele mai importante trei lucruri pe care le-ați învățat / pe care le veți pune în practică în activitatea dvs.?

Este, de asemenea, de importanță crucială – la finalul fiecărui set de întrebări – să se aloce un spațiu pentru orice alte observații din partea cursantului: acestea pot fi inițiate cu ajutorul unei formule cum ar fi „Alte observații?” sau „Aveți sugestii pentru îmbunătățirea training-ului, pe viitor?”

Întrebați cursanții cum apreciază locația desfășurării: a fost ușor de găsit, cum au apreciat sala de ședință, scaunele, acustica, mesele servite, etc.

VI Model de plan de acțiune personal

La finalul sesiunii de training, participanților li se va cere să enumere între trei și șase acțiuni pe care le-ar putea realiza în activitatea lor zilnică, pentru îmbunătățirea accesului femeilor la justiție. Formatorii pot explica faptul că vor contacta din nou participanții în șase luni, pentru a vedea cum au progresat aceste acțiuni, indiferent dacă au fost sau nu ușor de implementat, sau dacă participantul a avut nevoie de sprijin suplimentar inclusiv, posibil training adițional.

Anexa 3. Resurse selectate privind egalitatea între sexe și accesul femeilor la justiție

1. Organisme și materiale ale Națiunilor Unite
2. Organisme și materiale ale Consiliului European
3. Orientări și materiale de training
4. Materiale de referință generale
5. Baze de date de jurisprudență
6. Resurse video

1. Organisme și materiale ale Națiunilor Unite

Comitetul pentru eliminarea discriminării împotriva femeilor
<http://www.ohchr.org/en/hrbodies/cedaw/pages/cedawindex.aspx>

Recomandări generale
<http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/CEDAW/Pages/Recommendations.aspx>

Recomandarea generală Nr. 33 privind accesul femeilor la justiție (2015)
<http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/CEDAW/Pages/Recommendations.aspx>

Raportor Special privind violența împotriva femeilor, cauzele și consecințele acesteia
<http://www.ohchr.org/EN/Issues/Women/SRWomen/Pages/SRWomenIndex.aspx>

2. Organisme, standarde și materiale ale Consiliului Europei

Consiliul Europei Convenția pentru prevenirea și combaterea violenței împotriva femeilor și a violenței domestice (Convenția de la Istanbul), și Grupul de Experți împotriva violenței împotriva femeilor și a violenței domestice
<http://www.coe.int/en/web/istanbul-convention/home>

Comitetul European al Drepturilor Sociale
<http://www.coe.int/en/web/turin-european-social-charter/european-committee-of-social-rights>

Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Serviciul de presă, Fișe tematice privind jurisprudența Curții, inclusiv cu privire la egalitatea de șanse între femei și bărbați, violența domestică, violența împotriva femeilor, drepturile reproductive, traficul de ființe umane, drepturi legate de muncă, printre altele.
<http://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=press/factsheets>

Convenția Consiliului Europei privind acțiunea împotriva traficului de ființe umane și Grupul de experți privind acțiunea împotriva traficului de ființe umane
<http://www.coe.int/en/web/anti-human-trafficking/home>

Gender Mainstreaming conceptual framework, methodology and presentation of good practices - Final Report of Activities of the Group of Specialists on Mainstreaming (2004) and Rec (84) (*Cadru conceptual pentru abordarea integratoare a problemelor de gen, metodologie și prezentarea bunelor practici – Raport final al activităților grupului de specialiști privind abordarea integratoare (2004) și Rec (84)*)
<https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016806b0f41>

Gender equality and women's rights - Council of Europe standards (2016) (Egalitatea de gen și drepturile femeii – Standardele Consiliului Europei) (2016)
<https://edoc.coe.int/en/gender-equality/6930-gender-equality-and-women-s-rights-council-of-europe-standards.html>

Publicații privind egalitatea de gen:
<http://www.coe.int/en/web/genderequality/publications>

Gender Equality Glossary (Glosar privind egalitatea de gen) [engleză, franceză]
<https://edoc.coe.int/en/gender-equality/6947-gender-equality-glossary.html>

Publicații despre garantarea accesului egal al femeilor la justiție:
<http://www.coe.int/en/web/genderequality/equal-access-of-women-to-justice>

A feasibility study on Equal Access to Women to Justice (2013) (Studiu de fezabilitate privind accesul egal al femeilor la justiție) (2013)
<https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=0900001680597b1e>

Compilation of good practices from member states to reduce existing obstacles and facilitate women's access to justice (2015) (Compilație de bune practici ale statelor membre pentru reducerea obstacolelor existente și facilitarea accesului femeilor la justiție) (2015)
<https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=0900001680597b1e>

Publicații privind îmbunătățirea accesului femeilor la justiție în cinci țări membre ale Parteneriatului Estic
<http://www.coe.int/fr/web/genderequality/women-s-access-to-justice>

National studies on barriers, remedies and good practices for women's access to justice in five Eastern Partnership countries (2016) (*Studii naționale asupra obstacolelor, remediilor și bunelor practici pentru accesul femeilor la justiție în cinci dintre țările membre ale Parteneriatului Estic*) (2016)
<https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000i6806bof4i>

3. Orientări și materiale de training

Egalitate / Egalitatea între sexe

Access to Justice in Cases of Discrimination in the EU: Steps to Further Equality

(Agenția pentru Drepturi Fundamentale a Uniunii Europene -FRA, 2012) [germană, engleză, franceză]
<http://fra.europa.eu/en/publication/2012/access-justice-cases-discrimination-eu-steps-further-equality>

Access to Justice: discrimination against women in criminal justice systems (Penal Reform International, 2012)
<https://www.penalreform.org/resource/access-justice-discrimination-women-criminal-justice-systems/>

Equality Before the Law Benchbook (Îndrumar metodologic privind egalitatea în fața legii) (Comisia Judiciară New South Wales/ Australia, 2016)
https://www.judcom.nsw.gov.au/wp-content/uploads/2016/07/Equality_before_the_Law_Bench_Book.pdf

Equality Before the Law Benchbook (Îndrumar metodologic privind egalitatea în fața legii) (Cabinetul Procurorului General/ Western Australia, 2009)
http://www.supremecourt.wa.gov.au/_files/equality_before_the_law_benchbook.pdf

Equal Treatment Bench Book (Îndrumar metodologic privind egalitatea de tratament) (Judicial College/ Regatul Unit, 2013)
<https://www.judiciary.gov.uk/publications/equal-treatment-bench-book/>

Gender Equality Law in Practice: a manual for judges and legal practitioners (Oficiul pentru egalitatea de gen, Croația și Institute for Health and Welfare of Finland, 2017)
http://pak.hr/cke/ostalo%206/Manual_Gender%20Equality%20Law%20in%20Practice_ENG.pdf

Gender in Justice (Institutul European pentru Egalitatea de Gen, 2017)
<http://eige.europa.eu/rdc/eige-publications/gender-justice>

Handbook on European Law Relating to Access to Justice (Agenția pentru Drepturi Fundamentale a Uniunii Europene și Consiliul Europei, 2016) [Mai multe limbi]
<http://fra.europa.eu/en/publication/2016/handbook-european-law-relating-access-justice>

Handbook on European Non-Discrimination Law (Agenția pentru Drepturi Fundamentale a Uniunii Europene, Curtea Europeană Drepturilor Omului, 2011) [Mai multe limbi]
<http://fra.europa.eu/en/publication/2011/handbook-european-non-discrimination-law>

Handbook For Training Judges on Anti-Discrimination Law (Organizația pentru Securitate și Cooperare în Europa, 2012) [engleză, macedoneană]
<http://www.osce.org/skopje/116787>

Human Rights Education for Legal Professionals (HELP)- material pentru autodidacți și învățământ la distanță (Consiliul Europei) [Mai multe limbi]
<http://help.elearning.ext.coe.int>

Judicial Decision-Making with a Gender Perspective: A Protocol (Curtea Supremă Națională a Mexicului, 2014) [engleză, spaniolă]
<http://www.sitios.scjn.gob.mx/codhap/ProtocolGenderPerspective>
<http://www.sitios.scjn.gob.mx/codhap/node/1153/>

Training Manual on Gender Sensitivity and CEDAW (Ateneo Human Rights Centre/Filipine, UNIFEM, 2007)
http://unwomen-asiapacific.org/docs/cedaw/archive/Philippines/P9_CEDAWTrainingManual_PhilJA.pdf

Violența împotriva femeilor / Violență bazată pe gen

Essential Services Package for Women and Girls Subject to Violence/Module 3: Justice and Policing Essential Services (UN Women, UNFPA, WHO, UNDP și UNODC, 2015) [arabă, engleză, spaniolă, franceză]⁴⁰²

<http://www.unwomen.org/en/digital-library/publications/2015/12/essential-services-package-for-women-and-girls-subject-to-violence>

Ghid privind Convenția de la Istanbul, Consiliul Europei
<http://www.coe.int/en/web/istanbul-convention/publications>

Improving the Effectiveness of Law Enforcement and Justice Officers in Combating Violence against Women and Domestic Violence: Training of Trainers Manual (Consiliul Europei, 2016)
<https://rm.coe.int/16806acdfd>

Preventing and Combating Domestic Violence against Women: A learning resource for training law enforcement and justice officers (Consiliul Europei, 2016)
<https://rm.coe.int/16805970c1>

Handbook on Effective Prosecution Responses to Violence against Women and Girls (UNODC, UN Women, 2014)
http://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/14-02565_Ebook_new.pdf

Handbook for Legislation on Violence against Women (UN Women, 2012) [Mai multe limbi]
<http://www.un.org/womenwatch/daw/vaw/v-handbook.htm>

Sexual Violence against Women: Eradicating Harmful Gender Stereotypes and Assumptions in Laws and Practice (Comisia Internațională a Juriștilor, 2015)
<https://www.icj.org/icj-addresses-harmful-gender-stereotypes-and-assumptions/>

Women's Access to Justice for Gender-Based Violence: A Practitioners' Guide (Comisia Internațională a Juriștilor, 2016)
<https://www.icj.org/womens-access-to-justice-for-gender-based-violence-icj-practitioners-guide-n-12-launched/>

4. Materiale de referință generale

Material despre Agenția pentru Drepturi Fundamentale a Uniunii Europene Violența împotriva femeilor sondaj la nivelul UE:
<http://fra.europa.eu/en/publications-and-resources/data-and-maps/survey-data-explorer-violence-against-women-survey>

Material privind stereotipuri de gen/stereotipare (OHCHR):
<http://www.ohchr.org/EN/Issues/Women/WRGS/Pages/GenderStereotypes.aspx>

Eliminating Judicial Stereotyping: Equal Access to Justice for Women in Gender-Based Violence Cases (OHCHR (2014)
www.ohchr.org/Documents/.../Women/.../StudyGenderStereotyping.doc

Progress of the World's Women: In Pursuit of Justice 2011-2012 (UN Women, 2011) [Mai multe limbi]
<http://www.unwomen.org/en/digital-library/publications/2011/7/progress-of-the-world-s-women-in-pursuit-of-justice>

5. Baze de date de jurisprudență

Bază de date de jurisprudență Națiunile Unite (pentru comunicări în temeiul Protocolului Opțional CEDAW)
<http://juris.ohchr.org/search/Documents>

Baza de date a Curții Europene a Drepturilor Omului HUDOC
http://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=caselaw&c=#n14597620384884950241259_pointer

Fișe ale deciziilor Curții Europene a Drepturilor Omului privind egalitatea de gen, violența împotriva femeilor, violența domestică și drepturile reproductive
<http://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=press/factsheets&c=>

⁴⁰² Actualmente în curs de traducere în limba rusă.

Compilation of case-law of the European Court of Human Rights on Gender Equality Issues (2016)
<http://www.coe.int/en/web/genderequality/equal-access-of-women-to-justice>

Equal access to justice in the case-law on violence against women before the European Court of Human Rights (2015)
<https://edoc.coe.int/en/gender-equality/6690-equal-access-to-justice-in-the-case-law-on-violence-against-women-before-the-european-court-of-human-rights.html>

Baza de date cu jurisprudență a Agenției pentru Drepturi Fundamentale a Uniunii Europene (Compilație a Curții de Justiție a Uniunii Europene (CJEU) și Curții Europene a Drepturilor Omului (CEDO) jurisprudență cu referințe la Carta Drepturilor Fundamentale ale Uniunii Europene)
<http://fra.europa.eu/en/case-law-database>

6. Resurse video

CEDAW Quick & Concise: The principle of substantive equality (International Women's Rights Action Watch Asia Pacific, UN Women) [3.38 minute]
<http://cedaw-in-action.org/en/2008/03/01/training-manual-on-gender-sensitivity-and-cedaw/>
<https://www.youtube.com/watch?v=r18INB-XMik>

Accesul femeilor la justiție (International Development Law Organisation-IDLO) [4.40 minute.]
<http://www.idlo.int/news/multimedia/videos/womens-access-justice>

Arhiva digitală UN Women
<http://www.unwomen.org/en/digital-library/videos>

UN Women/Georgia Digital Library
<http://georgia.unwomen.org/en/digital-library/videos>

Anexa 4. Tratatate privind drepturile femeii și statutul ratificării

	Armenia	Azerbaidjan	Belarus	Georgia	Moldova	Ucraina
TRATATE ȘI CONVENȚII ALE NAȚIUNILOR UNITE						
Convenția internațională privind eliminarea tuturor formelor de discriminare rasială (CIERD)	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Pactul internațional privind drepturile civile și politice (PIDCP)	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Pactul internațional privind drepturile economice, sociale și culturale (PIDESC)	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Convenția privind eliminarea tuturor formelor de discriminare împotriva femeilor (CEDF)	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Convenția împotriva torturii și altor tratamente sau pedepse crude, inumane sau degradante (En. CAT)	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Convenția privind drepturile copilului (CDC)	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Convenția internațională privind protecția drepturilor tuturor lucrătorilor migranți și a membrilor familiilor acestora (En. ICMW)	S	✓		✓	✓	
Convenția Națiunilor Unite privind drepturile persoanelor cu handicap (CDPH)	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Convenția OIM privind egalitatea de remunerație (Nr. 100)	✓	✓	✓	✓	✓	✓

Convenția OIM privind discriminarea în domeniul forței de muncă și al exercitării profesiei (Nr. 111)	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Convenția OIM privind lucrătorii cu responsabilități familiale (Nr. 156)		✓				✓
Convenția OIM privind protecția maternității (Nr. 183)		✓	✓			
CONVENȚIILE CONSILIULUI EUROPEI						
Convenția europeană a drepturilor omului	✓	✓		✓	✓	✓
Carta Socială Europeană	✓	✓		✓	✓	✓
Convenția privind acțiunea împotriva traficului de persoane	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Convenția privind prevenirea și combaterea violenței împotriva femeilor și a violenței domestice				R	S	S

Note: ✓ = ratificare; S= semnare